

Мишо ДОКМАНОВИЌ

**БАЛКАНОТ И АМЕРИКАНСКАТА
ДИПЛОМАТИЈА ВО XX ВЕК**

УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“ – СКОПЈЕ
ПРАВЕН ФАКУЛТЕТ „ЈУСТИНИЈАН ПРВИ“ – СКОПЈЕ

доц. д-р Мишо Докмановиќ

**БАЛКАНОТ
И АМЕРИКАНСКАТА ДИПЛОМАТИЈА ВО XX ВЕК**

Скопје, 2014

д-р Мишо Докмановиќ, доцент на Правниот факултет „Јустинијан Први“ при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

БАЛКАНОТ И АМЕРИКАНСКАТА ДИПЛОМАТИЈА ВО XX ВЕК

Рецензенти:

д-р Биљана Поповска, редовен професор, Институт за правноисториски науки, Правен факултет „Јустинијан Први“ при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

д-р Сашо Георгиевски, редовен професор, Институт за меѓународно право и меѓународни односи, Правен факултет „Јустинијан Први“ при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

Издавач: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Правен факултет „Јустинијан Први“ во Скопје

Лектор:

Лилјана Јовановска

Дизајн на корица:

Александра Новеска

Автор на фотографијата:

Драган Тодоровски

Фотографија на насловна страна: Средба на претседателот на Соединетите Американски Држави, Бил Клинтон, со претседателот на Република Македонија, Киро Глигоров, одржана на 22 јуни 1999 година во Собранието на Република Македонија. Оваа посета претставува прва посета на американски претседател на Македонија во историјата.

Со одлука на Наставно – научниот совет на Правниот факултет „Јустинијан Први“ при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, на седницата одржана на 27.11.2014 година, се одобрува користењето на оваа книга како универзитетски учебник.

© Сите права се заштитени. Ниту еден дел од оваа книга не може да биде репродуциран ниту користен во било која форма за умножување, фотокопирање или чување во информатички системи, без претходна согласност од авторот.

доц. д-р Мишо Докмановиќ

БАЛКАНОТ И АМЕРИКАНСКАТА ДИПЛОМАТИЈА ВО XX ВЕК

Ha Saňa

„Конечната дилема на државниците е да се постигне баланс помеѓу вредностите и интересите и повремено помеѓу мирот и правдата. Двојноста, поставена од мноштина, помеѓу моралноста и интересот, помеѓу идеализмот и реализмот е еден од стандардните шаблони на постојаната дебата во меѓународните односи. Таков избор фактички не е достапен. Прејераниот „реализам“ создава стагнација, прејераниот „идеализам“ води кон крстоносни војни и конечно разочарување“.

Хенри Кисинџер
државен секретар на САД

„За да ги вклучите Американците во вашите проблеми, мора да ги поединствите и да ги направите попријатни. Не зборувајте никога за вашите внатрешни проблеми, за проблемите меѓу Бугариите и Македонците, Србиите и Хрватите, бидејќи тие ќе го изненадат и разочараат секој американски политичар“.

Адолф Берл
американски дипломат

Предговор

Овој учебник излегува од печат на десетгодишнина од американското признавање на Република Македонија од официјално име и прејстипува еден мал и скромен придонес во обележувањето на овој датум, но и израз на благодарност кон американскиот народ и Владата на САД за поддршката на оваа мала балканска земја.

Во Вашиите раце се наоѓа резултатот на неколкугодишната истражувачка работа поврзана со американската дипломатија. Идејата за „Балканот и американската дипломатија“ се роди во 2010 година, непосредно пред моето заминување на студискиот престој на Програмата за американската надворешна политика на Стенфордскиот универзитет на САД и Универзитетот во Флорида. Сметав дека овој престој прејстипува исклучителна можност за збогатување на наставните програми на Правниот факултет „Јустинијан Први“ на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, преку развој на нов предмет на историскиот студии.

Подолго време размислував за оваа можност и идејата во голем дел беше развиена во рамките на дискусиите кои ги имав со моите студенти на историскиот студии на факултетот. Кај студентите беше јасно присутен интерес за американската дипломатија и како резултат на тоа, ја подготвив предметната програма по овој предмет, која беше усвоена од Наставно-научниот совет на Факултетот во јуни 2010 година. Самите предмет е фокусиран на проучувањето на американската дипломатија, која е анализирана, како во историски, така и во регионален балкански контекст. Процената која ја направив за потенцијалот на оваа област се покажа како точна - во изминатите четири години овој курс го избраа преку 80 студенти, од кои повеќе од 15 се одлучија да пишуваат магистерски труд токму од оваа област.

Учебникот „Балканот и американската дипломатија во XX век“ е пишувачки под силно влијание на моите студенти на Медитеранската дипломатска академија, но и на престојот во САД. Значајно е и да се нагласи дека станува збор за прв учебник од областа на американската надворешна

Политика која е објавена на најстариот универзитет во Македонија. Покрај тоа, во значителен дел од текстот на учебникот се базира на изворни документи и истото е оцифрирано во рамките од оценовањето на студентите од 6 ЕКТС кредити.

Како што налагаат нештата, токму постојат на овој учебник е високото место да им се заблагодарам на поединците и институциите кои, секој на свој начин, ми помогнаа во подготовката на ова издание.

На прво место би сакал да им се заблагодарам на рецензентите на овој труд, редовните професори на Правниот факултет, г-р Биљана Појовска и г-р Сашо Георгиевски за нивните конструктивни сугерии за подобрување на конечниот текст на учебникот. Воедно би сакал да им заблагодарам и на останатите наставници на Катедра за историја на правото (проф. г-р Владо Појовски, проф. г-р Мелина Гризо и доц. г-р Иванка Додовска), како и на Институтот за меѓународно право и меѓународни односи (проф. г-р Денко Малески, проф. г-р Љубомир Д. Фрчкоски, проф. г-р Тајјана Петрушевска, проф. г-р Тони Дескоски и доц. г-р Јулија Браскоска - Базеркоска) за досегашната успешна соработка, колегијалноста и поддршката во подготовката на ова издание.

Посебна благодарност би сакал да изразам и до амбасадорот Виктор Габер за поддршката на неговото дипломатско искуство и неговите препораки за подобрување на финалната верзија на овој учебник.

Се разбира, подготовката на овој учебник немаше да биде возможна без програмата на Стејт дејарманот за изучување на американската надворешна политика. Во тоа насока, би сакал да се заблагодарам на професорите на Факултетот за политички науки на Универзитетот во Флорида, а особено на Лига Хозиќ, Идо Сорен, Ричард Шер, Ричард Нолан, и Лаура Сјоберг за нивната помош во развојот на курсот „Балканот и американската дипломатија“ и совладувањето на предизвиците за истражување на прашањата поврзани со американската надворешна политика, како во историски, така и во современ контекст.

Покрај тоа, значаен дел од мојот студиски престој како визиџинг професор во Институтот за меѓународни студии на Универзитетот во Мичиген, Дн Арбор, во пролетта 2014 година беше посветен на пишувањето на овој учебник. Голема благодарност до еден извонреден лидер и исклучителен филантроп - поранешниот амбасадор на САД во Словачка, Рон Вајзер, за можноста која беше укажана со престојот на Универзитетот.

Освен тоа, сакам да им се заблагодарам и на вработените во Вајзер центарот на овој Универзитет, особено на г-ѓа Наташа Груден Алајбеговиќ, како и на мојот драг пријател од Љубљана г-р Само Бардуцки за нивната несебична помош за реализација на овој за мене исклучително значаен проект.

Дополнително, би сакал да се заблагодарам на амбасадата на САД во Македонија, а особено дипломатите Џон Сурфејс, Брајан Бауер, Мелиса Мекајзак, Сара Роџерс кои на различни начини се вклучија во развојот на овој курс, како и на вработените во амбасадата Газменг Илази и Албион Абдулаи за нивната одговорност за соработка.

Голема благодарност им должам на сите студенти кои го избраа овој предмет во рамките на постдипломските студии на Правниот факултет „Јустинијан Први“ во Скопје. Посебна благодарност би сакал да искажам и до Александра, Мухамед, Џенис, Фросина, Евџенија, Тања, Дејан, Милена, Свешлана, Дриша, Дијана, Висар и Ненад за нивната посветеност во истражувањето на магистерските тези од областа на Балканот и американската дипломатија. Токму менџорирањето на нивните магистерски тези, но и нивниот интерес и мотивација за работа во оваа област ми претставуваше силен поттик за работата на учебникот. Фактот што моите магистранти потпишуваат од сите национални заедници на нашата земја, е уште позначаен за мене.

Конечно, би сакал да им се заблагодарам на моето семејство и сите пријатели и колеги кои директно и индиректно ме поддржуваа во моите академските предизвици.

Сейак, без двоумење, најголема благодарност би сакал да изразам до мојата Сања за нејзината поддршка во целиот овој процес. Станува збор за прв учебник кој го напишав, откако оној јунски ден решивме да стайиме во брак. Знаам дека да се биде сојузга на универзитетски професор воопшто не е едноставно и дека понекогаш академската работа наметнува долги патувања во странство, но и долги работни денови и ноќи. Но, Сања секогаш беше тука за мене и знаам дека никогаш нема да можам доволно добро да ѝ заблагодарам.

Бебо, ти благодарам за сè – ти си мој number one!

Скопје, 4 ноември 2014 година

Детерот

Содржина

Предговор.....	11
Содржина.....	15
Скратеници.....	19
1. Вовед.....	21
2. Клучни концепти	25
2.1. Клучни концепти во американската дипломатија – од англиска колонија до апсолутна победа	26
2.1.1. Американската дипломатија во периодот од прогласувањето на независноста до Шпанско-американската војна.....	27
2.1.2 Концепти во американската надворешна политика, периодот од 1898–1945 година.....	36
2.1.3. Клучни концепти на американската дипломатија за време на Студената војна	50
2.1.4. Американската дипломатија од 9/11 до 11/9	66
3. Албанија.....	71
3.1. Создавањето на албанската држава, Првата светска војна и нејзините последици.....	72
3.2. Традицијата во американско-албанските односи. Американското признавање на Албанија и развојот на односите до почетокот на Втората светска војна.	74
3.3. Втората светска војна и албанско-американските односи	84
3.4. Почетокот на Студената војна и обидите за воспоставување на односи меѓу Вашингтон и Тирана	92
3.5. Албанија во Студената војна и односот на САД.....	96
3.6. Обновување на односите меѓу САД и Албанија.....	104
4. Бугарија.....	109

4.1. Независноста на Бугарија и воспоставувањето на дипломатски односи со САД	110
4.2. Прв поголем предизвик – Првата светска војна.....	113
4.2. Бугарско-американските односи меѓу двете светски војни	117
4.3. На различни страни – Бугарија и САД во Втората светска војна	125
4.4. Повторно на различни страни. Бугарија и САД за време на Студената војна	130
4.4.1. Заострување на односите (1945–1950)	131
4.4.2. Прекин на дипломатските односи (1950–1959).....	137
4.4.3. Од Кенеди до Реган – повторно воспоставување на односите и развој на соработка во определени полиња (1960–1989).....	140
4.5. Транзицијата кон демократија и развојот на билатералните односи по падот на Берлинскиот ѕид	147
5. Грција	153
5.1. Создавањето на современата грчка држава и тенденциите во нејзиниот развој во XIX век.....	154
5.2. Традицијата во грчко-американските односи	155
5.3. Грчко-американските односи во првата половина на XX век	160
5.4. Од Париз до Лозана – грчкиот пат кон „национална катастрофа” ...	162
5.5. Грчко-американските односи меѓу двете светски војни.....	167
5.6. Подготовки за војна	175
5.7. Повторно сојузници – САД и Грција во Студената војна	186
5.8. Грчко-американските односи по крајот на Студената војна, низ призмата на регионалните предизвици	198
6. Југославија	205
6.1. Традицијата во односите помеѓу САД и народите на Југославија пред Првата светска војна	206
6.2. Југословенско-американските односи меѓу двете светски војни.....	210

6.3. Односот на САД кон Југославија за време на Втората светска војна	217
6.4. Од најголем непријател до главен сојузник – односите помеѓу САД и Југославија за време на Студената војна.....	230
6.4.1. Резолуцијата на Информбирото како пресвртна точка во билатералните односи.....	233
6.4.2. Од смртта на Сталин до смртта на Тито – подеми и падови во југословенско-американските односи.....	243
6.4.3. Југословенско-американските односи во осумдесеттите години на XX век	262
7. Крајот на Југославија	265
7.1. Распаѓањето на Југославија и односите на САД со новите независни држави	266
7.1.1. Словенија	273
7.1.2. Хрватска	276
7.1.3. Босна и Херцеговина	281
7.1.4. Сојузна Република Југославија (Државна заедница на Србија и Црна Гора; Србија, Црна Гора, Косово).....	289
8. САД и Македонија.....	297
8.1. Традицијата во односите на САД кон Македонија.....	298
8.2.1. Прва фаза на односите (1991–1994) – „стабилност без признавање”	302
8.2.2. Втора фаза (1994–2004) – „признавање и стабилност по секоја цена”	310
8.2.3. Трета фаза (од 2004 година) – „асиметрични партнери во стабилност”	318
9. Библиографија.....	321

Скратеници

АВНОЈ – Антифашистичко собрание на народното ослободување на Југославија
АСНОМ – Антифашистичко собрание на народното ослободување на Македонија
АКП – Албанска комунистичка партија
БиХ – Босна и Херцеговина
БКП – Бугарска комунистичка партија
БТА – Бугарска телеграфска агенција
ДЕКА – Defense Collective Agreement
ДИАГ – Договор за изземање на американските државјани од јурисдикцијата на Меѓународниот кривичен суд
ЕЗ – Европска заедница
ЕУ – Европска унија
КЕВС – Комитет за европска безбедност и соработка
КПЈ – Комунистичка партија на Југославија
МКС – Меѓународен кривичен суд
МНС – Македонски национален сојуз
МПО – Македонска патриотска организација
МСП – Меѓународен суд на правдата
НДХ – Независна држава Хрватска
НКОЈ – Народен комитет за ослободување на Југославија
НРБ – Народна Република Бугарија
ОВК – Ослободителна војска на Косово
ОНА – Ослободителна народна армија
ОСС – Канцеларија за стратешки услуги (Office of Strategic Services)
ПЛО – Палестинска ослободителна организација
САД – Соединети Американски Држави
СКЈ – Сојуз на комунистите на Југославија
СНБ – Совет за национална безбедност
СРЈ – Сојузна Република Југославија
СССР – Сојуз на Советските Социјалистички Републики
СХС – Кралство на Србите, Хрватите и Словенците

СФРЈ – Социјалистичка Федеративна Република Југославија
УНМИК - Мисија на Обединетите нации во Косово (United Nations Mission in Kosovo - UNMIK)
УНСКОБ - Специјална комитет на Обединетите нации за Балканот (United Nations Special Committee on the Balkans – UNSCOB)
УСИА – Информативна агенција на САД
ЦИА – Централна разузнавачка агенција

1. Вовед

Голем број автори го нарекуваат XX век – „американски век”. За првпат овој термин беше употребен во едиторијалот на американскиот магазин „Лајф” од страна на неговиот уредник Хенри Лус, објавен во почетокот на четириесеттите години на минатиот век. Тој предвиде дека „светот на XX век до значителен степен треба да биде век на САД”.¹ Подоцна овој термин беше користен како синоним за американската доминација во светот во економска, политичка или културна смисла, особено во втората половина на XX век.

Тргувајќи од премисата дека државите на меѓународната сцена се борат за сопствените интереси, во овој труд се разгледани односите на САД со балканските држави во текот на минатиот век. Во таа насока, посебно внимание е посветено на традицијата на односите, клучните настани, процеси и нивната динамика. Фактот дека во значителен дел од XX век Балканот играше значајна стратешка улога за американските интереси, претставуваше дополнителна причина за спроведувањето на ова истражување.

Уште на почетокот треба да се нагласи дека оваа книга не е историја на регионот или одделните држави, туку обид да се прикаже историјата на билатералните односи на САД со овие земји. Како резултат на тоа, клучните настани се доведени во контекст на односите со САД и американските национални интереси.

Пишувањето на овој труд беше дополнително мотивирано од фактот дека во македонската научна јавност недостасуваат истражувања во врска со генезата на американската надворешна политика кон Балканот, а особено во контекст на прашањата и предизвиците кои сè уште ги преокупираат државите во регионот.

Генерално е присутна тезата дека американскиот интерес за Балканот започнува по крајот на Втората светска војна. Иако начелно оваа теза е точна, сепак, како што ќе видиме во овој учебник, постојат голем број примери за постепениот развој на американскиот интерес за регионот и во

¹Luce, H., (1941). American century. In: Life Magazine, 17 February 1941, p. 64.

првата половина на XX век. Во овој период, покрај традиционалното дипломатско присуство, кај американската дипломатија се видливи иницијативите за склучување на билатерални договори, но и за поддршка на американските компании на новите пазари.

Врз основа на спроведеното истражување во функција на подготовка на овој учебник, можат да се идентификуваат неколку заеднички карактеристики на речиси сите балкански народи во контекст на односите со САД.

Прво, балканските народи делат слични судбини. Народите и државите се соочија со исти или слични предизвици во стекнувањето на независноста, како од големите империи, така и од Југославија на крајот на XX век. Паралелно со тоа, на Балканот не постојат хомогени држави, што тоа нив ги прави исклучително комплексни. Во такви услови, голем беше предизвикот да се развие надворешна политика (вклучително и на САД) која ќе ги задоволи, како националните, така и интересите на сите засегнати страни.

Второ, идеите за создавање на големи држави се присутни кај сите балкански држави. Националниот наратив, како во XIX век, така и во XX век ги вклучуваше и идеите за создавање на адекватен „простор за живот“, односно големи држави, почнувајќи од грчката „megali idea“, Велика Србија, Санстефанска Бугарија, па сè до обединета Македонија и Голема Албанија. Во најголем дел, токму овие идеи се покажаа како погубни за иднината на односните народи и држави.

Трето, во текот на XX век драматично се менуваа границите во регионот и консеквентно на тоа дојде до чести промени на политичката мапа. За илустрација ќе го наведеме податокот дека на почетокот на векот, на Балканот постоеја само шест држави, на крајот на Втората светска војна постоеја четири држави, а во првата декада на XXI век – дури десет независни држави.

Четврто, во текот на „американскиот век“ регионот беше средиште на голем број регионални и етнички судири и граѓански војни, почнувајќи од Балканските војни, па сè до трагичниот крај на југословенската федерација. Паралелно со тоа, Балканот беше предмет на воени интервенции од трети земји, вклучувајќи ги и големите сили, а дел од земјите беа и во отворен судир со САД.

Петто, во значителен период на XX век, во сите земји на власт беа тоталитарни, авторитарни и недемократски режими. Погolem бран на демократизација на регионот започна дури во последната декада на овој век.

Шесто, САД имаат долга традиција на односи (формални и неформални) со земјите и народите во регионот. Во таа насока, САД најдолго има дипломатски односи со Грција (од 1868 година), а најкратко со Косово (од 2008 година).

Седмо, истражувањето покажа дека речиси во сите балкански држави емиграцијата во САД претставува фактор во билатералните односи, како при нивното воспоставување, така и при нивниот развој.

Конечно, се чини дека кај сите балкански земји е присутна фасцинација со исклучителноста на американската „империја на слободата“. Државите во регионот посветуваат големо внимание на односите со САД, а дури во определени држави се појавуваат идеите токму тие да станат 51-та американска држава.

Токму оваа плетора на фактори и тенденции кои ги дефинираат американските односи кон регионот, нè води кон заклучокот дека станува збор за исклучително сложени односи. Дополнителен момент претставува и фактот дека и самото донесување на одлуки во политиката секогаш не е рационален процес. Фокусирајќи се на историскиот развој на билатералните односи, прегледот и анализата, ќе ни овозможи да научиме од сопствените грешки, но и од грешките на нашите соседи. Само на тој начин ќе можеме да утврдиме кои фактори ќе ја детерминираат иднината на регионот во односите со САД.

Сепак не треба да се заборава дека американската политика, особено по Втората светска војна, честопати беше лишена од моралност за сметка на националните интереси. Американската надворешна политика за текот на XX век честопати беше предмет на сериозна критика, не само на светско, туку и на регионално ниво. Како што ќе видиме, определени интервенции на САД на Балканот, оставија трајни последици за иднината на регионот.

Покрај тоа, американската историја покажува дека САД не се имуни на изненадување. Во таа насока, пресвртните настани како Граѓанската војна, Големата економска криза, нападот на Перл Харбор или кулите-близначки во градот Њујорк, на САД им налагаа повторно да го промислат

светот кој им се чинеше дека го познаваат. Како што ќе видиме во овој текст, ова се покажа и во случајот на распаѓањето на Југославија. САД ги учеше лекциите за својата нова улога во глобалната политика по крајот на Студената војна токму на Балканот.

Кулминацијата на американската инволвираност на Балканот во XX век беше неговата последна декада. Военото присуство на територијата на поранешна Југославија, интервенцијата во БиХ и Косово, како и одлуките кои во тој контекст беа донесени, во дел од земјите создадоа негативно јавно мислење за САД кое сè уште е присутно.

По завршувањето на конфликтите во поранешна Југославија, се чини дека САД се обидуваа да развијат асиметрично партнерство со сите земји во регионот. Од една страна, партнерството се манифестираше преку поддршката на САД во глобалната арена и остварување на нивните стратешки интереси, а од друга страна, преку американска поддршка на демократизацијата и стабилизацијата на државите во регионот и нивната евро-атлантска интеграција. Се чини дека стратешки интерес на САД е ниедна држава да не ужива ексклузивна позиција на нивен сојузник во регионот.

Конечно, честопати се вели дека интересот на американската дипломатија се движи како рефлектор – во еден момент се наоѓа на едно место, а во следниот – на друго. Во овој учебник ќе видиме како се движеше рефлекторот на американската дипломатија на Балканот во XX век.

2. Клучни концепти

САД настајанаа како независна држава од ширинесеттите британски колони на американскиот континент. Вштемелена како „империја на слобода“ оваа држава доживеа невидена трансформација од неразвиена земјоделска земја во XVIII век, до единствена глобална суперсила во XX век.

Во првата половина на XX век САД се жнееја да станат сила еднаква со големите сили, но по почетокот на Студената војна – концептот беше уште порадикален – САД сакаа да станат суперсила која му се спротивстави на Советскиот Сојуз и која конечно заосигуари со светската политика.

Во овој прв дел на учебникот ќе ги анализираме клучните доктрини и пристапи во американската надворешна политика од создавање на САД до крајот на XX век. Тоа ни е потребно за да можеме во контекст на главните текови и трендови на американската надворешна политика да ги оцениме и анализираме односите со балканските земји кои се главната тема во вториот дел на овој учебник.

2.1. Клучни концепции во американската дипломатија – од англиска колонија до айсолушна победа

Соединетите Американски Држави (САД) како независна држава беа формирани во последната четвртина на XVIII век, поточно во периодот од 1776–1791 година. Тие настанаа преку одвојувањето на англиските колонии формирани во периодот од XVII - XVIII век на атлантскиот брег на Северна Америка. САД започнаа борба за независност од Велика Британија, а тринаесетте англиски колонии формално ја прогласија независноста на 4 јули 1776 година.

За време на војната за независност, САД добија значителна воена помош од старите противници на Британската империја во Европа – Франција и Шпанија. Русија имаше неутрален став. Сите прогресивни елементи во Европа ја поддржуваа американската револуција. Тоа имаше големо влијание на конечната победа на американската војска. Најголемиот пораз англиската војска го доживеа во Јорктаун, во 1781 година, кога беше принудена да се предаде.

Американската војна за независност заврши со потпишувањето на Договорот за мир помеѓу САД и Англија во Версај на 9 септември 1783 година. Со овој договор Англија ја призна независноста на САД, територијата на Флорида ѝ беше вратена на Шпанија, а Англија ги задржа териториите кои ги контролираше во Канада.

Голем број трудови и публикации во областа на американската надворешна политика беа фокусирани исклучиво на прашањата поврзани со XX век. Се чини дека прашањето на американската надворешна политика во периодот пред почетокот на глобалната доминација на САД (периодот пред 1898 година) подолг временски период беше запоставена. Интересот за овие прашања започна да се буди особено во деведесеттите години на XX век. По голем број публикации ги вклучија и прашањата поврзани со американската дипломатија пред почетокот на Шпанско-американската војна.

Имајќи го тоа предвид, во следниот дел ќе се обидеме да направиме анализа на генезата на клучните концепти и пристапи на американската надворешна политика во периодот од создавањето на САД во 1776 година до крајот на XIX век.

2.1.1. Американската дипломатија во периодот од прогласувањето на независноста до Шпанско-американската војна

Прашањето на надворешната политика беше присутно во развојот на САД уште од првите денови на американската војна за независност. Странската помош беше од клучно значење за создавањето на независните Соединети Американски Држави. Прашањето на странската помош и надворешните закани за новата држава, беше едно од клучните прашања кои беа разгледувани за време на Уставотворното собрание во Филадельфија.

Не треба да се заборави дека корените на американската дипломатска традиција датираат уште пред војната за независност. Во таа насока, уште во средината на XVIII век постоеше традиција за именување на агенти на колониите во Лондон. Така на пример, Бенџамин Франклин, го започна својот мандат во 1757 година како колонијален агент на Пенсилванија во Лондон.² Слична функција во текот на седумдесеттите години извршуваше и Артур Ли, кој беше поставен за кореспондент на Масачусетс за Англија и Франција.

Имајќи го предвид значењето на одржувањето на односи со останатите држави, за време на Американската војна за независност, во рамките на Конгресот во ноември 1775 година беше формиран Комитет за тајна кореспонденција со надлежност „да одржува контакти со пријатели“ и да испраќа претставници во странство.

По прогласувањето на независноста, едно од клучните прашања за новата држава претставуваше стекнувањето со меѓународно признавање. Една од првите држави кои го признаа постоењето на новата Американска република, беше Мароко во 1777 година.³ На 6 февруари 1778 година Франција стана прва европска држава која ја призна независноста на САД. Тоа беше и логичен чекор со оглед на помошта која Франција ја даваше на американското движење за независност.

² По прогласувањето на американската независност, Бенџамин Франклин, беше именуван за прв американски амбасадор во странство. Франклин беше поставен за дипломатски претставник на САД во Франција и во тоа својство на 23 март 1779 година му ги предаде акредитивните писма на францускиот крал Луј XVI. (Herring, G.C. (2008) *From Colony to Superpower: US Foreign Relations since 1776*. Oxford University Press, p. 19-20).

³ Unites States Diplomatic Mission to Morocco, US – Morocco Relations – The Beginning, Available at: <http://morocco.usembassy.gov/early.html> [Accessed on March 3, 2014].

Како резултат на донесувањето на фактички првиот уставен акт на САД (*Членовиџе за конфедерацијаџа и џосџојанаџа унија меџу државиџе*), на 10 јануари 1781 година беше формиран посебен орган надлежен за водењето на надворешната политика – Департман за надворешни работи. Овој орган претставуваше претходник на денешниот Стејт департмент кој е формиран по донесувањето на Уставот на САД од 1787 година.⁴⁵

Клучниот предизвик за новата држава во првите декади од нејзиното постоење беше да го избегне странското мешање во нејзините внатрешни работи. Во деведесеттите години на XVIII век, првите два претседателя на САД, **Џорџ Вашингтон** (1789–1797) и **Џон Адамс** (1797–1801), со голема умешност се трудеа да ја заштитат американската трговија, без притоа да се мешаат во отворените прашања во Европа. Токму во овој период беше воспоставено т.н. златно правило на американската дипломатија од овој период – САД никогаш да не склучуваат сојузи особено не со посилните

европски сили кои ќе диктираат услови.⁶

Овој пристап беше реafirмиран и во прошталното обраќање на Џорџ Вашингтон во 1796 година, во кое се заложи за развој на трговските односи со останатите држави, но и за сведување на политичките врски на минимум („Главното правило на односите со останатите нации е проширувањето на трговските односи и одржувањето на што е можно помалку политички врски со нив. Да ги исполниме во добра волја досега склучените обврски.

*„Надворешноџо
влијание е еден од
најсмрџоносниџе
неџријаџели на власџа
на реџубликаџа”.*

Џорџ Вашингтон, 1796 г.

Тука да застанеме”).⁷

⁴ Иницијативата за формирање на овој орган ја покренa Џејмс Медисон на 17 мај 1789 година, а за прв државен секретар беше именуван Томас Џеферсон кој ја презеде оваа функција на 22 март 1790 година. Интересно е да се нагласи дека во моментот на формирањето на Стејт департманот биле вработени само пет лица, а годишниот буџет изнесувал 8000 долари, вклучувајќи ја платата на државниот секретар. (Herring, G.C., p. 58).

⁵ United States. Department of State. Office of the Historian. *Foundations of Foreign Affairs*. Available from <http://history.state.gov/departmenthistory/short-history/framework>. [Accessed on 1 March 2012].

⁶ Cox, M., Stokes, D., (2008). *US Foreign Policy*. Oxford University Press, p. 47.

⁷ Yale Law School. Avalon Project. Washington's Farewell Address, 1796, Available at: http://avalon.law.yale.edu/18th_century/washing.asp[Accessed on April 2, 2014].

Следната клучна насока во развојот на САД беше прашањето на континенталната експанзија. Како што веќе нагласивме, САД ги основаа тринаесетте колонии распространети на источниот брег, кои покриваа само мал дел од вкупната територија на актуелните граници на оваа земја. Останатиот дел на континентот не беше само дивина, туку територија на која, како што ќе видиме, се судруваа интересите на неколку големи држави. Прашањето на територијална експанзија доминираше во американската политика во XIX век. Историјата на САД во првата половина на XIX век ја карактеризираше континуираната територијална експанзија.⁸

Третиот претседател на САД, **Томас Џеферсон** (1801–1809), во своето инаугурално обраќање зборуваше за „нација во подем, раширена преку широка и плодна земја, која што ги преминува сите мориња со производите на нејзината индустрија, вклучени во трговија со нации кои чувствуваат моќ и забораваат на правото”.⁹ Во прилог на тоа, иако имаше различни политички гледишта со Вашингтон, Џеферсон јасно се заложи за „мир, трговија и искрено пријателство со сите држави, а склучување сојузи – со ниедна”.¹⁰ Со други зборови, Џеферсон ја продолжи воспоставената изолационистичка надворешна политика.

Сепак, тезата за проширување на територијата и населението, Џеферсон ја развива и понатаму, особено во комуникацијата со гувернерот на Вирџинија, Џејмс Монро кој подоцна стана претседател на САД. Во таа насока, тој укажува дека не е далеку моментот кога нашата „рапидна мултипликација ќе се прошири преку нејзините ограничувања и ќе го прекрие целиот северен, ако не и јужен континент; со луѓе кои ќе зборуваат ист јазик, организирани во слични форми на управување преку слични закони”.¹¹ Очигледно, Џеферсон го утврди главниот предизвик за САД за XIX век кој произлегуваше од фактот дека населението на земјата се удвојуваше на секои 20 години.

⁸ Територијата на тринаесетте колонии беше проширена на запад со Договорот од Париз во 1783 година.

⁹ Yale Law School. Avalon Project. Thomas Jefferson First Inaugural Address, March 4, 1801, Available at: http://avalon.law.yale.edu/19th_century/jefinau1.asp[Accessed on April 2, 2014].

¹⁰ Yale Law School. Avalon Project. Monroe Doctrine December 2, 1823. Available at: http://avalon.law.yale.edu/19th_century/monroe.asp[Accessed on April 2, 2014].

¹¹ Letter of President Jefferson to the Governor of Virginia (James Monroe), November 24, 1801, Available at: <http://www.let.rug.nl/usa/presidents/thomas-jefferson/letters-of-thomas-jefferson/jefl142.php>[Accessed on April 2, 2014].

Дополнително, треба да се нагласи дека присуството на Шпанија, односно Франција, на подрачјето на американскиот континент претставуваше потенцијална закана за идниот развој на САД. Исклучително значајно е да се нагласи дека за време на мандатот на Џеферсон, доаѓа до купувањето на територијата на Луизијана со што значително се зголеми територијата на САД. Имено, Наполеон имајќи ги предвид новите предизвици за Франција со војната во Европа, во 1803 година ги продаде подрачјето од реката Мисисипи до Карпестите Планини за сума од 15 милиони долари на САД. Со овој потег, територијата на САД речиси се удвои и беше воспоставена контрола по целиот тек на реката Мисисипи.¹² Со самото тоа, американските претензии почнаа да се насочуваат кон Пацификот. Токму на овој начин започна создавањето Американскиот Lebensraum или како што уште во 1780 година Џеферсон ја нарече „Империја на слободата“. Во својата суштина, овој концепт на Џеферсон се однесуваше на територијална експанзија, создавањето на пример за целиот свет, но и промоцијата на републиканизмот како контратеза на британскиот империјализам на глобално ниво.

Следен сериозен предизвик за новата држава беше избувнувањето на Американско-британската војна од 1812 година поради серија на поморски инциденти долж американско-канадската граница. Војната ескалираше до тој степен што британската војска го запали главниот град Вашингтон во 1814 година.¹³ Крајот на војните во Европа во 1815 година овозможи понатамошно продлабочување на трговските односи на САД со европските, но и латиноамериканските држави кои започнаа да прогласуваат независност од европските империи.

Може да се заклучи дека во првите педесет години од постоењето на САД, надворешната политика се базирала на изолационизам и стриктна неутралност за време на воените конфликти во Европа. Освен тоа, значајно е да се потенцира дека токму искуството од Американско-британската војна имаше огромно влијание врз дефинирањето на еден од најзначајните концепти во американската дипломатија во XIX век – **Монроовата доктрина**.

Во таа насока, во декември 1823 година, во рамките на седмото годишно обраќање на претседателот **Џејмс Монро** (1817–1825), беше

¹² Во новите територии не беше веднаш воспоставен демократски систем, туку беше воспоставена воена управа.

¹³ Оваа војна заврши во декември 1814 година со склучувањето на Договорот од Гент.

формулирана т.н. Монроова доктрина – новата американска политика која се темелеше на тезата дека американските континенти нема да бидат сметани за субјект на идна колонизација од било која европска сила. Според Лафибер, создавањето на Монроовата доктрина не произлезе од воениот капацитет на САД, туку од силното американско уверување дека „Стариот свет повеќе не треба да се обидува да доминира со Новиот“¹⁴. Со други зборови, иако САД немаа капацитет да ја имплементираат оваа политика, нејзиното промовирање во 1823 година претставуваше јасен индикатор дека оваа држава се гледаше себеси како лидер на слободните нации во западната хемисфера. Уште поважно, САД на овој начин сакаа да влијаат на светот првенствено преку поставување на пример, отколку преку употреба на сила.

Не треба да се заборава дека во голем дел креирањето на Монроовата доктрина се темелеше на идеите на Џон Квинси Адамс, еден од најзначајните државни секретари во историјата на САД. Тој успешно ги водеше преговорите со Шпанија кои во 1819 година резултираа во приклучување и на територијата на денешна Флорида.

Во средината на XIX век во американската јавност сè повеќе беше искристализирана потребата од територијално проширување на САД кон запад. Оваа идеја беше содржана и во инаугуралното обраќање на единаесеттиот претседател на САД, **Џејмс Полк** (1845-1849), кој нагласи дека „со сигурност сме убедени дека нашиот систем може безбедно да биде проширен до крајните граници на нашите територијални ограничувања“.¹⁵ За време на мандатот на овој претседател беше постигнато најголемото територијално проширување на САД.

Со значајното територијално проширување на САД во средината на XIX век е поврзан концептот на предодредена судбина („Manifest Destiny“). Овој термин за првпат беше употребен од страна на новинарот Џон Саливан во 1845 година. Со овој термин, создаден непосредно по американската анексија на Тексас, Саливан ја поддржа оваа американска интервенција („исполнувањето на нашата предодредена судбина е да се простираме преку континентот, доделен од божјата промисла, за слободен развој на

¹⁴ Cox, M., Stokes, D., p. 48.

¹⁵ Yale Law School. Avalon Project. Inaugural Address of James Knox Polk, March 4, 1845. Available at: http://avalon.law.yale.edu/19th_century/polk.asp [Accessed on April 2, 2014].

нашите растечки милиони”).¹⁶ Во суштината на овој концепт лежеше ставот дека САД има предодредена судбина да се простираат преку целиот континент од Атлантикот до Пацификот.

Како резултат на тоа, во 1845 година беа анектирани териториите на Република Тексас, а во 1848 година голема територија во југозападниот дел на денешните САД ѝ беше препуштена на оваа држава од страна на Мексико за финансиски надомест по воената интервенција. Со тоа, САД драматично ја проширија својата територија со поранешните северни делови на Мексико, односно денешните држави Калифорнија, Аризона, Ново Мексико, Невада и Јута. Освен тоа, во 1846 година помеѓу САД и Велика Британија беше склучен договор со кој беа регулирани спорните прашања во врска со територијалното разграничување („Договор за Орегон“) помеѓу овие две земји и беше формализирано територијалното проширување на САД во северозападниот дел.

Паралелно со проширувањето, уште едно значајно прашање започна да се отвора во внатрешните односи во земјата. Новите територии беа исправени пред предизвикот да определат дали во новите држави ќе биде легализирано ропството. Ова прашање имаше големо влијание на Граѓанската војна во САД (1861–1865).

Изолационизмот во американската надворешна политика егзистираше и во средината на XIX век. Како реакција на револуциите кои избувнаа во Европа во 1848 година, претседателот **Милард Филмор** (1850 - 1853), во своето редовно годишно обраќање го потенцираше правото на народите да го изберат оној облик на власт кој е најпогоден за среќата и просперитетот на сопствените граѓани, но и да го менуваат тој облик на власт по сопствена волја доколку условите тоа го налагаат. Тој потенцираше дека императив за САД е да не се мешаат во владините или внатрешните прашања на другите држави. Во овој говор, Филмор ги промовираше и главните принципи во надворешната политика на САД: одржување на стриктна неутралност во врска со странските војни, одржување на пријателски односи, примена на принципот на реципроцитет за секој благороден и великодушен акт, како и навремено и совесно исполнување на договорните обврски.¹⁷

¹⁶Sullivan, J., Annexation, In: *United States Magazine and Democratic Review* 17, no.1 (July-August 1845) pp. 5-10.

¹⁷State of the Union Address of President Millard Fillmore, December 2, 1850, Available at: <http://stateoftheunion.onetwothree.net/texts/18501202.html> [Accessed on May 20, 2014].

Сепак за време на Граѓанската војна во САД (1861–1865) оваа експанзија беше запрена. **Абрахам Линколн** (1861–1865) беше првиот претседател на САД во XIX век кој се спротивстави на понатамошниот експанзионизам на САД. Клучното прашање кое се наметна за време на неговиот мандат беше ако САД имаа така предодредена и исклучителна судбина, зошто тогаш нејзината територија, население и демократски систем едноставно беа уништени за време на Граѓанската војна?

Во втората половина на XIX век доаѓа и до неверојатен економска развој на земјата. Ендрју Карнеги¹⁸, Џон Д. Рокфелер¹⁹, Лиланд Стенфорд²⁰ се само дел од водечките индустријалци во САД кои стоеја позади овој економски подем на земјата. Не треба да се заборава дека во голем степен, развојот на индустрискиот комплекс на земјата се должеше на серијата закони кои беа усвоени од страна на Конгресот по неговото напуштање од страна на јужните држави во 1861 година. Со овие закони беа воведени повисоки царини за да се заштити производството на северните држави од евтините европски стоки.

Паралелно со тоа, продолжи и територијалната експанзија. Во 1867 година САД ја купија територијата на Алјаска од Русија. Приклучувањето на Алјаска е изгласано со мито во Конгресот.²¹

Тука треба да се нагласи дека по Граѓанската војна перцепцијата за американскиот експанзионизам стана поинаква. За разлика од порано, кога двата океана кои го опкружуваа континентот, беа третирани како пречка, сега со развојот на транспортните средства за САД се отвори можноста за масовен пласман на американските производи на странските пазари.

Праксата востановена од претседателите Вашингтон и Џеферсон за избегнување на склучување на сојузи со европските сили беше реafirмирана и во периодот по крајот на Граѓанската војна. Со тоа, САД останаа настрана од континуираните конфликти во Европа што им

¹⁸ Ендрју Карнеги ја разви индустријата за челик и неговата компанија во деведесеттите години на XIX век беше најголемата и најпрофитабилната компанија во светот.

¹⁹ Џон Д. Рокфелер беше основач на нафтената компанија „Стандард оил“ која претставуваше најголема компанија за преработка на нафта во светот во XIX век.

²⁰ Лиланд Стенфорд беше особено заслужен за развојот на железницата во САД.

²¹ Во повеќе извори се наведува дека ратификацијата на договорот за продажба на Алјаска во американскиот конгрес ја карактеризирал скандал со притисоци и нудење на поткуп. (Holbo, P. S. (1983) *Tarnished Expansion: The Alaska Scandal, the press and Congress 1867-1871*, University of Tennessee Press; Dunning, W. A., (1912); *Paying for Alaska*. In: *Political Science Quarterly*, No. 27, pp. 385-398.; Luthin, R.H. (1937). *The Sale of Alaska*. In: *Slavonic and East European Review*, No. 16, pp.168 – 188 etc).

овозможуваше непречен развој на трговските односи со сите страни. Дополнителен ефект на американската надворешна политика во овој период имаше индустриската револуција која придонесе фокусот на политиката на САД да биде насочен кон европските, латиноамериканските и азиските пазари. Според Адамс, токму овој момент во развојот на САД претставува почеток на „новата империја“, империја која повеќе не беше насочена кон проширување на територијата за населување, туку кон развој на морнарицата и поморски бази за заштита на трговијата. Во таа насока, 1874 година останува забележана во американската историја како година во која САД за првпат постигна суфицит во надворешно трговската размена со странство (американскиот извоз беше поголем од увозот)^{22, 23}. Консеквентно на тоа, економската основа на „новата империја“ беше создадена во периодот од 1860–1890 година.

Во овој период започнува да се зголемува интересот на САД за Карипските Острови. Пред Граѓанската војна, оправдувањето за окупирање на Карипските Острови беше во проширувањето на територијата како извор на робови, а по Граѓанската војна – во функција на унапредување на трговијата.

Вистинската причина лежеше во фактот дека Карипските Острови беа исклучително значајни за развојот на морнарицата. Во таа насока, подемот на американската морнарица започна во осумдесеттите години на XIX век. Бездруго, американската дипломатија во овој период беше фокусирана на поморските бази во Карипското Море и Пацифик во функција на непречено обезбедување на пазарите во Азија, Јужна Америка и Африка. Алфред Механ и Стивен Лус беа главните пропагатори на идејата за создавање на силна морнарица и на некој начин два клучни пророци на американската надворешна политика.

Алфред Механ беше еден од најзначајните воени стратегии на САД во XIX век. Во 1890 година ја објави книгата „Влијанието на поморската моќ на историјата (1660–1783)“.²⁴ Концептите опфатени во оваа книга имаа клучно влијание врз развојот на морнарицата во светот. На неговите идеи сè уште се темели поморската доктрина на САД, а освен тоа, оваа доктрина имаше

²² Поволниот трговски биланс на САД беше одржуван во наредните 75 години. Во шеесеттите години на XX век беше создаден дефицит во надворешно трговската размена како резултат на трошоците од Студената војна.

²³ Cox, M., Stokes, D., p. 50.

²⁴ Mahan, A. T. (1890) *The Influence of Sea Power Upon History*. Boston: Little, Brown and Company.

влијание врз развојот на американската воена флота, како и на прекуокеанските освојувања, нов концепт на прекуморско војување. Тој го поддржуваше концептот на предодредена судбина, но овој пат во форма на прекуморски експанзионизам (поддржуваше воспоставување на американски воени бази во Карипско Море, како и приклучувањето на Хаваи). Со други зборови, тежиштето на војната беше на морето, а неговите тези станаа стратегија на САД во периодот меѓу двете светски војни.²⁵

Фредерик Џексон Тарнер во неговиот познат труд „Значењето на границата во американската историја”, презентира пред Американското здружение за историја во 1893 година, укажа дека поместувањето на границата на САД на запад има исклучително значење за развојот на земјата. Според него, поместувањето на границата ги ослободи САД од европското влијание и европскиот начин на размислување. Тој водеше сметка и за временската и географската димензија, односно потребата нови земји дека треба да се вклучат за да се обезбеди американската слобода. Според него, новиот уникатен американски идентитет беше создаден „на местото на спојување на цивилизацијата на населувањето и варварството на дивината”. Идеите на Тарнер имаа огромно влијание на американското општество, особено на интелигенцијата. Неговите идеи објаснуваа во што се состои разликата меѓу американскиот народ и американските институции во однос на европските. Значајно е да се нагласи дека идеите на Тарнер имаа големо влијание врз политичките кругови во САД, особено претседателот Теодор Рузвелт кој сметаше дека крајот на границата претставуваше нова фаза во американската историја, фаза во која се отвораше нова можност од експанзија на САД, овој пат преку морињата.

За илустрација, до 1890 година американската армија беше рангирана како 14^{та} во светот, дури по Бугарија, а американската морнарица беше помала од морнарицата на Италија, иако индустриската моќ на САД беше дури тринаесет пати поголема.²⁶

Недвосмислено, сето тоа драматично се промени во XX век. Како навестување на новата улога на САД во светот, уште во последната декада на XIX век, беше проширена Монроовата доктрина за време на спорот помеѓу Велика Британија и Венецуела (1893), а Хавајските Острови беа

²⁵ Bozic, N., (1974) *Posleratna globalna strategija SAD*. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu, str. 42.

²⁶ Kissinger, H., (1994). *Diplomacy*, New York, Simon & Schuster Paperbacks, p. 37.

приклучени во 1897 година. Приклучувањето на Хавајските Острови од страна на претседателот на Комитетот за надворешни работи на Сенатот беше квалификувано дека „на трговски план можеме да правиме што сакаме“ во Азија.

Годината 1898 година претставува пресвртна точка во развојот на американската надворешна политика. Во следната глава ќе видиме зошто.

2.1.2 Концепти во американската надворешна политика, периодот од 1898–1945 година

*„Се надевам дека може да кажеме дека ова судбоносно ујиро завршија сити
војни“.*

Давид Лојд Џорџ, 11.11.1918 г.

Британски премиер

Недвосмислено САД го достигнаа врвот на својот економски, политички и културен развој во XX век. САД беа победници во двете светски војни, победија во Студената војна, американските производи го преплавија глобалниот пазар, а американската култура стана достапна и на најоддалечените места на планетата. Од тие причини, во овој дел на учебникот ќе ја анализираме општата рамка на трендовите, концепциите и пристапите на дипломатијата на САД во „американскиот век“. Тоа ни е потребно за да ги доведеме овие трендови во контекст на балканските држави и динамиката на билатералните односи на САД во овие земји, за што ќе стане збор подетално во следната глава.

Се чини дека клучната година во трансформацијата на американската надворешна политика беше 1898 година. Современата американска дипломатија започнува од оваа година, односно од почетокот на Шпанско-американската војна. Со оглед на фактот дека САД на крајот на XIX век се простираа од Атлантикот до Пацификот (како што предвидуваше концептот на „предодредена судбина“) беа создадени услови за проширување надвор од континенталниот дел на земјата, а војната со Шпанија претставуваше совршена можност за тоа. Историјата на Шпанско-американската војна во голем дел е поврзана со личноста на дваесет и петтиот американски претседател, **Вилијам Мекинли** (1897-1901). Во САД

честопати милуваат да кажат дека Вилијам Мекинли е првиот современ американски претседател.

Во овој период островите Куба и Порторико се наоѓаа под шпанска власт. На Куба беше организирано движење за независност кое во подолг временски период организираше вооружени активности против власта на Шпанија. Во таа насока, уште во 1897 година американските власти го осудија односот на Шпанија кон населението на Куба. Иако постоеја определени предизвици во односите со Шпанија, сепак тие не беа од тој обем да резултираат во војна. Во таа насока, тензиите меѓу двете земји започнаа да се зголемуваат во текот на 1897 и првата половина на 1898 година.

Објавувањето на индискретното писмо на шпанскиот министер во Вашингтон²⁷, како и потонувањето на американскиот борбен брод „Мејн“ во пристаништето во Хавана на 15 февруари 1898 година, претставуваа главните поводи за почетокот на војната.²⁸ Што се однесува до бродот „Мејн“, за неговото потонување не постоеше ниту еден доказ дека шпанските власти се поврзани со инцидентот. Покрај тоа, откако се случи овој инцидент, Шпанија ги овозможи сите услови за спроведување истрага и понуди организирање на меѓународна арбитража за инцидентот. Имајќи ја предвид заканата од понатамошна дестабилизација, шпанските власти понудија и автономија за бунтовниците дури и отстапување на оваа територија на САД.

Сепак, на 20 април 1898 година, американскиот Конгрес донесе резолуција во која прецизираше дека САД се обврзани да побараат од владата на Шпанија веднаш да ја напушти Куба и да ги повлече своите копнени и поморски сили од Куба и кубанските води. Истовремено, Конгресот го овласти претседателот да ги употреби сите копнени и поморски сили на САД за истото да го спроведе.

Зошто се случи оваа интервенција? Дали териториите беа заземени од неопходност? Дали започна да се чувствува мирисот на новата „американска империја“? Недвосмислено, војната со Шпанија имаше краткорочна и долгорочна цел. Краткорочната цел на војната беше протерувањето на Шпанија од Куба, а долгорочната и позначајната –

²⁷ Во ова писмо, американскиот претседател Вилијам Мекинли беше оквалификуван како „купувач на восхит од толпите“. Kennan, G. F. (1985) *American Diplomacy*, University of Chicago Press, p. 9.

²⁸ Во потонувањето на бродот „Мејн“ 266 Американци ги изгубија животите.

трансформацијата на САД во глобална сила.²⁹ Инаку за причините за почетокот на војната постојат повеќе гледишта.³⁰ Интересно е гледиштето на Смит, кој сметаше дека Шпанско-американската војна беше водена од повеќе причини од кои една беше она што денеска би било познато како заштита на човековите права на Кубанците под шпанската власт.³¹

Со оваа војна, за првпат во историјата САД интервенираа и освоија територии надвор од природните граници на северноамериканскиот континент или како што тоа го квалификуваше Џон Хеј, САД добија „совршена мала војна“ која беше искористена за почеток на создавањето на „американската империја“. Во периодот до Американско-шпанската војна, САД имаа исклучиво регионален фокус. Ефектот на оваа војна беше двоен: од една страна, шпанската држава беше протерана од Куба, а од друга страна, САД на еден начин беа катапултирани како првокласна светска сила.³² Тоа го навести раѓањето на една нова глобална сила на меѓународната арена.

Како резултат на овластувањето на Конгресот, САД не само што ја освоија Куба, туку продолжија и кон останатите земји под шпанска власт, вклучувајќи ги Филипините, Порторико и Гвам.³³ Покрај тоа, со оглед на стратешкото значење на Хаваи во операциите на Филипините, за време на мандатот на Мекинли беше извршена анексија и на овие острови.³⁴ Тоа беше ново правило на играта. Успехот на војната со Шпанија на САД им овозможи контрола над филипинските пристаништа преку кои можеше значително да се зголеми американската трговија со Азија.

САД и Американците беа многу горди на успехот кој го постигнаа во војната. Медиумите во овој период честопати ја величаа новата империја. За илустрација ќе го наведеме податокот дека во чест на адмиралот Џорџ

²⁹ Schulzinger, R. D., (2002). *US Diplomacy Since 1900*. Oxford University Press, p. 15.

³⁰ Според Лич, претседателот Мекинли ја нареди војната за да го зачува единството на неговата партија. Според Фонер, војната против Шпанија претставуваше кулминација на традиционалната американска политика на експанзионизам. Бемис сметаше дека САД ги напуштија традиционалните вредности кога влегоа во војна со Шпанија.

³¹ Smith, T., (1995). *America's Mission: The United States and the Worldwide Struggle for Democracy in the 20th Century*, Princeton: Princeton University Press, p. 5.

³² Schulzinger, R. D., pp. 15-16.

³³ Што се однесува до судбината на Куба, оваа земја стекна независност во 1902 година, а една година подоцна беше потпишан кубанско-американскиот договор кој на САД им овозможи одржување на база во заливот Гвантанамо.

³⁴ Интересен момент претставува и фактот дека за новите територии не беше одлучено дали ќе добијат конститутивен статус во рамките на САД.

Дуи „херојот на победата во битката за Манила, во Шпанско-американската војна, беше подигната Триумфална капија во Њујорк.

Паралелно со тоа, треба да се потенцира дека значајна улога во американската надворешна политика за време на мандатот на Мекинли играше државниот секретар Џон Хеј кој во периодот 1899–1900 ги подготви историски значајните две белешки за политиката на отворени врати (Open door). Овие белешки беа исклучително значајни поради фактот дека се спротивставуваа на колонијализмот и ја поддржуваа политиката на отворени пазари. Овие принципи станаа водечки принципи во американската надворешна политика во XX век.³⁵

Играта на судбината сакаше во 1901 година Мекинли да биде убиен во атентат и на функцијата да дојде **Теодор Рузвелт** (1901–1909). За време на неговиот мандат, САД продолжија во новата насока воспоставена од претходниот претседател. Теодор Рузвелт уживаше репутација на „империјалист“ и беше застапник на „прогресивизмот“. Уште во деведесеттите години на XIX век, Рузвелт заедно со Хенри Кабот Лоџ и адмиралот Механ беше силен поддржувач на создавањето на морнарица.

Рузвелт отворено го продолжи пристапот кој започна по Шпанско-американската војна – интервенираше во Панама, што подоцна му овозможи да ја присвои територијата на која подоцна беше изграден Панамскиот канал.³⁶ Во тоа време, Панама беше провинција на Колумбија, а САД го склучија договорот Хеј-Еран во обид да добијат територија за изградба на каналот.³⁷ Откако колумбискиот сенат го отфрли договорот, САД ги поддржа аспирациите на Панама за независност која истата ја прогласи во ноември 1903 година. Како резултат на тоа, беше склучен договорот Хеј – Бино Варија со кој САД добија појас од 10 милји за изградба на каналот и

³⁵Сох, М., Stokes, D., p. 51.

³⁶ Околу изградбата на Панамскиот канал интересно е да се нагласи дека постоеше дебата за рутата на каналот. Дали истиот да се изгради во Никарагва или Панама? Сенатот на САД го поддржа законот според кој рутата требаше да минува низ Никарагва, а противниците на овој закон на сенаторите им поделија примероци од официјалната поштенска марка на Никарагва на која беше прикажан вулканот Момотомбо во ерупција во средината на езерото низ кое требаше да минува каналот, по што Конгресот на 28 јуни 1902 ја одобри рутата низ Панама. Изградбата на Панамскиот канал заврши во 1914.

³⁷ Според овој договор, САД требаше да се стекне со право на закуп на територија во должина од 6 милји, а за возврат да плати 10 милиони долари, како и годишна рента во износ од 250 илјади долари.

овластување да преземаат активности „како да се суверен“ под истите финансиски услови од претходниот договор.³⁸

Рузвелт промовираше и **дополнување на Монроовата доктрина**. По изборната победа, во декември 1904 имаше обраќање во Конгресот во кое констатираше дека САД имаат право на интервенција за хронични погрешни потези („chronic wrongdoing“) или немоќ што резултира во „општо олабавување на цивилизираното општество“. Тој отворено нагласи дека „приврзаноста на САД кон Монроовата доктрина во западната хемисфера може да ги принуди, колку и да е неволно, во флагрантни случаи на такви погрешни потези и немоќ, да извршува меѓународна полициска сила.“³⁹ Со други зборови, со ова дополнување САД ја дефинираа можноста да интервенираат во сопствената сфера на влијание и интерес дефинирана во Монроовата доктрина. Претходно ниту еден претседател немаше можност да ги реализира постулатите на Монроовата доктрина.

Тој ја доби Нобеловата награда за мир за 1905 година за неговото учество како медијатор во руско-јапонскиот спор. Во 1906 година тој стана прв американски претседател кој за време на својот мандат отпатува во посета на странска земја (Панама). За време на неговиот мандат, САД стана четврта поморска сила во светот. Со цел на светот да му се покаже новата американската моќ, Теодор Рузвелт нареди американската морнарица, односно како што тој ја нарекуваше „Големата бела флота“ да плови во Европа, Африка и Азија и да ја демонстрира американската сила.⁴⁰ Тоа е можеби и најдобриот приказ на новата позиција на САД. Недвосмислено, за време на неговиот мандат САД станаа глобална сила.

Втората декада од XX век на американската дипломатија ја одбележа терминот „**долар дипломатија**“. Терминот произлезе од книгата на Скот Ниринг во која тој ги обвини претседателите **Вилијам Хауард Тафт** (1909–1913) и **Вудро Вилсон** (1913–1921) дека го поттикнаа себичното богатење на плутократите од Волстрит на сметка на народите на Кина, Централна Америка, Мексико и Кариби.⁴¹ Државниот секретар за време на администрација на Тафт, Филандер Нокс, беше корпоративен правник кој

³⁸Schulzinger, R. D., p. 7.

³⁹American Presidency Project, Theodore Roosevelt, Fourth Annual Message, December 6, 1904. Available at: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=29545> [Accessed on August 30, 2014].

⁴⁰Schulzinger, R. D., p. 37.

⁴¹Schulzinger, R. D., p. 38.

сметаше дека целта на американската дипломатија треба да биде создавањето на стабилност во странство преку која би се промовирале американските трговски интереси. Тој сметаше дека целта на дипломатијата не треба да биде само користењето на финансиските можности, туку преку нив и остварување на пошироките американски интереси. Конечната цел беше засилувањето на трговијата со Јужна Америка и Азија. Да се потсетиме, овој концепт беше присутен уште од времето на Вашингтон. Паралелно со тоа, американските интервенции во западната хемисфера продолжија и за време на овие два претседатели – Никарагва, Доминиканска Република, Хаити, Мексико итн.

Можеби едни од најинтересните претседателски избори во XX век во САД се случија 1912 година. На овие избори Теодор Рузвелт не го поддржа кандидатот на Републиканската партија и неговиот поранешен фаворит, дотогашниот претседател Вилијам Хауард Тафт и за првпат во американската историја се кандидираше за претседател по третпат како кандидат на Прогресивната партија. Тоа доведе до поделеност на гласачкото тело на републиканците и резултираше во победа на демократскиот кандидат Вудро Вилсон.⁴² Вилсон го освои и вториот мандат за претседател на изборите во 1916 година.⁴³

Со тоа поранешниот гувернер на Њу Џерси, Вудро Вилсон стана претседател на САД. Тој на функцијата дојде од академскиот сектор – имаше завршен докторат и беше претседател на Универзитетот „Принстон“. Уште на самиот почеток, Вилсон беше принуден во повеќе наврати да испрати американски сили во Мексико со цел да ги заштити американските интереси во земјата (првенствено нафтената индустрија) по револуцијата од 1911 година. Претседателот Вилсон нареди окупација на Веракруз во Мексико во 1914 година, интервенција во Хаити во 1915 година и преземање на Доминиканската Република во 1916. Овие акции беа образложени со потребата од воспоставување на уставна монархија во Латинска Америка.⁴⁴

⁴² На овие избори Вилсон освои дури 435 електорски гласови, Рузвелт – 88, а Тафт – 8 електорски гласови.

⁴³ Изборите во 1916 година беа едни од ретките избори во кои прашањата од надворешната политика имаа влијание. Во таа насока, една од причините за повторниот избор беше и фактот што за американската јавност беше битно што земјата не беше вклучена во војната. Неговиот слоган на изборите беше „Не држеше настрана од војната“ (“He has kept us out of war”).

⁴⁴ Smith, T., (1995) *America's Mission: The United States and the Worldwide Struggle for Democracy in the 20th Century*, Princeton: Princeton University Press, p. 5.

За време на неговиот мандат САД се соочија со најголемиот судир во историјата дотогаш. Сараевскиот атентат (1914) претставуваше само ерупција на негативната енергија која беше акумулирана во двата спротивставени блокови во Европа и резултираше во почетокот на Првата светска војна.

Значителен дел од Првата светска војна САД останаа неутрални. Чувството за американската исклучителност на претседателот Вилсон наложи САД да остане надвор од конфликтот. Непосредно по објавувањето на војната, Вилсон од своите сонародници побара да останат неутрални („САД мора да останат неутрални, фактички и формално, во овие времиња кои ги искушуваат душите на луѓето“).

Веќе во 1915 година, имајќи го предвид намалувањето на увозот на американски производи во Европа, Вилсон одобри исплата на кредити на двете страни во конфликтот со цел купување на американски производи.⁴⁵ Сепак голем број бродови кои носеа американски производи за потребите на Велика Британија и Франција беа нападнати и потопени од страна на германските подморници во Атлантскиот Океан. Како резултат на тоа, САД влегоа во војната на 2 април 1917 година кога претседателот Вилсон на заедничка седница на двата дома на Конгресот побара објавување на војна на Германија.⁴⁶ Тоа беше вторпат во историјата Конгресот да објави војна. Објавувањето на војната беше оправдано со германското непридржување кон постигнатиот договор за ненапаѓање на американските бродови, како и со обидот да се придобие Мексико на страната на Централните сили. Во говорот пред Конгресот Вилсон потенцираше дека „светот треба да биде безбеден за демократија“, реченица која ќе стане централна точка за американската надворешна политика за време на неговиот мандат.

Паралелно со тоа, истата 1917 година дојде и до пресврт во Русија – беше изведена Октомвриската револуција, од престолот беше симнато кралското семејство, а власта во земјата ја презедоа комунистите. Со тоа, власта во најголемата по површина земја на светот повеќе од седумдесет години беше во рацете на комунистите.

Овој настан имаше можеби и најголемо влијание на американската надворешна политика во XX век. Тоа претставуваше и голем предизвик за

⁴⁵ Истата година Вилсон побара дополнителни 500 милиони долари за набавка на 10 нови воени бродови за потребите на американската морнарица.

⁴⁶ Stavrianos, L.S., (2008) *The Balkans since 1453*, London: Hurst&Company, p. 568.

Вилсон. Постоеше реална закана од ширење на комунизмот, како што и се покажа по крајот на Втората светска војна. Комунизмот беше доживуван како еден вид на тоталитаризам.⁴⁷ Вилсон во тие услови на новиот комунистички концепт сакаше да му го спротивстави концептот на поттикнување на демократијата од американски тип. Од тие причини, Вилсон донесе одлука САД да им се придружат на Велика Британија и Франција во обидот за вооружена интервенција во Русија. Оваа интервенција имаше целосен неуспех: комунистите го спречија обидот, а истовремено придонесе за развој на антизападно расположение во оваа земја.

Наследството на Вилсон во американската историја и дипломатија особено се состоеше во пристапот кон Првата светска војна и Париската мировна конференција, како и обидите за формирање на Лигата на народите. Истовремено, тој беше и првиот американски претседател кој отпатува во Европа за време на неговиот мандат.⁴⁸ Во рамките на Париската мировна конференција Вилсон ги предложи познатите „Четиринаесет точки“⁴⁹ кои претставуваа основа на голем број решенија кои беа вклучени во финалниот Версајски договор. Вилсон ги предложи во рамките на обраќањето на заедничка седница на Конгресот која се одржа на 8 јануари 1918 година. Покрај тоа, „Четиринаесетте точки“ претставуваа радикален предлог, предлог кој требаше да ги промени дотогашните односи. Покрај општите предлози за новата повоена дипломатија (забрана за тајна дипломатија, слобода на пловење по морињата, отстранување на економските бариери, ограничување на вооружувањето итн.) содржеа и конкретни предлози за Балканот. Во таа насока, беше предложено на народите во Австро – Унгарија да им биде обезбедена можноста за автономен развој, обезбедување на меѓународни гаранции за политичка и економска независност и територијалниот интегритет на балканските држави, слободен излез на Србија на море, развој на односите и утврдување

⁴⁷ Schulzinger, R. D., p.86.

⁴⁸ Претседателот Вилсон пристигна во Франција на бродот „Џорџ Вашингтон“ на 13 декември 1918 година

⁴⁹ Вилсон формираше група на експерти (“The Inquiry”)кои му помогнаа во формулирањето на ставовите. Групата ги вклучуваше неговиот зет и познат филозоф Едвард Мезес; Исаја Бовман, раководител на Американското географско друштво; Архибалд Кулиц, професор на универзитетот Харвард и експерт за Балканот и Валтер Липман, уредник на магазинот „Њу рипаблик“. Види Ш, 88.

на границите меѓу балканските држави по мирољубив пат.⁵⁰ Вилсонизмот стана синоним за либерален демократски интернационализам.

Според Смит, Вилсон направи правилна процена дека опстојувањето на новите демократии во Источна Европа е можно само доколку имаат односи на соработка со целосно демократизирана Германија и со поразвиените демократии на Западна Европа и САД („Дали сфаќате колку нови нации ќе бидат воспоставени во опкружувањето на старите и моќни држави на Европа и оставени таму, напуштени од нас, без некој заинтересиран пријател?“).⁵¹

Не треба да се заборава дека Првата светска војна целосно ја промени политичката карта на Европа. На териториите кои порано беа дел од трите големи европски империи (Австро-Унгарија, Германија и Русија), беа создадени девет нови држави: Австрија, Чехословачка, Унгарија, Југославија, Полска, Финска, Естонија, Литванија и Латвија.⁵²

САД речиси 120 години успеваа да се држат настрана од глобалните процеси и настани. Тој процес заврши со проектот на Вилсон за формирање на Лигата на народите. Преку овој проект САД сакаа да ја демонстрираат својата нова улога на глобалната политичка сцена.⁵³ Сепак овој проект на Вилсон беше поразен од страна на републиканците кои отворено се спротивставија, а како резултат на тоа САД не станаа членка на Лигата.⁵⁴ Консеквентно на тоа, американскиот Сенат не го ратификуваше Версајскиот договор.⁵⁵

Во 1920 година Вудро Вилсон ја доби Нобеловата награда за мир за неговите заслуги за формирањето на Лигата на народите.

Во повоениот период САД играа значајна улога во реконструкцијата на Европа преку т.н. план на Дејвс кој овозможи широка рамка на кредити од американските банки за обнова меѓу другото и на германската економија.

⁵⁰Yale Law School, Avalon Project, President Woodrow Wilson's Fourteen Points, January 8, 1918. Available at: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/wilson14.asp[Accessed June 15, 2013].

⁵¹Smith, T., p. 93.

⁵²Kennedy, P., (1989) *The Rise and Fall of the Great Powers*, New York, Vintage Books, p. 275.

⁵³Cox, M., Stokes, D., p. 54.

⁵⁴Удел во овој тек на настаните имаше и фактот дека претседателот Вилсон во рамките на кампањата доживеа и удар од кој никогаш не закрепна.

⁵⁵Со цел да се избегне развојот на можност на ревизионизам на Версајскиот договор, Франција започна да склучува поединечни договори за сојузничтво со Белгија (1920), Полска (1921), Чехословачка (1924), Романија (1926) и Југославија (1927) (Kennedy, P., p. 277).

Во текот на дваесеттите години на XX век, во САД на власт дојдоа три републикански администрации кои беа приврзаници на т.н. „конзервативен интернационализам“. Со други зборови, овие администрации имаа изолационистички пристап во надворешната политика, а глобалните предизвици не беа во фокусот на американската дипломатија. Покрај тоа, беа донесени емигрантските закони во 1921 и 1924 година со кои беше ограничена емиграцијата во земјата. Претседателот **Ворен Хардинг** (1921 – 1923) не беше заинтересиран за надворешната политика, а за време на администрацијата на **Келвин Кулиџ** (1923–1929) во 1928 година беше склучен Брајан– Келоговиот пакт.⁵⁶

Во периодот од 1929 до 1931 година САД се соочија со најголема криза на економијата дотогаш. Паралелно со тоа, дојде до подем на милитаристичкиот режим на Јапонија и нацистичкиот режим во Германија. Овие две земји за релативно краток период станаа најзначајни регионални сили. Во таа насока, иако беше потписник на Брајан – Келоговиот пакт, во 1931 година Јапонија изврши инвазија на Манџурија, а тогашниот американски претседател **Херберт Хувер** (1929–1933) и неговата администрација не се обидоа истото да го спречат.

Во 1933 година за претседател на САД беше избран гувернерот на државата Њујорк и член на Демократската партија, **Франклин Рузвелт** (1933–1945). Рузвелт беше единствениот претседател во американска историја кој оваа функција ја извршуваше четири мандати.⁵⁷ Имајќи ги предвид ефектите од економската криза, Рузвелт целосно беше фокусиран на подобрувањето на економијата. Преку програмата „Њу Дил“ (New Deal) администрацијата на Рузвелт понуди директна владина помош за вработување и посеопфатно регулирање на пазарите со хартии од вредност и банкарскиот сектор.

Што се однесува до надворешната политика, се чини дека ФДР беше многу претпазлив и мошне бавно донесуваше одлуки. Според Далек,

⁵⁶ Со овој пакт беше предвидена забрана за користење на војната како инструмент на надворешната политика.

⁵⁷ Претседателот и потпретседателот се избираат за мандат од четири години. Во Уставот не е наведено дали имаат право на повторен избор. Првиот претседател на САД, Џорџ Вашингтон воспостави уставен обичај претседателот да не се кандидира за трет мандат на оваа функција. Овој уставен обичај се почитуваше сè до Теодор Рузвелт кој неуспешно се кандидираше за трет мандат. Претседател Франклин Рузвелт оваа функција ја извршуваше четири мандати. Како резултат на тоа, во 1951 година бил усвоен XXII амандман на уставот во кој било предвидено дека едно лице најмногу во два мандати може да ја извршува функцијата претседател на САД.

само кога имаше недвосмислена поддршка на народот, ќе заземеше цврста позиција во надворешната политика.⁵⁸ Не треба да се заборава дека ФДР во подолг временски период го поддржуваше американското членство во Лигата на народите. Во неговото инаугурално обраќање Рузвелт потенцираше дека „во нашите односи со западната хемисфера ќе бидеме водени од принципот на добрососедство”.⁵⁹ За време на мандатот на ФДР, САД го признаа Советскиот Сојуз и беа воспоставени дипломатски односи.⁶⁰

ФДР го модификуваше вилсонизмот со неговата политика на добрососедски односи и имаше прагматичен однос кон светските диктатори. Тој беше посветен на создавањето на меѓународен либерален економски поредок и ја поддржуваше идејата за создавање на меѓународни институции за зачувување на мирот.⁶¹

Имајќи ја предвид тешката економска ситуација која постоеше во САД на почетокот на триесеттите години на XX век, неговата администрација не беше активно вклучена во настаните и процесите на глобалната политичка сцена. Како резултат на тоа, американската надворешна политика се стекна со репутација на изолационистичка. Изолационистичката надворешна политика беше поддржана и од изолационистички ориентиранот Конгрес кој беше ориентиран кон решавањето на предизвиците на домашната економија. Во таа насока, беа и донесени Законите за неутралност во 1935 и 1936 година. Тука треба да се нагласи дека во овој период во САД особено беше популарно движењето „Америка на прво место” (“America First”) кое го поддржуваше изолационизмот.

Во Европа во овој период ситуацијата беше поинаква. Воените аспирации на Германија ескалираа и во периодот од 1937 до 1938 година Германија ја анектираше Австрија како и делови на Чехословачка во кое живееше германско население. Во 1938 година беше организирана познатата Минхенска конференција на која учествуваа големите сили, но не и Чехословачка и на која беше одлучено дека Германија може да анектира

⁵⁸ Dallek, R., (1979) Franklin D. Roosevelt and American Foreign Policy, Oxford University Press, p.81.

⁵⁹ Schulzinger, R. D., p.153.

⁶⁰ Односите беа прекинати во 1917 година по Октомвриската револуција и повторно беа воспоставени на 16 ноември 1933 година кога претседателот ФДР го информираше советскиот министер за надворешни работи Максим Литвинов дека САД ја признава владата на СССР и е подготвена да воспостави дипломатски односи што од страна на СССР веднаш беше прифатено.

⁶¹ Smith, T., p. 321.

делови на Чехословачка. Се чини дека овој договор само ги охрабри апетитите на Германија кои ескалираа веќе следната година кога оваа земја на 1 септември 1939 година ја нападна Полска, со што формално започна најголемиот воен судир во човековата историја – Втората светска војна. Минхенската конференција симболизираше сè што беше погрешно во надворешната политика на сојузниците пред Втората светска војна,⁶² а термините „Минхен“ и „попуштање“ станаа едни од најомразените зборови во американската дипломатија до крајот на векот.⁶³

За период од само две години од почетокот на војната, Германија и нејзините сојузници ја контролираа речиси целата територија на континентална Европа и започнаа широка воена операција против Советскиот Сојуз. Паралелно со настаните во Европа, до широка дестабилизација дојде и во Азија како резултат на јапонскиот милитаризам. Во таа насока, Јапонија интервенираше во Кина, Француска Индокина итн. Јапонската доминација во Источна Азија можеше да ја загрози политиката на отворени врати и консеквентно на тоа, американските трговски интереси.

Во овие услови, надворешната политика на САД имаше исклучително одмерен и дистанциран одговор на кризата во Европа. САД ѝ понудија економска помош на Велика Британија, но ѝ издадоа наредба за обезбедување на коридорите по кои пловеа трговските бродови за оваа земја поради можен напад на германските подморници. Во контекст на Јапонија, САД ги прекинаа испораките на нафта за оваа земја.

Што се однесува до периодот пред почетокот на Втората светска војна, од особено значење е да се спомене објавувањето на **Атлантската повелба** која во август 1941 година ја потпишаа американскиот претседател Рузвелт и британскиот премиер Черчил.⁶⁴ Во овој документ беа изложени целите на овие две земји во војната и со тоа на некој начин беа поставени контурите на повоениот свет. Тие го вклучуваа следното: САД и Велика Британија не бараат територијално проширување; промена на границите само со согласност на засегнатите народи; почитување на правото на народите да го изберат обликот на уредување во кој ќе живеат; намалување

⁶² Schulzinger, R. D., p. 162.

⁶³ Cox, M., Stokes, D., p. 56.

⁶⁴ Атлантската повелба беше објавена за време на првата средба на американскиот претседател Рузвелт и британскиот премиер Черчил во Атлантскиот Океан.

на трговските рестрикции; напуштање на употребата на сила и разоружување, како и заштита на четирите слободи^{65 66}.

Сепак, до драматичен пресврт на настаните и промена на американската политика дојде на 7 декември 1941 година. Тој „неславен ден“, воздушните и поморски сили на Јапонија неочекувано ја нападнаа американската поморска база Перл Харбор при што убија преку 3000 луѓе и уништија значителен дел од Пацифичката флота. Како резултат на тоа, следниот ден САД ѝ објавија војна на Јапонија, а Рузвелт во своето обраќање пред Конгресот вети дека „без оглед на тоа колку време ќе биде потребно да се преброди оваа однапред смислена инвазија, американскиот народ, во својот праведен гнев, ќе оствари апсолутна победа“.⁶⁷

Сепак во првата година на војната ова беше многу тешко да се оствари. Голем број американски бази во Пацификот беа заземени од страна на Јапонија што им донесе привремена надмоќ на теренот. Дури и Австралија беше загрошена. Сепак, по победата кај Мидвеј дојде до пресврт во војната. Во текот на 1942 година германски и британски сили се истоварија и во Африка со што војната се пренесе и на овој континент. Во контекст на анализата на повоениот свет која следува, интересно е да се нагласи дека Рузвелт во 1942 година ја лансираше идејата за формирање на Организацијата на Обединетите нации како замена за Лигата на народите, со примарна надлежност за заштита на светскиот мир. Јавното мислење во САД многу брзо ја прифати оваа идеја.

Паралелно со тоа, СССР се наоѓаше во исклучително тешка состојба во војната со Германија и бараше отворање на втор фронт, но тоа се оствари дури во јуни 1944 година. Отворањето на втор западен фронт во Европа им одговараше и на останатите окупирани народи и држави.

Имајќи го предвид текот на војната и потребата од нова распределба на силите во повоениот свет, трите големи сили (САД, СССР и Велика Британија) организираа три клучни самити: Техеран (1943), Јалта

⁶⁵ Четирите слободи беа дефинирани во обраќањето на Рузвелт во Конгресот во јануари 1941 година и вклучуваа: слобода на говор, слобода на вероисповед, слобода на достоинствен живот и слобода од страв.

⁶⁶ NATO, The Atlantic Charter - Declaration of Principles issued by the President of the United States and the Prime Minister of the United Kingdom. Available at: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_16912.htm [Accessed on October 1, 2014].

⁶⁷ American Presidency Project, Franklin D. Roosevelt Address to Congress Requesting a Declaration of War with Japan, December 8, 1941, Available at: <http://www.britannica.com/presidents/article-9116960> [Accessed on May 25, 2014].

(февруари 1945) и Потсдам (јули 1945). Главната одлука која беше донесена на Техеранскиот самит се однесуваше на отворањето на втор фронт во Западна Европа од страна на сојузниците. На самитот во Јалта беше дискутирано за капитулација на Германија, финализирана идејата за создавање на Организацијата на Обединетите нации и поконкретно составот на Советот за безбедност, статусот на Полска, прашањето на воените репарации итн. Покрај тоа, беше потпишана Декларацијата за ослободена Европа, во која беше преземена обврска трите големи сили да ги помогнат народите кои беа жртви на нацистичката окупација, но и се обврзаа да го поддржат конституирањето на привремените влади кои „ќе ги претставуваат сите демократски елементи“, како и одржувањето на слободни избори. Сепак, времето покажа дека САД премногу буквално ги сфатија овие одредби.⁶⁸ Конечно, целта на самитот во Потсдам беше победниците во војната да утврдат на кој начин ќе се управува со окупираната Германија.⁶⁹ Можеме да заклучиме дека трите големи сили кои учествуваа на овие самити се однесуваа како партнери, состојба која непосредно по формалниот крај на војната драстично се промени.

Непосредно пред крајот на Втората светска војна, на 12 април 1945 година претседателот Рузвелт почина. Дотогашниот потпретседател Хари Труман (1945–1953) стана триесет и третиот американски претседател. Во првата изјава за медиумите Труман беше искрен – „почувствував како сонцето, месечината и ѕвездите паднаа на мене“ и ги замоли да се молат за него. Труман не беше информиран за прашањата од надворешната политика, вклучително и проектот Менхетен⁷⁰. Тој немаше искуство во надворешната политика, но тоа не го спречи на почетокот на август 1941 година да донесе одлука за фрлање на две атомски бомби на јапонските градови Хирошима и Нагасаки кои речиси целосно беа уништени. Користењето на новото оружје ја принуди Јапонија на капитулација.

Втората светска војна заврши со капитулацијата на Јапонија која беше потпишана на 2 септември 1945 година на американскиот брод „Мисури“. Со тоа беше остварена пораката од обраќањето на претседателот

⁶⁸ Stavrianos, L.S., p. 829.

⁶⁹ Тестирањето на првата атомска бомба на САД беше извршено за време на конференцијата во Потсдам.

⁷⁰ Целта на проектот „Менхетен“ беше создавањето на атомската бомба. Во проектот беа вклучени 120 илјади луѓе и инвестирани две милијарди долари. Првото тестирање на бомбата беше извршено на 16 јули 1945 година. СССР својата прва атомска бомба ја детонираше на 29 август 1949 година.

Рузвелт во декември 1941 година, а САД остварија „апсолутна победа“ на сите фронтови.

2.1.3. Клучни концепти на американската дипломатија за време на Студената војна

„Главнаџа цел на американската надворешна џолиџика е да се обиде во свеџоџи да создаде услови, сосџоџба, клима во која американскиоџ експериментџ на слобода, демократиџа и слободаџа на живоџи на џоединецоџи не само џџо ќе џреживее, џџуку ќе најреѓува. САД не се заинџересиранџ за џериџориџа или оџсџаџки, џџуку за создавање на џакво оџкружување во свеџоџи“.

Дин Ачисон, државен секретар на САД

„Нџџу ние нџџу свеџоџи не можеме да си дозволиме американска надворешна џолиџика која е заложник на чувсџваџа во даден моментџ“.
Сајрус Венс

Алексис де Токвил во XVIII век напиша „Нивната (на САД и Русија) почетна точка е различна, нивните патеки се разликуваат, но бездруго секоја од нив се чини повикана од тајниот дизајн на божјата промисла еден ден во своите раце да ја држи судбината на половина свет“.

Се чини дека оваа прогноза на Токвил целосно се обвистини непосредно по крајот на Втората светска војна кога во релативно краток период беа формирани два идеолошки спротивставени блокови предводени од овие две суперсили. Двата блока во период од речиси половина век се наоѓаа во постојана тензија позната како Студена војна. Во таа насока, Винстон Черчил во неговиот говор од 5 март 1946 година нагласи дека „од Стетин на Балтикот до Трст на Јадранското Море, се спушти железна завеса преку континентот“⁷¹. За да го илустрираме брзото влошување на односите помеѓу условно Западот и Истокот, во периодот непосредно по крајот на Втората светска војна, ќе ја искористиме анкетата спроведена од весникот Њујорк хералд трибјун. Според оваа анкета, бројот на Американци кои

⁷¹ Thompson, C. (1954). The United States and Communist Europe. Во: *Current History*. Vol. 26, June 1954, стр. 367.

сметаа дека Советскиот Сојуз е мирољубива земја во јули 1946 година изнесуваше 38,6% проценти, а во јули 1947 година овој број беше намален на 12,3%. Истовремено, бројот на Американци коишто сметаа дека СССР претставува агресивна држава која е подготвена да започне војна за постигнување на своите цели, во истиот период се зголеми од 37,8% на 65,5%⁷².

Според Кокс и Стокс, во дискусијата околу американската надворешна политика за време на Студената војна, доминираа три прашања: (1) Која е улогата на САД во почетокот на Студената војна? (2) Кои фактори најдобро ја објаснуваат надворешната политика на САД за време на Студената војна? (3) Која е улогата на САД во распаѓањето на Советскиот Сојуз и крајот на комунизмот? Во достапната литература има две групи на одговори на ова прашање. Првиот одговор е фокусиран на улогата на материјалните и геополитичките фактори (САД беа фокусирани на справувањето со геополитичката и воена закана од СССР), а вториот на идеолошкиот фактор (Комунистичкиот идеолошки карактер на СССР претставуваше главната закана за креаторите на американската надворешна политика).⁷³

Како резултат на последиците од војната, САД стана најголема сила во повоениот свет. Европските, руските и јапонските економии речиси целосно беа уништени од војната. САД на тој начин имаа одлична стартна позиција за зголемување на своето влијание на глобалната политичка сцена. Паралелно со тоа, САД сакаше да го зголеми своето влијание во економските односи и учествуваше во формирањето на т.н. Бретон Вудс институции – Светската банка и Меѓународниот монетарен фонд. Освен тоа, со учеството во војната драматично се зголеми воената моќ на земјата. Во таа насока, бројот на бродови од сите големини се зголеми од 4500 бродови пред нападот на Перл Харбор на 91000 бродови во 1945 година. Во истиот период, бројот на авиони од сите типови се зголеми од 9000 на 72000 авиони.⁷⁴

Како што веќе нагласивме, непосредно по крајот на војната беше создадена блоковската поделеност на европскиот континент. Земјите на Источна Европа една по една преминаа под советска контрола, а во

⁷² *New York Herald Tribune*, October 16, 1947.

⁷³ Cox, M., Stokes, D., pp. 64-65.

⁷⁴ Marković, D., (1978) *Vojno – industriska sprega SAD*, Beograd: Beogradski Izdavačko – grafički zavod, p. 23.

западноевропските земји започна да се чувствува американското влијание. Како резултат на тоа, од една страна, советската политика спрема Источна Европа беше перципирана како спротивна на принципите усвоени на самитите на големите сили, а друга страна, американскиот пристап спрема Западна Германија во официјална Москва беше примен како непријателски за советските интереси. Етапната „советизација“ на Источна Европа, преку отстранување на сите антикомунистички елементи во власта, уште повеќе ги подели двата блока во формирање. Во првите неколку години по војната, власта во Албанија, Бугарија, Унгарија, Чехословачка, Полска, Источна Германија и Југославија премина во рацете на комунистите и консеквентно на тоа, под индиректна контрола на Москва.

Во овие околности, администрацијата на Хари Труман се соочи со големи предизвици.⁷⁵ За време на неговиот мандат беше дефинирана американската политика како одговор на комунистичката закана во Европа. Пристапот на оваа администрација имаше големо влијание на американската надворешна политика за време на Студената војна. Генерално, американската надворешна политика по Втората светска војна ја карактеризираше: а) интернационализмот; б) политиката на задржување (containment) на комунизмот и в) напуштање на изолационизмот.

Долгата телеграма на Џорџ Кенан останува запаметена како една од клучните пресвртници на повоената американска дипломатија. Во оваа телеграма американскиот заменик амбасадор во СССР даде објаснување за начинот на кој Советите се однесуваат. Кенан сметаше дека советскиот комунизам е најголемиот предизвик со кој американската дипломатија се соочила и ќе се соочи. Рамката на советското однесување и донесување на одлуки, Кенан ја дефинираше низ следните тези: светот е поделен на два блока (капиталистички и комунистички) и меѓу нив не може да има мир, левоориентираните групи кои не се комунисти, се уште поголем непријател од комунистите, ширење на сферата на влијание на СССР во нови региони (Иран и Турција), оневозможување на стекнување на реална слика за состојбите во земјата и странство, СССР е сензитивен на употреба на политика на сила итн. Заклучува дека „светскиот комунизам е како малиген паразит кој се храни само на заболеното ткиво“.⁷⁶

⁷⁵ За свој главен советник за надворешна политика го определи Аварел Хариман.

⁷⁶ Telegram, George Kennan to George Marshall ["Long Telegram"], February 22, 1946. Harry S. Truman Administration File, Elsey Papers. Available at: https://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/coldwar/documents/pdf/6-6.pdf

Оваа телеграма ја постави рамката на резонирање на американската дипломатија во односите со СССР во Студената војна. Тезите од „долгата телеграма“ беа анонимно објавени следната година во магазинот „Форин афеарс“ во кој беше потенцирано дека надворешната политика на Советскиот Сојуз се темели на три столба: традиционалниот руски империјализам, револуционерната комунистичка идеологија и параноичниот Сталин.⁷⁷

Во овој период, американската дипломатија сè поинтензивно започнува да ги вклучува прашањата поврзани со Балканот во разговорите со СССР. На пример, на средбата на државниот секретар Брнс со Сталин во Москва, во декември 1945 година, е отворено прашањето за состојбата во Бугарија.

Се чини дека дефинирањето на американската надворешна политика во Студената војна беше условено како одговор колку на советските активности, толку и на не-советските форми на комунизам. Во таа насока, Трумановата администрација промовираше три клучни инструменти на американската надворешна политика: **Трумановата доктрина, Маршаловиот план и формирањето на НАТО.**

На 12 март 1947 година во обраќањето пред Конгресот, претседателот на САД, Труман, ги постави основите на т.н. Труманова доктрина, односно новиот пристап во американската надворешна политика по прашањето на комунизмот во светот.⁷⁸ Оваа пресвртна точка за американската дипломатија произлезе од состојбата во Грција (во која се водеше граѓанска војна помеѓу прозападните сили и комунистите), но и во Турција. Во своето обраќање, претседателот Труман нагласи дека „опстанокот на грчката држава е под закана на терористички активности на неколку илјади вооружени луѓе водени од комунистите“ и во тој правец ја изрази подготвеноста на САД да им помогне на „слободните народи да ги одржат своите слободни институции и нивниот национален интегритет против агресивните движења насочени кон воспоставување на тоталитарни

⁷⁷ Schulzinger, R. D., p.209.

⁷⁸ Претходно на 21 февруари британската влада ги извести САД дека повеќе нема да биде во состојба да ги помага Грција и Турција во напорите за справување со востанијата на нивните територии.

режими”.⁷⁹ Како резултат на тоа, претседателот Труман побара одобрување на помош во износ од 400 милиони долари, како и распоредување на американски цивилни и воени инструктори во овие земји. Со други зборови, преку Трумановата доктрина, САД како „лидер на слободниот свет” се заложиле за поддршка на капиталистичките земји во судирот со комунизмот и конкретна помош за сите влади кои се соочуваа со лево-ориентирани бунтовници.⁸⁰

Дополнително треба да се нагласи дека за време на Трумановата администрација во април 1949 година беше формиран **Северноатлантскиот пакт - НАТО** (North Atlantic Treaty Association - NATO) како воен и политички сојуз на 12 земји⁸¹. Основен принцип на кој се базирале договорот за неговото основање беше дека нападот на една земја-членка ќе се смета за напад врз сите.⁸² По склучувањето на договорот, Труман му предложи на Конгресот донесување на Закон за взаемна помош во одбраната со кој беше предвидена помош за набавка на воена опрема во Европа во износ од 1,5 милијарди долари за една година. Според Труман, САД беа ангажирани во битка помеѓу два начина на живот.⁸³

Имајќи предвид дека повоената реконструкција на Европа, како и економијата, се соочуваше со големи предизвици, по завршувањето на програмата за помош преку Администрацијата на ОН⁸⁴, САД на европските земји им понуди помош преку Европската програма за реконструкција, попозната како Маршалов план. Маршаловиот план беше воспоставен на 5 јуни 1947 година⁸⁵ и во периодот до 1951 година преку оваа програма им

⁷⁹ Yale Law School – The Avalon Project. (2008) *President Harry s. Truman's Address before a Joint Session of Congress, March 12, 1947*. Достапно од: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/trudoc.asp [Пристапено на 15 јануари 2009].

⁸⁰ Докмановиќ, М., (2010) *Право и џолиџика во Македонија (1946 - 1953)*, Скопје, ИСИЕ, стр. 113 – 114.

⁸¹ Земји-основачи на НАТО се: Велика Британија, Белгија, Данска, Исланд, Италија, Канада, Луксембург, Норвешка, Португалија, САД, Холандија и Франција.

⁸² NATO, The North Atlantic Treaty, Washington, D.C., April 4, 1949, Available at: http://www.nato.int/cps/en/SID-ECAE8DB0-F591EC88/natolive/official_texts_17120.htm [Accessed on May 30, 2014].

⁸³ Young, W., J., Kent J., (2004) *International Relations Since 1945*, Oxford University Press, p. 71.

⁸⁴ Администрацијата на Обединетите нации за помош и обнова (United Nations Relief and Rehabilitation Administration, UNRRA) беше воспоставена на 9 ноември 1943 година со цел да ја координира помошта на жртвите на војната. Финансиското учество на американската влада во UNRRA изнесуваше речиси 73%, а Советскиот Сојуз воопшто не партиципираше.

⁸⁵ Државниот секретар Џорџ Маршал ги изнесе контурите на планот за време на неговото обраќање на Универзитетот Харвард.

беше доделена помош на европските земји во износ од преку 12,5 милијарди долари. Југославија и останатите земји на Источниот блок⁸⁶ го одбија користењето на помош преку Маршаловиот план. Покрај овозможувањето на директна и конкретна помош, Маршаловиот план имаше за цел да развие и поблиски економски односи на земјите – приматели на помош од САД. САД очигледно беа загрижени за внатрешната политичка ситуација во европските земји, особено можноста комунистите да дојдат на власт. Од тие причини, во самиот план беа вклучени и други носители на интереси: приватни и невладини агенции, синдикати и на тој начин можеше да се комуницира со релевантни партнери во европските земји.

Сепак, победата на комунистите во Кина во 1949 година и почетокот на војната во Кореја, ја принуди американската дипломатија од начелни ставови и политики да премине на формирање на конкретни воени сојузи (на пример, со Јапонија). Во овој период, Труман беше критикуван за поразот во Кина, но и за признавањето на Израел.⁸⁷ Во контекст на испраќањето на американски сили во Кореја, значајно е да се потенцира дека во септември 1950 година, Труман го одобри документот бр. 68 на Националниот совет за безбедност. Овој документ претставуваше еден од најзначајните документи на американската надворешна политика во Студената војна со кој беше предвидено зголемување на издатоците за конвенционалните воени сили на САД (50 милијарди долари на годишно ниво) во функција за воено засилување на политиката на задржување на Советскиот Сојуз. Како резултат на тоа, военото производство на САД во периодот 1950–1953 година се зголеми за седум пати, а армијата за 50 проценти.⁸⁸ Во таа насока, без согласност на Конгресот, во декември 1950 година, Труман донесе одлука да испрати 4 дивизии на американската армија во Европа со што бројот на американски војници на стариот континент ја достигна дотогаш незамисливата бројка од 180 илјади.⁸⁹

САД беа водечка сила во светот во овој период и поради поседувањето на атомското оружје. Евидентно, политиката на САД во периодот 1945–1948 година беше во знак на монополот во располагањето

⁸⁶ Полска и Чешка најпрвин ја прифатија помошта преку Маршаловиот план, а потоа под притисок на Москва се повлекоа.

⁸⁷ Трумановата администрација го призна Израел на денот на прогласувањето на независност – 14 мај 1948 година што предизвика напад на петте арапски држави во регионот.

⁸⁸ Ambrose, S., Brinkley, D., (1997), *Rise to Globalism*, Penguin, 122.

⁸⁹ Herring G. C., p. 646.

со атомско оружје кој оваа земја го уживаше. Труман отстапи од политиката на Рузвелт за соработка со Советскиот Сојуз, но и од постулатите на долгиот телеграм на Кенан кој се залагаше за политичка, економска или психолошка предност на САД, а не исклучиво воена, како што беше случај во овој период.⁹⁰

Значајно е да се нагласи дека за време на администрацијата на Труман дојде до реорганизација на органите надлежни за водење на надворешната политика. Беа донесени два клучни закони: Законот за реформа на надворешнополитичката служба (1946) и Законот за национална безбедност (1947). Со првиот закон беше направен обид за унапредување на статусот на дипломатите од кариера во Стејт департманот, а со вториот беше формиран посебен Департман на одбраната (Department of Defense)⁹¹, раководен од цивилно лице, Централната разузнавачка служба (Central Intelligence Agency - CIA),⁹² како и Советот за национална безбедност - СНБ (National Security Council - NSC)^{93, 94}.

По Труман, популарниот американски генерал од Втората светска војна **Двајт Ајзенхауер** – („Ајк“) стана 34^{ти} претседател на САД (1953–1961). За време на неговиот мандат не дојде до поголеми промени во курсот на американската дипломатија. Никој немаше големи очекувања од овој претседател, особено не во областа на надворешната политика.

⁹⁰ Božić, N., (1974). *Posleratna globalna strategija SAD*. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu, str. 117.

⁹¹ Во врска со Департманот за одбрана беше постигнат компромис за спојување на департманот за војна и за морнарица, но продолжи да постои издвоена администрација за раководење на трите рода на војска.

⁹² Претходникот на ЦИА, Службата за стратешки услуги (Office of Strategic Services - OSS) беше формирана со наредба на претседателот Рузвелт од 13 јуни 1942 година со цел преку собирање на информации од стратешко значење да му помогне на Генералштабот на армијата во донесувањето на одлуките. Службата беше укината во 1945 година.

⁹³ Согласно Законот за национална безбедност, советот го сочинуваа претседателот, потпретседателот, началникот на Здружениот штаб на вооружените сили, државниот секретар и секретарот за одбрана како и други лица определени од претседателот. Како посебно тело, Советот започна да функционира од администрацијата на Џон Кенеди.

⁹⁴ Schulzinger, R. D., p. 212 – 214.

Главните точки на глобалната стратегија на САД за време на оваа администрација беа следниве: (1) линијата на раздвојување помеѓу „слободниот“ и „комунистичкиот“ свет треба да е обзнаена и неприкосновена; (2) вооружените сили на „слободниот свет“ имаа за цел да

*„Мора да внимаваме
воено-индустрискиот
комплекс, намерно или
ненамерно, да не
счекне влијание на кое
нема право. Можеби
за кобен раси на
власта на погрешно
место, постои и ќе
продолжи да постои“.*
Двајт Ајзенхауер

ја спречуваат комунистичката експанзија со помош на САД, и (3) нуклеарните ресурси на САД треба да служат како средство за одвраќање на Советскиот Сојуз и другите социјалистички земји, но и како ресурс за казнување во знак на одмазда при можен обид за напад.⁹⁵ Сепак, се чини дека оваа стратегија се соочи со предизвикот да го одржи статус кво во самиот блок, имајќи ги предвид предизвиците со кои се соочија во односите со определени земји (на пример, Франција).⁹⁶

Политиката на задржување на Советскиот Сојуз продолжи, војната во Кореја беше завршена, односите со Кина беа замрзнати, а САД водеа тајни операции во Иран⁹⁷ и Гватемала⁹⁸.

Голема улога во надворешната политика играше државниот секретар Џон Фостер Далс. Според Адамс, „Ајзенхауер му даде одврзани раце и широка одговорност во водењето на надворешната политика“. Периодот на првиот мандат на Ајзенхауер претставуваше и период кога макартизмот зеде замав.⁹⁹

⁹⁵ Božić, N., str. 119.

⁹⁶ Францускиот претседател Шарл де Гол во 1958 година ја критикуваше доминантната улога на САД во НАТО пактот.

⁹⁷ Во 1953 година САД учествуваа во соборувањето на демократски избраниот премиер на Иран, Мохамед Мосадек и негово место беше поставен генералот Захеде. Оваа операција им се врати како бумеранг на САД за време на Иранската заложничка криза.

⁹⁸ Поради одржување на врски со Советскиот Сојуз и обидот за спроведување на аграрна реформа, со поддршка на ЦИА, во 1954 година беше соборен од власт претседателот на Гватемала, Хакобо Арбенз.

⁹⁹ Во текот на педесеттите години на XX век, сенаторот Џозеф Макартни покрена хајка против припадниците на левоориентираните структури во САД за предавство, соработка и шпионажа во корист на СССР. Во голем дел овие обвинувања не беа докажани.

Што се однесува до американската одбрана, оваа администрација го промовираше новиот пристап („New Look“) кој претставуваше политика на намалување на конвенционалните сили за сметка на зголемување на нуклеарните капацитети во функција на одвраќање на СССР. Овој нов пристап беше допрецизиран во обраќањето на државниот секретар Далс кој повика на користење на „масовна одмаздничка сила“ за спречување на потенцијален напад на Советскиот Сојуз.¹⁰⁰ Во 1955 година претседателот Ајзенхауер за време на Женевската конференција го изложи предлогот за т.н. „Отворено небо“, во кој, меѓу другото, се содржеше и идеја за вршење на редовни инспекции, како на американските, така и на советските воени единици. Очекувано, Советите експедитивно го отфрлија овој предлог, но значајно е да се нагласи дека триесетина години подоцна администрацијата на Реган го применуваше токму овој пристап.

Во 1957 година Советите го лансираа сателитот „Спутник“ што отвори нова фаза на загриженост за можноста од нов судир, особено поради новостекнатата предност. Дополнително, започна да се усложнува состојбата во Куба, а беше соборен и американски авион во шпионски активности над СССР.

По претседателските избори во 1960 година, Ајзенхауер го заврши својот втор мандат со пораката дека воено-индустрискиот комплекс може да ги наруши демократските институции на земјата. Тоа претставуваше едно предупредување за преобемната милитаризација која настана по Втората светска војна.

Џон Ф. Кенеди (1961–1963) беше најмладиот избран претседател на САД кој победи на изборите во 1960 година. Тој стана 35^{ти} претседател на САД со најмала разлика во историјата од 112 илјади гласови во споредба со неговиот противкандидат. Администрацијата на Кенеди која траеше илјада дена, беше позната и како „Камелот“, по митскиот двор на кралот Артур во кој времето беше убаво, никој не се расправаше и секој се забавуваше.

¹⁰⁰Speech of Secretary of State John Foster Dulles before the Council on Foreign Relations, January 12, 1954. Available at:<http://www.freerepublic.com/focus/f-news/1556858/posts>[Accessed on March 21, 2014].

*„Не се праашувајте што
Америка може да
направи за вас, туку
што заедно можеме да
направиме за
слободата на човекош“.*

Џон Кенеди

Оваа администрација донесе големи промени во американската надворешна политика. За разлика од Ајзенхауер, Кенеди имаше голем интерес за оваа област. Тој стана претседател кој исклучително се интересираше за овие прашања и кој го ограничи влијанието на државниот секретар Дин Раск во носењето на одлуки. Дополнително, за разлика од администрацијата на Ајзенхауер, која се чини се трудеше да избегне конфликт,

администрацијата на Кенеди како да посакуваше конфликт за да ја покаже својата цврстина. Тој најдобро се покажа за време на кубанската криза.¹⁰¹

Уште во неговото инаугурално обраќање на 20 јануари 1961 година, потенцираше неколку значајни поенти кои вклучуваа: враќање на поранешниот престиж на САД во светот, рамнотежа во ракетното вооружување и преиспитување на дотогашната стратегија на САД политиката на задржување на комунизмот.¹⁰²

За време на администрацијата на Кенеди и дојде до постепено преместување на фокусот од Европа на Азија и Латинска Америка. Тоа можеби претставуваше и главната причина Кенеди да ја започне надворешната политика преку објавувањето на формирањето на „Алијансата за прогрес“, која требаше да им овозможи помош на земјите во овој регион во износ од 20 милијарди долари за период од 10 години, а со главна цел за спречување на ширењето на ефектот на кубанската револуција во Латинска Америка. Во контекстот на Алијансата, Кенеди демонстрираше селективен пристап - официјален Вашингтон беше подготвен да ги промовира демократските принципи во земјите каде истото беше можно, но не нагло и по секоја цена.¹⁰³

Прашањето на Јужен Виетнам започна постепено да се актуализира за време на неговата администрација. Паралелно со тоа, ЦИА беше поразена

¹⁰¹Schulzinger, R. D., p. 264.

¹⁰²American Presidency Project, John F. Kennedy, Inaugural Address, January 20, 1961 Available at: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=8032>[Accessed on April 29, 2014].

¹⁰³ Поради тоа, неуспехот на Алијансата се должеше на отпорот на латиноамериканските елити за реформа, како и отсуство на ефикасна имплементација од страна на САД.

при обидот да покрене востание против Кастро и спроведе серија на обиди за негова ликвидација во текот на шеесеттите години. Во секој случај, Кубанската криза, за која ќе стане збор подолу во овој текст, беше најреалната можност за судир помеѓу двете супер сили во текот на Студената војна.

Кубанската криза – најголем предизвик за американската дипломатија во Студената војна

Се чини дека еден од најсериозните предизвици за американската дипломатија во периодот на Студената војна претставуваше Кубанската криза која траеше тринаесет дена во октомври 1962 година. На 14 октомври 1962 година, американски шпионски авион У-2 во рутински лет над Куба фотографираше изградба на воени инсталации за балистички ракети од среден дострел на овој остров, тогашен советски сојузник. Овој податок претставуваше големо изненадување за американската администрација. Не треба да се заборава дека САД имаа распоредено ракети на територијата на Турција, насочени кон цели во Советскиот Сојуз. Целата ситуација стана уште подраматична со оглед на фактот дека овие ракети можеа да погодат цели во источниот и централниот дел на САД за помалку од 8 минути. Веќе следниот ден претседателот Кенеди формираше таен извршен комитет (“Executive Committee”), во кој влегоа надлежните секретари (државниот секретар, одбрана и финансии), советниците на претседателот, амбасадорот во ОН, потпретседателот, но и други членови чие мислење беше релевантно, иако немаа искуство во надворешната политика. Комитетот определи три главни правила на одлучување: (1) сите средби да бидат тајни; (2) секој има право да го изнесува своето мислење без оглед на рангот во администрацијата, и (3) претседателот Кенеди не учествуваше на средбите, со цел да поттикне формулирање на различни идеи без неговото влијание. Комитетот во периодот од 16 до 19 октомври формулираше и расправаше за двата главни плана за надминување на предизвикот: а) поморска блокада на Куба и б)воздушни удари по кои требаше да следи инвазија на Куба. Во самиот комитет се диференцираа две групи кои ги застапуваа двете предложени решенија, беа разменети аргументи и извештаи од двете страни. На 20 октомври Извршниот комитет се сретна со претседателот Кенеди и му ги образложија двата предлога. Претседателот Кенеди одлучи дека ќе се спроведе првиот предлог за поморска блокада. За одлуката на 22 октомври

ги информираше лидерите на Конгресот, како и шефовите на релевантните држави. Вечерта го имаше познатото телевизиско обраќање. За воспоставувањето на блокадата САД добија поддршка од Организацијата на американските држави.

Блокадата беше воспоставена на 24 октомври, а на 26 октомври американските војници од бродот „Џозеф Кенеди“ ја извршија и првата инспекција на советски брод. На 28 октомври беше соопштено дека Советскиот Сојуз ќе ги повлече ракетите. Од своја страна, САД даде неформално ветување дека нема да ја нападне Куба и ги повлече ракетите од Турција, а наскоро беше воспоставена и директна „црвена линија“ меѓу двете земји.

Што се однесува до Европа, во текот на 1961 година администрацијата на Кенеди се соочи со решавањето на статусот на Берлин. Претходно, Истокот и Западот имаа серија на конфронтации во чие средиште се наоѓаше статусот на Германија по 1945 година. Ситуацијата кулминираше ноќта на 13 август 1961 година кога Советите го подигнаа фамозниот ѕид кој градот и фактички го подели на источен и западен дел.

Во овој период, САД ги користеа сите расположливи средства да го заштитат и поддржат населението на Западен Берлин. Како пример за тоа, можеме да го наведеме говорот на американскиот претседател Џон Кенеди одржан во Берлин во јуни 1963 година. Овој говор останува запаметен во историјата како говор којшто испрати силна порака од поделениот Берлин и служеше како инспирација за многу генерации.¹⁰⁴

Како што е познато, на претседателот Кенеди беше извршен атентат на 22 ноември 1963 година и по сила на Уставот, **Линдон Џонсон** (1963–1969) стана претседател на САД. Тој го доврши мандатот, победи на претседателските избори во 1964 година, но поради ситуацијата во Виетнам одлучи да не се кандидира за втор мандат и ја информираше јавност за оваа одлука на 31 март 1968 година. За време на мандатот на Џонсон бројот на американски војници во Виетнам се зголеми од 50 илјади во 1965 година на

¹⁰⁴ Во говорот меѓу другото Кенеди нагласува: „Пред две илјади години за луѓето најголемата пофалба беше *civis romanus sum* (Јас сум граѓанин на Рим). Денес, во светот на слободата, најголемата пофалба е „Јас сум Берлинец...“ Сите слободни луѓе, каде и да живеат, се граѓани на Берлин и затоа, како слободен човек, се гордеам што можам да кажам „Ich bin ein Berliner (Јас сум Берлинец)“. Available from: *BBC News Service. Text: Kennedy's Berlin Speech* (<http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/europe/3022166.stm>).

535 илјади војници во почетокот на 1968 година. Тоа во најголем дел се должеше на пристапот на Џонсон позитивно да одговара на барањата на генералите за воена ескалација. Не треба да се заборава дека Резолуцијата за заливот Тонкин претставуваше основата која претседателите Џонсон и Никсон ја користеа за војната во Виетнам сè до 1970 година. Во оваа резолуција, на претседателот Џонсон му беше дадено овластување да употребува конвенционални вооружени сили во Југоисточна Азија, без формално објавување на војна од страна на Конгресот.¹⁰⁵

Покрај тоа, за време на неговиот мандат САД интервенираше и во Доминиканската Република¹⁰⁶, а се соочија и со драматичната состојба на Блискиот Исток каде во т.н. Шестдневна војна Израел воено ги понижи своите соседи окупирајќи го Источен Ерусалим и Западниот Брег во Јордан, Голанската Висорамнина во Сирија и Синајскиот Полуостров во Египет.

По повлекувањето на Џонсон од изборната трка, на претседателските избори во 1968 година победи кандидатот на Републиканската партија **Ричард Никсон** (1969–1974). Веднаш по стапувањето на должност, Никсон побара во Белата куќа да биде внесено бирото на Вудро Вилсон, како симбол на континуитет во надворешната политика.¹⁰⁷

Една од првите препораки кои Советот за национална безбедност му ги даде на претседателот Никсон беше политиката на задржување што е можно повеќе да ја прилагоди на новонастанатите услови во светот.

Во тие генерални рамки настана Никсоновата доктрина која сугерираше дека земјите-сојузнички на САД треба сами да се грижат за сопствената безбедност. Како дел од оваа доктрина беше изведено значително намалување на вооружените сили. Со други зборови, оваа доктрина беше насочена кон лимитирање на американското учество во војни во иднина. Според магазинот „Форчн“, како резултат на новата доктрина, бројот на воени бродови беше намален од 819 бродови во 1960 година на 743 во 1970 година, а бројот на стратешки бомбардери од 611 на 496 итн.¹⁰⁸ Во тој контекст, мора да се нагласи податокот дека во август 1969 година,

¹⁰⁵US Congress, The Tonkin Bay Resolution, 1964, Available at : <http://www.fordham.edu/halsall/mod/1964Tonkinbay.html> [Accessed on May 2, 2014].

¹⁰⁶ Администрацијата на Линдон Џонсон во периодот од 1965 – 1966 година воено интервенираше во оваа земја поради загриженоста дека ќе биде формирана „втора Куба“.

¹⁰⁷Schulzinger, R. D., p. 124.

¹⁰⁸ Fortune, November 1970, p.68.

како резултат на случувањата во Виетнам и социјалните и расните немири се случи преседан – за малку Сенатот (51:49) не го усвои еден од клучните стратешки воени проекти (системот за антиракетна одбрана - Safeguard). Тоа неколку години порано беше незамисливо.¹⁰⁹

Никсоновата администрација беше силен промотор и поддржувач на детантот, односно попуштањето на затегнатоста во односите со Советскиот Сојуз. Како резултат на тоа, во текот на седумдесеттите години беа потпишани серија на договори со кои беа подобрани односите помеѓу двата блока.

Покрај тоа, дојде до конечна нормализација на односите со Кина. Во таа насока, Хенри Кисинџер, кој за време на првиот мандат на Никсон беше советник за национална безбедност, во јули 1971 година отпатува во Кина за да ја започне постапката за нормализација на односите. Потоа, во февруари 1972 претседателот Никсон пристигна во посета на Кина. На крајот на посетата беше соопштено т.н. Шангајско коминике со кое САД ја признаа НР Кина.

Во 1972 година Никсон го посети СССР и беше првиот претседател на САД кој го посети СССР по учеството на Рузвелт на конференцијата во Јалта во 1945 година. Една од значајните придобивки на посетата беше потпишувањето на договорот САЛТ 1 (SALT I – Strategic Arms Limitations Agreement)¹¹⁰. Склучувањето на овој договор беше сметано за врвен успех на политиката на детант на Никсон и Кисинџер. Освен тоа, голем напор на оваа администрација беше посветено на завршувањето на војната во Виетнам.

Сепак, за време на мандатот на Никсон, САД беа и инволвирани во соборувањето на социјалистичката влада на Чиле, но и активно ја снабдуваа израелската страна во време на војната со Египет и Сирија во 1973 година. Овие активности на САД беа предмет на осуда.

Ричард Никсон е единствениот американски претседател во историјата кој поднесе оставка поради неговата инволвираност во аферата „Вотергејт“. Во јуни 1974 година дури 55% од американската јавност

¹⁰⁹ Marković, D., p. 6.

¹¹⁰ Преговорите за склучување на договорот траеја од во периодот 1969–1972. Со договорот за првпат во историјата беше предвидено ограничување на бројот на балистички ракети на САД и СССР.

сметаше дека Никсон треба да поднесе оставка или да биде спроведена постапка за импичмент.¹¹¹

Како резултат на тоа, Никсон поднесе оставка во август 1974 година, а на претседателската функција го наследи потпретседателот **Џералд Форд** (1974–1977). За време на неговиот мандат беа задржани поголемиот дел од соработниците на Никсон, како и општата насока на надворешната политика. Во секој случај, мора да се нагласи дека во овој период беше потпишан и Завршниот акт од Хелсинки.

Претседателот Форд ги изгуби изборите во 1976 година од поранешниот гувернер на Џорџија, Џими Картер кој на граѓаните им вети дека ќе им даде „добра влада како нејзиниот народ“.¹¹² На првиот ден од неговиот мандат, Картер прогласи амнестија за лицата кои одбија да бидат регрутирани за потребите на американската армија во Виетнамската војна.¹¹³ Претседателот Картер и новиот државен секретар Сајрус Венс, активно ја промовираа политиката на човекови права, водеа преговори со Панама за статусот на каналот, посредуваа помеѓу Египет и Израел што резултираше со склучување на мировен договор во 1979 година^{114 115}.

Сепак, настаните поврзани со заробувањето на дипломатите во американската амбасада во Техеран¹¹⁶ и советска инвазија во Авганистан¹¹⁷, придонесе Картер да се трансформира во нов воин на Студената војна. Политиката на детантот помеѓу САД и СССР заврши со советската интервенција во Авганистан што подоцна резултираше со бојкот на Олимписките игри во Москва во 1980 година од страна на САД и други земји.

¹¹¹Schulzinger, R. D., p. 307.

¹¹²Idem, p. 315.

¹¹³Dumbrell, J., (1997)*American Foreign Policy: Carter to Clinton*, Macmillan Press, p.11.; Dumbrell, J., (1993)*The Carter Presidency: A Re-evaluation*, Manchester University Press.

¹¹⁴Менехем Бегин и Анвар Садат.

¹¹⁵Kaufman, B. I., (1993) *The Presidency of James Earl Carter Jr.*, University Press of Kansas, pp. 151 – 155.

¹¹⁶САД му дадоа азил на соборениот ирански шах што послужи како експлозивна каписла за незадоволството кое се излеа на улиците на главниот град, при што беше нападната американската амбасада во почетокот на ноември 1979. Дипломатскиот персонал и останатите лица кои беа затекнати во амбасадата беа држани во заложништво 444 дена и беа ослободени веднаш откако Роналд Реган положи заклетва како нов претседател на САД на 20 јануари 1981 година.

¹¹⁷Советската интервенција во Авганистан започна во 1979 година и беше насочена кон давање помош на марксистичката Народна демократска партија на Авганистан во судирот со муџахедините кои се спротивставуваа на замената на традиционалните исламските институции со социјалистички.

Оваа трансформација не помина кај избирачите – на изборите кои се одржаа во ноември 1980 година, Картер освои само 42% од гласовите, за разлика од кандидатот на Републиканската партија, Роналд Реган, кој освои 51% од гласовите.

Роналд Реган (1981–1989) беше сметан за најконзервативен претседател уште од времето на претседателот Келвин Кулиџ. Постојат значителен број научници и членови на Регановата администрација, кои сметаат дека нефлексибилните политики на Реган во почетокот на неговиот мандат придонесоа за крајот на Студената војна.¹¹⁸ Она што може со сигурност да се тврди е дека првиот и вториот мандат на Реган, во контекст на односите со Советскиот Сојуз, забележително се разликуваа. За време на првиот мандат (1981–1985) Реган форсираше отворена конфронтација во Третиот свет и зголемување на трошоците за вооружување, додека за време на вториот мандат (1985–1989)¹¹⁹, Регановата администрација водеше преговори со Москва за клучните прашања во билатералните односи. За илустрација на односите кои постоеја за време на првиот мандат на Реган, ќе го наведеме неговото обраќање во 1983 година кога своите глобални политички противници ги карактеризираше како „империја на злото”, а глобалната трка за вооружување ја спореди со вековната борба помеѓу доброто и злото.¹²⁰

Реган се обиде да направи подрастична промена на американската надворешна политика во претходните 15 години. Регановата доктрина стана централен дел на американската надворешна политика и во нејзината суштина лежеше пристапот на поддржување на јавни и тајни операции на антикомунистички герилски движења и движења на отпорот против комунистичките режими во Африка, Азија и Јужна Америка. Тој разви лично пријателство со советскиот лидер Горбачов, а со СССР беа потпишани повеќе договори за ограничување на вооружувањето, вклучувајќи го и договорот СТАРТ (Strategic Arms Reduction Treaty - START). Од времето на неговиот мандат датира и доктрината на Вајнбергер со која беа утврдени

¹¹⁸Сох, М., Stokes, D., p. 83-85.

¹¹⁹ Овој период го карактеризираше и доаѓањето на Михаил Горбачов на водечката позиција во Советскиот Сојуз.

¹²⁰Ronald Reagan, Address to the National Association of Evangelicals (“Evil Empire Speech”), March 8, 1983. Available at: <http://voicesofdemocracy.umd.edu/reagan-evil-empire-speech-text/> [Accessed on June 1, 2014].

условите кои треба да бидат исполнети за да САД донесат одлука за воено распоредување, учество или интервенција во странство.¹²¹

2.1.4. Американската дипломатија од 9/11 до 11/9¹²²

Се чини дека непосредно по крајот на мандатот на Реган беше заокружена „апсолутната победа“ на САД во XX век. Како што е познато, падна Берлинскиот ѕид, дојде до крај на комунизмот и распаѓање на Југославија, СССР и Чехословачка, но уште поважно – до демократизација на Источна Европа.

Имајќи го тоа предвид, главен предизвик на администрациите на **Џорџ Х. В. Буш** (1989–1993) и **Бил Клинтон** (1993–2001) беше како да се дефинира новата американската надворешна политика, политика која требаше да одговори на новите предизвици во светот по Студената војна. Дали почетокот на деведесеттите години беше „крајот на историјата“ (Фукујама)¹²³, почеток на новиот светски поредок (Буш)¹²⁴ или новиот „демократски мир“?¹²⁵

Во секој случај мандатите на овие двајца американски претседатели беа одбележани со потребата за трансформација на американската надворешна политика. СССР повеќе не постоеше во 1991, а САД останаа

¹²¹ Оваа доктрина беше дефинирана по инцидентот кој се случи во Либан во октомври 1983 година кога 241 американски војник ги загубија животите како резултат на бомбашки напад на нивната касарна на аеродромот во Бејрут.

¹²² Насловот симболично се однесува на периодот од паѓањето на Берлинскиот ѕид, односно одлуката на источногерманската влада да дозволи премин на нејзините граѓани во Западен Берлин и Западна Германија (9 ноември 1989 година) до терористичкиот напад на кулите - близначки во Њујорк (11 септември 2001 година).

¹²³ Фукујама сметаше дека тоа не беше само крај на Студената војна, туку и крај на историјата – крајна точка на човековата идеолошка еволуција и универзалност на западната либерална демократија како конечна форма на управување.

¹²⁴ Во март 1991 година американскиот претседател Џорџ Буш ја лансираше идејата за Нов светски поредок базиран на принципите на правда, фер односи и заштита на човековите права. Концепцијата за создавање на нов светски поредок не е непозната: Вестфалскиот мир (1648 година), Француската револуција (1789 година), Руската револуција (1917 година), создавањето на Обединетите нации (1945 година) итн. При сите овие настани секогаш се тврдеше дека токму во тие моменти се создава нешто дотогаш невидено, а сите овие периоди во историјата започнуваа со реторика која беше слична на реториката која го следеше крајот на Студената војна.

¹²⁵ Теоријата за демократски мир беше присутна во речиси целиот историски развој на САД. Оваа теорија се базира на тезата дека демократиите не војуваат меѓу себе. Во периодот по Студената војна, теоријата ја реafirмираше Брус Расет. (Russett, B. (1993) *Grasping the Democratic Peace* (Princeton: Princeton University Press).

единствена супер сила во светот. Како резултат на тоа, во текот на деведесеттите години на минатиот век постоеше најмала заинтересираност за надворешната политика од почетокот на Студената војна.¹²⁶

Клучниот надворешно-политички успех за САД во периодот на администрацијата на Буш претставуваше крајот на комунизмот. Сепак, не треба да се заборава дека крајот на комунизмот во Европа ја отвори Пандорината кутија на конфликти кои во последната декада на XX век претставуваа сериозна закана за безбедноста на целиот континент. Токму за време на последната декада на XX век, американските воени интервенции не беа насочени кон меѓудржавни судири, туку кон етнички конфликти и граѓански војни.¹²⁷ Како што ќе видиме подолу во овој учебник, администрацијата на Буш не беше заинтересирана директно да се справи со конфликтите кои ескалираа во поранешна Југославија. Мандатот на Џорџ Х. В. Буш беше одбележан и со интервенцијата во Ирак.¹²⁸

Во 1993 година **Бил Клинтон** стана 42^{от} претседател на САД. Во своето инаугуративно обраќање Клинтон потенцираше дека „повеќе не постои поделба помеѓу она што е странска помош и она што е домашна помош – светската економија, светското опкружување, кризата поврзана со сидата – нè тангираат сите“.¹²⁹

За време на првиот мандат Строб Талбот, заменик државниот секретар на САД, сугерираше дека глобализацијата изискува поголема инволвираност на американската дипломатија на меѓународната сцена. Во меѓусебно зависен и поврзан свет, САД имаа удел во начинот кој државите управуваат, односно не управуваат. Колку поголема е заедницата на народи кои имаат демократска форма на управување, толку побезбедни и попросперитетни ќе бидат Американците. Токму овие гледишта на администрацијата беа блиски до идеите за демократски мир, но и тезата на Вудро Вилсон од 1917 година дека „светот треба да биде безбеден за демократија“.

На надворешнополитички план Клинтон се соочи со последиците од распаѓањето на Југославија, но и со ситуацијата во Руанда, Сомалија и

¹²⁶ Schulzinger, R. D., p.353.

¹²⁷ Chollet D., Goldgeier, J., (2008) *America Between the Wars: from 11/9 to 9/11*. New York: Public Affairs, p. 12.

¹²⁸ САД заедно сојузниците интервенираа како одговор на ирачката окупација на Кувајт.

¹²⁹ LaFeber, W., (1994) *The American Age: United States Foreign Policy at Home and Abroad (1750 – to the Present)*, WW Norton&Company, New York, p. 767.

Хаити. Слично на претседателот Картер, Клинтон се реши активно да ја промовира политиката на човековите права. Со неговиот мандат неизбежно е поврзан концептот на „хуманитарна интервенција“. Во таа насока, САД имаа далеку поголема интервенција на просторите на поранешна Југославија од администрацијата на Буш.

За разлика од Буш, кој се трудеше да избегне било каква инволвираност во конфликтот во поранешна Југославија, Клинтон активно се вклучи во разрешувањето. „Новиот европски холокауст“, кој се случи во Сребреница во јули 1995 година, имаше големо влијание на јавното мислење во САД што резултирало во бомбардирање на позициите на босанските Срби. Оваа интервенција претставуваше прва интервенција на НАТО од неговото основање во 1949 година. САД посредуваа и во склучувањето на Дејтонскиот мировен договор со кој беше завршена војната во БиХ. Покрај тоа, како резултат на воениот конфликт кој започна во 1998 година во југословенската покраина Косово, САД со определен број НАТО сојузници воено интервенирале во СР Југославија во период од два месеци преку воздушни напади.

Што се однесува до предизвикот во Сомалија, истиот беше наследен од администрацијата на Буш кој во декември 1992 година распореди 28 илјади американски војници во оваа источноафриканска земја. По соборувањето на хеликоптерот Блек Хок и загубата на 18 американски моринци на улиците на сомалискиот главен град Могадишу, до крајот на 1993 година целиот американски контингент беше повлечен од оваа земја. Покрај тоа, САД испратија 20 илјади војници во Хаити со цел да го надгледуваат враќањето на демократски избраниот претседател Аристид.

За време на мандатот, Клинтоновата администрација беше вклучена во постигнувањето на мировен договор во Северна Ирска, но и во израелско-палестинскиот конфликт. Иако САД не беа директно вклучени во разговорите кои се одвиваа во Осло, сепак потпишувањето на договорот меѓу израелскиот премиер Јицак Рабин и палестинскиот лидер Јасер Арафат се одржа на тревникот на Белата куќа во септември 1993 година. Една година подоцна беше склучен и мировен договор со Јордан.¹³⁰ Беа воспоставени нови партнерски односи со Руската федерација, а во 1999

¹³⁰Shlaim, A., (2008) *Lion of Jordan – The Life of King Hussein in War and Peace*, Penguin Books, pp. 391 – 407.

година НАТО за првпат со прошири со три источноевропски држави кои му припаѓаа на Варшавскиот пакт (Полска, Унгарија и Чешка).

Слично како и кај Реган, и кај претседателот Клинтон дојде до промени во надворешната политика во текот на вториот мандат. За време на првиот мандат (1993–1996) доминираа прашањата поврзани со слободната трговија, но и селективна инволвираност во меѓународните конфликти. За разлика од тоа, за време на вториот мандат (1996–2001), Клинтонската администрација беше склона кон унилатерализам и повторно вооружување како негирање на суверенитетот на државите. Бездруго, токму Балканот беше во фокусот на американската надворешна политика. Војните во поранешна Југославија беа еден од главните приоритети на американската надворешна политика. Се чини дека најголемата инволвираност на САД на Балканот беше постигната токму за време на администрацијата на Клинтон.

Претседателските избори во САД во 2000 година претставуваа едни од најспоруваните избори во поновата американска историја. Победникот на изборите беше одлучен преку контроверзната одлука на Врховниот суд да нема пребројување на спорниот резултат во Флорида. Со тоа, **Џорџ В. Буш** (2001–2009), син на четириесет и првиот претседател Џорџ Х. В. Буш, стана четириесет и трети претседател на САД.¹³¹

Уште во првата година на мандатот стана евидентно дека администрацијата ќе биде ориентирана кон унилатерални акции (на пример, повлекувањето од протоколот од Кјото итн.). Сепак она што се чини дека имаше најголемо влијание врз американската надворешна политика за време на оваа администрација, беа нападите на 11 септември 2001 година. Нападите од 11 септември 2001 година ја предизвикаа можеби најголемата промена во американската надворешна политика од Трумановата доктрина.¹³² На почетокот на новиот милениум САД интервенираа во Ирак и

„Време е народите да ги остворат карните и да му објаснат на светот кои се нивните ставови за Садам“.

¹³¹ Тоа беше вторпат во американската историја татко и син да ја извршуваат највисоката функција во државата. Претходниот случај беше Џон Адамс и Џон Квинси Адамс.

¹³² Herring G. C., p. 938.

Мишо Докмановиќ

Авганистан, интервенции кои беа и сè уште се предмет на долги дебати и спротивставени мислења.

3. Албанија

Во овој дел на учебникот ќе се фокусираме на албанско-американски односи, нивната еволуција и главни белези во XX век. Како и за другите балкански држави, XX век за Албанија беше исклучително турбулентен. Албанија ја стекна својата независност во 1912, беше предмет на странска интервенција и окупација, како и на честа промена на државното уредување. Албанија формално им објави војна на САД во 1942 година. За време на Студената војна земјата ја одбра страната на комунизмот – во почетокот како југословенски, советски и кинески сојузник за да на крајот биде целосно изолирана земја на меѓународната политичка сцена. Во XX век САД и Албанија немаа дипломатски односи цели 52 години од 1939 до 1991 година. Од тие причини, ќе го разгледаме односот на американската дипломатија кон Албанија од „надежен експеримент“ (1922) до сојузник во НАТО (2008).

3.1. Создавање на албанската држава, Првата светска војна и нејзините последици

Националното раздвижување на Албанците во рамките на Отоманската Империја започна паралелно со останатите балкански народи – во втората половина на XX век. Познато е дека територијата на денешна Албанија беше под власта на Отоманската Империја во периодот од 1415 до 1912 година.

Клучна улога во националното будење на овој народ одигра Призренската лига, формирана во 1878 година. Лигата беше организација која располагаше со воени средства и меѓу другото се бореше за зачувувањето на единството на териториите под отоманска власт со албанско население, односно создавање на „Голема Албанија“. Таа се противеше на независноста на Србија и Бугарија и во овој период беше лојална на Отоманската Империја. Идеите на лигата беа генератор на идејата за автономија на Албанија и подоцна за неизбежниот судир со Отоманската Империја. По востанијата на албанскиот народ против Империјата во 1910 и 1912 година беа создадени реални услови за прогласување на независност.

Народно собрание ја прогласи независноста на Албанија и избра привремена влада во Влора на 28 ноември 1912 година. На 29 јули 1913 година Амбасадорската конференција во Лондон ја потврди и гарантираше албанската независност. Ставот на големите сили во врска со државното уредување на земјата беше да се основа монархија на сличен начин како што тоа беше направено претходниот век во Грција, Романија и Бугарија. Германскиот принц Вилијам Вид беше поканет да ја основа монархијата, но неговиот престој траеше кратко - од март до септември 1914 година. Во земјата постоеше општ хаос, а германскиот принц не успеа да ја стабилизира состојбата.

Во овој период започна Првата светска војна (1914–1918) која имаше големи последици за новоформираната албанска држава. Значајно е да се нагласи дека за време на овој глобален судир на територијата на Албанија беа стационирани шест странски армии во различни делови на земјата (австриска, бугарска, грчка, италијанска, српска и црногорска). Албанија беше изложена на постојан притисок од соседите и регионалните сили за

нејзина поделба (вклучувајќи го Лондонскиот договор од 1915 година¹³³ и повоениот грчко-италијански договор за поделба на земјата¹³⁴).¹³⁵

По крајот на Првата светска војна, територијата на Албанија сè уште беше окупирана од српски и италијански сили. Во земјата отсутуваше централна власт, социјалната положба на населението беше драматично влошена, а постоеше и разноликост во ставовите на политичките елити во врска со главните насоки за иднината. На 25 декември 1918 година беше одржан Албанскиот национален конгрес во Драч кој го назначи Турхан паша за претседател на привремената влада на Албанија. На овој конгрес беше определена и делегација која требаше да ја претставува Албанија на Версајската мировна конференција, но сепак на земјата не ѝ беше дозволено да учествува на конференцијата. За поделбите кои постоеја во политичката елита, најдобра илустрација претставува и фактот конгресот во Лушња одржан во јануари 1920 година одби да го признае конгресот во Драч и формираше нова привремена влада под претседателство на Сулејман Делвино.¹³⁶

Отсуството на албанска делегација на Версајска мировна конференција не беше случајно. Во јануари 1920 година Велика Британија, Грција и Франција се договорија Албанија да биде поделена помеѓу Кралството СХС, Грција и Италија. Тоа можеше да значи крај на краткотрајната албанска држава.

Сепак, САД за ова прашање имаа дијаметрално спротивен став од нивните европски сојузници. Претседателот Вилсон во духот на неговите „Четиринаесет точки“, во рамките на дискусиите на мировната конференција поврзани со Албанија, се спротивстави на идејата за поделба на земјата и укинувањето на нејзината независност. Во таа насока, тој упати

¹³³ За да се обезбеди приклучување на Италија на страната на Антантата во Првата светска војна, со членот 6 и 7 на овој договор беше предвидено Италија да го добие заливот Валона во Албанија, како и нејзината согласност, во случај да биде формирана мала автономна држава во централна Албанија, за поделба на северна и јужна Албанија помеѓу Србија, Црна Гора и Грција.

¹³⁴ Овој договор беше склучен помеѓу грчкиот премиер Венизелос и италијанскиот министер за надворешни работи Титони во јули 1919 година за време на Версајската мировна конференција. Со договорот, меѓу другото, се признаваше поделбата предвидена во Лондонскиот договор, како и италијанскиот мандат во централна Албанија. (Burgwyn, H. J., (1997) *Italian Foreign Policy in the Interwar Period 1918 – 1940*, Westport, Praeger, p. 15).

¹³⁵ Stavrinou, L. S., (2000) *The Balkans since 1453*, New York University Press, New York, pp. 710-711.

¹³⁶ Bideleux, R., Jeffries, I., (2007) *The Balkans: A Post-communist History*, Routledge, pp. 26-29.

писмо до сојузниците со експлицитна порака дека не е подготвен да му нанесе неправда на народот на Албанија. Американскиот принципиелен став имаше влијание на мировната конференција, а Албанија успеа да ги зачува статусот кој го уживаше пред почетокот на војната. На 17 декември 1920 година Албанија беше примена за членка на Лигата на народите, а нејзините граници останаа во рамките утврдени во 1913 година.¹³⁷ По своето уредување Албанија во периодот од независноста до 1925 година беше монархија (кнежевство), но со исклучок на принцот Вилијам Вид, немаше крунисан монарх.

Историскиот став на Вилсон во однос на опстанокот на албанската држава на Версајската мировна конференција имаше голем одек во албанската јавност во целиот XX век. И покрај фактот дека граѓаните на Албанија живеела речиси половина век во најтешка комунистичка диктатура, изолирани од остатокот на светот, сепак во историското паметење на Албанците беше врежана личноста на претседателот Вилсон. Со сигурност, тоа беше од главните причини за силно изразениот про-американизам на албанскиот народ кој се манифестираше на крајот на Студената војна. Токму од тие причини, можеме да констатираме дека оваа храбра одлука и улогата на администрацијата на претседателот Вилсон ја дадоа главната насока во која се развиваа американско-албанските односи во XX век.

3.2. Традицијата во американско-албанските односи. Американскиот признавање на Албанија и развојот на односите до почетокот на Втората светска војна.

Првите неформални контакти помеѓу САД и албанскиот народ се случуваат со посредство на емигрантите. Како што беше случај со останатите балкански држави и народи, така и Албанците интензивно започнуваат да се иселуваат во ветената земја, особено кон крајот на XIX век.

На почетокот на XX век во САД функционира солидна албанска емигрантска заедница која во овој период претставуваше највлијателна

¹³⁷ Macmillan M., (2003). *Paris 1919: Six Months that Changed the World*. New York, Random House Trade Paperbacks, p. 363.

албанска заедница во дијаспората. Во таа насока, оваа заедница во најголем дел беше од православно-христијанска вероисповед, потекнуваше од регионот на Корча и беше населена во Масачусетс и Бостон. Оваа заедница во јуни 1906 година започна да го издава весникот „Комби” (Нација). Во овој период во САД беше основана и првата Албанска православна црква, а на 22 март 1908 година во Бостон беше одржана и првата литургија на албански јазик. Првиот албански православен свештеник беше Фан Ноли, кој беше ракоположен од страна на рускиот архиепископ на Њујорк во 1908 година.¹³⁸

За време на Првата светска војна забележително се зголемува бројот на емигранти од Албанија во САД, но и како реакција на настаните се случува и обратен процес - во периодот од 1919–1925 околу 30 илјади албански емигранти од САД се вратија во земјата охрабрени од промените и независноста. Од тоа може да се заклучи дека во САД постоеја албански емигрантски кругови кои изворно можеа да ја запознаат американската јавност со случувањата во нивната земја.

Како што веќе беше споменато, со помошта на САД, Албанија успеа да ја зачува својата независност на Версајската мировна конференција, но сè уште не беше призната од страна на оваа држава. Првите неформални контакти во таа насока беа реализирани во декември 1921 година кога албанска делегација оствари средба со американскиот амбасадор во Италија¹³⁹ и побара признавање од САД по признавањето од страна на Големите сили. На оваа средба беше понудено и отстапување на правата за експлоатација на нафта на албанската територија.¹⁴⁰

Во текот на април 1922 година се чини дека започна да се забрзува постапката поврзана со американското признавање на Албанија. Очигледно е дека оваа одлука беше условена од повеќе фактори. Прво, фактот дека Албанија започна отворено да се ориентира кон Велика Британија за економска помош и меѓу другото ѝ понуди монопол во експлоатацијата на нафтата за Англо-персиската нафтена компанија. Второ, во овој период и

¹³⁸ Потребата од служба на албански јазик произлезе од практични причини. При еден инцидент со грчката црква, еден грчки свештеник во овој град одби да одржи служба на погреб на албанско момче со образложение дека станува збор за албански националист. Тоа ја разгневи албанската заедница и придонесе наскоро да бидат воведени богослужби на албански јазик.

¹³⁹ Интересно е да се нагласи дека средбата не е реализирана во Амбасадата на САД со оглед на фактот дека Албанија не била меѓународно призната.

¹⁴⁰ Telegram, The Ambassador in Italy to the Secretary of State, December 13, 1921.

САД пројавија конкретни економски интереси, особено поврзани со експлоатацијата на нафтата. За конкретните економски интереси најилустративно зборува писмото на секретарот за трговија Херберт Хувер до државниот секретар, во кој имајќи ги предвид интересите на нафтената компанија Сенклер во Албанија, го отвора прашањето за признавањето на земјата, а доколку тоа не е можно, испраќање на дипломатски агент за заштита на интересите.¹⁴¹

Имајќи го предвид овој тек на настаните, на 27 април 1922 година беше испратена инструкција на Стејт департманот до генералниот конзул на САД во Тангер, Мароко, дипломатски претставник веднаш да замине за Албанија и да ја испита ситуацијата во функција на можното признавање на оваа земја од страна на САД.¹⁴²

Постапувајќи по инструкциите дадени од Стејт департманот, американскиот комесар во Албанија, Блејк, испрати писмо на 28 јуни 1922 година кое содржи детална анализа во врска со состојбата во Албанија и потребата за признавање. Во таа насока, Блејк препорачува дека земјата не е уште излезена од фазата на „надежен експеримент“, но дека е присутен јасен позитивен став за САД. Покрај тоа, Блејк известува дека постои подготвеност за доделување на статус на најповластена нација во трговијата и препорачува итно признавање. Дополнително, потребата за признавање е образложена со две главни причини: (1) потребата од давање на морална поддршка на албанскиот народ во таа критична фаза во борбата за независност и опстојување, како и (2) трговските можности и природни ресурси на земјата. Конечно, Блејк сугерира дека доколку Албанија биде призната, треба да биде отворено претставништво¹⁴³ и поставен дипломатски претставник со ранг на ополномоштен министер. Тој вид на ранг на американскиот дипломатски претставник требаше да му овозможи позиција која нема да биде инфериорна во однос на другите сили.¹⁴⁴ Од оваа комуникација може да се заклучи дека САД гледаат можност за продолжување на проактивната улога започната со претседателот Вилсон. Дополнителен момент, кој е очигледно значаен, претставува можноста за

¹⁴¹ The Secretary of Commerce to the Secretary of State, Washington, 26 April 1922.

¹⁴² Telegram, The Secretary of State to the Diplomatic Agent and Consul General at Tangier (Danning), April 27, 1922.

¹⁴³ Интересно е да се нагласи дека локацијата на претставништвото треба да биде во Тирана, а доколку нема адекватен објект, во Драч или Скадар.

¹⁴⁴ Telegram, The Commissioner in Albania to the Secretary of State, Tirana, June 28, 1922.

искористување на економските потенцијали на Албанија и тоа има влијание на одлуката за признавање.

Претходно, на 23 и 25 јуни 1922 година двете влади разменија ноти за склучување на Албанско-американски договор кој се однесуваше на признавањето на американските пасоши и пасошите на натурализираните Албанци од страна на Албанија,¹⁴⁵ како и признавањето на статус на најповластена нација на база на реципроцитет во случај на склучување на трговски договор. Овие два услови вообичаено претставуваа *conditio sine qua* поп за признавање на нови држави од страна на САД по Првата светска војна. Сепак ратификувањето на овој договор беше пролонгирано повеќе од три години и беше завршено на 28 декември 1925 година.¹⁴⁶

Еден месец подоцна, на 25 јули 1922 година до комесарот Блејк беше испратена инструкција од страна на Стејт департманот на 28 јули 1922 година да објави дека САД *de iure* ја признаваат Албанија.¹⁴⁷ **Тоа се смета за официјален датум на американското признавање на Албанија.** Дипломатските односи помеѓу Албанија и САД беа воспоставени на 4 декември 1922 година кога вонредниот и ополномоштен министер на САД Јулисес Грант Смит ги предаде акредитивните писма во владата на Албанија во Тирана.¹⁴⁸ Тука треба да се потенцира дека пред официјалното признавање, американскиот комесар Максвел Блејк и албанскиот министер за надворешни работи Џафер Упи разменија писма со кои беше обезбеден реципрочен статус на најповластена нација во трговските односи.¹⁴⁹

Првото прашање кое се отвора на агендата во билатералните односи меѓу Вашингтон и Тирана, беа економските односи односно можностите за експлоатација на нафта во Албанија. Во таа насока, во септември 1922 година започнуваат разговорите на нафтената компанија Сенклер за добивање на концесија за нафта, но истите се под влијание на останатите компании присутни во Албанија, Шел и Англо-персиската нафтена компанија. САД го условија доделувањето на можен заем за

¹⁴⁵ Американскиот дипломатски претставник располагаше со информации за вршење на принуда американските државјани од албанско потекло да ги заменат своите пасоши со албански и се очекуваше овој договор да ги разреши овие предизвици.

¹⁴⁶ The Minister in Albania (Hart) to the Secretary of State, Tirana, 29 December 1925.

¹⁴⁷ Telegram, The Secretary of State to the Commissioner in Albania (Blake), July 25, 1922.

¹⁴⁸ САД ја покриваа Албанија со резидентно претставништво во Тирана.

¹⁴⁹ US Department of State, Office of the Historian, A Guide to the United State's History of Recognition, Diplomatic and Consular Relations, By Country, Since 1776: Albania, Available at <http://history.state.gov/countries/albania> [Accessed on 1 July 2014].

доделување на концесија, а одлуката беше пролонгирана до март следната година. Во тој правец, САД недвосмислено се спротивставија на било какво ограничување на принципот на отворени врати поврзано со природните ресурси и еднаквиот третман на компаниите во Албанија,¹⁵⁰ нагласувајќи дека таквиот пристап може да ги наруши идните трговски односи меѓу Албанија и САД.

Во текот на целата 1923 година, доминираат дискусиите за давање на повластени концесии на британските компании¹⁵¹ (првенствено Англо-персиската нафтена компанија) при што ставовите на албанската влада често се менуваат. Од друга страна, ставовите на САД, Италија и Франција се речиси идентични – тие бараат елиминирање на монополот и воспоставување еднаков третман на компаниите. Формален предлог за концесија за развој на нафтени ресурси беше доставен од американската компанијата Стандард Оил во февруари 1923 година, но истиот не доби формален одговор повеќе од една година што компанијата ја доведе до заклучок дека не постои интерес за овој предлог од страна на албанската влада.

Покрај развојот на економскиот интерес за Албанија во првите години по признавањето, се засили интересот на Американците за мисионерството, но и волонтерство во оваа земја. За илустрација, во овој период американски волонтерски групи основаа болници и училишта во оваа земја.¹⁵²

Следната 1924 година остана запаметена како исклучително турбулентна година за Албанија. Во текот на пролетта доаѓа до континуирана манифестација на незадоволство во земјата. Како навестување на промените кои се случија, на 6 април 1924 година, двајца американски туристи беа убиени на патот од Тирана до Скадар. Најверојатно целта на убиството беше да се дискредитира албанската влада во очите на странските партнери.¹⁵³ Американската мисија во Тирана редовно и детално известуваше за овие прашања.

¹⁵⁰ САД располагаа со информации дека албанската влада сака да им даде предимство на британските компании.

¹⁵¹ Позицијата на британските компании е дополнително засилена со фактот што Велика Британија во овој период имаше можност да влијае на процесот на разграничување на младата албанска држава, особено во поглед на јужните граници на земјата.

¹⁵² Herring G. C., (2008) *From Colony to Superpower: US Foreign Relations since 1776*. Oxford University Press, pp. 440 – 441.

¹⁵³ Vickers, M., (2008) *The Albanians: A Modern History*, New York, I. B. Tauris, p.110.

Таа извести и за реакцијата на политичката јавност поврзана со убиството на опозицискиот пратеник Авни Рустеми во мај 1924 година.¹⁵⁴ Како резултат на овие настани, опозицијата ги повлече своите 44 пратеници од парламентот, со што немаше кворум. На Рустеми му беше приреден величествен погреб во Влора, а овие настани беа искористени во контекст на мобилизирање на граѓаните, со оглед дека за убиството беше обвинет припадник на кланот на тогашниот премиер Ахмет Зогу.

Како резултат на наелектризираната атмосфера која беше создадена, започнаа воени судири кои кулминираа во текот на јуни кога противниците на владата ја презедоа власта во Тирана. Зогу беше принуден да се повлече во Белград, а новиот кабинет предводен од Фан Ноли¹⁵⁵ како премиер беше формиран на 19 јуни 1924. Овој кабинет имаше малцинска поддршка во парламентот и на власт дојде по воен пат. По повод овие настани, на 19 јуни 1924 година, во известувањето до Стејт депарتمانот, американскиот министер во Тирана заклучува дека од американски интерес е да се продолжат односите со новиот режим, но и дека американската мисија треба да се воздржи од било каков акт кој би можело да биде протолкуван како признавање до добивањето на понатамошни инструкции.¹⁵⁶ Неколку дена подоцна, Фан Ноли побара признавање од САД за што Стејт депарتمانот му испрати инструкција на министерот во Тирана дека во случај доколку нема промена на шефот на државата, прашањето за признавање не треба да се отвора, а односите со владата треба да се одржуваат сè додека истата е стабилна и ја контролира земјата.¹⁵⁷

Владата на Ноли траеше само шест месеци. Со помош од Кралството СХС, на 24 декември 1924 година Зогу триумфално се врати во Тирана. Веднаш по враќањето во земјата, Зогу иницираше донесување на нов устав, прогласување на Албанија за република, а во јануари следната година Ахмет Зогу беше избран за претседател на земјата, со широки овластувања и мандат од седум години.

¹⁵⁴ Telegram, The Minister in Albania (Grant - Smith) to the Secretary of State, Tirana, May 4, 1924.

¹⁵⁵ Тој живееше во САД и имаше дипломирано на универзитетот „Харвард“, а во Албанија се врати како православен митрополит во Драч. Тој немаше поголемо политичко искуство.

¹⁵⁶ Telegram, The Minister in Albania (Grant - Smith) to the Secretary of State, Tirana, June 19, 1924.

¹⁵⁷ Telegram, The Secretary of State to the Minister in Albania (Grant - Smith), Washington, June 24, 1924.

Во однос на односите со САД, во текот на 1925 година новата точка на агендата на американската надворешна политика беше признавањето на новиот режим на Зогу. Во таа насока, постоеше стравување кај американските дипломати дека Зогу беше вмешан во убиството на двајцата американски државјани. По даденото убедување од страна на Зогу дека се преземени сите можни мерки за апсење на сторителите, САД го признаа новиот режим во Албанија на 31 јануари 1925 година.¹⁵⁸

Сепак, и покрај признавањето од страна на САД, еден месец подоцна концесијата за експлоатација на нафта за Англо-персиската нафтена компанија беше ратификувана од страна на албанскиот парламент.¹⁵⁹ Консеквентно на тоа, американската страна го изрази своето незадоволство од односот на албанската влада првенствено во однос на концесиите, но и истрагата за убиствата. Како резултат на тоа, САД се заканија дека доколку не дојде до подобрување на состојбата во однос на овие прашања, ќе биде пролонгирано испраќањето на американски министер во Албанија, како и давањето согласност за именувањето на албански конзул во Њујорк.¹⁶⁰

Иако овој став не наидува на интерес кај албанскиот министер за надворешни работи, сепак по интервенција на претседателот Зогу беше избегнат овој тек на настаните, а на американските компании им е овозможено стекнување на концесија под исти услови кои беа предвидени за Италија.¹⁶¹ ¹⁶² Концесијата за компанијата Стандард Оил¹⁶³ беше одобрена од страна на албанскиот кабинет во јули 1925 година и ратификувана во парламентот на 24 јули 1925¹⁶⁴.¹⁶⁵ Од тоа може да се констатира дека американската дипломатија во периодот непосредно по признавањето, беше активен поддржувач на американските економски интереси во оваа

¹⁵⁸ Telegram, The Secretary of State to the Minister in Albania (Grant - Smith), Washington, January 31, 1925.

¹⁵⁹ Telegram, The Charge in Albania (Kodding) to the Secretary of State, Tirana, 16 February 1925.

¹⁶⁰ Telegram, the Secretary of State to The Charge in Albania (Kodding), Washington, March 17, 1925.

¹⁶¹ Италија беше втората земја која доби концесии за нафта во земјата по Велика Британија.

¹⁶² The Albanian Minister of Foreign Affairs ad Interim (Mufid Bey Libohova) to the American Charge (Kodding), Tirana, March 23, 1925.

¹⁶³ Стандард Оил направи избор на подрачјето за експлоатација на нафта во октомври истата година. Концесијата опфаќаше 2 подрачја од 47000 хектари, почнувајќи од северниот брег на заливот Валона на север во должина од 25 милји и 6000 хектари во Драч.

¹⁶⁴ Компанијата Сенклер го напушти проектот за експлоатација на нафта во Албанија.

¹⁶⁵ Telegram, The Charge in Albania (Kodding) to the Secretary of State, Tirana, July 8, 1925; Telegram, The Charge in Albania (Kodding) to the Secretary of State, Tirana, July 20, 1925.

земја и истовремено беше подготвена да ги жртвува политичките односи со цел да ги заштити економските интереси на американските компании.

Паралелно со развојот на односите со САД, треба да се нагласи дека етапно започна да се зголемува италијанското влијание во Албанија, особено во дваесеттите и триесеттите години на XX век. Тоа се рефлектираше и на надворешната политика која во периодот меѓу двете светски војни беше под силно влијание на Италија.¹⁶⁶ Покрај тоа, Албанија беше во фокусот на Велика Британија која континуирано обезбедува помош за различни прашања (на пример, реорганизација на жандармеријата).

Веќе кон крајот на дваесеттите години на XX век, во Албанија почна да се чувствува влијанието на албанската емиграција во САД. Во таа насока, стандардот на населението во Албанија, особено во Корча, се подобри првенствено како резултат на финансиските трансфери од емигрантите во САД.

До крупна промена во политичкиот режим на Албанија дојде на 1 септември 1928 година кога земјата од република беше трансформирана во кралство. Реставрацијата на монархијата во Албанија беше извршена со едногласна одлука донесена од страна на Уставотворно собрание, а името на новиот крал беше запишано во уставот. Дотогашниот претседател Ахмет Зогу се прогласи за крал Зог I со титула „крал на Албанците“.

Американската амбасада уште на 4 август 1928 година го извести Стејт департманот за оваа клучна промена во Албанија.¹⁶⁷ Паралелно со тоа, амбасадата извести дека оваа вест била примена со претпазливост во дипломатскиот кор (особено од претставниците на Велика Британија, Франција, Германија, Југославија и Турција) особено поради користењето на титулата „крал на Албанците“, а не на Албанија, што би можело да инклинира територијални претензии.¹⁶⁸

По кратки консултации, на 12 септември 1928 година САД го признаа Кралството Албанија, а американскиот претседател Кулиц упати и телеграма со честитки до новиот албански крал.¹⁶⁹ Со тоа, САД станаа втората голема светска сила по Италија која го призна новото кралство. Министерот за надворешни работи на Албанија го окарактеризира писмото на

¹⁶⁶ Keefe, E.K. et al, (1971) *Area Handbook for Albania*, US Government Printing Office, p. 121.

¹⁶⁷ Telegram, The Minister in Albania (Hart) to the Secretary of State, Tirana, August 4, 1928.

¹⁶⁸ Telegram, The Minister in Albania (Hart) to the Secretary of State, Tirana, September 1, 1928.

¹⁶⁹ Telegram, The Secretary of State to the Minister in Albania (Hart), Washington, September 12, 1928.

американскиот претседател како „дипломатски триумф на новата влада“. Јавен собир во чест на признавањето од страна на САД бил одржан на 15 септември 1928 година пред зградата на американската мисија во Тирана. Според телеграмата на американскиот министер Харт, на прославата присуствувале преку 1500 луѓе, а воениот оркестар ги интонирал химните на двете држави.¹⁷⁰ Кралството СХС го призна новото кралство непосредно по САД. Иако Албанија сметаше дека тоа се должеше на влијанието на САД, американскиот амбасадор во Белград го уверуваше албанскиот вршител на работите дека таков притисок не постоел.¹⁷¹

Непосредно по признавањето на новиот режим, САД и Албанија започнаа разговори за склучување на поголем број билатерални договори. Во таа насока, разговорите во врска со овие договори претставуваа главна карактеристика на американско-албанските односи во почетокот на триесеттите години на XX век.

Договорот за арбитража и Договорот за помирување помеѓу САД и Албанија беа склучени на 22 октомври 1928 година.¹⁷² Договорот за натурализација помеѓу двете земји беше склучен на 21 јануари 1931 година.¹⁷³ Главен предизвик во утврдувањето на текстот на овој договор претставуваше инкорпорирањето на принципиелниот став дека лицата родени во САД од родители со странско потекло, како и натурализираните Американци не смеат да служат воена или било каква служба во друга држава.¹⁷⁴ По склучувањето на договорот, американската страна достави дополнителни забелешки, а овој договор никогаш не беше ратификуван. Од тие причини, беше склучен нов договор за натурализација меѓу двете држави на 5 април 1932 година.¹⁷⁵

¹⁷⁰ Telegram, The Minister in Albania (Hart) to the Secretary of State, Tirana, September 27, 1928.

¹⁷¹ The Minister in the Kingdom of the Serbs, Croats and Slovenes (Prince) to the Secretary of State, Belgrade, September 20, 1928. Според министерот за надворешни работи на Кралството СХС, Шуменковиќ, оваа одлука е донесена како резултат на интенцијата да се одржуваат добри односи со Италија, а за тоа пресудно беше признавањето на новото кралство.

¹⁷² Arbitration Treaty between the United States of America and Albania Signed at Washington, October 22, 1928; Conciliation Treaty between the United States of America and Albania Signed at Washington, October 22, 1928.

¹⁷³ Treaty of Naturalization between the United States of America and Albania Signed at Tirana, January 21, 1931.

¹⁷⁴ The Secretary of State to the Minister in Albania (Hart), Washington, October 23, 1929.

¹⁷⁵ Treaty of Naturalization between the United States of America and Albania Signed at Tirana, April 5, 1932.

Во текот на октомври 1936 година, билатералните односи се соочија со нов предизвик. Имено, албанската влада протестираше до американскиот министер во врска со емитувањето на епизода на филмскиот журнал „Марш на времето“ (March of time).¹⁷⁶ Како резултат на тоа, а во духот на пријателските односи меѓу двете земји, американската мисија изрази жалење за активностите на приватни поединци кои можат да ги навредат народите на другите земји. Во таа насока, потенцирајќи ја традицијата на слободата на говорот и печатот во САД, американската влада изрази длабоко жалење доколку овој настан „се одрази на срдечните и пријателски врски кои ги обединуваат народите во двете земји“.¹⁷⁷

Конечно во предвечерието на Втората светска војна, станува очигледно влијанието на Италија и инфилтрацијата на фашистите во Албанија, особено на крајот на триесеттите години. Целта на овие активности беше јасна – исполнување на неостварените идеи од Версајската мировна конференција за анексија на албанската држава. Од тие причини, во почетокот на 1939 година албанските власти го протеруваат Џовани Џиро, италијански фашист, кој беше осомничен дека започнал да организира група која требало да го собори режимот на Зог по пат на државен удар. Според известувањето на американскиот министер во Тирана, во политичките кругови било присутно мислењето дека италијанската влада е замешана во аферата.¹⁷⁸

Покрај тоа, американската мисија во Тирана континуирано ја следи состојбата во врска италијанските барања во однос на Албанија. Во тој правец, на 2 април 1939 година американската мисија извести за доставувањето на италијанскиот меморандум кој ги содржеше шесте барања: контрола на албанските финансии, жандармерија, армија, јавна администрација, контрола на албанските аеродроми од страна на италијанската војска, тренинг на албанската младина од страна на италијански тренери, како и концесија за експлоатација на минерали кои кралот речиси во целост ги одбива. Истовремено, мисијата извести и за

¹⁷⁶ Во епизодата бил прикажан албанскиот крал Зог како навечер набљудува хотел со странски гости и потоа им телефонира со барање да се придружи во нивните игри со карти. Види: The Charge in Albania (Riggs) to the Secretary of State, Tirana, October 29, 1936.

¹⁷⁷ Telegram. The Acting Secretary of State to the Charge in Albania (Riggs), Washington, November 23, 1936.

¹⁷⁸ The Minister in Albania (Grant) to the Secretary of State, Tirana, March 4, 1939.

негативните реакции на албанската јавност, како и одржаните протести во албанскиот главен град.¹⁷⁹

3.3. Втората светска војна и албанско-американските односи

Се чини дека Втората светска војна за Албанија, како и за неколку други европски земји (Австрија и Чехословачка), започна неколку месеци порано, пред нејзиниот официјален почеток со германскиот напад на Полска во септември 1939 година. По постојаните притисоци врз албанските власти за кои веќе стана збор, на 2 април 1939 година во доцните вечерни часови, Италија преку својот амбасадор побара воспоставување на протекторат во Албанија.

САД преку својата мисија во Тирана, како и преку албанската мисија во САД, експедитивно беа информирани за развојот на настаните во првата половина на април 1939 година. Веднаш по приемот на загрижувачките вести, албанскиот претставник беше повикан во Стејт департманот за да изнесе повеќе информации за новонастанатата ситуација. Тој оцени дека

„Големите демократии мора да одлучат или да зајакнат до точка до која ќе можат усвоено да се справат со агресијата на фашистичарните системи или ќе сведочат како мали и слаби држави ги дојдаат една по една“.

Кралот Зог I, 1939 година

земји за помош и поддршка, а на 6 април 1939 година организираше аудиенција на која дипломатскиот кор беше запознаен со состојбата во

„кризата брзо се приближува и дека наскоро би можел да му се придружи на г-дин Хурбан^{180, 181}.
Паралелно со тоа, американската мисија располагаше со информации за движењето и прегрупирањето на италијанската војска, а беше и запознаена со подготвеноста на кралот да ја брани Албанија со 15000 војници.

Во меѓувреме, кралот Зог упати апел до останатите балкански

¹⁷⁹ The Minister in Albania (Grant) to the Secretary of State, Tirana, April 2, 1939.

¹⁸⁰ Владимир Хурбан, амбасадор на Чехословачка во Вашингтон, пред анексијата на оваа земја од страна на Германија.

¹⁸¹ Memorandum of conversation by the Chief of division of European affairs (Moffat), Washington, April 4, 1939.

земјата. Во таа прилика, преку американскиот претставник, кралот Зог упати и порака до претседателот Рузвелт во која апелираше на поголема одговорност и ангажираност на големите демократии во заштитата на малите и слаби држави од агресијата на тоталитарните системи”.¹⁸²

Попладнето, ескадрони на италијанското воздухопловство ја надлетуваа Тирана што симболично го означи почетокот на интервенцијата во Албанија. Истиот ден пред амбасадата на САД беше организиран јавен собир на кој било извикувано „Да живее Албанија, да живее нашата слобода, да живее САД, да живее претседателот Рузвелт”.¹⁸³

Имајќи ги предвид овие настани, на 7 април американската влада преку амбасадата во Рим побара објаснување за италијанската инвазија на Албанија.¹⁸⁴ Интересно е да се разгледа известувањето кое амбасадата го испраќа до Стејт департманот. Имено, тоа се темели на информацијата од разговорот на британскиот амбасадор со министерот на надворешни работи на Италија, Чиано, кој сугерира дека кралот Зог барал засилување на италијанско-албанскиот сојуз кој ќе му овозможи да ги освои областите во Југославија населени со албанско население. Според него, по наводното одбивање на оваа идеја, кралот Зог започнал да води интензивна анти-италијанска политика што им штетело на интересите на земјата.

Во контекст на ситуацијата, настаните ги следи и американската мисија во Белград. Процената на министерот Лејн е дека интервенцијата на Италија е во контекст на интересите на Германија која во случај на општа војна, не посакуваше Италија да биде на страната на нејзините непријатели. Дополнително, преку интервенцијата, Германија се обидува да го намали италијанското влијание во регионот, со што нејзината пенетрација би била поедноставна, но и на Мусолини да му „даде парче од колачот” кој тој толку многу го посакуваше за да покаже дека добил нешто од Тројниот пакт. Со италијанската интервенција се чини дека пропадна и идејата на претседателот Рузвелт дека Мусолини може да го вразуми Хитлер.^{185 186}

¹⁸² Во оваа пригода, тој ја потенцираше својата разочараност што е избран моментот на пораѓањето на кралицата, како термин за италијанската инвазија.

¹⁸³ The Minister in Albania (Grant) to the Secretary of State, Tirana, April 6, 1939.

¹⁸⁴ The Secretary of State to the Ambassador in Italy (Phillips), Washington, 7 April 1939.

¹⁸⁵ LaFeber, W., (1994) *The American Age: United States Foreign Policy at Home and Abroad (1750 – to the Present)*, WW Norton&Company, New York, p. 391.

¹⁸⁶ Што се однесува до ставот на Југославија, американскиот министер Лајн известува дека во разговорот со помошникот министер за надворешни работи и подоцнежен нобеловец, Иво Андриќ, му било соопштено дека на долг рок Југославија ќе биде на страната на

Без поголем отпор италијанската војска ја зазеде Тирана на 8 април 1939 година, а кралот со семејството ја напушти Албанија.¹⁸⁷ Истиот ден во Тирана пристигна италијанскиот министер за надворешни работи Чиано. За време на Втората светска војна кралот Зог престојуваше во Лондон и тој беше единствениот монарх од останатите балкански монархии кој не формираше влада во егзил.¹⁸⁸

Во Албанија по интервенцијата беше спроведена брза транзиција на власта. Италијанскиот крал Виторио Емануел III ја доби и албанската круна¹⁸⁹, а беше формирана и привремена влада. Значајно е да се потенцира дека по италијанската интервенција во Тирана, останаа министрите од претходната влада кои беа од католичка вероисповед. Во функција на операционализација на новата власт во земјата, Советот на министрите донесе повеќе одлуки со кои: беше формирана Албанската фашистичка партија, беа преименувани улиците, беше воведен задолжителен фашистички поздрав за државните службеници, беше воспоставена царинска унија, како и контрола на монетарната политика итн. Во текот на мај 1939 година започна и комплетна реорганизација на владата.

За време на посетата на албанската делегација на Рим на 3 јуни 1939 година, беше соопштено дека „кралот на Италија го прифати предлогот на албанската делегација албанската армија да биде инкорпорирана во италијанската армија и албанските интереси во странство да бидат заштитени од страна на италијанските претставници” и беше склучен соодветен договор. Со други зборови, беше укинато Министерството за надворешни работи на Албанија, а неговата надлежност ја презеде Министерството за надворешни работи на Италија.

Како резултат на тоа, на 5 јуни 1939 година, претставник на италијанската влада во Вашингтон побара прием во Стејт департманот на кој соопшти дека добил инструкции дека треба да го преземе застапувањето на

непријателите на Германија и за истото ќе чека до последен момент. The Minister in Yugoslavia (Lane) to the Secretary of State, Belgrade, April 7, 1939.

¹⁸⁷ Според американските извори, кралицата и новородениот син во амбулантно возило беа префрлени во Лерин.

¹⁸⁸ Југославија и Грција формираа влада во егзил за време на окупацијата.

¹⁸⁹ Во известувањето од страна на италијанското министерство за надворешни работи до американската амбасада во Рим стои дека согласно одлуката на албанското собрание, италијанскиот крал ќе ја носи титулата „крал на Италија и Албанија и император на Етиопија”. Види: The Ambassador in Italy (Phillips) to the Secretary of State, Rome, April 27, 1939.

албанските интереси во САД.¹⁹⁰ Консеквентно на тоа, на 10 јуни 1939 година, државниот секретар на САД му испрати инструкција на министерот во Албанија да ја затвори мисијата во Тирана и да ја напушти земјата.¹⁹¹ Американската мисија во Тирана беше затворена на 16 септември 1939 година.¹⁹²

Албанската мисија во Вашингтон беше затворена на крајот на пролетта 1939 година, а земјата престана да се појавува на протоколарните листи во САД почнувајќи од јуни 1939 година. Имајќи ги предвид новите околности, САД почнаа да ги разгледуваат можностите како да се овозможи понатамошно функционирање на конзуларната заштита за американските државјани во Албанија.

Настаните кои ѝ се случуваа на Албанија, предизвикаа загриженост и во Грција и Турција. Во Грција вознемиреноста беше повеќе изразена, особено поради можноста италијанската инвазија на Балканот да продолжи, што подоцна се покажа како точно. Италија, во октомври 1940 година, на Грција ѝ упати сличен ултиматум, а земјата беше нападна од италијанските сили на 28 октомври 1940 година.¹⁹³

Италијанската интервенција во Албанија наиде на блага реакција на европските сили. На средбите меѓу италијанскиот и британскиот министер за надворешни работи во јануари 1939 година беше потврдена италијанската позиција дека нема да ги загрозуваат британските интереси во регионот. Британскиот шеф на дипломатијата во говорот пред парламентот нагласи дека доколку нешто слично се случи со Романија или Грција, Британија ќе биде принудена да реагира со сите средства.¹⁹⁴

Понатамошниот тек на настаните е познат. До мај 1941 година, силите на Тројниот пакт целосно ја контролираа територијата на Балканот (Југославија, Грција и Бугарија). Во таа насока, по јапонскиот напад на Перл

¹⁹⁰ Во тој момент, Албанија има мисија(легиација) во Вашингтон и конзулати во Њујорк и Бостон.

¹⁹¹ Претставништвото целосно беше затворено на 16 септември 1939 година.

¹⁹² US Department of State, Office of the Historian, A Guide to the United State's History of Recognition, Diplomatic and Consular Relations, By Country, Since 1776: Albania, Available at <http://history.state.gov/countries/albania> [Accessed on 1 July 2014].

¹⁹³ На 6 април 1941 година, Грција беше нападна од страна на Германија, а силите на Тројниот пакт за само десетина дена воспоставија целосна контрола на територијата на земјата.

¹⁹⁴ Xhudo G., (1996) *Diplomacy and Crisis Management in the Balkans: A US Foreign Policy Perspective*, Maxmilian Press, p.23.

Харбор¹⁹⁵, во согласност со политиката на Тројниот пакт и Албанија им објави војна на САД на 17 декември 1941 година.

САД формално не ја признаа анексијата на земјата од страна на Италија. Оваа принципиелна политика на САД беше реafirмирана во изјавата за печатот на државниот секретар на САД, Хал, од декември 1942 година. Во оваа изјава, САД ја отфрлија италијанската анексија и повикаа на повторно воспоставување на независна албанска држава. Државниот секретар нагласи дека врз основа на Атлантската повелба, САД сакаат да видат една слободна Албанија, самоуправувана, со свои суверени права.¹⁹⁶

И покрај начелната политика на поддршка, САД имаа резерва во врска со признавањето и формалната размена на дипломатски претставници со албанскиот крал во егзил. Во тој правец, на 20 јануари 1943 година албанскиот државјанин Петар Колонија го информираше Стејт департманот дека е поставен за претставник на кралот Зог во Вашингтон и истовремено апелираше до САД да го признаат кралот како шеф на албанската влада во егзил. САД сепак го пролонгираа признавањето сè додека не беа создадени услови за ослободување на окупираните територии и изјаснување на народот за ова прашање. Овој пристап на САД во најголем дел се должеше на фактот дека за време на војната не беше создаден кредибилен авторитет кој би можел да ги застапува албанските интереси во странство.

На 19 февруари 1943 година кралот Зог испрати писмо до претседателот Рузвелт во кое ја изрази неговата подготвеност за испраќање на претставник во Вашингтон и воспоставување на нормални односи меѓу САД и Албанија. Во мај беше испратен одговор дека со оглед на „окупацијата на неговата земја, станува невозможно да се дефинира нашата политика во однос на идната влада на Албанија”.¹⁹⁷ Прашањето на Албанија повторно беше отворено во Белата куќа и во мај 1944 година.

¹⁹⁵ Јапонските поморски и воздушни сили на 7 декември 1941 година ја нападнаа и речиси ја уништија американската пацифичка флота која беше укотвена во пристаништето Перл Харбор на Хаваи. Преку 2500 лица ги загубија животите, а истиот ден САД им објавија војна на Јапонија.

¹⁹⁶ Pandelejmoni, E.P. (2012) Doing Politics in Albania during the Second World War: The Case of Mustafa Merlika Kruja's Fascist Collaboration, In: *Historical Seminar 10*, p.73.

¹⁹⁷ Department of State, *Albania - Question of Recognition of an Albanian Government in Exile*. Available at <http://images.library.wisc.edu/FRUS/EFacs/1943v02/reference/frus.frus1943v02.i0005.pdf>. [Accessed on the March 4, 2014].

Што се однесува на состојбата на Албанија по окупацијата, значајно е да се нагласи дека во октомври 1941 година под водство на албанските комунисти¹⁹⁸ започна организирањето на вооружен отпор. Бројот на вооружени групи и поединци постојано се зголемуваше за време на војната. Албанските комунисти одржуваа контакти со останатите ослободителни движења, а особено со партизанското движење во Југославија. Значаен настан претставуваше состанокот кој се одржа во Пезе, во близината на Тирана на 16 септември 1942 година, на кој беше одлучено да дојде до групирање на бунтовничките групи во единствен Народноослободителен комитет на Албанија. Комитетот беше доминантно комунистичка организација и беше предводена од Енвер Хоџа.¹⁹⁹

Слично како и во останатите земји во регионот, беа формирани неколку вооружени организации со различен идеолошки профил. Два месеци по состанокот, во Пезе беше формиран уште еден ослободителен фронт познат како БАЛКОМ („Бали Комбетар“). „Бали комбетар“ („Национален фронт“) беше албанска националистичка, антикомунистичка и анти-монархистичка организација формирана во ноември 1942 година која соработуваше со италијанските и германските окупациони сили и се бореше за создавање на „Голема Албанија“.²⁰⁰ Оваа организација беше инволвирана во судири со комунистичкото движење во Албанија, Србија и Косово. Германија го искористи формирањето на новиот фронт и ги вооружи овие групи со што постигна разединување во рамките на антиокупаторскиот елемент.

Трета воена организација која постоеше во Албанија за време на војната беше „Легалитети“ која се залагаше за враќање на кралот. Оваа вооружена фракција беше најмалата од сите вооружени фракции, немаше големо влијание и беше предводена од Абаз Купи. Тука треба да се нагласи дека во овој период, популарноста на кралот Зог во Албанија беше намалена, за разлика од емигрантските кругови во странство.²⁰¹

¹⁹⁸ Албанската комунистичка партија беше формирана во ноември 1942 година.

¹⁹⁹ Народноослободителниот комитет на Албанија беше лево ориентиран и наликуваше на грчкиот ЕАМ.

²⁰⁰ Платформата на овој фронт се темелеше на создавање на Албанија во етничките граници, односно териториите каде живееше албанско население, вклучувајќи ги и Косово и Македонија.

²⁰¹ Telegram, the Ambassador in the United Kingdom (Winant) to the Secretary of State, London, September 19, 1944.

По капитулацијата на Италија, во септември 1943 година, Албанија беше окупирана од страна на Германија и беше воспоставен марионетски режим.

Отпорот против окупаторите се развиваше етапно. Албанските комунисти имаа воени успеси во ослободувањето на земјата во текот на 1943 и 1944 година. Во јануари 1944 година ја ослободија јужна Албанија и во мај 1944 беше извршен избор на Антифашистички совет на народното ослободување на Албанија под раководство на Енвер Хоџа. Во текот на август ова тело достави барање за признавање како *de facto* влада на Албанија до Командата на сојузничките сили, но ова барање беше одбиено.²⁰² Имајќи ги предвид овие трендови, американскиот Стејт департман заведе принципиелен став дека во новите околности воена помош за Народноослободителниот комитет може да биде доставувана само до германското повлекување од земјата, со цел да се избегне користење на оружјето за меѓусебни пресметки.²⁰³

На 22 октомври 1944 година беше формирана привремена влада на Албанија во Берат под раководство на генералот Енвер Хоџа како премиер. Во овој период, преку ОСС беше побарано испраќање на воен и финансиски претставник на Албанската ослободителна армија во САД.²⁰⁴ Ова барање не беше прифатено од САД.²⁰⁵ Постоеше сојузнички план во прв ред предводен од САД и Велика Британија за распоредување на 5000 војници во Саранда во септември 1944 година, но никогаш не беше реализиран.

Едно од приоритетните прашања кои се наметнаа по формирањето на привремената влада беше прашањето на признавањето. Во таа насока, британската влада на почетокот на ноември 1944 година го извести Стејт департманот дека нема да ја признае привремената влада.²⁰⁶ Стејт департманот се согласи со британскиот став, но го задржа правото да ги разгледа можностите за *de iure* признавање на Албанија доколку властите

²⁰² Telegram, Mr. Robert D. Murphy, Political Adviser, Allied Forces Headquarters to the Secretary of State, Caserta, August 12, 1944.

²⁰³ Telegram, The Secretary of State to Mr. Alexander C. Kirk, Political Adviser, Allied Force Headquarters in Caserta, Washington, October 5, 1944.

²⁰⁴ Telegram, Mr. Alexander C. Kirk, Political Adviser to Allied Force Headquarters, to the Secretary of State, Caserta, December 20, 1944.

²⁰⁵ Telegram, The Acting Secretary of State to Mr. Alexander C. Kirk, Political Adviser, Allied Force Headquarters in Caserta, Washington, January 15, 1945.

²⁰⁶ Memorandum, the British Embassy to the Department of State, Washington, November 4, 1943.

демонстрираат дека се антифашистички, имаат власт на целата територија која ја изразува волјата на народот и се подготвени да ги исполнат своите меѓународни обврски.²⁰⁷ Британија немаше голем интерес за прашањето на Албанија, ниту на Московската конференција каде Черчил и Сталин преговараа за сферите на влијание. Во рамките на разговорите Черчил сугерираше: „лично сметам дека треба да инсистираме на 50:50 договор со Советите. Се разбира, ако на ниеден од кралевите не му биде дозволено да се врати, тоа ќе има сериозен удар на сојузниците, а воспоставувањето на советски републики ќе стане универзално правило“.²⁰⁸

Народна Република Албанија беше основана на 28 ноември 1944 година. Во овој период, САД ја разгледуваат и можноста за отворање на канцеларија за заштита на интересите во Тирана. Во таа насока, на крајот на ноември 1944 година вршителот на должноста државен секретар му предложи на претседателот Рузвелт да биде воспоставена мала дипломатска мисија во Албанија по ослободувањето на земјата под раководство на Џозеф Џејкобс со ранг на министер. Претседателот го одобри овој предлог, а мандатот на министерот му започна од 1 јануари 1945.²⁰⁹ На Џејкобс и неговиот тим му беа дадени јасни инструкции од Стејт департманот да преземе посебни мерки неговото именување да не биде сфатено во контекст на официјалната политика на можно признавање на Албанија.²¹⁰

На 2 јануари 1945 г. повторно беше побарано признавање на Албанија од владите на Велика Британија, САД и СССР и истото беше објавен во в. „Башкими“. САД не одговорија формално на овој предлог, туку неформално сугерираа дека ова прашање ќе биде разгледано откако ќе бидат подобро информирани од неформалната мисија чие испраќање во Албанија се подготвуваше.²¹¹ Американскиот министер Џејкобс дојде во мај 1945 година и започна да постапува по инструкциите за испитување на

²⁰⁷ Memorandum, The Department of State to the British Embassy, Washington, November 21, 1944.

²⁰⁸ Gilbert M., (1986) *Winston Churchill: Road to Victory*, vol. VI, 1941-1945, London, Heinemann Press, p. 1001.

²⁰⁹ Memorandum by the Acting Secretary of State to President Roosevelt, Washington, November 25, 1944.

²¹⁰ Telegram, The Secretary of State to the Minister in Egypt (Tuck), Washington, January 2, 1945.

²¹¹ Telegram, The Acting Secretary of State to Mr. Alexander C. Kirk, Political Adviser on the Staff of the Supreme Allied Commander, Mediterranean Theatre, Washington, January 31, 1945.

ситуацијата кои ги имаше добиено од Стејт департманот. Неговата мисија не беше формално акредитирана.

3.4. Почетокош на Сјугенаша војна и обидише за восјосјавување на односи меѓу Вашингтон и Тирана

Во периодот непосредно по доаѓањето на американскиот министер во Албанија, САД започнуваат да се интересираат за повеќе различни прашања, вклучувајќи ја состојбата во земјата, третманот на опозицијата, гонењето на воените злосторници, како и односите со СССР и Југославија. Покрај тоа, САД и Велика Британија повикаа на одржување на слободни избори за формирање на легитимна влада, а токму власта избрана на овие избори ја оддалечи земјата од САД и Велика Британија на долг рок²¹².²¹³ Паралелно, сојузниците во повеќе наврати нагласија дека границите на земјата треба да бидат утврдени на мировна конференција што не одговараше на интересите на Албанија.

Во овој период, генералот Хоџа двапати се обрати до новиот американски претседател Труман, а беше покрената и иницијатива од албанска страна за праќање на цивилна делегација во Вашингтон. Покрај овие иницијативи, значајно е да се нагласи дека по протерувањето на италијанските и германските сили од земјата, САД потпишаа договор за обезбедување на помош со албанските воени власти.²¹⁴

На 15 август 1945 година Џејкобс од Тирана го испрати Прегледот на наодите и препораките во врска со признавањето на „демократската влада на Албанија”.²¹⁵ Во овој преглед, Џејкобс сугерираше дека трите големи сили треба да ја признаат Албанија под услов режимот во земјата да спроведе општи избори на кои ќе биде избрано уставотворно собрание кои

²¹² Xhudo G., (1996) *Diplomacy and Crisis Management in the Balkans: A US Foreign Policy Perspective*, Maxmilian Press, p.32.

²¹³ Парламентарните избори беа одржани во декември 1945 година. На изборите можеше да се гласа само за кандидатите на Демократскиот фронт (наследникот на Народноослободителниот комитет).

²¹⁴ US Department of State, Office of the Historian, *A Guide to the United States' History of Recognition, Diplomatic, and Consular Relations, by Country, since 1776: Albania*; Available at <http://history.state.gov/countries/albania> [Accessed on March 7, 2014].

²¹⁵ Summary of Findings and Recommendation with Respect to the Recognition of “The Democratic Government of Albania”.

ќе го утврди идното уредување на земјата, како и да даде гаранции за почитување на дипломатските права и привилегии на дипломатските претставници на трите големи сили согласно меѓународното право.²¹⁶ Во овој преглед беше отворено и прашањето за формирање на Балканска федерација, односно идејата за спојување на Албанија кон Југославија, на која Џејкобс енергично се спротивстави.

Од друга страна, во септември 1945 година кралот Зог побара поддршка од САД, прашањата поврзани со Албанија да не бидат предмет на расправа без учество на албански претставници и повика на формирање на влада на национално единство.²¹⁷

Велика Британија беше велесилата која имаше најголеми интереси во Албанија. Не случајно на почетокот на октомври 1945 година беше одржан состанок во Лондон помеѓу функционерите на САД и Велика Британија надлежни за прашањето на Албанија.²¹⁸ Заклучокот беше да се продолжи со постапката на „признавање на постојниот режим кој ја контролира Албанија“.²¹⁹ Неколку дена подоцна, државниот секретар на САД упати инструкција до амбасадорот во СССР да ја извести официјална Москва дека САД ќе ги признае постојните власти како привремена влада на Албанија, но дека признавањето ќе биде извршено по одржувањето на слободни избори.²²⁰ Дополнително, беше побарано од Албанија да потврди дека билатералните договори со САД, кои беа во сила на 7 април 1939 година се сè уште валидни.²²¹ Овој услов создаде дополнителен предизвик со оглед на фактот дека од албанската страна беше соопштено дека архивите биле запалени и дека немаат достапни примероци на склучените договори²²³ со САД.²²⁴ Неколку дена подоцна, Хоџа во својство на албански

²¹⁶ The Representative in Albania (Jacobs) to the Secretary of State, Tirana, August 15, 1945.

²¹⁷ King Zog I of Albania to the Secretary of State, Henley on Thames, Bucks, September 11, 1945.

²¹⁸ Memorandum of Conversation by the Representative in Albania (Jacobs), London, October 4, 1945.

²¹⁹ Telegram, The Charge in the United Kingdom (Gallman) to the Secretary of State, London, October 6, 1945.

²²⁰ Telegram, The Secretary of State to the Ambassador in the Soviet Union (Harriman), Washington, October 13, 1945.

²²¹ Telegram, The Secretary of State to the Acting Representative in Albania (Fultz), Washington, November 8, 1945.

²²² СССР и Велика Британија одлуката за признавање на привремената влада ја соопштија на 10 ноември, а САД поради технички проблем два дена подоцна.

²²³ На 17 јануари 1946 година Џејкобс му го предаде Енвер Хоџа прегледот на склучените договори со САД, како и меѓународните договори.

премиер повика на воспоставување на дипломатски односи со САД. Продолжувањето на важноста на договорите подоцна ќе се наметне како главен предизвик за американското признавање на Албанија. Во овој период беа реализирани и парламентарните избори, а Енвер Хоџа се жалеше на влијанието на британската и американската амбасада по што беа воведени рестрикции во движењето на нивните претставници.

До ноември 1945 година СССР и нејзините сојузници ја признаа привремената влада на Албанија под водство на АКП. По признавањето, Албанија учествуваше на Париската конференција за утврдување на репарациите од Германија. Нејзиниот опстанок зависеше и од помошта преку УНРРА (United Nations Relief and Rehabilitation Administration - UNRRA) во износ од 26 милиони долари. И покрај улогата на помошта преку оваа програма за спречување на гладта во периодот 1945–1946, односите со САД и Велика Британија започнаа да се влошуваат. Во периодот по Втората светска војна, особено во текот на 1946 година, американската и британската мисија во Тирана се соочија со големи предизвици: движењето беше ограничено, а и континуирано беа обвинувани за помош на претходниот режим. Во април 1946 година Велика Британија ја повлече својата мисија од Албанија со образложение дека „одржувањето на односите е невозможно“, а слично постапија и САД седум месеци подоцна. Настаните и процесите кои ги принудија САД на оваа одлука, детално ќе ги разгледаме.

Кон крајот на јануари 1946 година Џејкобс испрати допис до Стејт депарتمانот со ознака „строго доверливо“ во кој извести за евидентното зголемување на негативно расположение спрема САД во земјата. Порастот на анти-американизмот во периодот на почетокот на Студената војна не претставуваше исклучок за Албанија. Како што ќе видиме во анализата за останатите држави, тоа беше применувано во Југославија и Бугарија. Паралелно со тоа, советското влијание во земјата стануваше сè поголемо.²²⁵

Покрај тоа, во Албанија се отвори и проблем во врска со третманот на американскиот персонал во земјата²²⁶. За Американците целта на овие

²²⁴ Telegram, The Acting Representative in Albania (Fultz) to the Secretary of State, Tirana, November 12, 1945.

²²⁵ Telegram, Representative in Albania (Jacobs) to the Secretary of State, Tirana, January 29, 1946.

²²⁶ Беше издадена наредба вработените странци и членовите на персоналот на американската мисија во Албанија да ја напуштат земјата до 15 февруари 1946 година.

постапки беше јасна – намалување на ефикасноста и престижот на американската мисија во Албанија. Во овој период, започна да се води и интензивна кампања против САД преку средствата за јавно информирање. Од тие причини, во почетокот на февруари в.д. американскиот амбасадор во СССР, Кенан, ја изложува идејата за намалување или во краен случај повлекување на оваа мисија.²²⁷ Сето тоа придонесе државниот секретар на САД да упати меморандум во кој сите овие предизвици беа нагласени и беше побарано создавање на неопходните услови за функционирање на американската мисија.²²⁸

Како што веќе нагласивме, дополнителен момент беше несогласувањето на Хоџа со продолжувањето на важењето на склучените билатерални договори. Имено, новиот режим во Албанија и понатаму имаше став дека не ги признава договорите и спогодбите склучени пред италијанската инвазија.

На 27 јули 1946 година, заменик-директорот во Одделот за европски прашања на Стејт департманот сугерираше дека во вакви услови „останувањето на Џејкобс во Албанија е залудно и недостоинствено”.²²⁹ Во врска со важноста на склучените меѓународни договори, Енвер Хоџа му го соопшти својот став на Џејкобс во текот на август 1946 година. Албанија ќе ја прифати важноста на 11 мултилатерални договори, а нивното прифаќање го гледаше во контекст на поддршка на албанското барање за членство во ООН од страна на САД. Што се однесува на билатералните договори со САД, Албанија соопшти дека веднаш по признавањето и испраќањето на американски министер во Тирана, е подготвена да направи определени корекции кои ќе го отсликуваат новото опкружување по војната.²³⁰ Во септември 1946 година, државниот секретар упати инструкција во која јасно потенцираше дека потенцијалното признавање на Албанија може да биде погрешно интерпретирано.²³¹

²²⁷ Telegram, The Charge in the Soviet Union (Kennan) to the Secretary of State, Moscow, February 1, 1946.

²²⁸ Telegram, The Secretary of State to the Representative in Albania (Jacobs), Washington, February 12, 1946.

²²⁹ Telegram, The Deputy Director, Office of European Affairs (Hickerson) to the Director, Office of European Affairs (Matthews) in Paris, Washington, July 27, 1946.

²³⁰ Telegram, The Representative in Albania (Jacobs) to the Secretary of State, Tirana, August 15, 1946.

²³¹ Telegram, The Secretary of State to the Acting Secretary of State, Paris, September 20, 1946.

Ситуацијата и понатаму се влошуваше, особено во делот на договорите и третманот на персоналот. На 10 октомври 1946 Џејкобс ја напушти Албанија, а неговата функција ја презеде Хендерсон. Државниот секретар на САД донесе одлука за повлекување на американската мисија во Албанија на 2 ноември 1946 година („Во овие околности, иако мојата влада ги задржува чувствата на топло пријателство со албанскиот народ, сметаме дека не постојат причини мисијата да остане во Албанија”)²³². Неколку дена подоцна, оваа одлука му беше соопштена на Хоџа кој реши да ги дозира информациите во јавноста поврзани со ова прашање. На 14 ноември 1946 година престана да функционира американската мисија, а согласно договорот, францускиот министер ја презеде грижата за просториите на мисијата^{233 234}.

3.5. Албанија во Студената војна и односи на САД

По настаните од 1946 година и прекилот на дипломатските односи, за САД и Велика Британија Албанија претставуваше изгубена шанса. Овие две земји започнаа да работат на план за соборување на комунистичкиот режим во Албанија со поддршка на антикомунистичките и монархистичките сили во земјата. Нивните разузнавачки служби, во соработка со приврзаниците на кралот Зог, до 1949 година регрутираа албански бегалци и емигранти и по спроведената обука, етапно почна ги инфилтрираат во Албанија. Овие герилски единици се обидуваа да влезат во Албанија, но речиси сите беа убиени или уапсени од албанските власти²³⁵.

Во новата констелација на односи, големо влијание имаше и познатиот инцидент кој се случи во близина на островот Крф во октомври 1946 година. Имено, во каналот во близина на островот, два британски брода налетаа на мина при што 44 лица беа убиени. Велика Британија

²³² Telegram, The Acting Secretary of State to the Acting Representative in Albania (Henderson), Washington, November

²³³ Хендерсон и членовите на американската дипломатска мисија ја напуштија Албанија на 16 ноември 1946 година.

²³⁴ Telegram, The Acting Representative in Albania (Henderson) to the Secretary of State, Caserta, November 18, 1946.

²³⁵ Овој исход се должеше на улогата на Ким Филби, кој беше двоен, британски и советски шпион, кој ги извести Советите за британско-американскиот план.

покрена процес пред Меѓународниот суд на правдата²³⁶ и доби пресуда во нејзина корист. Албанија одби да ја плати штетата, а за возврат САД и Велика Британија го запленија албанското злато во нивните банки. Вториот момент кој влијаеше на албанскиот имиџ во странство, претставуваше Граѓанската војна во Грција и истрагата за учеството и помагањето на комунистичките сили. Овие два настани значајно придонесоа за изолацијата на земјата и за речиси целосен прекин на односите со Западот. Дополнителна причина за влошување на односите на Албанија со Западот беше чистката на Селфула Малешова, водач на партиска фракција, која се залагаше за поблиски односи на Албанија со Западот и за модернизација на земјата.²³⁷

Од друга страна, Албанија целосно се одомаќини во новиот источноевропски и комунистички блок на фактички поделената Европа. Советскиот Сојуз создаде нов *cordon sanitaire* составен од следните источноевропски сателити: Албанија, Бугарија, Источна Германија, Југославија, Полска, Романија, Унгарија и Чехословачка.²³⁸ Во трите декади по Втората светска војна, албанската надворешна политика беше насочена кон тоа да функционира како сателит на регионалните и глобалните комунистички велесили. Во таа насока, Албанија помина низ три степени на развој: прво беше југословенски (1945–1948), потоа советски (1948–1960), па кинески комунистички сателит (1961–1978).

Блиските контакти помеѓу југословенските и албанските комунисти датираа уште од почетокот на војната. Тие соработуваа во народноослободителната војна, претставници на КПЈ присуствуваа на основањето на АКП, а непосредно пред крајот на војната се актуализираше и идејата за создавање на Балканска федерација. Сепак, Албанија ја поддржа резолуцијата на Информбирото во 1948 година што значеше и формален крај на блиските односи со Југославија. Албанија ги раскина склучените договорите со Југославија по Резолуцијата на Информбирото. Хоџа го искористи раскинувањето на договорите и за пресметка со

²³⁶International Court of Justice, the Corfu Channel Case (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Albania), Available at <http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=3&k=cd&case=1&code=cc&p3=0>. [Accessed on April 2, 2014].

²³⁷Zickel, R., Iwaskiw W.R., (1994) *Albania: A country study*, Department of the Army, Washington, 1994, p. 192.

²³⁸Kennedy, P., (1989) *The Rise and Fall of the Great Powers*, New York, Vintage Books, p. 361.

пројугословенските елементи во земјата. Во мај 1949 Кочи Џоџе²³⁹ беше осуден на смрт поради предавство.²⁴⁰ Со тоа стана опкружена со држави со кои немаше добри односи, а Советите до Албанија можеа да стигнат само со брод.

Албанија формално стана дел од Варшавскиот пакт во мај 1955 година, а истата година стана и членка на ООН. Базата во Влора му беше отстапена на Советскиот Сојуз што им овозможи пристап кон Јадранското Море и Медитеранот.

Пресврт во албанско-советските односи претставуваше смртта на Сталин. Дополнителен момент претставуваше и драматичниот пресврт во СССР – Дванаесеттиот конгрес на Комунистичката партија на Советскиот Сојуз се одржа во 1956 година и на кој од страна на Хрушчов беа осудени злосторствата сторени за време на власта на Сталин. Тоа имаше силно влијание врз останатите комунистички партии во Источна Европа, вклучително и Албанија. Партиските структури, особено оние образовани во СССР, започнаа да повикуваат на промени. Особено влијание имаше и тезата за мирољубива коегзистенција на САД и СССР. Овој нов бран Хоџа го почувствува како закана и ја искористи ситуација да се отргне од орбитата на официјална Москва.²⁴¹

Покрај тоа, тенденцијата на новото советско раководство за обнова на односите со Југославија, не беше позитивно примена во Албанија. Дискусиите со Хрушчов траеја подолго време. Хоџа уште во 1960 година отворено го критикуваше Хрушчов и се обиде да ги намали ефектите на советското ембарго кое беше воведено како реакција на променетите албански ставови преку користењето на кинеската помош.

Во текот на педесеттите години на XX век, Стејт департманот повремено излегуваше со свои ставови, гледишта и обраќања за состојбата во Албанија. Двапати во текот на 1953 година Стејт департманот го изрази своето пријателство со албанскиот народ. На 27 август 1953 година, државниот секретар Далс упати писмо до претседателот на Националниот комитет за слободна Албанија, Хасан Дости, во кое потенцираше дека „оваа

²³⁹ Џоџе беше шеф на државната безбедност во периодот од 1947 година и силен промотор на економската унија со Југославија.

²⁴⁰ Cviic C., (1995) *Remaking the Balkans*, Chatham House Papers, The Royal Institute of International Affairs, 1995, p. 30.

²⁴¹ Lubonja, F., *Albania after Isolation: The Transformation of Public Perceptions of the West*. In: Hammond, A., (ed). (2004) *The Balkans and the West: Constructing the European Other, 1945 – 2003*, Ashgate, 2004, pp. 60-61.

влада ќе ги продолжи напорите за поддршка на албанскиот народ во нивните предизвици за создавање на слободна и претставничка влада”. Освен тоа, со соопштение за јавност на 28 ноември 1953 година Стејт депарментот го нотираше албанскиот ден на независност и им ја вети на Албанците американската поддршка во нивната борба против комунистичката тиранија.²⁴²

Имајќи го предвид фактот дека во целиот овој период Албанија немаше дипломатски односи со САД, значајно е да се посочи и на еден документ на Стејт депарманот од 1958 година во кој беа разгледани главните опции за американската дипломатија во врска со односите со Албанија и Бугарија. Како главна долгорочна цел на американската политика беше утврдена „реализацијата на правото на народите во овие две земји да имаат претставничка влада која ќе се темели на согласноста на владеаните, целосната независност и учеството како мирољубиви членки на заедницата на слободниот свет”. Овој документ потенцираше дека формалната причина за прекилот на односите беше непризнавањето на важењето на предвоените договори, но уште поважна причина претставуваше антагонистичкиот пристап на раководството на Албанија кон САД. Во таа насока, во овој документ, како можни активности за остварување на американските интереси беа сугерирани намалување на изолираноста на Албанија од западниот свет, решавање на отворените прашања со Грција, како и развојот на односите со Југославија, Италија и Турција.²⁴³

За илустрацијата на исклучително нискиот степен на билатерални односи, ќе го посочиме примерот на генералот Мехмет Шеху кој во својство на албански претставник учествуваше на Генералното собрание на ОН. На албанскиот претставник му беше ограничено движењето во рамките на Менхетен поради фактот дека САД не ја признаваше неговата влада.²⁴⁴

Прекилот на односите меѓу СССР и Кина за време на 22^{от} сепартиски конгрес во Москва, одржан во јули 1963 година, беше искористен од страна на Хоџа за прекин на односите со СССР. Статуата на Сталин од главниот

²⁴²US Department of State, *Bulletin*, XXIX (747), October 10, 1953, p. 530.

²⁴³ Considerations of Policy Toward Albania and Bulgaria, Draft – paper Prepared N. Spencer Barnes of the Policy Planning Staff, Washington, May 19, 1958.

²⁴⁴ Eisenhower, D. E., (1965)*The White House Years: Mandate for Change: 1956-1961*, Doubleday&Company Inc.,pp. 578.

плоштад беше заменета со статуа на Скендербег. Албанија се повлече од Варшавскиот пакт во 1968 година.

По раскинувањето на односите со СССР во 1963 година, како легитимен самопрогласен следбеник на марксизмот–ленинизмот, Кина се обиде да води своја независна политика и во тој контекст ги разви односите со Албанија. Кинескиот премиер Енлај замина на тримесечна турнеја во 12 земји, во најголем дел африкански држави и Албанија.²⁴⁵ Под кинеско влијание, во 1966 година Хоџа започна со негова верзија на „културната револуција“, но сепак Албанија остана најсиромашната земја во Европа.

Албанија и Кина во овој период развиваат слични гледишта на надворешната политика, базирани на силниот идеолошки пристап во надворешната политика. Тргувајќи од нивното претходно искуство, двете земји ги доживуваа и СССР и САД како закана за безбедноста.²⁴⁶

Промената која настана во надворешната политика, донесе нови ограничувања за населението во оваа сиромашна земја. Во шеесеттите години беше ограничена можноста за неконтролирана економска активност, приватната сопственост во селата беше укината, како и приватните бизниси во градовите. Руските подморници беа повлечени од пристаништето во Влора, а договорите за кредит за периодот 1961–1965 беа прекинати.

Во 1967 година Хоџа ја ограничи слободата на вероисповед и со тоа официјално стана прва атеистичка држава во светот. До својата смрт во 1985 година, Енвер Хоџа претставуваше најизолиран, параноичен и ксенофобичен комунистички диктатор во светот. По враќањето од Франција во 1939 година, Хоџа не посети ниту една демократска земја, а по раскилот со Москва, престана да патува во странство (од 1960 година). За време на владеењето на Енвер Хоџа, албанските граѓани беа континуирано бомбардирани со пропаганда преку радиото, а од шеесеттите години и преку телевизијата.

Што се однесува до ставовите на американската дипломатија во врска со Албанија, се чини дека по раскилот на односите со Москва во 1961 година, САД го загубија интересот за оваа земја.

²⁴⁵ Young, W., J., Kent J., (2004). *International Relations Since 1945*, Oxford University Press, p. 309 – 310.

²⁴⁶ Biberaj, E., (1986) *Albania and China: A Study of an Unequal Alliance*, Westview Press, Boulder, p. 62-70.

Од друга страна, самиот Енвер Хоџа ги имаше групирани западните земји во три категории: а) во првата категорија влегуваа најголемиот дел од западните земји, како на пример Италија и Франција, кои имаа ограничени односи со албанската држава; б) во втората категорија влегуваа земјите со кои Албанија имаше ладни односи поради долготрајни спорови, како Велика Британија и Западна Германија, и в) во третата категорија влегуваа САД со кои Албанија одбиваше да има било какви односи или контакти, поради ставот на Хоџа дека супер-силите претставуваат најголема закана за албанскиот суверенитет.²⁴⁷

Кулминацијата на односите меѓу Тирана и Пекинг беше постигната втората половина на шеесеттите години. Сепак албанско-кинеските односи започнуваат рапидно да се менуваат со приближувањето на Пекинг и Москва во почетокот на седумдесеттите години. Албанија на некој начин беше шокирана од одлуката на Кина за нормализација на односите со САД, одлука за која официјална Тирана воопшто не беше информирана. Наследниците на Цетунг беа обвинети дека им се потчинуваат на САД и дека се одлучиле за капитализам. Во таа насока, албанските медиуми комплетно ја игнорираат посетата на Никсон на Кина.²⁴⁸ За конечен раскин на сојузништвото со Кина беше искористена смртта на Мао Цетунг во 1976 година.

Кон крајот на седумдесеттите години Албанија повеќе немаше стратешки сојузник, а до паѓањето на комунизмот, земјата беше една од најизолираните држави во светот.

За разлика од останатите источноевропски држави, во Албанија не постоеше класична партиска бирократија, туку целата власт беше во рацете на Хоџа. Очигледно Хоџа имаше голем одиум кон Велика Британија и САД. Во неговата книга „Англо-американската закана за Албанија“ ја потенцираше негативната улога на овие земји за развојот на Албанија. Тој особено се фокусираше на повеќе настани во историјата за дел од кои веќе стана збор погоре (ставот на Дизраели на Берлинскиот конгрес дека „Британија не е заинтересирана за неколку албански села“, обидите на овие две земји да ги контролираат природните ресурси на Албанија за време на владеењето на кралот Зог, улогата во Бали Комбетар, како и инцидентот крај

²⁴⁷ Katsikas, S., (2004) *An Overview of Albania's Foreign Policy-Making in the 1980s*, Slovo (Maney Publishing), Autumn 2004, Vol. 16 Issue 2, p. 96.

²⁴⁸ Vickers, M., (2008) *The Albanians: A Modern History*, New York, I. B. Tauris, p.201.

островот Крф, спротивставувањето на приемот во Обединетите нации беа посочени како главни причини за овој став).²⁴⁹

Се чини дека неговата претстава за Западот се темелеше на претпоставката дека САД и сојузниците се опседнати со Албанија и со уривањето на режимот и во неговите текстови беше посветено големо внимание на американските стратегии, почнувајќи од маневрите во Јадранското Море до односите во триаголникот Белград – Атина – Анкара. Во таа насока, „борбата против Албанија“ беше посебна цел на американската надворешна политика. Во книгата „Поставување на темелите на нова Албанија“ Енвер Хоџа сугерира „англо-американските империјалисти ја покренала мрежата на тајни агенти за интриги и заговори на штета на албанскиот народ“ и преку методи на „агресија, уцена, закани и блокади, прават сè за да нè соборат“. САД често беа опишувани како марионета на Москва, еден од двата гангстери во заедничкиот заговор за узурпација на богатствата на светот.²⁵⁰

Истовремено, секоја економска дестабилизација на Западот (девалвација на фунтата во шеесеттите, нафтената криза во седумдесеттите или протестите против администрациите на Реган и Тачер), за Хоџа претставуваше јасен доказ дека Западот влегува во последната фаза на капитализмот во Маркова смисла.

За време на администрацијата на претседателот Никсон, дојде до нов обид на САД за повторно воспоставување на односите со Албанија во 1973 година. Во документот кој го одобри претседателот Никсон, беше сугерирано повремено повторување на подготвеноста на САД за воспоставување на дипломатски односи со Албанија.²⁵¹ На тој начин американската дипломатија се обиде да ја актуализира можноста за обновување на односите, но за жал повторно без поголем успех.

Во текот на седумдесеттите години Албанија претставуваше држава која беше изолирана и од Истокот и Западот. Албанија беше единствената земја која не го потпиша Финалниот акт од Хелсинки, со кој беше воспоставен Комитетот за европска безбедност и соработка (КЕБС) со

²⁴⁹ Hoxha, E., (1987) *The Anglo - American Threat to Albania*, pp. 463-64; 642.

²⁵⁰ Less, T., *Seeing Red: America and its Allies through the Eyes of Enver Hoxha*. In: Hammond, A., (ed). (2004) *The Balkans and the West: Constructing the European Other, 1945 - 2003*, Ashgate, pp. 60-61.

²⁵¹ Memorandum from the President's Assistant for National Security Affairs (Kissinger) and the Assistant to the President (Flanigan) to President Nixon, Washington, April 26, 1973. Washington, April 26, 1973.

образложение дека телото се формира на иницијатива на САД и СССР. Паралелно со тоа, земјата не учествуваше во ниту една иницијатива за развој на политички или економски односи и поттикнување на регионалната соработка, со образложение дека државите во регионот, или супер-силите, ќе се обидат да интервенираат во нејзините внатрешни работи.²⁵² Во 1976 година Хоџа воведо забрана за земање на странски кредити, а до 1978 година беа раскинати сите договори за економска и воена соработка со Кина. Со тоа, Албанија беше целосно изолирана од надворешниот свет.

Позначајна промена во надворешната политика на Албанија почнаа да се чувствуваат во средината на осумдесеттите години на минатиот век. Оваа промена во најголем дел се должеше на смртта на Хоџа во април 1985 година.²⁵³ Во ноември 1984 година наследникот на Енвер Хоџа, Рамиз Алија најави дека „Албанија е европска држава и како таква е заинтересирана за тоа што се случува на континентот“.²⁵⁴

Албанија етапно започна да развива односи со своите соседи, а во 1988 година учествуваше на Балканската конференција на министри за надворешни работи во Белград. Формално правно, Албанија беше во војна со Грција до 1987 година.²⁵⁵

Во целиот овој период, официјалната политика го задржа традиционалниот непријателски став кон САД. Се чини дека овој став започна да се менува по средбата на Рамиз Алија со група на албански иселеници од САД во 1989 година и нивната желба да ја промовираат албанската кауза. Како резултат на тоа, во почетокот на 1990 година Албанија го напушти ставот дека нема да има односи со големите сили и соопшти дека „ние ќе имаме односи со сите држави кои на нашето пријателство ќе одговорат со пријателство“.²⁵⁶ Со тоа беше создадена неопходната промена во размислувањето што водеше кон постепено отворање на земјата, воспоставување на нормални канали на комуникација и консеквентно на тоа, воспоставување на односи со САД.

²⁵²Katsikas, S., (2004)*An Overview of Albania's Foreign Policy-Making in the 1980s*, Slovo (Maney Publishing), Autumn 2004, Vol. 16 Issue 2, p. 98.

²⁵³Xhudo, pp. 22-37.

²⁵⁴Zickel, R., Iwaskiw W.R., p. 194.

²⁵⁵Vickers, p. 211.

²⁵⁶Zickel, R., Iwaskiw W.R., p. 198.

3.6. Обновување на односиџе меѓу САД и Албанија

Недвосмислено Албанија ја имаше најлошата почетна точка во транзицијата во Европа. На почетокот на деведесеттите, земјата се наоѓаше во исклучително лоша економска состојба и изолација.

Пресвртна точка во започнување на транзицијата и демократизацијата на Албанија претставуваше Десеттиот пленум на Албанската работничка партија во април 1990 година на кој меѓу другото беше одлучено дека треба да се обноват односите со САД и земјата да стане членка на КЕБС. Во јули 1990 година дојде до отворена манифестација на незадоволство и протести во земјата, а граѓаните вршеа опсада на амбасади, барајќи азил во странство. Во правец на натамошна демократизација и подготовка на изборите, во ноември 1990 година, беа усвоени уставни промени кои дозволија постоење на мали бизниси, како и политички партии. Првата вистински опозициона партија – Демократска партија на Сали Бериша, беше формирана во декември 1990 година, а според Викерс и Петифер, постоеја поголем број извори кои укажуваа на инволвираност на САД во создавањето на првата не-комунистичка партија на Албанија по крајот на Студената војна.²⁵⁷

Паралелно со овие настани, најизолираната земја во Европа започна со постепено обновување на односите со другите држави. Во јули 1990 година беа обновени дипломатските односи со Советскиот Сојуз. Во септември 1990 година албанскиот претседател учествуваше на Генералното собрание на ОН и тоа претставуваше прво официјално патување на албански претседател на Запад. Во тој период започнаа и разговори за обновување на односите со САД. Сепак, САД во овој период покажаа воздржаност по ова прашање и евентуалната одлука ја пролонгираа сè додека не биде објавено одржувањето на повеќепартиски избори.²⁵⁸ Првите демократски избори во Албанија се одржаа во март 1991 година.²⁵⁹

²⁵⁷ Vickers, Miranda and Pettifer, James, 1997, *Albania: From Anarchy to a Balkan Identity*, New York University Press, New York, pp. 79-80.

²⁵⁸ Vickers, p. 215.

²⁵⁹ На овие избори комунистите освоија мнозинство на гласови, но беше формирана влада во која влегоа и членови кои не припаѓаа на Комунистичката партија.

И покрај фактот дека САД и Албанија немаа дипломатски односи, во свеста на албанските граѓани беше врежано сеќавањето на Париската мировна вонференција и улогата на претседателот Вилсон во зачувувањето на независноста на земјата. Како што нагласивме во почетокот, тоа беше главната причина за силно изразениот проамериканизам во земјата по паѓањето на Железната завеса.

Албанија немаше дипломатски односи со САД во периодот од 1939 до 1991 година, односно 52 години.

По речиси половина век од затворањето на американската легација во Тирана во 1939 година, на 15 март 1991 година во Вашингтон беше потпишан Меморандум за разбирање меѓу двете земји со кој повторно беа воспоставени дипломатските односи со Албанија. Меморандумот го потпишаа албанскиот министер за надворешни работи Мухамет Каплани и помошник-државниот секретар Рејмонд Сиц.²⁶⁰

Што се однесува до нормализацијата на односите со Велика Британија, како пречка се наметна постапувањето по пресудата на МСП за инцидентот на каналот на островот Крф, како и враќањето на запленетото злато од крајот на Втората светска војна. На 26 февруари беше потпишан договорот за враќање на 1,5 тони злато задржани од Банката на Англија, а Велика Британија доби оштета за бродовите уништени во каналот крај островот Крф. Како резултат на тоа, односите беа нормализирани дури во мај 1991 година.²⁶¹

Непосредно по приемот на Албанија во членство на КЕБС, државниот секретар Џејмс Бејкер престојуваше во официјална посета на Албанија на 22 јуни 1991 година. Тој беше првиот американски државен секретар кој престојувал во официјална посета на Албанија.²⁶² Во рамките на посетата, тој се сретна со албанското раководство и се обрати во албанскиот парламент.²⁶³ Тој потенцираше дека САД ги поздравуваат демократските промени што се случуваат во Албанија и даде ветување дека

²⁶⁰ US Department of State, Office of the Historian, A Guide to the United State's History of Recognition, Diplomatic and Consular Relations, By Country, Since 1776: Albania, Available at <http://history.state.gov/countries/albania> [Accessed on 1 July 2014].

²⁶¹ Vickers, p. 215.

²⁶² По Бејкер, Албанија ја посетија и државите секретари: Медлин Олбрајт (2000), Колин Пауел (2003) и Хилари Клинтон (2012),

²⁶³ US Department of State, Office of the Historian, Secretary Travels to Albania, Available at <http://history.state.gov/departmenthistory/travels/secretary/albania>

доколку земјата спроведе политички и економски реформи, САД ќе бидат подготвени да понудат понатамошна помош.²⁶⁴

До покрупни промени во Албанија дојде по парламентарните избори во пролетта 1992 година на кои победи Демократската партија, а Сали Бериша беше избран за претседател на Албанија. Во периодот додека Сали Бериша беше на власт (1992–1997), дојде до значителни промени во определени сфери во земјата.

Сепак, имајќи го предвид искуството и традицијата во билатералните односи, САД не беа веднаш подготвени за интензивна соработка. Имајќи го предвид новиот развој на настаните, започнаа директни контакти меѓу претставниците на двете држави. Сали Бериша беше првиот лидер на Албанија кој допатува во официјална работна посета на САД во јуни 1992 година. По ова посета следеа серија на билатерални посети, како и учество на меѓународни самити и конференции во САД. Прв и единствен американски претседател кој престојувал во официјална посета на Албанија беше Џорџ В. Буш во 2007 година.²⁶⁵

Не треба да се заборава дека во овој период еруптираа конфликтите на територијата на поранешна Југославија, а Албанија се обиде да има умерен однос, особено за прашањата кои ги тангираа Албанците кои живеат на територијата на оваа држава. Оваа држава континуирано се трудеше да го привлече интересот на САД. Ставот на Бериша беше дека Албанија би можела на САД да им претставува клуч за стабилноста и мирот во регионот.²⁶⁶ Покрај тоа, земјата беше примена во Северно-атлантскиот совет за соработка во јуни 1992 г.

САД дадоа силна поддршка на албанскиот став да не се мешаат во кризата во поранешна Југославија. Во текот на октомври 1993, двете земји склучија билатерален договор за воена соработка кој ја потенцираше „подготвеноста за проширување и зголемување на одбраната и воените односи меѓу двете земји“ преку тренинг на албанските офицери и средби на високо ниво. Што се однесува до соработката во областа на одбраната, Албанија ѝ овозможи на американската Седма флота пристап во своите територијални води, основање на бази, како и непречено користење на

²⁶⁴ Zickel, R., Iwaskiw W.R., p. 199.

²⁶⁵ US Department of State, Office of the Historian, President Travels to Albania, Available at <http://history.state.gov/departmenthistory/travels/president/albania> [Accessed on July 9 2014].

²⁶⁶ International Herald Tribune, 17 december 1991, p.1.

нејзината територија за прелет на авиони.²⁶⁷ Сепак, по завршувањето на војната во Босна, САД негативно гледаа на развојот на автократско однесување на Бериша.²⁶⁸

Албанија се соочи со голема нестабилност за време на немирите во 1997 година. Во овој период дојде до поголема инволвираност на меѓународниот фактор во Албанија, а Италија распореди 7000 војници во функција на стабилизација на земјата.

Во овој период, официјалната албанска надворешна политика се обидувахе да балансира помеѓу односите со САД и ЕУ во деведесеттите години на XX век, а односите со нив станаа основни два столба на албанската надворешна политика.²⁶⁹

Во суштина американско-албанските односи по крајот на Студената војна се темелеа на асиметрично партнерство. Албанските интереси во овој период се состоеја во враќањето на меѓународната сцена, успешното спроведување на транзицијата и изградбата на демократски институции, како и членството во евроатлантските структури. Од друга страна, САД беа и сè уште се, глобална сила која имаше јасни и прецизни интереси. Истовремено, како што беше случај и со останатите балкански држави, САД ја користеа секоја можност кога нивните национални интереси беа доведени во прашање, да побараат и да очекуваат безрезервна поддршка од нивните сојузници во регионот.

Во 2000 година земјата ја посети и државниот секретар на САД, Медлин Олбрајт која имаше обраќање во албанскиот парламент на кое ја изрази благодарноста на САД за улогата во разрешувањето на конфликтот во Косово („Ние не бевме изненадени кога вашата земја одговори толку храбро и со сочувство за хуманитарните потреби кои се јавија за време на трагичниот конфликт на Косово“).²⁷⁰

САД активно го поддржуваше зачленувањето на Албанија во меѓународните организации, НАТО и ЕУ. Од друга страна, Албанија безрезервно ги поддржа сите иницијативи на американската дипломатија, особено за време на администрацијата на Џорџ В. Буш. Албанија ги поддржа американските интервенции во Ирак и Авганистан и испрати свои трупи во

²⁶⁷ Phillips, David L. *American Foreign Policy Interests*. Aug2005, Vol. 27 Issue 4, p. 314.

²⁶⁸ Bideleux, R., Jeffries, I., (2007) *The Balkans: A Post-Communist History*, Routledge, p.50.

²⁶⁹ Lani, R., Schmidt, F., (1998) *Albanian Foreign Policy between Geography and History*, *International Spectator*, vol. 33, no. 2.

²⁷⁰ *Albania Country Review*, (2013) Database: Business Source Premier, p. 62.

овие мисии. Покрај тоа, Албанија го потпиша Договорот за реципрочно изземање на американските државјани од јурисдикцијата на Меѓународниот кривичен суд (ДИАГ). Склучувањето на овој договор беше критикувано од страна на европските земји, но беше едногласно поддржано од сите политички партии во Албанија. Покрај тоа, во 2009 година Албанија им додели азил на определен број депортирани лица од затворот во Гвантанамо.

Како составен дел на американскиот интерес за стабилизација на Балканот, во мај 2003 година, министрите за надворешни работи на Албанија, Македонија и Хрватска, заедно со државниот секретар Колин Паул, го потпишаа Договорот за формирање на Јадранската група. Склучувањето на овој договор беше составен дел од политиката на отворени врати на НАТО и требаше да ја охрабри регионалната соработка во исполнувањето на критериумите за членство во Алијансата. Подоцна на овие три земји им се придружија и БиХ и Црна Гора во 2008 година. Албанија и Хрватска станаа членки на НАТО во 2008 година.

Паралелно со политичките односи, САД континуирано обезбедуваа помош за Албанија. Во периодот од 1991 до 2011 година, САД ѝ овозможија на Албанија помош во износ од преку 650 милиони долари.²⁷¹ Износот на американската помош за Албанија во 2010 година изнесуваше речиси 30 милиони долари и оттогаш континуирано се намалува.²⁷²

Конечно, значаен елемент во билатералната соработка претставува и улогата на емиграцијата. Според податоците на американското биро за попис на населението, преку 200 илјади граѓани на САД се декларирале дека имаат албанско потекло на пописот во 2000 година.²⁷³ Паралелно со тоа, во земјата постојат и повеќе албански емигрантски организации.

²⁷¹Background Notes on Countries of the World: **Albania**, August 30, 2011, p. 9.

²⁷² Foreign Assistance by Country Office: Albania. Available at: http://www.foreignassistance.gov/web/OU.aspx?OUID=227&FY=2008&AgencyID=0&budTab=tab_Bud_Planned&tabID=tab_sct_Peace_Planned. [Accessed on September 13, 2014].

²⁷³United States Census Bureau, Ancestry, American Community Survey, Available at: <http://www.census.gov/population/ancestry/data/> [Accessed September 15, 2014].

4. Бугарија

Во овој дел на учебникот ќе ги анализираме односите на САД со Бугарија во текот на XX век. Во контекст на односите на САД со земјите на Балканот, Бугарија во голем број ирашања се разликуваше од останатите земји во регионот. Во две светски војни оваа земја беше на сировината и губитничка страна од САД, а за време на Студената војна беше еден од најлојалните сојузници на Советскиот Сојуз во регионот. Со релативно мала емиграција во САД, во текот на XX век, Бугарија во американскиот печат стана најрејозналива во инволвираноста во обидот за аменитат на папата Јован Павле II.²⁷⁴ Покрај тоа, слично на Албанија, оваа земја имаше значителен период на прекин на дипломатските односи со САД (помеѓу 1941–1947 година и 1950–1959 година). Без сомнение, кулминацијата во билатералните односи беше постигната во паѓањето на Берлинскиот ѕид, во последната декада на XX век, кога САД и станаа партнер на земјата во транзицијата кон демократија и стекнувањето на членство во евроатлантските структури.

* На фотографијата е прикажана првата средба на бугарскиот претседател Жељо Желев со претседателот на САД, Џорџ Х. В. Буш, одржана во Белата куќа на 28 септември 1990 година.

²⁷⁴Chary F. V., (2011). *The History of Bulgaria*, Santa Barbara, ABC – CLIO, p .xiii.

4.1. Независноста на Бугарија и воспоставувањето на дипломатски односи со САД

Територијата на Бугарија се наоѓаше под власта на Отоманската Империја во периодот од крајот на XIV век до 1878 година. Во таа смисла, Бугарија ја делеше судбината на останатите балкански народи и држави кои речиси пет века беа под власта на оваа империја. Како што веќе беше спомнато, втората половина на XIX век претставуваше период во кој дојде до појава на националноослободителни движења кај речиси сите балкански народи и јавно манифестирање на намерата за создавање национални држави и стекнување независност.

Исходот на Големата источна криза (1875–1878)²⁷⁵ е познат – како резултат на Берлинскиот мировен договор (1878) беше формирана автономна бугарска држава под суверенитетот на Отоманската Империја. Во 1885 г. на оваа автономна држава ѝ беше приклучена Источна Румелија.²⁷⁶ Конечната независност од Отоманската Империја Бугарија ја стекна на 5 октомври 1908 година.

Сепак, почетокот на првите формални и неформални американско-бугарски односи, како и конзуларното присуство на Бугарија, датираат од претходно.

Уште во 1876 година американскиот конзул во Константинопол, Јуџин Шујлер, беше испратен да ја испита состојбата со човековите права, особено во контекст на турската интервенција во востанието во Бугарија. Неговиот извештај содржеше опширна оценка за „ужасите во Бугарија“ и придонесе за промена на британскиот став за безусловна поддршка на Отоманската Империја.²⁷⁷ Во 1894 година Бугарија предложи новоименуваниот американски министер во Атина да ја покрива и оваа земја. Сепак, во овој период американскиот министер не доби таква инструкција од владата на САД.

²⁷⁵ Оваа криза се манифестираше преку организирање на поголем број востанија на Балканот што ги принуди големите сили да интервенираат во функција на постигнување мир. Големата источна криза заврши со Берлинскиот мировен договор, со кој беше призната независноста на Романија, Србија и Црна Гора, како и автономноста на Бугарија.

²⁷⁶ Конечните граници на Бугарија беа утврдени по Првата светска војна.

²⁷⁷ US Department of State, Office of the Historian, A Guide to the United State's History of Recognition, Diplomatic and Consular Relations, By Country, Since 1776: Bulgaria, Available at <http://history.state.gov/countries/bulgaria> [Accessed on 12 July 2013].

Со оглед на фактот дека Бугарија сè уште не беше формално независна држава, на преминот од XIX во XX од страна на бугарската влада беше соопштена потребата од воспоставување на американско дипломатско присуство во оваа земја. Во таа насока, бугарскиот премиер Стоилов му се обрати на Чарлс Дикинсон, генерален конзул на САД во Цариград и американскиот министер за Грција, Романија и Србија, Рокхил, со став дека „Бугарија ќе го поздравува воспоставувањето на односи со Соединетите Држави и ќе направи сè што е во нејзина моќ за да започне трговски односи, како и односи во други полиња на интерес“. Државниот секретар Хеј беше приемчив за оваа идеја, особено од аспект на можностите за унапредување на трговијата во Црноморскиот регион. Начелниот договор во овој случај беше Бугарија да се покрива преку дипломатски агент во рамките на Генералниот конзулат во Цариград (Истанбул).

Во април 1901 година Дикинсон беше поставен и за дипломатски агент во Бугарија со седиште во Цариград и му беше одобрен дополнителен буџет за повремени патувања во Бугарија. Дикинсон ги извршуваше паралелно овие две функции до јуни 1903 година. Сепак, нема докази дека Дикинсон ги предал акредитивните писма.²⁷⁸ Во неговата прва посета на земјата за да ги испита економските односи и можностите за развој на трговијата, состојбата ја опиша како оптимистичка: „Бугарија е поразвиена од Турција или јужна Русија“.²⁷⁹

Сепак, бугарската страна го отвори прашањето за изборот на локацијата на дипломатското претставништво преку која ќе се покрива Бугарија. Иако Бугарија се согласи да биде покриена на нерезидентна основа, не ѝ беше целосно прифатливо тоа да биде преку американското претставништво во Цариград. Од друга страна, Бугарија формално сè уште немаше стекнато целосна независност од Отоманската Империја и определувањето на Цариград се должеше на американската претпазливост во однос на ова прашање.

Овие дискусии траеја речиси две години. Копија на американските акредитивни писма беше упатена до принцот Фердинанд, по што следеше молк од бугарска страна. Кога одговорот конечно пристигна, повторно беше отворено прашањето на локацијата и титулата на Дикинсон.

²⁷⁸Idem.

²⁷⁹Pundeff M., V., (1994) *Bulgaria in American Perspective: Political and Cultural issues*, Columbia University Press, pp. 163.

Во овој меѓупериод, се случи и првиот инцидент во билатералните американско-бугарски односи и иронично – истиот беше поврзан со Македонија. На 3 септември 1901 година беше киднапирана Мис Стон. Како што е познато, беше побаран откуп за финансирање на револуционерните активности во Македонија во износ од 100 илјади долари.

Првата реакција до бугарската влада беше пренесена од страна на британскиот претставник. По инструкција на Стејт департманот, Дикинсон допатува во Софија на 4 октомври 1901 во својство на „агент акредитиран во бугарската влада“. За време на престојот во Бугарија, Дикинсон се служеше со притисоци. Аферата заврши во февруари 1902 со плаќањето на откуп од 66 илјади долари, а Стејт департманот се врати на пристапот, американските интереси во Бугарија да ги застапува британскиот претставник.²⁸⁰

Дури во 1903 година конечно беше усогласена формата на американското претставување во Бугарија. Солуцијата беше пронајдена во предлогот од 1894 година – американскиот министер во Атина беше ополномоштен за Грција, Србија, Романија и Бугарија.

Како резултат на тоа, на 5 јуни 1903 година американскиот министер Џон Џексон беше назначен за дипломатски агент во Бугарија, а акредитивите на принцот Фердинанд му ги предаде на 19 септември истата година. **Токму овој ден се смета за официјален датум за воспоставување на дипломатските односи.** Џексон беше изненаден од топлиот прием и можностите за соработка и развој на односите, особено во областа на трговијата и индустријата.²⁸¹ Што се однесува до американското претставување во Бугарија, до Првата светска војна беа именувани неколку дипломатски агенти кои САД ги претставуваа на не-резидентна основа во Бугарија, Романија и Србија, најчесто со седиште во Атина. Од сите нив, до Првата светска војна само Хорас Новлес ги имаше предадено акредитивите во Бугарија. По Првата светска војна САД именуваа резидентни дипломатски претставници во оваа земја.

Првиот договор кој двете влади го склучија, се однесуваше на реципрочното регулирање на статусот на најповластена нација во трговијата и беше склучен во 1906 година.

²⁸⁰ Дикинсон беше унапреден во конзул кој беше надлежен за Блискиот Исток.

²⁸¹ Pundeff M., V., pp. 233-242.

Како што е познато, Бугарија ја прогласи својата независност со објавувањето на специјалниот Манифест до бугарскиот народ на 22 септември 1908 г. на свечената церемонија во Велико Трново.²⁸²

САД ја признаа Бугарија на 3 мај 1909 година. Американскиот државен секретар Филандер Нокс, му испрати инструкција на американскиот претставник Хачисон да ја пренесе пораката на претседателот Тафт до царот Фердинанд која содржеше честитка од претседателот за приемот на Бугарија во „заедницата на суверени и независни држави“. Треба да се нагласи дека Бугарија по независноста беше покриена од американската легација во Букурешт, а Чарлс Вопика беше ополномоштен министер. Покрај тоа, во Софија започнува да функционира дипломатска конзулска служба со која раководи конзуларен агент.

Интересна е опсервацијата на претседателот Теодор Рузвелт кој беше американски потпретседател, односно претседател, во чие време започнаа односите, кој сугерира дека развојот на Бугарија во почетокот на XX век може да се спореди со Јапонија.²⁸³ Во 1912 година беше отворена американската конзуларна агенција, а првиот конзуларен агент, Асен Кермечиев, по потекло беше Бугарин.²⁸⁴

4.2. Прв ѿголем ѿредизвик – Прваѿа свеѿска војна

Непосредно по прогласувањето на независноста, Бугарија беше соочена со декада на дестабилизација и учество во војни. Водена од решенијата на Санстефанскиот мировен договор,²⁸⁵ Бугарија учествуваше во двете Балкански војни (1912–1913), како и во Првата светска војна, но на губитничката страна.

²⁸² Овој период беше искористен за прогласување на целосна независност на Бугарија и поради фактот што избувна Младотурската револуција во 1908 година.

²⁸³ The Outlook, November 23, 1912.

²⁸⁴ Тој работеше за владата на САД како доктор и беше ангажиран во тоа својство во Првата балканска војна. Исто така, тој ја основа Американската трговска комора во Софија.

²⁸⁵ Со Санстефанскиот мировен договор склучен на 3 март 1878 беше завршена Руско-турската војна (1877-1878). За Бугарија овој договор е значаен бидејќи со него беше предвидено формирање на голема бугарска држава во која влегуваше целата територија на Македонија. Договорот никогаш не беше спроведен во пракса, а овие прашање беа решени со Берлинскиот мировен договор.

По дебаклот од Втората балканска војна во 1913 година, принцот Фердинанд размислуваше како да го подобри имиџот на земјата во странство, а особено во САД. Неговата втора жена, кралицата Елеонора, беше протестант и имаше блиски контакти со американските мисионери. Таа започна проект за обука на медицински сестри и за таа цел сакаше да патува во САД со цел истото да биде искористено за бугарски пропагандни цели во оваа земја.

Принцот Фердинанд го најави отворањето на легација во САД и направи совршен избор за министер – Стефан Панаретов. Тој имаше дипломирано на колеџот „Роберт“ и беше познат професор по бугарски јазик и литература. Преку универзитетските контакти му беше претставен на претседателот Вудро Вилсон и државниот секретар Брајан и уживаше респект за време на неговиот мандат.

Панаретов пристигна во САД на 6 декември 1914 година и во изјавата за јавноста нагласи дека „ќе посвети посебно внимание на земјоделството во САД и можностите младите Бугари да дојдат и да студираат таму“. Во контекст на започнатата војна во Европа, Панаретов потенцираше дека „Бугарија доколку е можно, би сакала да остане неутрална“.²⁸⁶ Бугарската легација во Вашингтон беше отворена во 1914 година, а првиот бугарски министер во САД ги предаде акредитивните писма на 14 декември 1914 година. Функцијата бугарски министер во Вашингтон ја извршуваше 11 години, односно до 1925 година.

Сепак, прогнозата на Панаретов дека Бугарија ќе остане неутрална во Првата светска војна, не се оствари. Бугарија се придружи на страната на Централните сили во септември 1915 година, а веќе во октомври 1915 година ѝ објави војна на Србија.

За време на Првата светска војна, САД го унапредија рангот на дипломатско претставување во Бугарија. Во таа насока, во 1915 решија да отворат генерален конзулат во Софија. Американското знаме беше истакнато на 24 мај 1916 пред привремената легација во Софија – Hotel de Bulgarie. На 6 февруари 1917 година Стејт департманот ја извести бугарска влада дека се надева дека пријателските односи меѓу двете земји ќе продолжат и покрај прекилот на односите помеѓу САД и Германија. Бугарската влада одговори во ист тон.

²⁸⁶The New York Times, December 7, 1914.

По вклучувањето на САД во Првата светска војна²⁸⁷, Германија ги притисна сојузниците да им објават војна на САД или да ги прекинат дипломатските односи. Австро-Унгарија и Турција ги повлекоа своите претставници од Вашингтон, а Бугарија не го направи тоа.²⁸⁸

Влегувањето на САД во Првата светска војна евидентно придонесе за затегнување на билатералните односи. Дојде до проблеми во комуникацијата меѓу двете земји. Во овој период, американскиот министер во Букурешт беше надлежен за Бугарија, но сепак најголемиот дел од комуникацијата на генералниот конзул на САД во Софија се одвиваше преку Швајцарија. Паралелно со тоа, во САД Панаретов беше обвинет дека е германски шпион и од тие причини ги предаде кодовите за комуникација со официјална Софија, а неговата комуникација со официјална Софија се одвиваше преку Стејт департманот. Во врска со процената на исходот на Првата светска војна во однос на Бугарија, интересно е да се спомне писмото кое од затворската ќелија во март 1917 година го напиша подоцнежниот бугарски премиер Александар Стамболиски. Во ова писмо Стамболиски правилно процени дека колапсот на руското царство ќе придонесе САД да влезат на страната на сојузниците во војната со што Централните сили ќе бидат осудени на пропаст.²⁸⁹

Имајќи ги предвид новите околности, САД започнаа сериозно да ја разгледуваат можноста да им објават војна на Бугарија и Турција, кои во војната беа германски сојузници. Во подготовка на говорот во Конгресот, претседателот Вилсон се залагаше за објавување на војна и на двете земји. Овој став произлезе од фактичката состојба, но и притисокот на јавноста и политичарите, особено Хенри Кабот Лоџ и Теодор Рузвелт. Во таа насока, Рузвелт изјави: „таа (Бугарија) сега му служи на ѓаволот и треба да ни биде срам ако не ја третираме соодветно. Никој повеќе не се сомнева дека бугарската легација е агенција на германските шпиони во оваа земја”.²⁹⁰

Сепак, во конечната одлука на претседателот пресудна улога одиграа мисионерските организации кои преку Џејмс Бартон и Кливленд Доџ извршија влијание врз Вилсон. Како резултат на тоа, САД ѝ објавија војна на Австро-Унгарија на 7 декември 1914 година, а во однос на Турција

²⁸⁷ САД ѝ објавија војна на Германија на 2 април 1917 година.

²⁸⁸ Mamatey, V.S, “The United States and Bulgaria in World War I”, In: *The American Slavic and East European Review*, April 1953, pp. 233-257.

²⁸⁹ Crampton, R. J., (2005) *A Concise History of Bulgaria*, Cambridge University Press, p. 141.

²⁹⁰ Roosevelt in the Kansas City Star: War Time Editorials, Boston, 1921, pp. 54 – 55.

и Бугарија соопштија дека сè уште не стојат на патот на „нашата директна акција“. Во текот на Првата светска војна, Конгресот не им објави војна на овие клучни германски сојузници.²⁹¹

Истиот ден кога ѝ беше објавена војна на Австро–Унгарија, Панаретов даде интервју за Њујорк тајмс во кое ги образложи причините зошто не треба да ѝ се објави војна на Бугарија („Бугарија се бореше за принципите на Вилсон за етничка правда и не постои можност американските и бугарските војници да се најдат на спротивните страни на боиштето“).²⁹² Царот Фердинанд и премиерот Радославов продолжија да се спротивставуваат на германските притисоци за објавување на војна.

Што се однесува до билатералните односи за време на војната, значајно е да се потенцира дека американскиот конзул Марфи посредуваше во склучувањето на мир на Бугарија со сојузниците. Тој ја водеше бугарската делегација преку фронтовската линија.

По завршувањето на војната, главните контакти меѓу двете земји беа во контекст на Париската мировна конференција и постигнувањето на конечен мировен договор. Како што е познато, САД релативно доцна се вклучија во Првата светска војна, но претседателот Вилсон учествуваше активно на конференцијата со свои предлози. САД формално не беа во војна со Бугарија и немаа поголема улога во дефинирањето на условите за Бугарија. Бугарската влада го поздрави доаѓањето на претседателот Вилсон на мировната конференција во Париз.

Во контекст на Париската мировна конференција, бугарската влада во континуирани апели и обраќања до американската администрација, се обиде да издејствува подобри услови за мир. Во таа насока, на средбата со американскиот вршител на работите Вилсон, бугарскиот премиер Теодоров – „во најцрниот момент на историјата Бугарија гледа на САД како на единствена земја која може да ја спаси од уништување“. Бугарија достави и барање за испраќање на претставници на Париската мировна конференција. Што се однесува до бугарските аспирации во Македонија, премиерот Теодоров ги повтори бугарските барања за враќање на териториите предвидени во Тајниот анекс на договорот со Србија од 1912 година. Од

²⁹¹LaFeber, W., (1994)*The American Age: United States Foreign Policy at Home and Abroad (1750 – to the Present)*, WW Norton&Company, New York, p. 305.

²⁹²The New York Times, December 9, 1917, p.11.

овој разговор Вилсон заклучува дека бугарската дипломатија ќе се обиде да промовира улога на жртва.²⁹³

Интересно е да се нагласи дека во овој период американските мисионери во Бугарија прераснуваат во големи лобисти на бугарската кауза. Тоа во најголем дел се должеше на фактот дека Бугарија беше единствената држава на Балканот каде нивната мисија беше прифатена и имаше успех. Овој факт можеше да има влијание врз американските членови на мировната конференција.²⁹⁴ Од друга страна, во тоа време Бугарија беше единствената земја од регионот која немаше организирано пропагандни активности за својата кауза во САД и имаше релативно мала емиграција.²⁹⁵

Покрај тоа, во овој период е присутна идејата за приклучување на Бугарија кон новоформираната југословенска држава. Меѓутоа, американскиот вршител на работите во Софија, дека од разговорите водени со поголем број поединци, заклучил дека оваа идеја е невозможна.²⁹⁶

Имајќи предвид дека Бугарија по војната се соочуваше со сериозна хуманитарна ситуација, известувањето за обезбедувањето на брашно преку САД наиде на топол прием во бугарскиот парламент во јануари 1919.

4.2. Бугарско-американските односи меѓу двеите светски војни

Непосредно по крајот на Првата светска војна, САД се одлучија да отворат претставништво во Софија, а за привремен вршител на работите во октомври 1918 беше именуван Чарлс Вилсон. Тој пристигна во бугарскиот главен град на крајот на годината.²⁹⁷ Американската легација во Софија беше инаугурирана по Првата светска војна, односно на 18 март 1919 година. На овој ден Чарлс Вилсон ги предаде акредитивните писма како привремен вршител на работите на американската легација во Бугарија.^{298, 299}

²⁹³Telegram, The Charge in Bulgaria to the Ambassador in France, Sofia, December 10, 1918.

²⁹⁴The Charge in Bulgaria (Wilson) to the Secretary of the Commission to Negotiate Peace (Grew), Sofia, December 12, 1918.

²⁹⁵ Пантев, А., Петков, П., (1983) *САЩ и Бугарија во време на Првата светска војна*, Софија: Наука и изкуство, стр. 52.

²⁹⁶Telegram, The Charge in Bulgaria to the Acting Secretary of State, December 12, 1918.

²⁹⁷Тошкова, В., (2007) *САШТ и Бугарија 1919-1989 : политически одношения*, Софија: ИК Синева, стр. 20.

²⁹⁸ Подоцна, на 8 октомври 1921 година Вилсон беше именуван за американски министер во Бугарија. Акредитивните писма во тоа својство ги предаде на 5 декември 1921 година.

Отворањето на американска легација и подигнувањето на рангот на претставувањето и тоа на резидентна основа, овозможи понатамошен развој на билатералните односи во периодот по војната. Општ заклучок е дека за разлика од порано, САД станаа заинтересирани за состојбите во земјата и континуирано ги следеа. Основ за нормализација на односите по војната беше ставот и формулацијата на претседателот Вилсон од 29 ноември 1919 година дека двете земји „практично не беа во војна“.

Во таа насока, првата точка на дневниот ред во заемните односи беше потпишувањето на билатерален договор кој требаше да го замени вакуумот кој беше создаден со одбивањето на американскиот Конгрес да ги ратификува сите мировни договори кои произлегоа од Париската мировна конференција. Со други зборови, иако САД беа потписници на Нејскиот мировен договор³⁰⁰, овој договор не беше ратификуван во Конгресот. Стејт департманот во подолг временски период го задржа принципиелниот став дека не се откажува од правата кои ги стекна во договорот.³⁰¹

Имајќи го тоа предвид во текот на 1921 година, САД иницираше потпишување на посебен договор со Бугарија. Во таа насока, во текот на декември 1921 година преку американската амбасада во Софија беше доставен нацрт-договор со Бугарија.³⁰² Со оглед на фактот дека предложениот нацрт-договор предвидуваше САД да ги уживаат сите права предвидени во Нејскиот договор, а таква одредба не беше предвидена и за другата страна, и покрај првичната поддршка, бугарската влада го одби текстот на договорот. Консеквентно на тоа, владата во Софија побара да дојде до определени промени во самиот текст на договорот, односно истиот да не произлегува од рамката на Нејскиот договор, со оглед на фактот дека двете земји не беа формално во војна.³⁰³

Што се однесува до останатите билатерални договори, Договорот за натурализација помеѓу САД и Бугарија беше склучен на 23 ноември 1923 година. Тоа беше првиот договор склучен помеѓу овие две земји. Во таа

²⁹⁹US Department of State, Office of the Historian, A Guide to the United State's History of Recognition, Diplomatic and Consular Relations, By Country, Since 1776: Bulgaria, Available at <http://history.state.gov/countries/bulgaria> [Accessed on 12 July 2013].

³⁰⁰ Нејскиот мировен договор беше склучен помеѓу сојузничките сили и Бугарија во 1919 година. Овој договор претставуваше еден од неколкуте мировни договори склучени помеѓу сојузниците и секоја поразена земја одделно.

³⁰¹The Secretary of State to the Minister in Bulgaria (Wilson), Washington, September 23, 1925.

³⁰²The Secretary of State to the Minister in Bulgaria (Wilson), December 9, 1921.

³⁰³The Minister in Bulgaria to the Secretary of State, Sofia, February 23, 1922.

пригода, бугарскиот министер за надворешни работи нагласи дека е „среќен што е првиот бугарски министер што склучил договор со држава за која сите Бугари имаат силни чувства на восхит и пријателство”.³⁰⁴ Со овој договор беше регулиран статусот на поранешните државјани на двете држави кои стекнале државјанство по пат на натурализација.³⁰⁵ Договор за екстрадиција беше склучен на 19 март 1924 година и со него беше утврдена постапката за испорачување.

Дваесеттите години на XX век се исклучително турбулентен период за Бугарија. Тоа е период на политички промени, постојани политички пресметки, убиства и атентати. Затегнување на односите меѓу САД и Бугарија настанува во март 1922 година кога е извршен бомбашки напад на американската легација во Софија. Според министерот за внатрешни работи „нападот” не беше толку насочен против самата легација, колку против самата Бугарија и нејзиниот имиџ како држава на редот и мирот.³⁰⁶

Во текот на 1922 година американскиот министер отворено се конфронтираше со владата на Бугарија во однос на убиството на новинарот Александар Греков, кое според мислењето било нарачано од страна на кабинетот. Во таа насока, дури и заменикот американски државен секретар протестираше во јули истата година до министерот Панаретов затоа што сторителите не беа откриени.

По политичките промени, Панаретов беше разрешен во ноември 1920 година, но поради сплет на околности, тој повторно ја извршуваше функцијата од 1921 до 1924 кога конечно се пензионираше. Следниот кандидат за бугарски министер во САД, Никола Милев, беше со потекло од Македонија.³⁰⁷ За него беше побаран и добиен агреман во почетокот на 1925 година, но беше убиен пред да отпатува во пресметките за кои претходно стана збор.³⁰⁸ Еден од главните бугарски дипломати Симеон Радев,³⁰⁹ повторно со потекло од Македонија, беше следниот кандидат за министер во Вашингтон. Тој пристигна во САД во декември 1925 година и

³⁰⁴The Minister in Bulgaria (Wilson) to the Secretary of State, Sofia, November 23, 1923.

³⁰⁵Treaty Series No. 684, Treaty between the United States of America and Bulgaria, Signed at Sofia, 23 November 1923.

³⁰⁶Тошкова, В., стр. 48.

³⁰⁷ Никола Милев беше роден во близината на Лерин.

³⁰⁸ На неговото тело беше најдена белешка дека е осуден од страна на ВМРО.

³⁰⁹ Радев беше роден во Ресен. Тој беше еден од најголемите бугарски интелектуалци во тоа време. Беше архитект на Букурешкиот мировен договор и голем поборник на бугарската кауза.

оваа функција ја извршуваше до 1933 година. Американскиот министер во Софија ја следи целата постапка и за двете именувања сугерираше дека кандидатите ќе се обидат да го организираат и консолидираат македонскиот елемент меѓу бројните Македонци во САД.³¹⁰

Следната 1923 година беше исклучително драматична во бугарската историја. По склучувањето на Нишкиот договор со Кралството СХС во март 1923 година, со кој Бугарија се обврза да ги сузбие активностите на ВМРО на нејзината територија, на 9 јуни беше извршен државен удар со кој беше соборена владата, а неколку дена подоцна на премиерот Александар Стамболиски му беше извршен атентат.

Деветојунската криза го преокупираше вниманието на американската легација во Бугарија. Американскиот министер мошне внимателно извести за државниот удар, како и за учеството на офицерите. На 11 јуни 1923 новиот премиер Цанков ја посети американската легација со молба за понатамошно одржување на добрите односи и продолжување на помошта од САД. Консеквентно на тоа, американскиот министер беше овластен да ги продолжи односите со новата влада, која не побара признавање.

За Стејт департманот, државниот удар и соборувањето на Стамболиски претставуваше прашање од исклучително значење. Во таа насока, американската легација подготви и анализа на причините за овие настани и процеси во земјата. Интересот на САД за внатрешно политичките односи во Бугарија повторно беше актуализирано следната година, во контекст на убиството на Тодор Александров.

Во средината на дваесеттите години, американската дипломатија во односите со Бугарија е фокусирана и на репарациониот долг и долгот кон САД.

Во 1928 година беше потпишан и Брајан-Келоговиот пакт со кој државите-потписнички се обврзаа да се воздржат од користење на војната како инструмент за решавање на конфликтите. Американската легација во Софија организираше и кампања за поддршка на Пактот, како и приклучување на Бугарија кон него. Бугарија беше поканета да се придружи, но во првичната фаза ја доведе во прашање неговата ефикасност. Сепак, на крајот Бугарија се одлучи да се приклучи на Пактот на 5 септември за што

³¹⁰Wilson to the Secretary of State, December 19, 1924; Wilson to the Secretary of State, March, 30, 1925 701.7411/ 159 | 146.

американскиот државен секретар Келог на 17 септември упати писмо со благодарност.³¹¹

Што се однесува до склучувањето на Договорите за арбитража и помирување, за првпат можноста за нивно склучување беше спомната уште од страна на бугарскиот амбасадор во Вашингтон, Панаретов. По политичките промени во Бугарија, ова прашање е повторно отворено во февруари 1927 година од бугарска страна.³¹² По првичните разговори, американската страна достави нацрт-договори за арбитража и помирување, кои без забелешки беа прифатени од страна на Бугарија, а договорите беа склучени во Софија на 21 јануари 1929 година.

Кединг стана вршител на работите на амбасадата во 1929 година. Во текот на мај 1929 година тој имаше едновременна средба со бугарскиот министер за надворешни работи на која беше разговарано за сите прашања, вклучувајќи ги концесиите за американските интереси, склучувањето на трговски договор и регулирањето на двојното државјанство.³¹³ Имајќи предвид дека не постоеше формален договор меѓу двете земји во однос на трговските односи, за САД ова прашање имаше приоритет.

Во тој правец, треба да се нагласи дека уште во 1925 година американскиот министер Вилсон во бугарското Министерство за надворешни работи достави примерок на германско-американскиот трговски договор, со намера сличен договор да биде склучен и со оваа земја. Сепак, се чини дека Бугарија не беше заинтересирана за склучување на трговски договор. Тоа го потврдува и известувањето на американскиот амбасадор Кединг од февруари 1929 година дека Бугарија не е подготвена да склучи трговски договори со земји со кои не споделува заедничка граница. Таквото расположение во Бугарија се промени по склучувањето на трговски договор со Германија. Како резултат на тоа, на 18 август 1932 година, преку размена на ноти, беше склучен привремен трговски договор меѓу двете земји со кој беше утврден статус на најповластена нација. Дополнително беше изразена подготвеност за склучување на конечен договор за трговија и навигација.³¹⁴ Шумејкер доаѓа како нов американски

³¹¹Тошкова, В., стр. 77.

³¹²The Minister in Bulgaria (Wilson) to the Secretary of State, Sofia, February 2, 1927.

³¹³Тошкова, В., стр. 79.

³¹⁴The American Minister (Shoemaker) to the Bulgarian Minister of Foreign Affairs (Mooshanoff), Sofia, August 18, 1932.

министер во Бугарија во март 1930 година, а во овој период САД се особено заинтересирани за односите помеѓу Софија и Белград.

Истовремено, треба да се потенцира дека инволвираноста на меѓународниот фактор (Италија, Велика Британија и Франција) во внатрешните работи на Бугарија беше континуирано следена од страна на американската амбасада. Во таа насока, британскиот амбасадор Вотерло ја изразил надежта дека „американскиот министер ќе биде подготвен да го употреби своето пријателско влијание да ја поддржи искреноста на неговите намери и намерите на останатите колеги во предочувањата кои би можеле да ги направат кон бугарската влада”, индиректно алудирајќи на можностите за интервенирање во внатрешните работи на Бугарија. За разлика од поголемите европски држави, американскиот Стејт департман заведе цврст став во однос на ова прашање и на американскиот министер му наложи да се воздржи од предочување и давање „пријателски совети” во врска со домашни прашања и односите со европските држави на бугарската влада, освен ако за истото е овластен од страна на Стејт департманот.³¹⁵

Како што беше случај и во другите земји на Балканот, американската амбасада често се наоѓаше во улога проактивно да ги заштити интересите на американските компании на бугарскиот пазар. Во таа насока, интересен е примерот за реакцијата на амбасадата за одлуката на Комисијата за намалување на трошоците за животот во Бугарија со кои беа намалени цените на керозинот, што директно ја тангираше компанијата „Стандард оил” која беше присутна на бугарскиот пазар.³¹⁶ По интервенцијата кај бугарскиот премиер, делумно беа задоволени барањата. Покрај тоа, беше и побарана интервенција за заштита на интересите на компанијата „Сокони Вакум Оил” во врска со воспоставувањето на монопол во трговијата и прометот на нафта во текот на 1934 година. Оваа компанија имаше инвестиција во оваа индустрија и како резултат на тоа, постоеше стравување дека правата ќе бидат ограничени поради новиот закон.

Во текот на триесеттите години, американската легација ги следеше настаните поврзани со политичките промени, формирањето на коалиции и улогата на опозициони партии.

³¹⁵The Secretary of State to the Minister in Bulgaria (Shoemaker), Washington, June 13, 1930.

³¹⁶The Minister in Bulgaria (Shoemaker) to the Secretary of State, Sofia, September 21, 1931.

Голем интерес во регионот предизвика склучувањето на Балканската антанта³¹⁷ на 9 февруари 1934 година. Во тој контекст, на 1 март во Стејт депарتمانот е претставен бугарскиот привремен министер во САД кој во оваа прилика укажа на цврстото спротивставување на склучувањето на Пактот. Освен тоа, од страна на бугарската дипломатија беше нагласено дека „Балкански пакт без Бугарија не претставува новост на Балканот“.³¹⁸

Што се однесува до економските односи, пред големата депресија, американските компании имаа инвестирано и тргуваа со Бугарија. Фондацијата „Рокфелер“ финансираше повеќе проекти во областа на здравството и земјоделството. Интензитетот на овие активности се намали во текот на триесеттите години на XX век.³¹⁹ Во овој период, големо значење за интересите на САД имаат и американските училишта кои функционираат во Бугарија.

На 19 мај 1934 година, во Бугарија беше извршен преврат во кој војската преку организацијата „Звено“ ја презеде контролата над владата и министерствата. Американската легација овој настан го квалификува како „мирен државен удар“.³²⁰ Беше именувана нова влада од страна на кралот, а повеќето политички партии во земјата не го поддржаа државниот удар. Во првите реакции непосредно по овој настан, легацијата сугерираше дека е веројатна значајна промена на политичката структура во земјата, вклучувајќи поголема концентрација на моќ, приближување со Југославија и обновување на односите со СССР.³²¹ Од друга страна, вршителот на работите на бугарската амбасада во Вашингтон, изјави дека промената е мотивирана од „желбата за приближување со Југославија, што немаше да биде можно без силна влада во Софија, способна да се справи со ситуацијата во Македонија“.³²²

Покрај тоа, американската влада во првата половина на 1934 година иницираше склучување на билатерален договор со Бугарија во врска со

³¹⁷ Балканскиот пакт го потпишаа Грција, Југославија, Романија и Турција со цел за одржување на status quo состојбата во регионот. Албанија и Бугарија одбија да пристапат на Пактот.

³¹⁸Точкова, Витка., стр. 129.

³¹⁹Chary F. B., (2011). *The History of Bulgaria*, Santa Barbara, ABC – CLIO, p .28.

³²⁰Telegram, The Minister in Bulgaria (Sterling) to the Secretary of State, Sofia, May 19, 1934.

³²¹Telegram, The Minister in Bulgaria (Sterling) to the Secretary of State, Sofia, May 21, 1934.

³²²Memorandum by the Chief of the Division of Near Eastern Affairs (Murray), Washington, May 21, 1934.

воената служба и двојното државјанство.³²³ Сепак, поради колизијата која што овој договор можеше да ја предизвика со бугарскиот закон за државјанство, бугарската влада овој предлог не го прифати.³²⁴

Во почетокот на 1935 година кралот Борис III прогласи кралска диктатура, а неговата власт траеше сè до неговата смрт во 1943 година.

Во средината на триесеттите година сè повеќе се чувствувааше влијанието на Германија и Италија во земјата. Американската дипломатија сè повеќе започна да се фокусира на источноевропските држави и нацистичките апетити, особено по 1935 година. Намалувањето на соработката беше евидентно и во економската размена. Учеството на увозот од САД, Велика Британија и Франција во вкупниот бугарски увоз за само една декада се намали од 20,4% на 6,3% во 1939 година.³²⁵

Како што се приближуваше почетокот на најголемиот воен судир во човековата историја, САД и останатите сојузници почнаа да стравуваат од можното придружување на Бугарија во Тројниот пакт. Во тој контекст, а непосредно по италијанската интервенција во Албанија, американскиот амбасадор Булит во Париз на 10 април 1939 година упати доверливо писмо во кое потенцираше дека САД се пријатели на бугарскиот народ и изрази надеж дека бугарската страна нема да ја избере повторно страната на раните победи и пораз во финалето на голем меѓународен конфликт”.³²⁶

Непосредно по почетокот на Втората светска војна, на 15 септември 1939 година беше испратена специјална бугарска нота до американскиот државен секретар Хил во која беше нагласено дека Софија нема намера да се меша во конфликтот.³²⁷ Се чини дека фактот дека Бугарија беше на страната на поразените сили во Првата светска војна придонесе за нејзината изолација во периодот меѓу двете светски војни, но и за нејзиното приближување до Централните сили во Втората светска војна.

Во 1940 година во Бугарија дојде нов американски министер – Џорџ Хауард Ерл. Тој беше последниот американски министер во Софија пред Втората светска војна.

³²³The Minister in Bulgaria (Sterling) to the Secretary of State, Sofia, May 10, 1934.

³²⁴The Bulgarian Ministry for Foreign Affairs to the American Legation, Sofia, April 17, 1934.

³²⁵Chary F. B., (2011). *The History of Bulgaria*, Santa Barbara, ABC – CLIO, p.83.

³²⁶Тошкова, В., стр. 142.

³²⁷Тошкова, В., стр. 148.

4.3. На различни сѝрани – Бугарија и САД во Вѝораша свеѝска војна

Во периодот од почетокот на војната во 1939 до 1941 година Бугарија активно ја промовираше политиката на декларирана неутралност. Сепак војната започна, состојбата започна да се влошува, а агресивноста на силите на Оската сè повеќе и повеќе се зголемуваше.

Имајќи ги предвид овие трендови, САД во јануари 1941 година ја направија првата интервенција во внатрешните работи на Бугарија. Претседателот Рузвелт го испрати шефот на американското разузнавање, Бил Donovan, во неколку балкански престолнини со ветување дека ќе добијат американска помош доколку се борат против нацистите. Во Софија пристигна на 20 јануари 1941 година и оствари средби со бугарските лидери, вклучувајќи го и кралот Борис III. Donovan беше запознаен со комплексната позиција на Бугарија.

Бугарската надворешна политика драстично се промени за само неколку месеци. На 1 март 1941 година Бугарија му се придружи на Тројниот пакт. Со тоа Бугарија и формално се позиционираше во глобалниот конфликт. Веднаш по пристапувањето на Тројниот пакт, американската легација информираше дека од март 1941 година е евидентно присуство на вооружени германски офицери во Софија.

На 6 април 1941 година започна реализацијата на плановите „Потфат 25“ и „Марита“ за окупирање на Југославија и Грција од страна на силите на Оската. Иако Бугарија, како дел од Тројниот пакт не учествуваше во овие операции, сепак по капитулацијата на овие две земји до крајот на април 1941 година, нејзините сили окупираа значителен дел од нивните територии.³²⁸ На 14 април 1941 година американскиот министер Ерл извести за движењето на тешко вооружени бугарски сили кон Македонија и Тракија.³²⁹ Како резултат на нападот, грчкиот министер во Софија ја извести бугарската влада дека ги прекинува дипломатскиот односи со порака до бугарскиот шеф на дипломатијата дека „подмолниот акт на Бугарија за помош на германскиот напад на вашиот сосед и окупацијата на дел од мојата земја после 20 години на пријателски односи никогаш нема да биде заборавен“.³³⁰

³²⁸ Бугарија ја окупираше речиси целата територија на Македонија (со исклучок на делови на Западна Македонија), како и Западна Тракија.

³²⁹Telegram, The Minister in Bulgaria (Earle) to the Secretary of State, Sofia, 14 April 1941.

³³⁰Telegram, The Minister in Bulgaria (Earle) to the Secretary of State, Sofia, 23 April 1941.

Оваа интервенција на Бугарија не помина без американска реакција. На 24 април 1941 година американската администрација го изрази своето незадоволство со одлуката на бугарската влада да ги нападне Југославија и Грција, а претседателот Рузвелт ја квалификуваше Бугарија како агресор.

Настаните во 1941 година драматично се развиваа. До крајот на 1941 година силите на Оската ја контролираа територијата на цела континентална Европа и успешно напредуваа во војната со Советскиот Сојуз.

Имајќи го предвид овој развој на настаните, на 12 декември 1941 година ополномоштените министри на Германија и Италија го информираа министерот за надворешни работи Попов дека Бугарија мора да им објави војна на САД и Велика Британија. Беше свикана ноќна седница на Министерскиот совет, како и седница на Народното собрание. Опозицијата безуспешно се обиде да интервенира. Декларацијата за објавување на војната беше усвоена со акламација и извици „ура“. Во официјалното соопштение на БТА стои дека „поради извршените напади на таа држава (САД) во последните месеци, бугарската влада, врз основа на обврските од членот 3 на Тројниот пакт, вчера на 12 декември 1941 година одлучи да ги прекине дипломатските односи со САД и да им објави војна.“³³¹ Прекинувањето на дипломатските односи беше формално објавено на 13 декември 1941 година.

Персоналот на американската легација ја напушти Софија на 25 декември 1941 година³³², а за заштита на американските интереси во Бугарија беше определена мисијата на Швајцарија. Во прошталната средба на министерот Попов со американскиот министер, нагласи дека длабоко жали и дека одлуката е донесена под принуда. Исто така, бугарскиот министер за надворешни работи нагласи дека прекилот е на германско инсистирање и спротивно на неговиот личен совет.

Бугарскиот цар го отстапи личниот вагон до го однесе американскиот министер до турската граница. Паралелно со тоа, беше издадена забрана за издавање на излезни визи на американските државјани во Бугарија поради присуството на илјадници државјани на Германија и на пријателските земји во САД. Оваа категорија стана еден вид заложник во

³³¹ Војна ѝ беше објавена и на Англија. Тошкова, В., стр. 162.

³³² Американскиот министер Џорџ Ерл III ја напушти Софија и пристигна во Истанбул на 27 декември 1941 година.

Бугарија. Што се однесува до бугарските дипломати во САД, тие беа интернирани на имотот Билмор во Северна Каролина, од каде им беше дозволено да се вратат дома.³³³

Сепак и покрај фактот дека им беше објавена војна од страна на Бугарија, кај американските власти, особено кај претседателот Рузвелт, постоеше уверувањето дека објавувањето на војна произлезе од притисокот на Тројниот пакт.³³⁴ САД официјално ѝ објавија војна на Бугарија на 5 јуни 1942 година.³³⁵

Во текот на 1942 година двете земји имаа различни приоритети. За САД тоа беше првата година на војната, а за Бугарија приоритет беше воспоставувањето на новата администрација во Македонија и Тракија. ОСС и Стејт депарتمانот повторно воспоставија контакти со бугарските претставници во текот на 1943 година и тоа на неутрална територија - во Швајцарија и Турција. Во пролетта 1943 година Службеникот на американското разузнавање, Далс, имаше средба на која се обиде да ги процени условите за мир со Бугарија. Се чини дека главно прашање за Бугарија беше задржувањето на територијалните придобивки кои ги стекна како дел од Тројниот пакт.

По паѓањето на Италија, во август 1943, Донован подготви меморандум до генералштабот под наслов „План на ОСС за исклучување на Бугарија од силите на Оската“. Сепак централната личност во овој план, царот Борис III, почина на 28 август. Нова бугарска влада беше формирана со средината на септември под водство на Добри Божилов.

Во текот на февруари 1944 година, бугарскиот министер во Турција се обрати до претставник на американската амбасада во Турција со иницијатива за разговори со САД околу приклучување на земјата во Обединетите нации, како и започнување на разговори за приклучување кон сојузничките сили.³³⁶ Претседателот Рузвелт упати писмо до Черчил во врска со согласноста на СССР за одржување на конференција со Бугарија за

³³³Chary F. B., (2011). *The History of Bulgaria*, Santa Barbara, ABC – CLIO, p.103.

³³⁴US Department of State, Office of the Historian, A Guide to the United State's History of Recognition, Diplomatic and Consular Relations, By Country, Since 1776: Bulgaria, Available at <http://history.state.gov/countries/bulgaria>[Accessed on 12 July 2013].

³³⁵US Congress, Text of Declaration of War on Bulgaria, June 5, 1942, Available at <http://historicalresources.wordpress.com/2008/08/07/text-of-declaration-of-war-on-bulgaria-june-5-1942/> [Accessed on December 30, 2013].

³³⁶Telegram, The Acting Secretary of State to the Ambassador in the Soviet Union (Harriman), Washington, February 10, 1944.

претходното прашање.³³⁷ Американскиот начелен став за ова прашање беше дека Бугарија најпрво треба да се повлече од териториите на членките на ОН окупирани од страна на бугарските сили, а прашањата на границите да бидат уредени со повоен договор.³³⁸ Разговори за слични прашања во тој период се водеа и со Романија и Унгарија.

Во мај 1944 година САД, Велика Британија и СССР упатија заеднички повик до владите на Бугарија, Унгарија, Романија и Финска за прекин на соработката со Германија и отпор кон нацистите со сите средства.

Паралелно со тоа, САД и Британија во текот на летото 1944 година ги надминаа разликите во врска со условите за примирје со Бугарија. Постоеше интензивна комуникација во однос на ова прашање, особено од аспект на условите за капитулација, природата на документот, потписниците, како и статусот на определени територии. Во една прилика, во март 1944 година, бугарскиот министер Василев потенцираше дека територијалното прашање за Бугарија е праведно и конечно затворено.³³⁹ Американските Нацрт-услови за предавање на Бугарија беа финализирани во текот на јуни 1944 година.³⁴⁰ Еден од главните услови кој беше предложен, претставуваше безусловното повлекување на бугарските сили на позициите од 1 јануари 1940 година. За САД, бугарските аргументи за териториите во Вардарска Македонија и грчка Источна Македонија и Тракија не беа убедливи. Британските услови за предавање на Бугарија беа подготвени во јули 1944 година и тие ја содржеа одредбата за безусловно повлекување.³⁴¹ Уште неколку месеци порано, британскиот амбасадор во Москва јасно соопшти дека границите на Грција и Југославија кои постоеја пред војната, мора да бидат воспоставени.³⁴² Со други зборови, САД и Велика Британија не сакаа да дозволат промена на границите како резултат на воени дејствија и без согласност на соседите.

³³⁷President Roosevelt to the British Prime Minister (Churchill), Washington, February 25, 1944.

³³⁸Memorandum by the Division of Southern European Affairs, Washington, March 1944.

³³⁹Telegram, The Consul General in Istanbul (Berry) to the Secretary of State, Istanbul, March 10, 1944.

³⁴⁰The Secretary of State to the Ambassador in the United Kingdom (Winant), Washington, July 5, 1944.

³⁴¹The Ambassador in the United Kingdom (Winant) to the Secretary of State, London, July 13, 1944.

³⁴²Telegram, The Secretary of State to the Ambassador to the Greek Government in Exile (MacVeagh), at Cairo, Washington, May 3, 1944.

Во јули беше издадена и забрана за гаѓање на американски авиони кои ја прелетуваат територијата на Бугарија, освен во случаите кога Бугарија е директно нападната.³⁴³ На вонредната седница на парламентот, одржана на 17 август, бугарскиот премиер Багрјанов потенцираше дека Бугарија повеќе нема да може да ја поддржува германската кауза и треба да се грижи за независноста и интересите на Бугарија.³⁴⁴ На крајот на август 1944 Бугарија објави целосна неутралност.

По бугарското напуштање на Тројниот пакт, фокусот на американската дипломатија беше насочен кон враќањето на границите кои постоеја пред Втората светска војна и во таа насока имплементацијата на повлекувањето на бугарската армија од териториите на Југославија и Грција. Истиот месец прашањето на Бугарија беше дискутирано и во кабинетот на Рузвелт каде што беше заклучено дека „американската влада нема интерес да учествува во окупација и контрола на Бугарија во фазата по предавањето на начин на кој што планира во окупација и контрола на Германија”.

Сепак, до крајот на август 1944 година, Бугарија сè уште ги немаше прекинатите односите со нацистичката Германија, ниту нормализираните односите со Советскиот Сојуз. Како резултат на тоа, СССР на 5 септември 1944 година ги прекина односите и ѝ објави војна на Бугарија. Нејзините сили следниот ден влегоа на територијата на Бугарија. Имајќи ги предвид овие настани, Бугарија веднаш побара примирје, а бугарската влада формално ги раскина односите со Германија на 7 септември 1944 година.³⁴⁵ По неколкудневни протести во неколку поголеми бугарски градови, на 9 септември 1944 година во Бугарија беше извршен државен удар, Татковинскиот фронт је презеде контролата и беше формирана влада под водство на Кимон Георгиев.

Советските активности на територијата на Бугарија престанаа вечерта на 9 септември, а Црвената армија влезе во Софија една недела подоцна. На 21 септември 1944 година сојузниците (СССР, САД и Велика Британија) ѝ дадоа рок на Бугарија да се повлече во рок од 15 дена од

³⁴³Telegram, The Consul General in Istanbul (Berry) to the Secretary of State, Istanbul, July 21, 1944.

³⁴⁴Telegram, The Consul General in Istanbul (Berry) to the Secretary of State, Istanbul, August 18, 1944.

³⁴⁵Telegram, The Ambassador in the Soviet Union (Harriman) to the Secretary of State, Moscow, September 11, 1944.

териториите на Грција и Југославија.³⁴⁶ Тоа претставуваше и еден од главните услови за склучување на примирјето. Конечно, на почетокот на октомври бугарскиот министер во Анкара се сретна со американскиот амбасадор и го извести дека Бугарија целосно се повлече од Тракија, Македонија и Србија и ја предаде власта на локалното население.³⁴⁷

Државниот секретар на САД го определи Мајнард Барнс како американски претставник на потпишувањето на договорот за примирје со Бугарија и за тоа го извести претседателот Рузвелт.³⁴⁸ Сепак, завршувањето на повлекувањето продолжи и во текот на октомври. На 28 октомври 1944 година Бугарија го потпиша примирјето. Со договорот за примирје беше предвидено и формирање на Сојузничка контролна комисија надлежна за имплементација на одредбите на примирјето.³⁴⁹

4.4. Повторно на различни страни. Бугарија и САД за време на Студената војна

Како една увертира на развојот на односите помеѓу САД и Бугарија во повоен период, ќе посочиме на фамозниот договор помеѓу Сталин и Черчил во врска со сферите на влијание. Имено, на Четвртата Московска конференција која се одржа во средината на октомври 1944 година, советскиот и британскиот премиер се договорија за процентуална поделба на сферите на влијание на Балканот. Според договорот за Бугарија, соодносот на советското наспроти британското влијание изнесуваше 75:25. САД енергично се спротивставија на овие начелни договори. Ова фамозна средба дава една пластична слика за ставот на големите сили кон малите балкански држави непосредно пред почетокот на Студената војна.

Со остварувањето на двата приоритети на американската дипломатија во однос Бугарија за време на Втората светска војна (напуштањето на Тројниот пакт и повлекувањето од Југославија и Грција),

³⁴⁶Telegram, The Ambassador in the United Kingdom (Winant) to the Secretary of State, London, September 21, 1944.

³⁴⁷Telegram, The Ambassador in Turkey (Steinhardt) to the Secretary of State, Ankara, October 3, 1944.

³⁴⁸Memorandum by the Secretary of State to President Roosevelt, Washington, October 11, 1944.

³⁴⁹Yale Law School – Avalon Project, The Armistice Agreement with Bulgaria, October 28, 1944. Available at <http://avalon.law.yale.edu/wwii/bulgaria.asp> [Accessed on 23 June 2013].

американскиот интерес со оглед на новите настани, а особено советската интервенција, се состоеше во создавање на демократска, претставничка влада и повторно враќање на државата во повоените меѓународни текови. Развојот на билатералните односи помеѓу Бугарија и САД за време на Студената војна би можеле да го периодизираме во три фази: (1) период на затегнување на односите (1945–1950); (2) период на прекин на односите (1950–1959), и (3) период на повторно воспоставување на односите и развој на соработка во определени полиња (1960–1989).

4.4.1. Заострување на односите (1945–1950)

Веднаш по воспоставувањето на примирјето на сојузничките сили, стана евидентно дека СССР има сопствена агенда во Бугарија. Уште пред доаѓањето на американскиот претставник Мајнард Бурнс во Софија во ноември 1944 година, постоеја информации за силната советска интервенција во внатрешните работи на Бугарија. Во тоа време мисии во Софија имаа само САД и СССР. Во текот на ноември 1944 година, американската администрација испрати 3 офицери во Македонија и Тракија да го верифицираат повлекувањето на бугарските сили од таа територија.³⁵⁰ Паралелно со тоа, американскиот претставник во Софија извести дека владата на Татковинскиот фронт останува заложник на комунистите, дека постои деморализираност на армијата, но и дека започна судењето на воените злосторници во текот на декември.³⁵¹

Во пресрет на изборите, во почетокот на 1945 година Барнс го информираше министерот за надворешни работи на Бугарија дека САД очекуваат целосна примена на Кримската декларација за слободна Европа.³⁵² Овој став особено се однесуваше на составот на владата и обврската за спроведување на демократски избори. Покрај тоа, Барнс упати предупредување од Софија дека со Националниот комитет на

³⁵⁰Telegram, Mr. Alexander C. Kirk, Political Adviser, Allied Force Headquarters to the Secretary of State, Caserta, November 22, 1944.

³⁵¹Telegram, The American Representative in Bulgaria (Barnes) to the Secretary of State, Sofia, December 1, 1944.

³⁵²Yale Law School – Avalon Project, The Yalta Conference, February 1945. Available at <http://avalon.law.yale.edu/wwii/yalta.asp> [Accessed on 29 June 2013].

Татковинскиот фронт доминира проруски ориентираната Зоја Драгојчева која настојува Бугарија да ја трансформира во држава од советски тип.³⁵³

Софиските судови на почетокот на февруари изрекоа преку 100 смртни казни за членови на кралското семејство, членовите на владата, парламентот и други претставници на режимот за време на војната.³⁵⁴ Во американската мисија постоеше изненаденост од суровоста на казните за што беше заклучено дека нивната цел е заплашување на населението. Во тој контекст беше примена и веста за донесувањето на Законот за одбрана на народната власт, кој предвидуваше строги санкции за сторените дела.

Поштенските и комуникациските услуги помеѓу САД и Бугарија беа повторно воспоставени на 30 март 1945 г.

Се чини дека промените кои настануваа во Бугарија најсликовито беа опишани од страна на американскиот претставник Барнс, кој настаните во земјата ги спореди со почетокот на Октомвриската револуција во Русија.³⁵⁵ Во земјата континуирано се зголемуваше руското влијание. Американските членови во Сојузничката контролна комисија имаа фактички статус на набљудувачи. Комунистичката партија етапно започна да ги контролира сите институции, а слободата на говорот и печатот беа целосно ограничени, како и движењето на американската мисија.³⁵⁶ Во тој правец, не треба да се заборава дека Бугарија, за разлика од Унгарија и Романија, не учествуваше во воените активности против СССР и тоа претставуваше значаен фактор во повоените разговори.

Стануваше очигледно дека соработката со СССР претставуваше главен столб на бугарската надворешна политика. Од тие причини, повикувајќи се на Атлантската повелба, во мај 1945 година Труман одби да потпише мировни договори со Бугарија, Романија и Унгарија со образложение дека составот на владите и нивното однесување не е во согласност со принципите на Повелбата.³⁵⁷ Освен тоа, на конференцијата во

³⁵³Telegram, The United States Representative in Bulgaria (Barnes) to the Secretary of State, Sofia, January 8, 1945,

³⁵⁴Telegram, The United States Representative in Bulgaria (Barnes) to the Secretary of State, Sofia, February 1, 1945.

³⁵⁵The United States Representative in Bulgaria (Barnes) to the Director of the Office of European Affairs (Matthews), Sofia, April 20, 1945.

³⁵⁶Memorandum by the United States Representative on the Allied Control Commission for Bulgaria (Crane) to President Truman, Washington, May 3, 1945.

³⁵⁷Smith, T., (1995) *America's Mission: The United States and the Worldwide Struggle for Democracy in the 20th Century*, Princeton: Princeton University Press, pp. 130 – 131.

Потсдам не можеше да се постигне договор за поголем број прашања поврзани со признавањето на привремените влади на Бугарија и Романија.³⁵⁸

Новиот пристап на САД во однос на Бугарија беше систематизиран во инструкцијата на државниот секретар до Барнс во кое стоеше дека „владата на САД има желба да ја признае и да воспостави дипломатски односи со владата на Бугарија која ќе го претставува целото демократско мислење во земјата веднаш штом ќе бидат понудени докази дека е обезбедено слободно изразување на политичките ставови и слободното уживање на политичките права“.³⁵⁹ Во текот на август, во предвечерието на изборите, САД и Велика Британија зазедоа став дека нема да ја признаат владата која ќе произлезе од парламент конституиран врз основа на новодонесениот изборен закон. Како резултат на тоа, бугарската влада ги одложи изборите кои беа закажани за 26 август за 18 ноември, а оваа одлука беше поздравена од американскиот државен секретар, Барнс.³⁶⁰

Со оглед дека не дојде до позначајни промени во демократскиот процес во земјата, Барнс на 16 ноември му предаде нота од државниот секретар на бугарскиот премиер во која повторно беше нагласена потребата од претставничка влада како предуслов за дипломатски односи.³⁶¹

Новиот државен секретар Бирнс во текот на септември 1945 година се сретна со британскиот, советскиот, францускиот и кинескиот министер за надворешни работи, со цел да бидат подготвени мировните договори со Унгарија, Бугарија, Романија и Финска. Оваа средба немаше успех, а петте министри не успеаја да се договорат ниту за текстот на заедничкото коминике од средбата. Во октомври и ноември, американскиот државен секретар го испрати Марк Етриџ во Романија и Бугарија со цел да го испита претставничкиот карактер на владата во овие земји.

Поголем успех Бирнс постигна на средбите во Москва во декември истата година. Во таа насока, Сталин сугерираше дека „можеби треба да му се укаже на бугарскиот парламент дека неколку членови на лојалната опозиција треба да се вклучат во новата влада“. Џорџ Кенан, тогашниот втор човек на американската амбасада во Москва, оваа отстапка ја опиша како

³⁵⁸Young, W., J., Kent J., (2004)*International Relations Since 1945*, Oxford University Press, p. 62.

³⁵⁹Telegram, The Secretary of State to the United States Representative in Bulgaria (Barnes), Washington, August 11, 1945.

³⁶⁰Telegram, The Secretary of State to the United States Representative in Bulgaria (Barnes), Washington, August 25, 1945.

³⁶¹Telegram, The United States Representative in Bulgaria (Barnes) to the Secretary of State, Sofia, November 17, 1945.

„смоквин лист на демократската процедура насочен да ја скрие голотијата на Сталиновата диктатура“.³⁶² Отстапките на Бирнс и признавањето на владите на Бугарија и Романија, наидоа на исклучително лош прием во официјален Вашингтон. Како резултат на тоа, резигниран од личната дипломатија на Бирнс, во почетокот на 1946 година претседателот Труман му испрати писмо на Бирнс во кое потенцираше дека нема да ги признае „полициските држави“ Бугарија и Романија сè додека владите во овие земји не бидат радикално преобликувани.³⁶³

Наскоро САД се повлече од Сојузничката контролна комисија и во почетокот на 1946 година заведе став за непризнавање на земјата. Покрај тоа, беа издадени и директиви за забрана за воспоставување на финансиски трансакции помеѓу Бугарија и Западот.

Во овој период, согласно дадениот „пријателски“ совет од СССР, бугарската влада ги започна разговорите за вклучување на опозицијата во власта³⁶⁴. На прес конференцијата одржана на 8 јануари 1946 година, претседателот Труман нагласи дека бугарската влада нема да биде признаена без гаранции за слободни избори. Не треба да се заборава дека до 1948 година на Бугарија, Романија, Полска, Унгарија и Чехословачка им беше ограничено правото да ја избираат сопствената власт или форма на социјалистичко управување.³⁶⁵

САД во февруари 1946 година повторно побара вклучување на двајца членови на опозицијата во составот на бугарската влада, како што беше предвидено на Московската конференција.³⁶⁶ И главниот советник за надворешна политика во кабинетот на претседателот Труман, амбасадорот Хариман ја поддржуваше политиката на непризнавање на бугарската влада. Тој сметаше дека таквата одлука ќе ја ослаби позицијата на бугарската

³⁶²Schulzinger, R. D., (2002)*US Diplomacy Since 1900*. Oxford University Press, p. 203.

³⁶³Herring G. C., (2008)*From Colony to Superpower: US Foreign Relations since 1776*. Oxford University Press, pp. 602-603.

³⁶⁴ Опозицијата бараше реорганизација на владата, промена на раководството на министерствата за внатрешни работи и правда и нивно доделување на друга политичка партија, распуштање на Народното собрание и организирање на нови избори.

³⁶⁵Young, W., J., Kent J., (2004)*International Relations Since 1945*, Oxford University Press, p. 35.

³⁶⁶Memorandum of the Government of USA Concerning the Decision of the Moscow conference, February 22, 1946 in: Documents on the Hostile and Aggressive Policy of the Government of the United States of America against the People's Republic of Bulgaria, Ministry of foreign affairs, Sofia, 1952, p.22.

влада, која за САД не ја изразуваше волјата на бугарскиот народ.³⁶⁷ Паралелно со тоа, се зголемуваше арогантниот и непријателскиот однос на бугарските власти кон американската мисија и постоеше неможност ефективно да се влијае во работата на Сојузничката комисија.³⁶⁸

Интересно е што во дописот од јуни 1946 година, американскиот претставник во Бугарија, Барнс, се осврнува на македонското прашање. Во тој правец тој извести за влијанието на македонскиот фактор во бугарската влада и армија и неколку инциденти од овој период, заклучувајќи дека „македонското прашање е проклетството на современа Бугарија“.³⁶⁹

Покрај овие прашања, американската мисија располагаше со информации за поголем број примери на апсење на членови на опозицијата. Се бележи и назадување во другите области на демократијата. Во тој правец, на 16 јули 1946 година Барнс известува дека „најголемиот дел од основните демократски слободи во Бугарија не постојат за политичките опоненти на комунистите“.³⁷⁰

Есента 1946 година дојде до уште поголема промена во државното уредување на земјата. Успешен референдум за укинување на монархијата и прогласување на република беше одржан на 8 септември 1946 година. По референдумот се отвори и прашањето за напуштањето на кралското семејство на Бугарија.

По одржаните избори есента 1946 година, опозицијата освои преку 100 од вкупно 465 пратенички места, но САД и Велика Британија не го променија ставот за признавањето на бугарската влада.

Период на релативно затоплување на односите следеше во текот на 1947 година. На 28 јануари 1947 година претставник на САД ја информираше бугарската влада дека признавањето ќе дојде по ратификација на мировниот договор во Сенатот „доколку ситуацијата во Бугарија не се влоши во меѓувреме“.³⁷¹ Американските претставници во

³⁶⁷Memorandum by the Ambassador to the Soviet Union (Harriman) to the Secretary of State, London, January 16, 1946.

³⁶⁸Telegram, The Secretary of State to the Charge in the Soviet Union (Kennan), Washington, February 15, 1946.

³⁶⁹Telegram, The Representative in Bulgaria (Barnes) to the Secretary of State, Sofia, June 11, 1946.

³⁷⁰Telegram, The United States Representative in Bulgaria (Barnes) to the Secretary of State, Sofia, July 16, 1946.

³⁷¹Boll, M., (1984) *Cold War in the Balkans: American Foreign Policy and the Emergence of Communist Bulgaria*, The University Press of Kentucky, p. 184.

Софија во периодот 1947–1949 година континуирано беа обвинувани дека кријат злосторници, дека организираат антидржавни заговори за соборување на народната влада на Бугарија, за предавање на воени злосторници. На 5 јуни 1947 беше ратификуван Договорот за мир со Бугарија во американскиот Сенат.³⁷²

Бугарија поднесе барање за прием во ОН во јули 1947 година. Поради неисполнување на мировниот договор, САД побараа консултативно мислење за приемот на Бугарија, Романија и Унгарија од Меѓународниот суд на правдата. Во целиот овој период САД ја признаваа предвоената бугарска влада и не ја признаа привремената влада.

Евидентно зближување меѓу двете земји се случи во есента 1947 година. Американската легација во Софија повторно започна со работа на 27 септември истата година, а првиот повоен американски министер акредитиран во Софија, Доналд Хит, ги предаде акредитивните писма на 8 ноември 1947 година. Паралелно со тоа, бугарската легација во Вашингтон беше отворена на 21 ноември истата година, а Стојан Атанасов беше првиот привремен вршител на работите.^{373 374}

Во септември 1947 година во Стејт департманот повторно беше расправано прашањето на признавањето. Беше одлучено да се продолжи со постапката за признавање. Во меморандумот од средбата стои дека доколку земјата не беше признаена, САД ќе ги изгубеше сите можности да влијае на идниот политички развој на Бугарија. Признавањето беше образложено со следните аргументи: да се почувствува американската тежина, да се заштитат американските интереси и да се овозможи собирање на информации од стратешки интерес. Во таа насока, вршителот на должноста државен секретар, Роберт Ловет, на 1 октомври 1947 година соопшти дека прашањето на воспоставувањето на дипломатски односи со Бугарија е разрешено и дека е определен амбасадор. Со други зборови, САД се определи за прагматичен пристап по ова прашање.

Народна Република Бугарија формално беше прогласена во декември 1947 година со донесувањето на новиот Устав.

³⁷²Yale Law School – Avalon Project, Treaty of Peace with Bulgaria, February 10, 1947 . Available at http://avalon.law.yale.edu/20th_century/usmu012.asp[Accessed on 19 July 2013].

³⁷³Еден месец подоцна, на 29 декември 1947 година, новоименуваниот бугарски министер во САД, Нисим Меворах му ги предаде акредитивните писма на претседателот Труман.

³⁷⁴US Department of State, Office of the Historian, A Guide to the United State's History of Recognition, Diplomatic and Consular Relations, By Country, Since 1776: Bulgaria, Available at <http://history.state.gov/countries/bulgaria>[Accessed on 12 July 2013].

Американската загриженост за опозицијата, кршењето на граѓанските слободи и права и прогонот на политичките опоненти од страна на комунистичката влада растеше. Во таа насока, Стејт департманот реагираше за апсењето на Никола Петков. Во врска со ратификација на договорите за мир со Бугарија, Романија и Унгарија, претседателот Труман изрази жалење што големите сили сè уште не ги исполнија одредбите од договорите.

Што се однесува до трговските односи во оваа фаза, врз основа на членот 8 од мировниот договор со Бугарија, беше продолжено важењето на привремениот трговски договор од 1932 година.

4.4.2 Прекин на дипломатските односи (1950–1959)

Прекинон на дипломатските односи помеѓу САД и Бугарија коинцидира со доаѓањето на власт на В. Червенков како претседател на Министерскиот совет на Бугарија. Во февруари 1950 година Червенков стана бугарски премиер како Сталинов избор.³⁷⁵

Непосредно по неговото доаѓање на власт, на Червенков, дојде до отворен судир со САД во врска со случајот Костов³⁷⁶. Бугарската влада побара отповикување на американскиот министер Доналд Хит и го прогласи за persona non grata поради наводни шпионски активности, на што САД заведе став дека доколку барањето не биде повлечено, ќе бидат прекинати дипломатските односи. На 20 февруари 1950 г. Бугарија ги прекина дипломатските односи со САД, а следниот ден истото го направи и официјален Вашингтон. Министерот Хит ја напушти Бугарија на 24 февруари 1950 година.³⁷⁷

Прекинон на дипломатските односи меѓу двете земји траеше до 1959 година. Паралелно со прекинон на дипломатските односи, САД го замрзнаа имотот на Бугарија, а за целиот настан го обвинија СССР кој според нив

³⁷⁵ Во почетокот на педесеттите години во Бугарија особено се разви култот на личноста на Сталин.

³⁷⁶ Трајчо Костов ја извршуваше функцијата в.д. претседател на Министерскиот совет и беше осуден на смрт за шпионажа. За време на судењето во повеќе наврати беше спомнато името на американскиот министер како негов контакт.

³⁷⁷ US Department of State, Office of the Historian, A Guide to the United State's History of Recognition, Diplomatic and Consular Relations, By Country, Since 1776: Bulgaria, Available at <http://history.state.gov/countries/bulgaria> [Accessed on 12 July 2013].

сакаше да ја изолира Бугарија од останатиот свет.³⁷⁸ Од друга страна, во периодот 1950–1951 САД беа обвинети дека преку нејзините сателити Југославија, Грција и Турција изведуваат шпионски активности во Бугарија и за тоа ги информираа и Обединетите нации.³⁷⁹

Во контекст на заострувањето на односите со Советскиот Сојуз и неговите сателити во Источна Европа, САД воведоа мерки за ограничување на трговските односи. Во таа насока, беа воведени т.н. извозни дозволи со цел да се оневозможи извозот во СССР и „народните“ демократии. Во почетокот извозните дозволи се применуваа за определени производи и постепено до март 1951 почнаа да се применуваат на сите производи. Во јули 1951 година беа укинати царинските олеснувања, а на 12 јули САД се повлекоа од привремениот трговски договор со Бугарија. Дополнително, со т.н. Закон на Бетл, донесен на 26 октомври 1951 година, на владата ѝ беше овозможено да воведува ембарго на извоз на производи во СССР и „народните“ демократии.

Според говорот на Червенков во 1953 година, САД немаше никакво оправдување за прекин на односите. За овој говор Стејт департманот издаде помалку циничко соопштение во кое „ги прими со интерес неговите ставови“, но и „го реafirмираше чувството на длабоко пријателство кое американскиот народ и влада го има за народот на Бугарија“.³⁸⁰

Сепак, се чини дека смртта на Сталин во март 1953 година имаше големо влијание на Бугарија и нејзината надворешна политика. Во тој правец, овој настан во голем дел придонесе и за трансформација на бугарската надворешна политика вклучително и во односите со САД. Идејата за нормализација на односите беше за првпат иницирана од Червенков во обраќањето по повод националниот празник на Бугарија на 9 септември 1953 година. Во следните три години има повеќе иницијативи и комуникации за обновување на односите помеѓу двете држави.³⁸¹

Во средината на педесеттите години дојде до промена во водството на БКП - Тодор Живков стана прв секретар на партијата. Во 1962 година

³⁷⁸Wolff, R. L., (1956)*The Balkans in Our Time*,Harvard University Press, pp. 475 - 476.

³⁷⁹Letter of the Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of Bulgaria to the United Nations Secretariat, April 17, 1951 in: Documents on the Hostile and Aggressive Policy of the Government of the United States of America against the People's Republic of Bulgaria, Ministry of foreign affairs, Sofia, 1952, pp. 144 – 168.

³⁸⁰Department of State Bulletin, XXIX (743), September 21, 1953 p.375.

³⁸¹Во тие разговори како посредник е вклучена и полската амбасада во Софија и Вашингтон. Техничките разговори се водат во текот на 1958 година преку претставниците во ОН.

Живков беше избран за премиер на Бугарија. Тој беше лидер на Бугарија во следните 27 години.

Во 1957 година, полската амбасада која ги застапуваше интересите на Бугарија во САД, се обрати до Стејт департманот со иницијатива за нормализирање на односите. Стејт департманот на оваа иницијатива одговори дури после една година. На претседателот Ајзенхауер му беше препорачано нормализирање на односите под услов да бидат повлечени обвинувањата од 1950 година и да биде овозможено непречено функционирање на американската амбасада.³⁸² Во текот на 1958 година Стејт департманот подготви документ во врска со политиката кон Албанија и Бугарија.³⁸³ Имајќи го предвид потенцијалното повторно воспоставување на дипломатски односи, како потенцијални активности за исполнување на американските интереси во Бугарија беа утврдени: развојот на односите со соседите, а особено Југославија, Грција и Турција (решавање на проблемот на репарациите со Грција и статусот на етничките Турци во Бугарија), како и поттикнувањето на национализам кој би можел да резултира во помала зависност од СССР.³⁸⁴

Конечно, дипломатските односи меѓу двете земји беа нормализирани на 24 март 1959 година. Новоименуваниот амбасадор на Бугарија Петар Вутов му ги предаде акредитивните писма на претседателот Двајт Ајзенхауер на 15 јануари 1960 година.³⁸⁵ Агреман за американскиот ополномоштен министер во Бугарија беше побаран преку швајцарската легација во ноември 1959 година. Новиот министер Едвард Пејџ Младши пристигна во Софија на 7 март 1960 година. Во акредитивното писмо од Ајзенхауер беше потенцирана неговата главна задача – „максимално да го развива пријателството кое одамна постои меѓу народите на САД и Бугарија”.

Во контекст на причините за прекилот на дипломатските односи, значајно е да се нагласи дека Трајчо Костов беше рехабилитиран во 1965 година.

³⁸²Memorandum from the Acting Secretary of State Herter to President Eisenhower, Washington, August 30, 1958.

³⁸³ И двете земји во овој период немаа дипломатски односи со САД.

³⁸⁴Considerations of Policy Toward Albania and Bulgaria, Draft – paper Prepared N. Spencer Barnes of the Policy Planning Staff, Washington, May 19, 1958.

³⁸⁵ Тошкова, В., стр. 271.

Еден од првите американски гестови во контекст на нормализацијата на односите, претставуваше подарокот на книги за Бугарската академија на науките и Комитетот за пријателство и културни врски со странство.

4.4.3. Од Кенеди до Реган – повторно воспоставување на односите и развој на соработка во определени полиња (1960–1989)

Повторното воспоставување на дипломатските односите помеѓу Софија и Вашингтон ја создаде неопходната рамка за поттикнување на соработка во определени полиња. Во првата половина на шеесеттите години постоеше извесна тензија во односите. Се чини дека полињата во кои најпрво започна да се развива соработка, беа областите на образованието и културата.

Во таа насока, значајно е да се нагласи дека поучени од позитивното искуство на американската национална изложба во Москва во 1959 година, која ја посетија преку 2,7 милиони граѓани од сите краеве на Советскиот Сојуз, САД се претставија на Пловдивскиот саем во 1960 година.³⁸⁶

Примената на инструментите на јавната дипломатија во текот на шеесеттите години придонесуваше за подобрување на разбирањето на двете земји. Во тој контекст, би го посочиле развојот на соработка преку USIA, спогодба со фондацијата „Форд“ за научни специјализации на Бугари во САД итн. Во овој период е актуелна соработката на полето на културата. Уште во летото 1961 година директорот на УСИА имаше средби со бугарски претставници на кои беа отворени можностите за идна соработка.

Нов американски министер во Бугарија пристигна во август 1962 година. Станува збор за Јуџин Мур Андерсон која имаше забележителни активности по речиси еднодеценискиот прекин на односите. Андерсон покрена иницијативи за културна соработка, како и за доделување на статус на најповластена нација во трговијата со САД.

Во истиот период, Бугарија иницираше разговори за спорните финансиски прашања и како резултат на тоа, беше потпишана финансиска спогодба во 1963 година. Во тој контекст, не треба да се заборави дека Бугарија беше целосно интегрирана во Источниот блок за време на комунистичкиот период. Советскиот Сојуз претставуваше пазар за 60% од

³⁸⁶Тошкова, В., стр. 274.

бугарскиот извоз, а дури 90% од потребните енергенси ги обезбедуваше преку оваа земја. Сепак, во тие услови, дел од западноевропските земји во текот на шеесеттите години се обидуваат да воспостават трговски односи со Источна Европа. За илустрација, во текот на 1963 и 1964 година Западна Германија воспостави трговски мисии во Полска, Унгарија, Романија и Бугарија. Германската политика беше насочена против статус кво во Источна Европа.³⁸⁷ Што се однесува до САД, се чини дека немаа поголем интерес во оваа област, а во овој период присутни се само изолирани иницијативи за економска соработка.

Во натамошната анализа на билатералните односи меѓу Софија и Вашингтон треба да се потенцира одлуката на Политбирото на ЦК на Бугарската комунистичка партија (БКП) да се забрза процесот на подигнување на легациите на ниво на амбасади, како и склучување на конзуларни договори и договори за правна помош.³⁸⁸

Се чини дека атентатот на претседателот Кенеди и настаните во Индокина немаа поголемо влијание на билатералните односи.

Сепак, на крајот на 1963 година беше евидентиран и еден инцидент поврзан со судењето на еден бугарски граѓанин кој беше обвинет за шпионски активности во корист на САД. Во знак на протест беа организирани „спонтани“ протести пред зградата на легацијата во која беше нанесена штета.³⁸⁹

До извесно подобрување на односите дојде во текот на 1966 година (не беа организирани насилни протести, се зголеми бројот на издадени визи, но и започна економска соработка³⁹⁰).³⁹¹

Во рамките на постапката за именување на нов ополномоштен министер во Бугарија, помошник државниот секретар на САД, Аварел Хариман, потенцираше дека „САД се определени да се зближуваат сè повеќе со Бугарија”.³⁹² Во текот на втората половина на шеесеттите години дојде до благо интензивирање на интензитетот на билатералните контакти на највисоко ниво. Во таа насока, во 1967 година се сретнаа бугарскиот

³⁸⁷Schwartz, T. A. (2003) *Lyndon Johnson and Europe*, Harvard University Press, p.25.

³⁸⁸Тошкова, В., стр. 272.

³⁸⁹Telegram From the Legation in Bulgaria to the Department of StateSofia, January 9, 1964

³⁹⁰Тоа особено се однесува на набавката на нафта, отворањето на погон за производство на пијалакот „Кока кола”. Во 1965 година во Бугарија допатува првата група на американски туристи со чартер лет.

³⁹¹Airgram from the Legation in Bulgaria to the Department of StateSofia, January 26, 1966.

³⁹²Тошкова, В., стр. 275.

министер за надворешни работи Иван Башев и државниот секретар Дин Раск, а Тодор Живков редовно остваруваше средби со американските дипломатски претставници во Бугарија.

Имајќи ги предвид овие трендови во билатералната соработка, ЦК на БКП се реши да заземе поумерен пристап во односите со САД. Промената во односот на БКП кон САД беа прецизирани во документот „За односите на нашата земја со САД“. Во новото решение, БКП сугерираше „пропагандата против империјалистичката политика на САД“ да продолжи според дотогашните укажувања, но да се избегнуваат непотребен остар речник и лични навреди на државните раководители на САД.

Во текот на шеесеттите години Живков ја утврди својата власт во Бугарија и ги елиминираше сите политички противници. Во 1965 година беше организиран обид за негово соборување од власт од група на членови на партијата и армијата, но обидот беше навремено откриен.

Живков водеше политика на апсолутна лојалност кон Советскиот Сојуз. Сепак и покрај одржувањето на тесни врски со Москва, Бугарија одржуваше елементарни односи и со Западот. Во 1966 година бугарскиот претседател Тодор Живков за првпат престојуваше во официјална посета на држава надвор од комунистичкиот блок – Франција. Бугарија започна да развива односи со СР Германија во текот на педесеттите година, а официјални дипломатски односи беа воспоставени во 1973 година.

Тодор Живков во повеќе наврати престојуваше во САД, но неговите активности беа исклучиво во рамките на ОН.³⁹³ Треба да се потенцира дека неговата контроверзна ќерка Људмила имаше организирано настани за промоција на културата во САД.

До поголема релаксација во односите дојде во втората половина на шеесеттите години. Администрацијата на Линдон Џонсон, за време на неговиот втор мандат (1965–1969), сакаше да даде нов импулс во американските односи со источноевропски земји. Во таа насока, за време на обраќањето во Конгресот во јануари 1966 година, повика на градење на „нови мостови кон Источна Европа“ и најави укинување на рестрикциите во трговијата со овие земји.³⁹⁴ Оваа идеја беше ладно примена во официјална

³⁹³Chary F. B., (2011). *The History of Bulgaria*, Santa Barbara, ABC – CLIO, p .142.

³⁹⁴State of the Union Addresses by United States Presidents. An Electronic Classics Series Publication. Available at <http://www2.hn.psu.edu/faculty/jmanis/poldocs/uspressu/suaddresslbjohnson.pdf>[Accessed on February 1, 2014]

Софија и беше третирана како обид за внесување на капиталистичкиот систем во бугарското социјалистичко општество.

Како дел од приближувањето во билатералните односи, на 29 ноември 1966 година, дипломатските претставништва на двете земји, од легација беа кренати на ниво на амбасади.³⁹⁵ Оваа одлука претставуваше составен дел од политиката на Линдон Џонсон за „градење на мостови“.

Во економската соработка не дојде до поголеми промени. Трговската размена во 1966 година изнесуваше само 3 милиони долари од кои 1 милион беше бугарски извоз во САД.

Што е карактеристично за билатералните односи во шекош на седумдесеттите години?

Односот на Бугарија кон надворешната политика и местото на земјата на глобалната политичка сцена во почетокот на седумдесеттите години најдобро ја илустрираше еден член од бугарскиот Устав од 1971 година. Бугарскиот Устав недвосмислено дефинираше дека државата им служи на граѓаните преку „развојот и зацврстувањето на пријателството, соработката и взаемната помош со СССР и другите социјалистички земји“, како и промовирањето на политика на мир и разбирање со сите земји и народи.³⁹⁶ Согласно овој Устав, надлежни органи за водење на надворешната политика беа: Народното собрание, Државниот совет и Владата, односно Советот на министри. Народното собрание беше надлежно за објавување на војна и мир и за ратификација на меѓународни договори. Државниот совет беше надлежен за претставување на државата во меѓународните односи и запоставување и отповикување на дипломатските претставници. Конечно, Владата ја организираше и водеше надворешната политика во рамките утврдени од страна на Собранието и Државниот совет.³⁹⁷ Бугарија беше верен сојузник на СССР во надворешната политика и ги поддржување советските ставови и интервенции од Чехословачка до Авганистан.

³⁹⁵ Првиот бугарски амбасадор во САД, Љубен Герасимов, ги предаде акредитивните писма на 14 декември 1966 година, а првиот американски амбасадор во Бугарија, Џон Мексвини – на 19 април 1967 година.

³⁹⁶ Конституција на Народна Република Бугарија, 1971. Достапно на <http://parliament.bg/bg/19> [Пристапено на 23 септември 2014].

³⁹⁷ Katsikas, S. (2012) *Negotiating Diplomacy in the New Europe: Foreign Policy in Post – Communist Bulgaria*, I. B. Tauris, p.13.

Според раководителот на Одделот за Бугарија, Романија и Бугарија во Стејт депарتمانот, Џонсон, односите во овој период ги карактеризираше како „ладни, коректни, минимални и управувани од Москва и дека од Бугарија зависи да одговори на иницијативите за поголемо пријателство”.³⁹⁸

Во седумдесеттите години на XX век, евидентно беше видливото зголемување на трговската размена која се движеше помеѓу 6 и 7 милиони долари на годишно ниво. Аспирациите на Бугарија беа да го достигне нивото од 30 милиони долари, а особено фокусот беше ставен на извозот на висококвалитетен тутун во САД.

Од друга страна, во овој период дојде до првата директна средба шефовите на дипломатиите на двете земји, Младенов и Роџерс, на маргините на Годишното собрание на ОН во септември 1972 година. За содржината на оваа средба најсликовито говори документот на Стејт депарتمانот. На оваа средба министерот Младенов иницираше да дојде до подобрување на билатералните односи. Во таа насока, Младенов предложи унапредување на трговската размена, а особено извозот на бугарски цигари, вино и електрични камиони, како и организирање на официјална средба на потпретседателот на бугарската влада во Вашингтон. Од друга страна, државниот секретар на САД начелно ги поддржа овие иницијативи. Сепак, беше нагласено дека овие иницијативи би можеле да бидат реализирани само откако ќе биде потпишана американско-бугарската конзуларна конвенција, како и да биде спречено понатамошното вознемирување на персоналот на американската амбасада во Софија.^{399, 400}

Следната година во меморандум до претседателот Никсон беше потенцирана потребата од почеток на економските и трговските односи со земјите во Источна Европа, меѓу кои беше и Бугарија, кои не го уживаат статусот на најповластена нација во трговијата со САД.⁴⁰¹

³⁹⁸Тошкова, В., стр. 277.

³⁹⁹Telegram From Secretary of State Rogers to the Department of State, New York, September 29, 1972.

⁴⁰⁰ Во контекст на средбата Младенов - Роџерс, значајно е да се нагласи дека првата конзуларна конвенција меѓу двете земји беше потпишана во 1974 година.

⁴⁰¹Memorandum from the President's Assistant for National Security Affairs (Kissinger) and the Assistant to the President (Flanigan) to President Nixon, Washington, April 26, 1973. Washington, April 26, 1973.

Во текот на 1973 година бугарска делегација ги посети САД во функција на склучување на договор за најповластена нација во трговијата.⁴⁰² Консеквентно на тоа, беше интензивирани економската соработка во средината на седумдесеттите години. Беа реализирани поголем број иницијативи, вклучувајќи ги активностите на трговските комори, а беше и даден предлог за формирање на Бугарско-американски економски совет. Беше воспоставена и соработка со компанијата „Пепси“ која започнува со увоз на бугарски вина во САД, а во април 1975 г. Бугарија ја посети и претседателот на банката Чејс – Менхетен, Давид Рокфелер.⁴⁰³

Во текот на 1975 година од исклучително значење претставуваше формирањето на КЕБС и потпишувањето на Завршниот акт од Хелсинки. На маргините на овој значаен состанок дојде до првата средба помеѓу претседателите Форд и Живков. Во текот на 1975 година започна и праксата на САД за консултации и размена на гледишта со европските социјалистички држави. Во тој правец, односите со Бугарија, се темелеа на промоција на конструктивни и реципрочни односи и интензивирање на билатералната размена.⁴⁰⁴

Во 1977 година беше организирана бугарска изложба во музејот „Метрополитен“ во Њујорк.

Од исклучително значење за унапредување на односите и разбирањето беше потпишувањето на Договорот за реципрочно укинување на забраната за движење на американските дипломати во Бугарија и бугарските дипломати во САД во 1979 година. Склучувањето на овој договор им овозможи на американските дипломати поактивно да контактираат со различни структури во бугарското општество.

Развојот на односите со Западот бележеше нагорен тренд сè до изборот на Роналд Реган за претседател на САД. Реган воведо порестриктивна политика во однос на комунистичките држави. По воведувањето на ограничувања за извоз на висока технологија за Источна Европа, американскиот извоз во Бугарија се намали од 225 милиони долари во 1981 на 125 милиони во 1982 година.⁴⁰⁵ Дополнителна тензија во

⁴⁰²Keefe E.K et al, (1974)*Area Handbook for Bulgaria*, Washington, US Government Printing Office, pp. 177 – 178.

⁴⁰³Тошкова, В., стр. 278.

⁴⁰⁴Department Of State Publication. Background Notes Series, April 1983, pp. 1-7.

⁴⁰⁵United Nations Yearbook of International Trade Statistics vol. 1, 1983, p. 180.

билатералните односи предизвика и одлуката на САД за распоредување на нуклеарни ракети од среден дострел во Европа.

Во почетокот на осумдесеттите години, во САД и западноевропските земји се создаде негативен тренд во јавното мислење за Бугарија поради информациите дека земјата стои зад обидот за атентат на папата Јован Павле II. Бугарската позиција дополнително беше влошена со информациите за вмешаност во убиствата на неколку бугарски дисиденти и новинари кои живеат во странство (убиството на бугарскиот дисидент Ѓорѓи Марков и др.).

Покрај тоа, се појавија гласини за учество на државните претпријатија (Kintex) во шверц на дрога и оружје од Бугарија кон Западот. Како резултат на тоа, во јули 1982 Стејт департаментот ја обвини Бугарија дека претставува држава која спонзорира тероризам.⁴⁰⁶ Освен тоа, и процесот за промена на имињата на бугарски Турци (1984–1985) негативно влијаеше на билатералните односи во овој период.

Бугарија помина декади на изолација и отсуство од поинтензивни контакти и односи со западноевропските земји. Тоа се манифестираше и на средбите на највисоко ниво. Прв британски секретар за надворешни работи кој ја посети Бугарија за првпат од XIX век беше Џефри Хов во 1985 година што сугерира дека изолација постоеше и пред доаѓањето на комунистите на власт. Затоплување на односите со Западот започна по доаѓањето на власт на Горбачов (1985) во СССР.

Прв западен шеф на држава кој ја посети Бугарија од периодот пред Втората светска војна беше францускиот претседател Франсоа Митеран во 1989 година. Што се однесува до билатералните средби со САД, највисок американски функционер кој ја посети Бугарија во периодот 1945–1989 година беше помошник државен секретар.⁴⁰⁷

Бугарија поднесе барање за зачленување во ГАТТ во 1988 година, но и покрај очекуваниот успех, истото беше одбиено поради програмата за асимилација на Турците.

САД одржуваше врски со Живков сè до неговото заминување од власт – 10 ноември 1989 година. Во таа насока, Живков имаше две средби со помошник државен секретар на САД, Џон Вајтхед, во 1982 и 1988 година. Во овие средби беа отворени различни прашања – забраната за патување во

⁴⁰⁶ The Times, July 3, 1984, p.5.

⁴⁰⁷ Curtis G., (1993) *Bulgaria: A Country Study*, Department of the Army, pp. 221-223.

САД, човековите права, малцинствата и слободата на вероисповед. Покрај тоа, статусот на „исламското малцинство“ беше предмет на особен интерес на САД.⁴⁰⁸ Според Тошкова, во белешките од средбата со Вајтман во 1988 година е заклучено дека САД имаат избрано прагматичен пристап во односите со источноевропските земји и следствено на тоа, следи активирање на бугарско-американските односи во определени области – надминување на дискриминаторскиот режим кон НРБ, склучување договор за кредит, спогодба за избегнување на двојното оданочување, поддршка за прием во ГАТТ.⁴⁰⁹

Може да се заклучи дека надворешната политика на Бугарија кон САД за време на Живков во голем дел беше детерминирана од страна на СССР. Недвосмислено, бугарската држава ги поддржа советските интервенции во Чехословачка и Авганистан што недвосмислено имаше влијание и автоматски ја дистанцираа земјата од Западот. Се разбира, во периодот по воспоставувањето на дипломатските односи беше видлив континуиран напредок во билатералните односи во повеќе области со мали исклучоци во текот на осумдесеттите години. Крајот на осумдесеттите се карактеризира и со поголема автономност во одлучувањето на Софија.

4.5. Транзицијата кон демократија и развојот на билатералните односи во периодот на Берлинскиот суг

Крајот на осумдесеттите години на XX век донесе големи промени во Бугарија и останатите источноевропски земји. Комунизмот крахираше, падна Берлинскиот ѕид и наскоро дојде до дезинтеграција на СССР. Овие процеси имаа големи последици за Бугарија. Земјата ги загуби традиционалните бугарски пазари, беше создаден безбедносен вакуум, а најнапред се соочи со предизвикот да го спроведе процесот на транзиција од комунизам во демократија.

Првите повеќепартиски избори по Втората светска војна во Бугарија се одржаа во јуни 1990 година. Мнозинството на гласови на изборите ги освои Бугарската социјалистичка партија (наследник на Бугарската

⁴⁰⁸Тошкова, В., стр.280-281.

⁴⁰⁹Тошкова, В., стр. 281.

комунистичка партија), а Сојузот на демократските сили стана опозициона партија која одби да учествува во владата.

Се чини дека пресудната фаза во бугарската транзиција беше средбата која Жељу Желев ја имаше со западните лидери во есента 1990 година, на која ја објасни бугарската неутрална позиција и достави барање за помош. Трансформацијата на бугарската надворешна политика започна уште во 1991 година: Бугарија достави покана за папата да ја посети Бугарија, беше започната истрага за убиството на Марков, беа воспоставени дипломатски односи со Јужна Кореја и Израел, како и започна учеството на цивилни лица од Бугарија во интервенцијата во Персискиот Залив.

По падот на Берлинскиот ѕид, Бугарија се фокусираше на развивањето на добри и стабилни односи со САД. Тоа беше и европски тренд – сите членки на Унијата имаа стабилни односи со Соединетите Држави. Почетокот на билатералната соработка особено се манифестираше на полето на одбраната. САД ѝ обезбедија помош во обука, опрема и учество во вежби на НАТО.

Прв лидер на Бугарија кој оствари официјална средба со американски претседател, беше претседателот Жељу Желев во септември 1990 година кога се сретна со претседателот Џорџ Х. В. Буш. Следеше серија на повеќе билатерални средби на различно ниво. Што се однесува до американските претседатели, двајца американски претседатели ја посетија Бугарија: Клинтон во 1999 година и Џорџ В. Буш во 2007 година. Џејмс Бејкер повторно беше првиот американски државен секретар кој ја посети Бугарија на 10 и 11 февруари 1990 година^{410 411}.

Како резултат на новиот ангажиран однос со западноевропските држави, во мај 1994 година Бугарија стана првата посткомунистичка држава – претседавач со претседателството на Советот на Европа.

Бугарија поднесе барање за членство во НАТО во 1997 година. Земјата ги поддржа и операциите предводени од САД кои произлегоа од нападите на 11 септември 2001 година. Во таа насока, владата на Бугарија за време на мандатот на Иван Костов (1997–2001) заведе отворена прозападна и про - НАТО позиција.

⁴¹⁰ Покрај Бејкер, Бугарија ја посетија и државните секретари Олбрајт, Паул, Рајс и Клинтон.

⁴¹¹ US Department of State, Office of the Historian, Secretary Travels to Bulgaria, Available at <http://history.state.gov/departmenthistory/travels/secretary/bulgaria> [Accessed on 12 July 2013].

Бугарија и Романија не успеаја да станат членки на НАТО во првиот бран на проширување со источноевропски земји кој се случи во 1999 година. Но, по нападите од 11 септември 2001 година стратешкото значење на овие две земји забележително се зголеми. Како резултат на тоа, во ноември 2001 година Бугарија и САД склучија договор кој овозможи прелет, транзит и престој на американски сили на територијата на земјата. САД започнаа да користат еден воен аеродром, како и базата Сарафово. Со тоа, бугарскиот воздушен простор беше отворен за американските бомбардери, а воениот аеродром де факто стана американска база. За првпат по 1918 година Бугарија дозволи функционирање на странска воена база на нејзината територија. За споредба, странски воени бази во Бугарија не постоеја за време на Втората светска војна, ниту за време на Студената војна.

САД подоцна обезбеди и воена помош за подобрување на инфраструктурата на овие капацитети. Очигледно е дека во овој период се користеше секоја можност да се поддржат американските интереси.⁴¹² Бугарија активно учествуваше во мисиите во Ирак и Авганистан и имаше жртви (20 војници ги загубија животите). Тој факт негативно се одрази на јавно мислење во земјата за испраќањето на војниците во мисии во странство.

Сепак, Бугарија не потпиша договор за изземање од гонење на американски државјани од јурисдикцијата на меѓународниот кривичен суд (ДИАГ). Во знак на одговор САД ја укинаа воената помош за Бугарија во износ од 1,2 милиони долари.⁴¹³ Во ноември 2003 година администрацијата ја ублажи оваа мерка со тоа што дозволи средствата од овој фонд да се користат за активности поврзани со американските национални интереси.⁴¹⁴

Интересно е да се нагласи дека во рамките на лобирањето во Советот за безбедност за донесување на резолуција за поддршка за интервенција во Ирак, Бугарија им понуди безусловна поддршка на САД. Сепак по речиси седум недели на лобирање и притисоци на САД, само

⁴¹²Bideleux, R., Jeffries, I., (2007) *The Balkans: A Post Communist History*, Routledge, pp.119 - 120.

⁴¹³Jackson, D., *Allies and Ideology*, The Washington Post, November 24, 2003.

⁴¹⁴Meyer E. M., *The Compatibility of the Rome Statute of the International Criminal Court with the U.S. Bilateral Immunity Agreements Included in the American Service Member' Protection Act*, In: *Oklahoma Law Review*, (2005) Vol. 58:97, p. 131.

гласовите на три држави беа обезбедени (Велика Британија, Шпанија и Бугарија).⁴¹⁵

Развојот на политичките односи имаше големо влијание на економските односи. Американските инвестиции во Бугарија во периодот 1993–2006 г. изнесуваа преку 800 милиони долари. Во периодот 1995–2012 г. бугарскиот извоз во САД се зголеми од 128 на 304 милиони долари. Во истиот период, увозот од САД се зголеми од 103 на 437 милиони долари.⁴¹⁶

Во земјата постоеше и сè уште постои силно проамериканско лоби. Слично на познатата идеја на Тодор Живков, Бугарија да стане шеснаесетта република на Советскиот Сојуз, во јавниот дискурс на земјата често беше присутна апсурдната идеја Бугарија да стане педесет и првата држава на САД. Ова идеја беше присутна и во другите балкански држави. Од друга страна, постојеа и исклучоци од отворениот проамериканизам. На пример, политичката партија АТАКА, формирана во 2005 година, претставуваше една од ретките партии која се спротивставуваше на поблиските односи на Бугарија со Западот и САД.⁴¹⁷

Бугарија стана членка на НАТО во 2004 година, а на ЕУ на 1 јануари 2007 година. Во април 2006 година Романија и Бугарија потпишаа договори со администрацијата на Џорџ Буш за воспоставување на американски воени бази во овие две земји.⁴¹⁸ Интересно е да се нагласи дека во отсуство на рамка на ЕУ за односи со соседите, Бугарија го искористи НАТО и билатералните односи со САД за да биде контакт земја за Грузија во 2005 година.⁴¹⁹

Што се однесува до емиграцијата од Бугарија во САД, постојат два главни брана во текот на XX век: на почетокот на XX век и по паѓањето на Железната завеса во 1989 година. Според пописот од 2000 година, бројот на лица со бугарско потекло се движеше околу 60 илјади.⁴²⁰

⁴¹⁵Herring G. C., (2008)*From Colony to Superpower: US Foreign Relations since 1776*. Oxford University Press, pp. 951.

⁴¹⁶Bulgarian national bank. Exports – Main Trade Partners and Regions Available at: http://stat.bnb.bg/bnb/dd/new_exp_coun.nsf/fsWebIndexEN [Accessed on July 5, 2014].

⁴¹⁷Chary, F. B., (2011). *The History of Bulgaria*, Santa Barbara, ABC – CLIO, p. xiii.

⁴¹⁸Bechev, D., From Policy-Takers to Policy-Makers? Observations on Bulgarian and Romanian ForeignPolicy Before and After EU Accession.In: *Perspectives on European Politics & Society*, June 2009, Vol. 10 Issue 2, p. 220.

⁴¹⁹Бугарија беше надлежна и за функционирањето на НАТО центарот во Тбилиси.

⁴²⁰United States Census Bureau, Ancestry, American Community Survey, Available at: <http://www.census.gov/population/ancestry/data/>[Accessed September 15, 2014].

Можеме да заклучиме дека кулминацијата на бугарско-американските односи во XX век се случи во последната негова декада. Бугарија и САД во трите клучни цивилизациски предизвици во XX век (Првата и Втората светска војна и Студената војна) беа на различни страни. Под такви услови, можностите за развој на формални односи и соработка беа исклучително ограничени. Демократизацијата и трансформацијата на Бугарија и нејзините стратешки интереси во последната декада, на двете земји им овозможи поинтензивна соработка во сите сфери, вклучително политичките односи, економската соработка и одбраната.

Иако во почетокот на транзицијата билатералните односи би можеле да се дефинираат во општата рамка на асимитричното партнерство со европските земји, во период од две декади Бугарија ги реализираше своите стратешки цели за членство во евроатлантските структури. Бугарија за разлика од дел од останатите балкански држави (Албанија, Босна и Херцеговина, Романија, Македонија) не го потпиша ДИАГ, тежнеејќи на тој начин да промовира партнерство на еднакви основи.

5. Грција

Историјата на грчко-американските односи е историја на несогласување и соработка.⁴²¹ САД има најдолга традиција на односи со оваа држава во споредба со сите останати балкански држави, но и најинтензивни односи по сите параметри (обезбедена помош, воена соработка, интензивен билатерални посеји, како и големина на емиграцијата во САД). За разлика од останатите држави, Грција континуирано одржуваше дипломатски односи со САД. Грција беше дел од оние држави кои интензивно ја користеа американската финансиска помош и дипломатска заштита во текот на XX век, а во главните конфликти САД и Грција секогаш беа на истата страна.

Интересот на САД за Балканот и Грција доживеа невидена трансформација во XX век. Иако САД, со мали исклучоци, беа релативно незаинтересирани за настаните во Европа пред почетокот на Втората светска војна, по завршувањето на војната дојде до значителни промени. Искрочок на војната, потребата од реконструкција, но и почетоките на блоквската поделеност целосно ги променија додогошните односи на континентот, а токму прашањето на Грција преиспитуваше првото поголем предизвик за американската надворешна политика во Студената војна. Дојдениот момент преиспитуваше фактот што се претпоставува дека бројот на американски граѓани кои имаат грчко потекло надминува 3 милиони.⁴²²

XX век беше исклучително турбулентен и за Грција. Во текот на XX век Грција беше соочена со пет војни, две граѓански војни (1917–1918 и 1946–1949г.), десет воени побун, три периоди на воена односно авторитарна власт и два периоди на странска окупација во текот на Првата и Втората

⁴²¹ Serfaty, S., US – Greek Relations in the Broader Context, In: Pfaltzgraff, R. L., Keridis, D., (eds.) (1997) *Security in Southeastern Europe in the US p Greek Relationship*, Brassey's, p. 189.

⁴²² US Department of State, US Relations with Greece, Available at: <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/3395.htm> [Accessed on 14 September 2013].

свејска војна⁴²³. Покрај тоа, во XX век Грција доживеа територијално проширување по Балканските војни, но и национална катарстрофа во Мала Азија.

5.1. Создавањето на современата грчка држава и тенденциите во нејзиниот развој во XIX век

Грција беше создадена како мала држава на Балканот во војната за независност од Турската империја која траеше од 1821–1832 година. Уште од своето создавање, Грција беше под силно влијание на европските сили – Велика Британија, Франција и Русија. Недвосмислено, грчката стратешка позиција помеѓу трите континенти, но и нејзината слабост како нова држава претставуваше еден вид магнет за големите европски сили поради можноста да го наметнат своето влијание во регионот кој дотогаш со векови беше под власта на Турската Империја. Според Кофас, во принцип грчката зависност од дипломатска, воена и економска помош во XIX век не се разликуваше од една латиноамериканска република.⁴²⁴

Генерално, грчката политика во XIX век ја карактеризираа три тенденции. Првата тенденција се однесуваше на поларизацијата на грчките политички партии и народните движења на два табора популарно наречени „соколи“ и „гулаби“. Првата групација се залагаше за експедитивно спроведување на „Megali idea“⁴²⁵ и тоа преку континуирани воени напади на Турската Империја, за разлика од втората групација која исто така ја подржуваше „Megali idea“, но првенствено поддржуваше развој и модернизација на грчката држава.

Втората тенденција во грчката политика во XIX век се однесуваше на присутната странска интервенција во внатрешната и надворешна политика на земјата од страна на трите европски сили. Само за илустрација, дури и политичките фракции во овој период беа именувани по имињата на големите

⁴²³Coulombis T., Defining Greek Foreign Policy Objectives. In: Coulombis T., Iatrides, J. (1980) *Greek American Relations – A Critical Review*. Athens Printing Company, p. 21-23.

⁴²⁴Kofas, J.V. (2003) *Under the Eagle's Claw: Exceptionalism in US Greek Relations*. Praeger, p. 2.

⁴²⁵ „Megali idea“ претставува концепт кој за првпат го воведоа Јоанис Колетис во 1844 година. Овој концепт повикуваше на создавање на голема грчка држава преку која сите Хелени ќе живеат во една држава. Под Хелени се подразбираа луѓе кои зборуваат грчки јазик, беа православни христијани по верско убедување и ја населуваа територијата со која владеела античките Грци или Византија.

сили. Како резултат на тоа, во грчкото општество уште во XIX век беше развиена силна чувствителност кон инволвирањето на странски фактори во домашната политика. Истото е сè уште присутно.

Конечно, третата тенденција се однесуваше на културната поделеност помеѓу од една страна, прозападните кругови и традиционалистите од друга страна. Прозападните кругови се залагаа за развој на Грција како западноевропска држава („Грција му припаѓа на Западот“), а за традиционалните – земјата требаше да се развива по урнекот на Византија⁴²⁶ со силна поврзаност на државата со црквата. Традиционалните кругови постоеја и во XX век и се залагаа за приклучување на Грција кон Третиот свет.

Овие три тенденции извршија големо влијание врз грчката надворешна политика во XX и ги дадоа главните насоки на нејзиниот развој.

Што се однесува до односите на Балканот, треба да се потенцира дека од процесот на создавање на независна грчка држава произлегоа неколку идеи кои имаа влијание на односите на Балканот и денеска: идејата за создавање на грчка независна црква, која беше официјално признаена во 1850 година, етничкото чистење на Муслиманите и паралелно со тоа, напорот за наметнување на единствен национален идентитет помеѓу различните христијански етнички групи кои живеат во земјата.

5.2. Традицијата во грчко-американските односи

Имајќи го предвид фактот дека во Грција борбата за независност против Отоманската Империја започна уште во 1821 година, овој процес имаше и свој одек во САД каде во голем дел беше доживеан како повторување на 1776 година. Несомнено, интересот кој го побуди грчкото востание во САД беше огромно. Тоа произлезе од повеќе фактори. Многу кругови во САД во грчката борба за независност препознаа елементи на американската борба за независност и како резултат на тоа сметаа дека истата треба да се поддржи. Ова раздвижување во САД произлезе и од фактот дека Грција беше доживувана како лулка на европската демократија, за разлика од перцепцијата за нејзиниот најголем противник – Турција, како

⁴²⁶Coulombis T., Defining Greek Foreign Policy Objectives. In: Coulombis T., Iatrides, J. (1980) *Greek American Relations – A Critical Review*. Athens Printing Company, p. 21-23.

најлоша варварска држава, односно држава на неверници. Во тој контекст, не треба да се заборава дека политичката елита на САД беше образувана во класично образование и со развиени високи афинитети и воодушевеност од политичките институции на Стара Грција. За илустрација на овој однос кон грчката култура ќе го наведеме примерот дека во борбата за американска независност постоеја идеи класичниот грчки јазик да биде службен јазик во САД.⁴²⁷

Во овој период во САД беше започната масовна акција за собирање на помош за оваа земја.⁴²⁸ Беа организирани голем број добротворни настани на кои беа собирани финансиски средства за поддршка на грчката борба за независност. На некој начин, САД ја зафати „грчка треска“.⁴²⁹ Сепак, и покрај големиот интерес на американското јавно мислење за овие настани, не дојде до поголемо американско инволвирање во настаните во Грција.

Истовремено, треба да се потенцира дека во овој период, во надворешната политика на САД беше актуелна Монроовата доктрина, промовирана во 1823 година. Инаку, самата доктрина во голема мера се темелеше на ставовите на државниот секретар Адамс. Како што веќе беше нагласено, Монроовата доктрина се базираше на ставот дека американскиот континент нема повеќе да се смета за предмет на идна колонизација од ниту една европска држава, со што индиректно беше утврдена западната хемисфера како главен приоритет на американската надворешна политика во XIX век .

Иако тогашниот претседател на САД Џејмс Монро се залагаше за давање на американска помош за грчката борба, со овој предлог не се согласи државниот секретар Адамс кој имаше јасен став дека тоа претставува европски проблем на кој САД немаат никакво влијание.⁴³⁰ Како резултат на тоа, САД излезе со став дека нема да се мешаат во внатрешните

⁴²⁷ Macmillan M., (2003) *Paris 1919: Six Months that Changed the World*. New York: Random House Trade Paperbacks, p. 353.

⁴²⁸ Во знак на поддршка и голем број градови во САД беа именувани со имиња како Атина или Сиракуза.

⁴²⁹ Herring G. C. (2008) *From Colony to Superpower: US Foreign Relations since 1776*. Oxford University Press, p. 153.

⁴³⁰ LaFeber, W., (1994) *The American Age: United States Foreign Policy at Home and Abroad (1750 - to the Present)*, WW Norton & Company, New York, p. 84.

работи во Европа.⁴³¹ На некој начин овој став претставуваше примена на Монроовата доктрина во пракса.

Сепак постоеја и поединци кои бараа поактивна улога на САД во врска со настаните во Грција. Во тој правец, дипломатскиот претставник (министер) во Франција, Галатин, бараше испраќање на американската медитеранска морнаричка ескадрила во војна со Турците, а конгресмените Клеј и Вебстер бараа испраќање на официјален агент во Грција.⁴³² Државниот секретар Адамс одговори на ставовите на Клеј во познатиот говор од 4 јули 1821 година во кој потенцираше дека САД им посакуваат слобода и независност на сите, но можат да се борат и да ја заштитиуваат само сопствената слобода и независност.

Но, како претседател Џон Квинси Адамс го прифати предлогот на Клеј и испрати таен агент, со цел да ја изрази наклонетост на САД кон грчкото движење, но и да ја испита нивната способност да одржуваат независна влада. Испратениот агент почина на пат кон Грција, а востанието беше поразено во април 1826 година.⁴³³

Што се однесува до развојот на билатералните односи, САД ја признаа независноста на Грција на 7 ноември 1837 година со одлуката да го овластат американскиот амбасадор во Лондон, Ендрју Стивенсон, да склучи договор за навигација со Грција. Оваа одлука произлезе од барањето на грчкиот амбасадор во Лондон поднесено на 26 април 1837 година за склучување на договор за навигација со САД.⁴³⁴ Претходно, по завршувањето на грчката војна за независност, во 1833 година трите големи сили (Велика Британија, Русија и Франција)⁴³⁵ побараа од САД да го признаат кралот Ото од Баварија за крал на Грција. САД го потврдија овој факт без притоа да извршат формално признавање.⁴³⁶

Во таа насока, постои извесна поделеност во врска со воспоставувањето на дипломатските односи меѓу овие две држави. Според американскиот Стејт департамент, конзуларните односи меѓу Грција и САД се

⁴³¹Herring G. C., p. 156.

⁴³²Idem, p. 153,

⁴³³Idem, p. 160.

⁴³⁴US Department of State. *A Guide to the United States' History of Recognition, Diplomatic and Consular Relations, by Country since 1776: Greece*. Available from <http://history.state.gov/countries/greece>. [Accessed 17 February 2011].

⁴³⁵ Велика Британија и Франција беа определени како земји-заштитнички на Грција, согласно со Лондонскиот договор од 7 мај 1832 година.

⁴³⁶Letter of United States Secretary of State Edward Livingston, 30 April 1833.

воспоставени на 27 јуни 1837 година со именувањето на првиот американски конзул⁴³⁷, а дипломатските односи – на 11 март 1868 година со именувањето на првиот американски резидентен претставник со звање министер во Грција.⁴³⁸ Истата година започна да функционира и американската легација во Атина.⁴³⁹ Од друга страна, според Јатридес, дипломатските односи помеѓу САД и Грција беа воспоставени во 1833 година, со признавањето на првиот крал на Грција.

Во втората половина на XIX век, американската надворешна политика не беше директно или подлабоко инволвирана во настаните во Европа. Од средината, па сè до крајот на XIX век САД беа фокусирани на заокружувањето на својата територија во географска смисла, од Атлантикот до Пацификот, (Manifest Destiny) и во таа насока настаните во Европа немаа приоритет за американската дипломатија во овој период. Дополнителен момент претставуваше Граѓанската војна во САД (1861–1865 г.) која во значителен временски период го оттргна вниманието од глобалните настани и процеси. За отсуството на интерес на САД за настаните во Европа, најдобро зборува податокот дека прв американски претседател кој посети европска држава во официјална посета за време на својот мандат, беше Вудро Вилсон во втората декада на XX век.

Се разбира, во овој период постоеше интерес за развој на економските односи меѓу Грција и САД, имајќи го предвид фактот дека првиот трговски договор беше потпишан уште во 1837 година. Во таа насока, интересно е да се нагласи и податокот за едно актуелно прашање за оваа земја. Почетоците на системот за финансиска контрола на Грција датираат уште од XIX век. Имено, уште во договорот за мир на Грција и Турција, беше предвидено формирање на меѓународна финансиска комисија која имаше овластување да ги собира и распределува приходите за сервисирање на грчкиот надворешен долг. Оваа комисија постои подолг временски период, а Грција побара и нејзино укинување во текот на Втората светска војна.

⁴³⁷ На 27 јуни 1837 година САД го назначија Грегори Пердикарис за конзул во Грција и тој започна со работа на почетокот на 1938 година.

⁴³⁸ Чарлс Такерман беше првиот американски резидентен министер во Атина. Тој ги предаде акредитивните писма на 16 јуни 1868 година.

⁴³⁹ US Department of State. *A Guide to the United States' History of Recognition, Diplomatic and Consular Relations, by Country since 1776: Greece*. Available from <http://history.state.gov/countries/greece>. [Accessed 17 February 2011].

За перцепцијата на степенот на развојот на Грција во XIX век, доста индикативно е писмото на американскиот претставник во Атина од 1875 година. Во писмото, меѓу другото, се вели „Во Америка сме навикнати да ја сметаме Грција за дел од Европа. Вистината е дека таа е номинално во неа, без да биде дел од неа. Таа нема ништо заедничко со европскиот систем, ниту пак доаѓа во контакт со остатокот на човештвото... Секој кој се обидува да ја цени Грција преку нејзиниот главен град, е неверојатна будала. На дваесет милји од Акропол и Партеон, модерната цивилизација исчезнува како во сон“.⁴⁴⁰

Што се однесува до политичките настани и нивното влијание на билатералните односи, треба да се нагласи дека за време на бунтот на Крит во текот на 60^{тите} години на XIX век, САД го одбија повикот на Грција за борба против Турција и понудија единствено хуманитарна помош. Покрај тоа, по завршувањето на Грчко-турската војна во 1897 година, претседателот на Врховниот суд на Грција, со овластување на грчката влада, упати писмо со барање на финансиска помош до американскиот претседател Вилијам Мекинли⁴⁴¹. Иако не постои доказ дека американскиот претседател одговорил на ова барање, значајно е да се нагласи дека овие настани укажуваат на фактот дека САД се присутни во перцепцијата на политичките елити во Грција како можен сојузник.

Паралелно со тоа, во периодот на втората половина на XIX век, во Грција почнува да се развива интерес за емигрирање во САД. Во таа насока, постепено почнува да се зголемува грчката заедница во САД и таа претставуваше значаен фактор во билатералните односи особено во XX век. Покрај тоа, и во САД се појавува интерес за Грција, особено кај мисионерите. Повеќе поединци и мисионерски организации од САД ги започнуваат своите активности во овој период. Во прилог на тоа, доста интересен е примерот со судскиот процес против американскиот протестантски мисионер Јонас Кинг кој во 1851 година беше обвинет и осуден за ширење на други вери, пред за тоа да имаат можност да интервенираат американските власти.⁴⁴² Случајот Кинг, кој му припаѓаше на

⁴⁴⁰Miller J., E., (2009)*The United States and the Making of Modern Greece: History and Power, 1950-1974*. University of North Carolina Press, p. 17.

⁴⁴¹Cassimatis, L.P. (1988)*American Influence in Greece: 1917-1929*. Kent State University Press, p.3.

⁴⁴²Repousis A., (2009). "The Devil's Apostle": Jonas King's Trial against the Greek Hierarchy in 1852 and the Pressure to Extend U.S. Protection for American Missionaries Overseas. In: *Diplomatic History*; November 2009, Vol. 33 Issue 5, pp. 807-837.

најголемото мисионерско здружение во САД, беше значаен за откривањето на улогата која во иднина започнаа да ја играат субјектите на меѓународното право кои што не се поврзани со државите (non – state actors) во американската надворешна политика.

5.3. Грчко-американските односи во првата половина на XX век

До крајот на XIX век САД немаа поголем интерес за Балканот, а со тоа и Грција. Односите меѓу овие две земји беа пријателски, но во суштина пасивни. Иако Грција не потпаѓаше во интересната сфера на САД, американската дипломатија имаше свои дипломатски претставници во Атина и во главните грчки пристаништа. Американското присуство првенствено беше сведено на активностите на поголем број образовни, религиозни и хуманитарни групи.⁴⁴³ Освен тоа, една од главните тенденции во билатералните односи меѓу Грција и САД во почетокот на XX век претставуваше постепениот развој на трговските и воените односи. Во таа насока, Конзуларната конвенција помеѓу Грција и САД беше склучена на 19 ноември 1902 година.

Што се однесува до трговските односи, американските компании беа присутни на грчкиот пазар уште од втората половина на XIX век. Во тој правец, мошне индикативна е изјавата на американскиот конзул во Атина, Даниел Мекгинли, во 1902 година во која укажува дека „ниту Германија, ниту било која држава нема да ги протераат американските компании од грчкиот пазар“⁴⁴⁴. Како резултат на тоа, доаѓа до понатамошно интензивирање на трговските односи меѓу двете држави. На зголемувањето на размената во трговските односи во првите две декади на XX век укажува и грчкиот амбасадор во САД. Според него, во периодот од 1911–1921 година обемот на купени американски производи од страна на Грција се зголемил од 800 илјади долари во 1911 на 30 милиони долари во 1921 година⁴⁴⁵.

Првата иницијатива за соработка во областа на одбраната меѓу Грција и САД започна во предвечерјето на Првата светска војна. Како

⁴⁴³latrides, J. O. The United States and Greece in the Twentieth Century. In: Coulombis, T.A., Kariotis, T., Bellou, F. (2004) *Greece in the Twentieth Century*, New York: Frank Cass, p. 69-71.

⁴⁴⁴American Trade in Greece. *The New York Times*, March 29, 1902.

⁴⁴⁵Mutual Interests of Greece and US – Michael Tsamados Talks of Growth of Trade Between the Countries. *The New York Times*, 1921.

резултат на евидентната турска тенденција за доминација во Егејското Море, американскиот претседател Вудро Вилсон го прифати барањето на Грција за продажба на два воени брода со што беше засилена грчката морнарица. Освен тоа, во периодот по Првата светска војна, САД во неколку наврати експлицитно ја поддржаа позицијата на Грција во контекст на глобалниот конфликт.

Консеквентно на тоа, неколку фактори придонесоа за зголемување на американското влијание во Грција по 1917 година: американското учество во трипартитниот кредит за Грција во 1918 година, промената на фокусот на надворешната политика на големите европски сили, како и поразот на Грција за време на интервенцијата во Мала Азија и промената на ставовите на грчките државници.

Американската администрација заедно со Велика Британија и Франција ѝ овозможија финансиска помош на Грција со цел да обезбедат нејзино учество во Првата светска војна против Централните сили. Во текот на Првата светска војна дојде до отворен судир помеѓу грчкиот премиер Елефтериос Венизелос⁴⁴⁶ и кралот Константин I во врска со приклучувањето на Грција кон една од страните во војната. Од една страна, Константин I ги поддржуваше централните сили во војната и ја застапуваше тезата за неутралност на Грција, а од друга страна Венизелос се залагаше за реализација на „Megali idea“ и соработка со сојузниците. Овој судир траеше подолго време и во грчката историја е познат како „Национален раскол“. Тоа резултирало во формирање на de facto две влади за време на војната кои контролираа различни делови на Грција, а кралот беше принуден да абдицира и да ја напушти земјата. Грција преку мисијата во Вашингтон ги извести САД за абдикацијата на кралот Константин во јуни 1917 година, во корист на неговиот помлад син Александар.⁴⁴⁷ Со тоа, Грција целосно застана на страната на сојузниците во Првата светска војна.

Паралелно со тоа, САД заедно со останатите европски сили дадоа поддршка на грчките планови за интервенција во Мала Азија. Постоеше и воено присуство на САД што етапно водеше кон зголемување на интересот за регионот. Американските воени бродови континуирано беа присутни во

⁴⁴⁶ Елефтериос Венизелос беше премиер на Грција во периодот од 1910–1920 и од 1928–1932 година.

⁴⁴⁷ The Charge of affairs of Greece to the Secretary of State, 14 June 1917.

грчките пристаништа со што постепено беше воспоставено присуство во Источниот Медитеран како противтежа на европските сили.

Значајно е да се нагласи дека на 10 февруари 1918 година Грција склучи Договор за кредит со владите на САД, Велика Британија и Франција, како помош за отплата на кредитите за воените операции против Централните сили (мобилизирање и опремување на армијата и морнарицата) во износ од 30 милиони фунти стерлинзи.

5.4. Ог Париз до Лозана – ѓрчкиоѝ ѝаѝ кон „национална каѝасѝрофа”

Сепак, еден од најзначајните настани во меѓународните односи по завршувањето на Првата светска војна, беше одржувањето на Париската мировна конференција. Како резултат на тоа, значајно е да се разгледаат и ставовите на американската дипломатија во врска со грчките позиции на Париската мировна конференција. Односите на САД и Грција во времето на мандатот на Елефтериос Венизелос се развиваа во две насоки: овозможување на финансиска помош за приклучување во Првата светска војна и поддршка на грчката интервенција во Мала Азија (1919–1922 година).

Финансиската помош за Грција продолжи и по крајот на Првата светска војна. Во таа насока, по препорака на американскиот претставник во меѓусојузничката комисија која беше надлежна за исплатите, а со согласност на претседателот Вилсон, во периодот од 29 јуни 1918 – 31 јули 1919 година, беа одобрени кредити во износ од преку 48 милиони долари од страна на САД. Исплатата на првите средства од страна на САД во износ од 15 милиони долари беше извршена во три транши.⁴⁴⁸

Иако Елефтерос Венизелос ги поддржа Вилсоновите 14 точки, за време на Париската мировна конференција, САД имаа резервиран став во врска со грчките претензии кон Албанија и Тракија. Како што е познато, Грција бараше приклучување на овие две територии и покрај фактот што Албанија се стекна со независност во 1912 година.

Кон крајот на конференцијата, претседателот Вилсон го упати веќе спомнатото писмо до европските сојузници во кое нагласи дека „САД не се подготвени да му направат неправда на албанскиот народ”. Конечно,

⁴⁴⁸ Средствата беа префрлени на 15 декември 1919 година, 16 јануари 1920 година и 24 септември 1920 година.

границите на Албанија останаа во рамките пред почетокот на Првата светска војна, а Албанија стана членка на Лигата на народите кон крајот на 1920 година. По однос на второто прашање, иднината на Тракија, за кое на конференцијата се расправаше во текот на летото 1919 година, САД решително се спротивставија на доделувањето на Западна Тракија на Грција. Во таа насока, тие сметаа дека оваа територија треба да остане во границите на Бугарија со што сакаа да го ограничат ширењето на британското влијание во регионот, на што се спротивстави британскиот премиер Лојд Џорџ со став дека доколку грчките барања не бидат задоволени, целиот пакет на решенија ќе треба повторно да се разгледа. Спојувањето на Западна Тракија со Грција, на Британија ѝ овозможуваше подобра стратешка позиција и контрола на морските теснеци во Источниот Медитеран.⁴⁴⁹ Американскиот став во однос на ова прашање не беше прифатен на конференцијата.

Второто значајно прашање во грчко-американските односи по Првата светска војна беше грчката интервенција во Мала Азија. Премиерот Венизелос во периодот по крајот на Првата светска војна беше воден од идејата за создавање на силна и голема Грција на „два континенти и пет мориња“ и со интервенцијата во Мала Азија сакаше да ја искористи меѓународната поддршка која ја уживаше, но и фактот дека турската држава беше значително ослабена.⁴⁵⁰ Интервенцијата во Мала Азија која започна во 1919 година преку освојувањето на Измир, беше во функција на остварување на „megali idea“, за која веќе стана збор. Консеквентно на тоа, значајно е да се нагласи дека за време на грчката интервенција, претседателот Вилсон го поддржа ставот на британскиот премиер, дека грчки трупи треба да бидат распоредени во Измир, со цел да се заштити христијанското население.⁴⁵¹

По смртта на кралот Александар и поразот на премиерот Венизелос на изборите во ноември 1920 година, беше одржан референдум на кој мнозинство на граѓаните го поддржаа враќањето на кралот Константин на власт во Грција.

⁴⁴⁹ Macmillan, M., (2002) *Paris 1919 – Six Months that Changed the World*. New York: Random House Trade Paperbacks, pp. 351-365.

⁴⁵⁰ Miller J., E., (2009) *The United States and the Making of Modern Greece: History and Power, 1950-1974*. University of North Carolina Press, p. 5.

⁴⁵¹ Koliopoulos, J. S., Veremis, T. M. (2002) *Greece the Modern Sequel*. New York University Press, p. 286.

Американската амбасада во Атина во текот на 1919 и 1920 година екстензивно известуваше за политичките случувања во Грција, особено од аспект на општото јавно мислење, како и од аспект на одржаниот референдум за враќање на кралот Константин. Администрацијата на Вудро Вилсон promptly ги продолжи дипломатските односи со новиот режим кој беше формиран во Грција по изборниот пораз на Венизелос. Се разбира, продолжувањето на дипломатските односи беше проследено со склучување на нов трговски договор, како и поволни услови за американските инвестиции во Грција.⁴⁵² Овој потег на Вашингтон не наиде на одобрување кај водечките европски дипломатии.

Имајќи предвид дека САД не беа вмешани во протерувањето на кралот Константин, како што беше случај со Англија и Франција, чии амбасадори ја напуштија земјата по враќањето на кралот, САД без поголема дискусија го признаа старо-новиот крал.⁴⁵³ Во инструкцијата до американскиот амбасадор во Атина се наведува дека не постои ниту една причина зошто не би се признал кралот Константин од страна на САД.⁴⁵⁴

Сепак, покрај непризнавањето на старо-новиот крал, владите на Велика Британија и Франција ја известува Грција дека доколку кралот Константин се врати на престолот, земјата нема да добива финансиска помош од сојузниците. Иако САД го прифатија враќањето на Константин на грчкиот престол, САД не продолжија со исплатата на остатокот на кредитот што имаше значајни последици за Грција.

Дополнителен предизвик во билатералните односи претставуваше и фактот дека грчкиот парламент на 27 април 1921 година ги прогласи за ништовни сите акти донесени од револуционерната влада на Елефтерос Венизелос (1916–1917). Договорот за трговија и навигација склучен во 1837 година беше унилатерално прекинат од страна на Грција во 1921 година, а нов договор беше склучен неколку месеци подоцна.

Што се однесува до економските односи меѓу двете светски војни, слично како и во останатите балкански држави, определени американски компании, најчесто во нафтената индустрија, се соочија со определени предизвици во функционирањето. Во таа насока, компанијата Стандард оил е спомната во комуникацијата на американската мисија со Стејт

⁴⁵²Cassimatis, L.P. (1988) *American Influence in Greece: 1917-1929*. Kent State University Press, p. 60.

⁴⁵³The Acting Secretary of State to President Wilson, December 28, 1920.

⁴⁵⁴Telegram, The Acting Secretary of State to the Minister in Greece, December 30, 1920.

департаментот во контекст на барањето на грчките власти за плаќање на данок на потрошувачка, по што била прекината дистрибуцијата на нафта. Поради овој момент, компанијата побара интервенција на Стејт департаментот⁴⁵⁵.

Покрај тоа, со оглед на фактот дека воените активности на Грција во овој период сè уште траеја, беше отворено прашањето на регулирањето на воената обврска. САД имаше став дека сите Американци од грчко потекло кои служеле воен рок во американската армија, треба да бидат изземени од воена обврска во грчката армија.⁴⁵⁶

Може да се констатира дека американското присуство во Грција беше забележително до моментот кога Кемал Ататурк ја порази грчката армија во Мала Азија во 1922 година. Како резултат на поразот во Мала Азија, дојде до усложнување на политичката ситуација во Атина. Кралот Константин беше принуден да абдицира по вторпат во септември 1922 година, а САД го пролонгираа признавањето на новиот режим на неговиот син Јоргос II до признавањето од страна на Велика Британија.

Владата беше соборена, кралот Константин ја напушти земјата, а дел од владините министри уапсени и егзекутирани. По дебаклот во Мала Азија, дел од еминентните ројалисти беа изведени пред суд и осудени на смртна казна. Апсењата на политички противници од страна на венизелистите беа следени од страна на САД, а на дипломатскиот претставник во Атина му беше испратена инструкција да побара воздржување од арбитарни акции.⁴⁵⁷ Тој реагираше на судењето на групата ројалисти во обид да го спречи извршувањето на смртните казни без поголем успех. Како резултат на фактот дека егзекуциите беа извршени, САД го изразија своето незадоволство од извршувањето на смртните казни и се заканија со можноста за прекин на американската помош за Грција.⁴⁵⁸

Што значеше поразот на Грција во Мала Азија? Согласно договорот од Лозана, преку еден милион и триста илјади Грци беа принудени како бегалци да ја напуштат Мала Азија. Тоа претставуваше една петтина од

⁴⁵⁵Telegram, The High Commissioner at Constantinople to the Acting Secretary of State, 24 January 1921.

⁴⁵⁶Telegram, The Minister in Greece to the Secretary of State, November 18, 1919.

⁴⁵⁷Telegram, The Acting Secretary of State to the Charge in Greece, November 1, 1922.

⁴⁵⁸Iatrides, J. O. The United States and Greece in the Twentieth Century. In: (2004) Couloumbis, T.A., Kariotis, T., Bellou, F. *Greece in the Twentieth Century*. New York: Frank Cass, p.71.

вкупното население на Грција. Катастрофата која ја доживеа Грција во Мала Азија го означи крајот на „megali idea“ во грчката историја.

Потпишувањето на мировниот договор помеѓу Грција и Турција во Лозана, претставуваше прва задолжителна размена на населението во современата европска историја. Сепак, се чини дека по склучувањето на овој мировен договор, Грција беше оставена сама на себе во создавањето на сопствената надворешна политика. Политичките фактори кои влијаеја на надворешната политика на Грција во овој период првенствено беа локални и регионални, а не глобални. Надворешните фактори беа присутни, но не во интензитетот којшто беше евидентен претходно.⁴⁵⁹ Значајно е да се нагласи дека американскиот дипломат, поранешен американскиот амбасадор во Отоманската империја, Хенри Моргантау, ја предводеше Комисијата формирана со Лозанскиот мировен договор за размена на населението. Неговата активност беше оцената како пресудна за економскиот развој на Грција.

Освен тоа, во овој период постоеја неколку обиди за подобрување на положбата на бегалците. Во таа насока, во март 1923 година полковникот Хаскел, претставникот на американскиот Црвен крст во Атина, отпатува во тајна мисија во Истанбул со цел да ги убеди турските власти да дозволат враќање на бегалците од Грција⁴⁶⁰, иако за ова не беше овластен од страна на официјалните власти. Меѓутоа, по неговото враќање и средбата со К. Ататурк, Турција соопшти дека враќањето нема да го дозволи.⁴⁶¹ Имајќи ја предвид комплексната ситуација со бегалците, САД иницираа состанок за размена на мислења со Велика Британија во врска со ова прашање.⁴⁶²

Наскоро, на 30 јуни 1923 година, американскиот Црвен крст престана со активностите во Грција. На Хаскел му беше дадена инструкција да го подготви повлекувањето и да соработува со властите за да не биде нарушен процесот. Американските организации за помош се повлекоа од Грција, а беше основана Комисија за населување на бегалците во рамките на Лигата на народите.

⁴⁵⁹Coulombis, T.A., Petropulos, J.A., Psomiades, H. J., (1976). *Foreign Interference in Greek Politics: An Historical Perspective*. New York: Pella Publishing Company, pp. 78 – 79.

⁴⁶⁰Telegram, The Charge in Greece to the Secretary of State, Athens, 20 March 1923.

⁴⁶¹Telegram, The Charge in Greece to the Secretary of State, Athens, 29 March 1923.

⁴⁶²Refugee Settlement Commission, The Secretary of State to the British Ambassador, Washington, March 31, 1923.

Паралелно со тоа, треба да се потенцира дека во периодот меѓу двете светски војни постоеше нестабилност на домашната политичка сцена во Грција. На власт беа нестабилни политички коалиции, владееше корупција и постоеше силна инволвираност на војската во политичките процеси. Избори беа одржани на 16 декември 1923 година во релативно нормализирани услови. Како што е познато, неколку месеци по изборите, во април 1924 година, во Грција беше одржан референдум на кој беше укината монархијата и воспоставена република.^{463 464}

Имајќи го тоа предвид, од државниот секретар на САД беше побарано нормализирање на односите со Грција. Тој сугерираше именувањето на министер да се пролонгира до донесувањето на одлуката дали земјата ќе биде монархија или република⁴⁶⁵, што и беше прифатено од страна на претседателот Келвин Кулиџ.⁴⁶⁶ Консеквентно на тоа, претставникот на САД во Атина, Атертон, од 29 јануари 1924 година ја презеде функцијата привремен вршител на работите, што претставуваше формално признавање на грчката влада од САД.⁴⁶⁷ Во врска со оваа нормализација на односите, интересно е да се нагласи дека при постапката за именување на новиот американски министер во Атина, Ирвин Лаглин, испратена е инструкција, во духот на добрата дипломатска практика, да се испита дали е прифатлив за државата-примател.⁴⁶⁸

Американската влада ги продолжи односите со нововоспоставениот режим во Грција без поголеми промени.

5.5. Грчко-американскиџе односи меѓу двеџе свеџски војни

Генерален заклучок кој се наметнува во врска со грчко-американските односи помеѓу двете светски војни е дека САД во овој

⁴⁶³ На референдумот организиран по ова прашање 758742 гласачи гласаа за воспоставување на република, а 325322 гласачи – за задржување на монархијата.

⁴⁶⁴ Династијата Глуксбург беше симната од власт во Грција со одлука на парламентот на 25 март 1924 година, а за ова прашање беше организиран успешен референдум на 13 април истата година.

⁴⁶⁵The Secretary of State to President Coolidge, January 25, 1924.

⁴⁶⁶President Coolidge to the Secretary of State, January 25, 1924.

⁴⁶⁷Telegram, The Secretary of State to the Charge in Athens (Atherton), Washington, January 26, 1924.

⁴⁶⁸Telegram, The Secretary of State to the Charge in Athens (Atherton), Washington, March 10, 1924.

период избегнуваа да се мешаат во прашањата на Балканот. Овој став особено се однесува за периодот по 1920 година, односно по завршувањето на Париската мировна конференција. Во овој период, акцентот на американските односи со европските земји беше ставен првенствено на економските и трговски односи, а Стејт депарتمانот беше претворен во главен заштитник на овие интереси на САД.

Како резултат на тоа, во дваесеттите години на минатиот век, американското присуство во Грција беше сведено на економските односи и активностите на поединци и приватни организации. Се чини дека грчко-американските односи меѓу двете светски војни најдобро ги опишува изјавата на претседателот на Американската трговска комора во Грција, Брејнерд Салмон дека „американските интереси во Грција се трговски, финансиски, образовни, повремено филантропски, но никогаш не се политички“. Што се однесува до приватните организации, забележителна е активноста на двете американски хуманитарни организации (Американскиот Црвен крст и Помош за Блискиот Исток), кои со лична поддршка на американскиот претседател Хардинг, успеаја да соберат значителни финансиски средства за помош на Грција. Освен тоа, во овој период евидентна е комуникацијата помеѓу двете влади во врска со обврските по однос на грчките долгови, како и во врска со екстрадицијата на сторителите на казнени дела.⁴⁶⁹

По извршените промени во политичкиот систем на земјата, акцентот во билатералните односи особено беше ставен на делот на трговијата, како и поддршката за доделување на кредит преку Лигата на народите за населување и рехабилитација на бегалците.⁴⁷⁰ Покрај тоа, на 9 декември 1924 година двете влади разменија ноти со кои беше овозможено признавање на статусот на најповластена нација во царините.

Прашањето на статусот на заемите и кредитите беше присутно во билатералните односи во текот на дваесеттите години на XX век. Покрај тоа, Грција склучи договор за заем за изградба на водоводен систем во градовите Атина и Пиреја (10 милиони долари) со компанијата „Улен и Компани“ и понуди соодветно обезбедување кое беше прифатено од Стејт

⁴⁶⁹ Пример за екстрадиција на сторител за казнени дела беше случајот на Самјуел Инсул, американски финансиер кој се бараше да биде испорачан во САД во 1934 година. Види: Greece wants US to act in Insull Case. The New York Times, March 11, 1934.

⁴⁷⁰The Greek Charge (Xanthopoulos) to the Secretary of State, Washington, October 9, 1924.

департманот, особено во контекст на продажбата на грчки обврзници на американскиот пазар, што беше дел од договорот.⁴⁷¹

На 24 јануари 1926 година грчката влада издаде указ со кој наложи принуден заем за државјаните и странците на нејзината територија. Поради примената на овој закон, на американските конзуларни службеници, што беше во спротивност со склучената конзуларна конвенција меѓу двете држави, американската амбасада упати протест до Грција на 30 јули 1926 година.⁴⁷²

Покрај тоа, прашањето на грчкиот долг е постојано актуелно. Во текот на дваесеттите години на минатиот век, речиси една третина од државниот буџет се издвојуваше за плаќање на каматите на јавниот долг. Исто така, во американскиот печат во овој период беа присутни информации за давање на заеми и отплата на заеми. Грчката влада во повеќе наврати се обрати за заеми од приватни американски банки за инфраструктурни проекти. Предуслов за добивање на неопходната согласност на Стејт департманот беше регулирањето на долгот кон САД. Заклучно со 1 јануари 1928 година, долгот со каматите изнесуваше речиси 20 милиони долари. Планот за отплата на грчкиот долг беше утврден во декември 1927 година.⁴⁷³ Меѓутоа, неговото усвојување во Конгресот беше пролонгирано за повеќе од една година. Претставничкиот дом го усвои планот на 10 декември 1928 година, а Сенатот на 9 февруари 1929 година со што беа создадени неопходните предуслови за склучување на конечниот договор на 29 мај 1929 година.

Тоа имаше влијание врз сервисирањето на долгот, обновувањето на кредитите, но и на работата на Комисијата за населување на бегалците. Наскоро беше доставено и барање за пролонгирање на исплата на ратите од кредитите (во 1932 година беше побарано пролонгирање на исплатата на кредитот за 30 месеци), како и барање за намалување на каматите. Имајќи го тоа предвид, во текот на 1932 година Стејт департманот испрати инструкција до амбасадата во Атина да ги испита информациите за

⁴⁷¹The Secretary of State to Ulen & Company, Washington, May 25, 1925.

⁴⁷²The American Charge (Goold) to the Greek Minister of Foreign Affairs (Roufos), Athens, July 30, 1926.

⁴⁷³Statement issued to the Press by the Secretary of the Treasury (Mellon), Washington, December 5, 1927.

намерата на грчката влада да ги суспендира трансферите по основ на надворешниот долг.⁴⁷⁴

Соодветно влијание на внатрешните односи во Грција имаше и фактот дека САД ја заостри имиграционата политика, што оневозможи масовно имигрирање во оваа земја.

Покрај тоа, во дваесеттите години на XX век се отворија можности за склучување на билатерални договори. Од американска страна беше иницирано склучување на повеќе договори. Во јули 1927 година американската страна предложи склучување на Договор за натурализација, но грчката влада не покажа интерес за склучување на договорот.

Во февруари 1928 година, американската влада иницираше започнување на преговори за склучување на Договор за пријателство, трговија и конзуларни права со Грција.⁴⁷⁵ Овие преговори започнаа да се водат во Атина. Потенцијалното склучување на овој договор можеше да овозможи понатамошно непречено задолжување на Грција кај приватните инвеститори, како и тргување со грчки обврзници. Во тој правец, од страна на американската влада беше доставен и првиот предлог нацрт-договор. Разговорите и размената на мислења во врска со текстот на договорот траеја неколку години, а идејата беше ставена во мирување во текот на 1932 година кога дојде до промена во грчката трговска политика која се залагаше за контролиран увоз и извоз.⁴⁷⁶

По моделот на останатите балкански држави, во 1930 година овие две земји ги потпишаа договорите за Арбитража и помирување.⁴⁷⁷ Договорот за екстрадиција, како и размената на ноти за доделување на статусот на најповластена нација, меѓу двете држави беа склучени на 6 мај 1931 година.^{478 479}

⁴⁷⁴Telegram, The Acting Secretary of State to the Charge in Greece (Morris), Washington, April 28, 1932.

⁴⁷⁵Telegram, The Acting Secretary of State to the Minister in Greece (Skinner), Washington, February 8, 1928.

⁴⁷⁶The Secretary of State to the Minister in Greece (MacVeagh), Washington, November 15, 1935.

⁴⁷⁷Treaty of Arbitration between the United States of America and Greece signed at Washington, June 19, 1930; Treaty of Conciliation between the United States of America and Greece signed at Washington, June 19, 1930.

⁴⁷⁸Extradition Treaty Between the United States of America and Greece Together with Exchange of Notes Concerning Most – Favoured Nation Treatment Signed at Athens, May 6 1931, and Protocol of Exchange of Ratifications; The American Minister in Greece (Skinner) to the Greek Minister for Foreign Affairs (Michalakopoulos), May 6 1931; The Greek Minister for Foreign Affairs (Michalakopoulos) to the American Minister in Greece (Skinner), May 6 1931.

Паралелно со тоа, американската мисија во Атина вршеше активности во функција на заштита на интересите на американските компании во земјата. Американската мисија активно лобираше за поддршка на американските компании заинтересирани за изградбата на одводен систем за долината на реката Струма. Во текот на 1927 година, по интервенција на компанијата „Форд“, американската мисија ја следеше ситуацијата поврзана со одлуката за давање монопол за увоз на британски автобуси за потребите на јавниот превоз во Атина. Беше промовирана идеја за склучување на договор за ослободување од двојно оданочување на данокот на приход на државјаните од бродски претпријатија, како и пројавен интерес за концесии - за радио и телефонија во текот на 1928 година. Американската мисија ја заштити и американската компанија „Улен и Компани“ во обидите на грчката влада да издејствува промена на договорот за проектот во долината на Струма на штета на компанијата.⁴⁸⁰

Интересно е да се нагласи и едно конзуларно прашање кое ги преокупираше билатералните односи. Станува збор за посетите на американските мисионери. Согласно грчките закони, посета на мисионери можеше да се реализира само доколку имаат посебна дозвола од страна на грчката влада. Целта на оваа мерка беше да се лимитира религиозната пропаганда во земјата. Овој предизвик беше надминат преку решението визите да се вадат во САД.⁴⁸¹

Што се однесува до меѓународната позиција на Грција во периодот меѓу двете светски војни, треба да се нагласи дека земјата имаше отворени прашања со своите соседи по различни основи. Главно прашање во односите со Кралството на Србите, Хрватите и Словенците беше користењето на пристаништето во Солун, а со Бугарија постоеја проблеми во врска со имплементацијата на Договорот за размена на населението, граничните инциденти, како и користењето на излезот на море во пристаништето во Солун. Конечно, очекувано најголем број отворени прашања во односите со соседите, Грција имаше со Турција. Постоеја проблеми во врска со спроведувањето на Договорот за размена на

⁴⁷⁹ Членот 1 од склучениот договор за екстрадиција беше предмет на дополнително појаснување во текот на 1937 година.

⁴⁸⁰ Telegram, The Secretary of State to the Charge in Greece (Morris), Washington, December 7, 1932.

⁴⁸¹ The Minister in Greece (Skinner) to the Secretary of State, Athens, October 18, 1929,

населението, статусот на малцинствата кои не беа опфатени со договорот, како и со статусот на Цариградската патријаршија.

Дел од овие прашања беа затворени до почетокот на триесеттите години. Особено е значајно да се нагласи приближувањето меѓу Грција и Турција кое се случи во 1930 година со потпишувањето на договорот помеѓу Венизелос и Ататурк. Значајна улога во приближувањето на двете земји одигра италијанскиот премиер, Мусолини, кој се обиде преку овој пристап да ги приклучи двете земји кон блокот на Централните сили.

Во средината на триесеттите години на минатиот век, повторно почна да се јавува интересот на големите сили за Балканот. Како резултат на грчко-турското приближување, но и на одржувањето на четири конференции на балканските држави, беа создадени услови за создавање на регионален сојуз. Консеквентно на тоа, како што веќе беше нагласено во февруари 1934 година, беше основан Балканскиот пакт (Балканска антанта) помеѓу Грција, Турција, Југославија и Романија. Притоа, беше оставена можност во сојузот да се приклучат и Албанија и Бугарија. Сепак, Балканскиот пакт се разви како сојуз кој повеќе беше фокусиран на одржувањето на статус кво на Балканот, отколку на создавање на одбранбен сојуз против потенцијален напад од надворешни сили.

Што се однесува до билатералните односи, американскиот амбасадор Линколн Меквиг во Атина, кој ја извршуваше функцијата од 1933 година, се трудеше да ја поттикне улогата и влијанието на републиканските сили за сметка на екстремистите.⁴⁸²

Во овој период САД отворено ја промовираат својата нова трговска политика фундирана на принципот дека зголемената светска трговија е подобро решение за економската депресија, отколку трговските бариери насочени кон изедначување на трговијата на различни земји.

Периодот на политички турбуленции во Грција продолжи и во текот на триесеттите години на XX век. Во текот на 1935 година дојде до значајни промени во земјата. Актуелна беше побуната против режимот во Македонија и Тракија, како резултат на која беше прогласена и вонредна состојба.⁴⁸³ Побуната беше предводена од провенизеловските структури кои се бореа за

⁴⁸²Smith, T., (1995) *America's Mission: The United States and the Worldwide Struggle for Democracy in the 20th Century*, Princeton: Princeton University Press, p. 136.

⁴⁸³ Во рамките на побуната беше бомбардирана Кавала, при што меѓу другото беа оштетени и магацини на американска тутунска компанија во овој град. Memorandum by the Chief of Division of Near Eastern Affairs (Murray), Washington, March 14, 1935.

зачувување на Републиката. Промонархистичките власти имаа решителен одговор и се одлучија инволвираните да ги казнат со драконски казни. Двајца генерали – учесници на побуната беа осудени на смрт и погубени на 23 април 1935 година.⁴⁸⁴ Се чини дека овој пристап претставуваше одмазда за погубувањата од 1922 година. Покрај тоа, за овие настани се водеа судски процеси и против поранешни премиери и политички лидери на Грција, а беше и реална можноста да им биде изречена смртна казна што го преокупира дипломатски кор во овој период. Во таа насока, американскиот потсекретар во телефонскиот разговор со грчкиот амбасадор ја сподели загриженоста на американската влада и американската јавност доколку овие поединци бидат погубени.⁴⁸⁵ Американската мисија континуирано ги следеше настаните поврзани со судскиот процес.

До драматичен пресврт на настаните дојде во октомври 1935 година кога грчкиот премиер Цалдирис беше принуден да поднесе оставка. На 11 октомври 1935 година грчкиот парламент донесе повеќе одлуки кои во најмала рака го сменија историскиот тек на настаните. Беше донесена одлука за напуштање на републиканскиот режим, закажан референдум за ова прашање, Кондилис беше избран за премиер и беше ставен во сила монархискиот устав од 1911 година. Беше прогласена и воена состојба. Според американската мисија во Атина, бројот на пратеници кои ги донесоа овие одлуки беше непознат.⁴⁸⁶ Со други зборови, фактички стануваше збор за државен удар, со оглед на фактот дека одлуките беа однесени од малцинството во парламентот. Со одржаниот референдум во ноември 1935 година, беше реставрирана монархијата, а кралот Јоргос II кој ја напушти Грција во 1923 година, се врати од егзил. Ова беше една од ретките прилики во првата половина на XX век кога вака значајно прашање беше одлучено без влијание однадвор.

По извршените промени во Грција, повторно се отвори прашањето на кој начин ќе продолжат односите со Соединетите Држави. Во овој случај, САД постапија на ист начин како што тоа беше случај при промената на режимот во 1924 година. Во таа насока, на американскиот амбасадор му беше испратена инструкција да ја извести грчката влада дека официјалните односи продолжуваат, освен доколку американскиот амбасадор не наведе

⁴⁸⁴The Minister in Greece (Mac Veagh) to the Secretary of State, Athens, April 24, 1935.

⁴⁸⁵Memorandum by the Under Secretary of State, Washington, April 29, 1935.

⁴⁸⁶The Minister in Greece (MacVeagh) to the Secretary of State, Athens, October 11, 1935.

сериозен приговор или признавањето од останатите сили биде пролонгирано.⁴⁸⁷

Враќањето на кралот Јоргос II беше закажано за 17 ноември, што навестуваше позитивен исход на најавениот референдум. Логично, на 4 ноември беше објавен успех на референдумот кој не беше спроведен во демократски услови. Републиканските елементи во земјата беа целосно занемарени и дистанцирани.

Што се однесува до билатералните односи, имајќи ги предвид проблемите кои настанаа со лицата кои имаа двојно државјанство, особено во однос на воената служба, во август 1935 година американската амбасада иницираше склучување на Договор за ослободување од обврската за воена служба на лицата со двојно државјанство.⁴⁸⁸ Формулациите, особено во делот на дефинирањето на лицата за кои ќе се однесува, подолго време беа предмет на разговори, договор не беше постигнат, а разговорите за ова прашање не продолжија како резултат на политичките промени во Грција, односно воспоставувањето на диктатурата на Метаксас.

Во март 1936 година грчката влада преку амбасадорот во Вашингтон покрена иницијатива за склучување на договор за заемно признавање на личните карти на морнарите, но САД не ја прифати оваа иницијатива поради фактот дека сметаше дека општите правила за влез во САД под тие околности треба да важат подеднакво за сите.⁴⁸⁹ И во овој период е присутен проблем со сервисирањето на грчкиот долг кон САД, особено на обврските преземени со договорите од 1929 и 1932 година.

Во првата половина на 1936 година починаа неколку водечки фигури на политичката сцена, вклучувајќи го и Елефтериос Венизелос. Покрај тоа, беа одржани и парламентарни избори на кои ниедна партија не освои мнозинство. Местата во грчкиот парламент беа поделени помеѓу ројалистите од една страна и либералите, републиканците и земјоделската партија, од друга страна. Партијата на Јоанис Метаксас имаше освоено само седум од вкупно триста места во грчкиот парламент. Невозможноста да се создаде парламентарно мнозинство резултираше во воспоставување на диктатурата на Метаксас на 4 август 1936 година, со согласност на кралот.

⁴⁸⁷Memorandum by the Chief of Division of Near Eastern Affairs (Murray), Washington, October 15, 1935.

⁴⁸⁸The Charge in Greece (Aldridge) to the Secretary of State, Athens, August 28, 1935.

⁴⁸⁹The Secretary of State to the Greek Minister (Sicilianos), Washington, May 8, 1936.

Оваа диктатура е уште позната и како „Режимот од 4 август”.⁴⁹⁰ Парламентот беше распуштен, а комунистичките и либералните елементи го напуштија главниот град.

Во врска со билатералните односи со САД, едно од позначајните прашања за време на диктатурата на Метаксас беше склучувањето на трговски договор. Во мај 1937 година од страна на Стејт депарتمانот беа испратени инструкции до амбасадорот во Атина за започнување на разговори за склучување на трговски договор.⁴⁹¹ Иако постоеше начелна согласност за разговор, сепак грчката страна нагласи дека „нема да биде можно да се разгледуваа исклучиво размената на производи, а притоа да се запостави размената на трудот и капиталот”.⁴⁹² Овој став сугерираше дека Грција би можела да ги вклучи во преговорите прашањата за американската имиграциона политика или отворањето на американските финансиски пазари за грчките заеми. Во рамките на разговорите американската страна предложи склучување на *modus vivendi*, кој требаше да ја замени размената на писма во врска со трговските односи од 1924 година, но тоа не беше прифатено од страна на Грција.⁴⁹³

Идејата за *modus vivendi* во трговските однос беше вратена во игра во текот на 1938 година,⁴⁹⁴ а привремен трговски договор помеѓу САД и Грција беше потпишан во ноември 1938 година. Диктатурата на Метаксас (1936–1941 г.) немаше влијание на политичките односи помеѓу САД и Грција.

5.6. Подгјошовки за војна

Како што веќе видовме, на крајот на триесеттите години на Балканот доаѓа до усложнување на односите како навестување на глобалниот конфликт. Италијанската интервенција во Албанија во 1939 година го запали црвеното светло во регионот, а особено во Грција и Југославија. Иако Грција прогласи неутралност во врска со интервенцијата во Албанија, земјата и нејзиното раководство беа свесни за опасноста која очигледно претстоеше.

⁴⁹⁰ Иконографијата за време на диктатурата на Метаксас во многу нешта наликуваше на фашизмот во Италија.

⁴⁹¹ The Assistant Secretary of State (Sayre) to the Minister in Greece (MacVeagh), Washington, May 24, 1937.

⁴⁹² The Charge in Greece (Shantz) to the Secretary of State, Athens, September 20, 1937.

⁴⁹³ The Secretary of State to the Minister in Greece (MacVeagh), Washington, November 16, 1937.

⁴⁹⁴ The Secretary of State to the Minister in Greece (MacVeagh), Washington, March 8, 1938.

Случувањата во Грција особено беа од интерес на САД во текот на 1940 година. Во Атина, но и во целиот регион, се создаде загриженост за долгорочните намери на Италија. Паралелно со тоа, треба да се потсетиме на актуелните настани во Западна Европа во овој период – војната се разгорува на речиси целата територија на Западна Европа (Данска, Франција, Бенелукс итн.). Во таа насока, американската мисија беше во редовен контакт со грчките власти и континуирано го следеше развојот на состојбата во Грција и опкружувањето, а особено движењето на италијанските единици во Албанија, зголемениот италијански притисок и пропаганда кон Грција.

Американската мисија во Рим на 4 август 1940 година извести дека постојат информации дека наскоро Италија ќе побара од Грција да го отстапи Крит и околните острови, како и териториите населени со Албанци.⁴⁹⁵ Овие притисоци беа намалени во текот на септември 1940 година. Во таа насока, според сознанија на американскиот министер Меквиг, дури и италијанскиот министер за надворешни работи на средба со странски дипломати во Рим изјавил дека наспроти сериозните поплаки во врска со Грција, Италија нема да презема активности спрема Грција и ќе чека на повоениот договор.⁴⁹⁶

Сепак, еден месец подоцна Италија се одлучи да го примени „албанското сценарио“ – на 28 октомври 1940 година италијанскиот амбасадор во Атина достави ултиматум до премиерот Метаксас за влез на италијанската војска и заземање на определени стратешки позиции, на што тој решително се спротивстави. Неколку часови подоцна, италијанските сили од Албанија ја преминаа границата и почнаа да влегуваат во Грција. Но, резултатите не беа исти како во Албанија – Грција се имаше подготвувало за ова сценарио, а нејзината армија решително се спротивстави и за релативно краток временски рок ги потисна италијанските сили назад во Албанија. Во грчката историја овој ден е запомнет како „Денот Не“ (Охи). САД располагаа со информација за непосредните подготовки на италијанскиот напад. На 21 октомври 1940 година американската амбасада во Рим извести дека и покрај спротивставувањето на командантот на италијанските вооружени сили⁴⁹⁷,

⁴⁹⁵The Charge in Italy (Reed) to the Secretary of State, Rome, August 14, 1940.

⁴⁹⁶The Minister in Greece (MacVeagh) to the Secretary of State, September 25, 1940.

⁴⁹⁷ Маршалот Петро Бадолоњо сметаше во такви околности британските сили ќе ги окупираат базите во Грција и оттаму ќе можат да ги нападат нафтените полиња во Романија.

беше издадена наредба од страна на Мусолини за напад на Грција и дека истиот беше планиран за 25 октомври 1940 година.⁴⁹⁸

Во врска со „Денот Не“ државите имаа различни реакции. На пример, Југославија излезе со став дека ќе ја задржи својата неутралност, но дека го задржува правото да се брани доколку биде нападната.

Американскиот министер во Атина беше формално информиран дури на 11 ноември дека Грција е во војна со Италија од 28 октомври во 5:30 по неочекуваниот италијански напад на Грција.⁴⁹⁹ По неколку дена, на 16 ноември в.д. државниот секретар му наложи на американскиот министер во Атина да ја извести грчката влада дека САД ќе бидат неутрални во однос на војната.⁵⁰⁰ ⁵⁰¹ Еден италијански дипломат во Париз оваа војна ја квалификуваше како „превентивна војна која започна доцна“. Тука треба да се спомне дека по италијанскиот напад на Грција, во октомври 1940 година, Метаксас упати писмо со барање до САД за обезбедување на воена помош. Сепак барањето на Метаксас остана neodговорено со оглед на британската позиција дека снабдувањето со оружје за Грција треба да оди преку Лондон.

Имајќи ги предвид овие трендови, кралот Јорџос II упати писмо со апел за помош (морална и материјална) до американскиот претседател Рузвелт во декември 1940 година.⁵⁰² Во одговорот на ова писмо, претседателот Рузвелт потенцираше дека воспоставена политика на САД е да доделуваат помош на владите и народи кои се бранат од агресија и понуди уверување дека така ќе биде и во случајот на Грција.⁵⁰³

Грчките барања за воена помош од САД беа доставени неколку месеци пред италијанската интервенција. Во јуни 1940 година, началникот на грчката армија побара помош од американската легација во Атина за набавка на оружје (топови, антитенковски топови, тенкови итн.). Со цел да одговори на зголемените барања за набавка на оружје, претседателот на САД формираше Меѓуресорски комитет за врска кој требаше да решава во

⁴⁹⁸ The Charge in Italy (Reed) to the Secretary of State, Rome, October 21, 1940.

⁴⁹⁹ Telegram, The Minister in Greece (MacVeagh) to the Secretary of State, Athens, November 12, 1940.

⁵⁰⁰ Во писмото беше додадено дека објавувањето на американската неутралност во однос на оваа војна, во никој случај не ја намалува наклонетоста на американската влада кон Грција во овој конфликт.

⁵⁰¹ Telegram, The Acting Secretary of State to the Minister in Greece (MacVeagh), November 16, 1940.

⁵⁰² Letter of king George II of Greece to President Roosevelt, Transmitted on December 3, 1940.

⁵⁰³ Telegram, The Secretary of State to the Minister in Greece (MacVeagh), Washington, December 6, 1940.

однос на барањата на земјите за воена помош и набавка на оружје. Во предвечерјето на италијанскиот напад на Грција, во септември и октомври 1940 година, Грција во неколку наврати побара набавка на воени авиони од САД.⁵⁰⁴ Сепак САД не излегоа во пресрет на ова барање поради следниве причини: (1) реалната можност Грција да се приклучи кон силите на Оската; (2) фактот дека грчката армија беше неопремена и необучена за војна, како и (3) обврската на Велика Британија за заштита на грчката независност и можноста за оптимизирање на ефектот доколку овие авиони ги користеше британската армија.⁵⁰⁵

Овие барања во проширена форма беа реafirмирани во ноември 1940 година. Но, овој пат, барањето беше разгледано поради променетите услови, а особено поради отпорот кој Грција го демонстрираше.⁵⁰⁶ Дополнително, претседателот на САД ги овласти надлежните власти да ги продолжат преговорите со грчкиот министер во Вашингтон и британската комисија за набавки за обезбедување на потребните средства за Грција.⁵⁰⁷ Неколку дена подоцна, Одделот за блискоисточни прашања на Стејт депарتمانот препорача Грција да добие приоритет за набавка на 100 расположливи авиони.⁵⁰⁸ Паралелно со тоа, се отвори и прашањето на пролонгирањето на отплатата на грчките кредити.

Во таа насока, во текот на ноември 1940 година Грција основаше Канцеларија за набавки на невоени производи со претставништва во Њујорк, Александрија и Бомбај.⁵⁰⁹ Имајќи ги предвид случувањата во текот на 1940 г., беше пролонгирано склучувањето на трговски договор кој требаше да го замени *modus vivendi* кој дотогаш постоеше.⁵¹⁰

Како што веќе нагласивме, во периодот декември 1940 – март 1941 година, шефот на американското разузнавање Донован го посети регионот со цел да се запознае со ситуацијата во него. Тој престојуваше во регионот

⁵⁰⁴Memorandum by the Greek Legation, Washington, October 16, 1940.

⁵⁰⁵Memorandum by the Chief of Division of Near Eastern Affairs (Murray) to the Under Secretary of State (Welles), Washington, October 23, 1940.

⁵⁰⁶Memorandum by the Chief of Division of Near Eastern Affairs (Murray) to the Chief of Division of Controls (Green), Washington, November 7, 1940.

⁵⁰⁷Telegram, The Acting Secretary of State to the Minister in Greece (MacVeagh), Washington, November 16, 1940.

⁵⁰⁸Memorandum by the Chief of Division of Near Eastern Affairs (Murray) to the Assistant Secretary of State (Berle), Washington, November 18, 1940.

⁵⁰⁹Telegram, The Minister in Greece (MacVeagh) to the Secretary of State, Athens, November 13, 1940.

⁵¹⁰The Minister in Greece to the Secretary of State, Athens, July 25, 1940.

со функција на неофицијален набљудувач на секретарот на морнарицата на Блискиот Исток и Југоисточна Европа.

На крајот на јануари ненадејно почина Метаксас. Американскиот министер детално го извести Стејт департманот за именувањето на наследникот на Метаксас, Александар Козирис и неговиот профил.⁵¹¹

За време на целиот овој период, заканата од напад на силите на Тројниот пакт на Грција е повеќе од реална. Американскиот амбасадор во Италија на крајот на јануари 1941 година доби информација дека Германија започнала да концентрира трупи во Романија за копнен напад на Грција преку Бугарија.⁵¹² Покрај тоа, во разговорот на американскиот министер во Атина со грчкиот крал, во неговото засолниште на 1 февруари 1941 година, можност за напад на Грција од страна на Германија е оценета како веројатна од страна на Јоргос II.⁵¹³ Оваа теза беше потврдена и од грчкиот премиер кој сметаше дека потенцијалната германска окупација на Бугарија ќе вклучи и напад на Грција.⁵¹⁴

Министерот за надворешни работи на Велика Британија, Идн, во февруари 1941 при посетата на Каиро се сретна со Донован преку кој испрати директна порака за американскиот претседател. Меѓу другото, сугерираше дека било која акција на САД што ќе овозможи доставување на испорака порано, ќе претставува значаен придонес за британските напори во војната.⁵¹⁵ Инаку, министерот Идн пристигна во посета на Атина во март 1941 година.

На 3 март 1941 година американскиот министер имаше средба со потсекретарот за надворешни работи на Грција на која од грчката страна беше побарана информација дали САД би ги застапувале грчките интереси во Романија и Бугарија во случај на прекин на дипломатските односи со овие земји.⁵¹⁶ САД побараа и формален предлог од Грција, а дополнително испратија инструкција до американските мисии во Букурешт и Софија во случај на прекин на комуникациите, привремено да ги заштитат интересите на земјата доколку истото биде побарано од грчките претставници.⁵¹⁷

⁵¹¹The Minister in Greece (MacVeagh) to the Secretary of State, February 3, 1941.

⁵¹²Telegram, Ambassador in Italy to the Secretary of State, Rome, January 29, 1941.

⁵¹³Telegram, The Minister in Greece (MacVeagh) to the Secretary of State, February 12, 1941.

⁵¹⁴The Minister in Greece (MacVeagh) to the Secretary of State, February 26, 1941.

⁵¹⁵Telegram, The Minister in Egypt (Fish) to the Secretary of State, Cairo, February 22, 1941.

⁵¹⁶The Minister in Greece (MacVeagh) to the Secretary of State, March 3, 1941.

⁵¹⁷Telegram, The Secretary of State to the Minister in Greece (MacVeagh), Washington, March 7, 1941.

Треба да се нагласи дека во овој период целата дипломатска мрежа на САД го следеше односот на Британија кон ситуацијата во и околу Грција, вклучувајќи ја и помошта, како и распоредувањето на британски воени единици во оваа земја.

По нападот на Грција и Југославија на 6 април 1941 година, силите на Тројниот пакт за еден месец целосно ја преземаа контролата во Грција, а нејзината територија беше поделена помеѓу Италија, Бугарија и Германија. Имајќи ги предвид драматичните промени кои настанаа во регионот во еден исклучително краток период, американскиот министер извести и за подготовките за заминување на владата на Грција, но и на југословенската влада која во тој момент се наоѓаше во Атина.

На 22 април 1941 година, на барање на британскиот министер во Атина, американската легација во грчкиот главен град ја презеде обврската за заштита на британските интереси во Грција.⁵¹⁸ Следниот ден грчкиот крал заедно со британскиот министер ја напуштија Атина, се упатија на островот Крит, а оттаму во Александрија, Египет.

Американската администрација и формално реагираше на настаните во Грција. Претседателот Рузвелт даде изјава во која нагласи дека „херојската борба на грчкиот народ за одбрана на слободите и домовите од агресијата на Германија, откако го поразија италијанскиот обид за инвазија, ги освои срцата и симпатиите на целиот американски народ“. Во прилог на тоа, претседателот даде јасно и прецизно ветување дека САД ќе продолжи со материјалната помош за земјата, како и за другите слободни народи кои се борат против агресија.⁵¹⁹

⁵¹⁸The Minister in Greece (MacVeagh) to the Secretary of State, April 22, 1941.

⁵¹⁹Statement by the President Roosevelt, April 25, 1941.

Окупацијата на создаде нови услови и во функционирањето на институции. Консеквентно вршителот на работите на легација во Атина, Рид, на година беше информиран Георг Вогерл, секретар на легација дека ставот на влада е дека влада нема официјални „сегашната грчка влада“ и нема причина за на работата на легација во Атина. Во таа побарано американската мисија во Грција, легацијата и конзуларниот престане со работа, а да ја напуштат Грција до година^{520 521}. Со оглед на контролата на Атина раце на Италија, ова повторено преку Министерството за работи на Италија.⁵²²

Како резултат на окупација, САД ја затворија американската легација во Атина на 14 јули 1941 година. Имајќи предвид дека грчката влада во егзил продолжи со работа во Лондон, во ноември Ентони Бидл⁵²³ беше именуван за вонреден и ополномоштен пратеник на САД при грчката влада во егзил. Следната

Сеќавање на првата гама на САД, Еленор Рузвелт, во врска со поседиштата на грчкиот крал Јорџос II на Вашингтон

„Вчера поладне (10 јуни 1942 г.) кралот на Грција беше пречекан на јужниот тревник на Белата кука од страна на претседателот и неговите кабинети, а беа присутни и судијата Сшоун и претседателите на Конгресот. Бев многу горда на салутирањето на момците од нашата армија и морнарица и интонирањето на двесте химни од страна на морнарицата. Тоа беше прекрасна церемонија за добредојде. Седевме на

Грција
врска со
грчките
на тоа,
американската
27 јуни 1941
од страна
германската
германската
американската
односи со
поради тоа
продолжување
американската
насока, беше
дипломатска
вклучувајќи ја
отсек, да
службениците
15 јули 1941
фактот дека
премина во
барање беше

надворешни

германската

⁵²⁰ Како резултат на тоа, американскиот конзулат во Солун беше затворен на 11 јули 1941 година, а легацијата во Атина – на 14 јули 1941 година.

⁵²¹The Charge in Greece (Reed) to the Secretary of State, Athens, July 1, 1941.

⁵²²The Italian Ministry for Foreign Affairs to the American Embassy in Italy, Rome, July 8, 1941.

⁵²³ Ентони Бидл беше именуван и за американски пратеник при владите во егзил на Белгија, Југославија, Луксембург, Норвешка, Полска, Чехословачка и Холандија.

година беше подигнат статусот на американската легација во ранг на амбасада, а Бидл беше именуван за прв американски амбасадор во Грција.

До крајот на 1941 година билатералните односи, ако така можат да се наречат, во најголем дел беа сведени на грчките апели за помош, како и осуда на окупацијата на грчката територија.

Во таа насока, на крајот на 1941 година, државниот секретар Велс го информираше грчкиот министер во Вашингтон дека САД за своите ставови ќе ја запознае бугарската влада и дека американската влада смета дека бугарските акции против Грција немаат никакво оправдување.⁵²⁴ Во декември 1941 година грчкиот премиер Цудерос испрати писмо до претседателот Рузвелт со барање за помош во храна и го нагласи податокот дека во тој период бројот на починати достигнува и до 500 лица на ден.⁵²⁵ Во овој период, во Грција постои хроничен недостаток на храна. Слично барање до претседателот Рузвелт достави и кралот Јоргос II во февруари 1942 година. САД излезе во пресрет на овој повик, а претседателот определи и посебен претставник за ова прашање. Во целата ситуација за доставување на помош во храна се вклучи и Шведска, особено во функција на доставување на храна за Грција преку нејзините бродови.⁵²⁶

Статусот на грчкото дипломатско претставништво во Вашингтон беше подигнато во ранг на амбасада од 6 октомври 1942 година. Значајно е да се нагласи дека во текот на Втората светска војна беше остварена и средба на највисоко ниво меѓу двете држави. Првичните планови за посета на кралот Јоргос II на САД беа направени во ноември 1941 година, но посетата беше пролонгирана. Во февруари 1942 година беше предложено кралот за време на враќањето од Египет за Велика Британија, да реализира неформална посета на САД, а Белата куќа го прифати овој предлог. Кралот, придружуван од грчкиот премиер, престојуваше во посета на САД во периодот јуни–јули 1942 година.⁵²⁷ На 9 јули завршија разговорите помеѓу претседателот Рузвелт и кралот Јоргос II и беше издадено заедничко соопштение кое во најголем дел се однесуваше на принципите за взаемната помош, како и Договорот за заем и наем (Lend and Lease). Овој договор беше

⁵²⁴The Secretary of State to the Greek Minister (Diamantopoulos), Washington, December 20, 1941.

⁵²⁵The Greek Minister (Diamantopoulos) to the Secretary of State, Washington, December 22, 1941.

⁵²⁶Press Release Issued by the Department of State, August 7, 1942.

⁵²⁷US Department of State, Office of the Historian, Visits by Foreign Leaders of Greece, Available at <http://history.state.gov/departmenthistory/visits/greece> [Accessed on March 24, 2014].

речиси идентичен со британскиот договор.⁵²⁸ Во рамките на посетата, грчката страна иницираше идеја за обука и тренинг на Грците кои живеат во САД од страна на американската армија.⁵²⁹ САД начелно се согласија со овој предлог, но преферираа да бидат обучени само војниците кои ќе се пријават на доброволна основа.⁵³⁰

Во овој период, прашањето за иднината на кралот во Грција побуди интерес кај американската дипломатија. Постоеше евидентна дискрепанца во однос на ова прашање помеѓу американската и британската дипломатија. САД имаа принципиелен став дека грчкото население има право слободно да се изјасни околу прифатливоста на Јоргос II и дека британската кампања „да се продаде“ владата на Цудерос е контрапродуктивна и може да ја разбранува и подели грчката јавност на ројалисти и анти-ројалисти. Дополнително, САД сметаа дека британското инсистирање на задржување на монархијата во Грција не е поткрепено со факти или расположение на народот, а нивното враќање во земјата ќе го дерогира членот 3 на Атлантската повелба – слободниот избор на власта.⁵³¹ Имајќи го предвид ова присутно расположение, правото на слободен избор на власта беше вклучено во изјавата на кралот од март 1943 година. Тој пристап беше повторно афирмиран во обраќањето на кралот во јули на 1943 година.

Сепак и понатаму постоеше разлика во ставовите на САД и Британија во врска со идеите за повоениот развој во земјата. Велика Британија сметаше дека кралот е нејзин сојузник и шеф на грчката држава и континуитетот на власта треба да биде задржан⁵³². Ова прашање беше отворено и за време на првата конференција во Квебек (1942), на која Рузвелт и Черчил ги усогласија ставовите во врска со иднината на кралот на Грција – двете земји го поддржуваа неговото враќање што е можно поскоро, но и одржувањето на референдум за статусот на кралската куќа.⁵³³

⁵²⁸Memorandum of Conversation, by the Secretary of State, Washington, June 8, 1942.

⁵²⁹Memorandum by the Greek Prime Minister (Tsouderos) Concerning the Drafting of Greek Subjects, Washington, 15 June 1942.

⁵³⁰The Secretary of State to the Greek Ambassador (Diamantopoulos), Washington, December 12, 1942.

⁵³¹Memorandum by the Adviser on Political Relations (Murray) to the Secretary of State, Washington, March 16, 1943.

⁵³²Memorandum, The Department of State to the British Embassy, Washington, July 17, 1943; Aide Memoire, The British Embassy to the Department of State, Washington, August 4, 1943.

⁵³³Memorandum of Conversation Held During the First Quebec Conference, Quebec, August 22, 1943.

Со оглед на фактот дека грчката влада во егзил се префрли од Лондон во Каиро, Александар Кирк ги предаде акредитивите како американски амбасадор при грчката влада во егзил во Каиро на 15 јуни 1943 година. Тој истовремено ја извршуваше и функцијата на американски министер во Египет.

Владата на Грција во егзил, се врати во земјата во октомври 1944 година. По ослободувањето на Грција и протерувањето на силите на Оската, грчките комунисти организирани како Грчка народна ослободителна армија (ЕЛАС) се обидоа да ја преземат власта во земјата и да воспостават комунистички режим. По неуспехот, комунистите се повлекоа во северниот дел на земјата и воспоставија контакти со комунистичките влади во трите соседни земји (Албанија, Бугарија и Југославија) кои имаа сопствени претензии на делови на грчката територија. Како што ќе видиме подолу, овие три држави овозможија широка помош на комунистите под водство на Маркос Вафиадес во текот на Граѓанската војна во Грција. Не случајно главен политички интерес на САД претставуваше моќта на Комунистичката партија на Грција. КПГ ги контролираше главните сили на отпорот, Националноослободително движење (ЕАМ) и неговото вооружено крило (ЕЛАС) и имаше капацитет да управува со земјата.⁵³⁴ Од друга страна, Националната републиканска грчка лига (ЕДЕС) претставуваше едно од најголемите движења на отпорот кон германската окупација кое не беше поврзано со КПГ.

Помеѓу овие две воени структури, а по серија на инциденти во текот на 1944/45 година, започна Граѓанската војна во Грција која траеше во периодот од 1946 до 1949 година. Значи, од една страна во конфликтот во Грција се наоѓаа владините сили поддржани во Велика Британија и САД, а на другата страна се наоѓаше Демократската армија на Грција (ДАГ), формирана од КПГ и поддржана од Албанија, Бугарија и Југославија. Како што ќе видиме во следниот дел на овој труд, токму за време на Грчката граѓанска војна, САД го формулираа својот нов пристап во надворешната политика како одговор на новите предизвици во судирот со комунизмот на глобално ниво.

Можеме да заклучиме дека првата половина на XX век претставува исклучително турбулентен период во историјата на Грција. Покрај регионалните судири и поразот во Мала Азија, политичка сцена во земјата ја

⁵³⁴Smith, T., p. 136.

карактеризираше силната поларизација помеѓу приврзаниците на републиката и монархијата, што резултираше во постојано менување на носителите на власта. За илустрација, во периодот меѓу двете светски војни во Грција беа променети дури 27 администрации и 2 диктатури.⁵³⁵

Како што нагласивме, почетокот на грчко-американските односи датираше уште од првата половина на XIX век и истите се развиваа по нагорна линија, особено во областа на трговските односи и делумно во одбраната. Забележителен е грчкиот пристап во однос на модернизацијата на земјата по урнек на западните земји. Во периодот меѓу двете светски војни, во Грција престојуваша воени мисии на Велика Британија и Франција, како и различни тимови за техничка помош од Западна Европа и САД. Како резултат на тоа, САД учествуваа во неколку кредитни линии за Грција.

Што се однесува до политичките односи, треба да се потенцира дека, со исклучок на администрацијата на претседателот Вилсон, САД не покажуваа посебен интерес за Балканот и Грција во првата половина на XX век. Како што претходно беше нагласено, на Париската мировна конференција, претседателот Вилсон поддржа значителен дел од грчките барања. Сепак, по завршувањето на неговиот мандат, фокусот на американската надворешна политика повеќе не беше насочен кон Европа, а со тоа и кон Грција. Како резултат на тоа, традиционалното присуство на големите европски сили доминираше во овој период во Грција, но со таа разлика што нивното мешање во внатрешните прашања на земјата не беше во обемот во кој беше присутно во XIX век. Во таа насока, треба да се нагласи дека особено во првата половина на XIX век, британското воено и економско присуство доминираше во Источниот Медитеран, вклучувајќи ја Грција.

⁵³⁵Coulombis, T.A., Petropulos, J.A., Psomiades, H. J., (1976)*Foreign Interference in Greek Politics: An Historical Perspective*. New York: Pella Publishing Company, pp. 96 - 97.

5.7. Повторно сојузници – САД и Грција во Студената војна

„Вистината е дека ниту чистиот ројализам, ниту чистиот комунизам има многу следбеници во Грција денес. Но, двајта добиваат на сила, ојасна за да биде целосно занемарена од сомневањата кои се присујни и се зголемуваат од една страна, кај имошните демократи и од друга страна, помеѓу безимотните демократи кои се зладни, бескуќни и вооружени”.

Линколн Меквиг,
американски амбасадор во Атина, декември 1944 година

Се чини дека четириесеттите години на XX век ја дадоа главната насока на развојот на грчко-американските односи во XX век. САД се потпираа на британската заштита на Грција и Турција од Советскиот Сојуз сè до крајот на Втората светска војна. Меѓутоа, во текот на 1946 година стана јасно дека економијата на Велика Британија немаше капацитет да ја овозможи потребната воена и економска помош за Грција и тоа ја наметна потребата од инволвирање на САД.⁵³⁶ Во таа насока, во периодот по Втората светска војна, Грција стана „клучен полигон за тестирање” на улогата на САД во новата констелација на односите.⁵³⁷ Исходот на Втората светска војна, Граѓанската војна во земјата, како и заканата од комунизмот, претставуваа главните фактори кои дадоа насока на развојот на грчко-американските односи во втората половина на XX век.

Како што беше случај и во останатите балкански држави, во периодот непосредно по крајот на Втората светска војна, и во Грција беа закажани избори чија цел беше легитимирањето на новата власт. Во оваа земја изборите беа закажани за март 1946 година. Покрај тоа, изборите беа значајни и за САД и Велика Британија – од успешноста на изборниот процес зависеше и повлекувањето на британска армија и транзицијата на власта.

⁵³⁶Mearsheimer J., (2003). *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: W. W. Norton & Company, pp. 323 – 324.

⁵³⁷Iatrides A., *Reviewing American Policy Toward Greece: The Modern Cassandras*. In: Coulombis T., Iatrides, J. (1980) *Greek American Relations – A Critical Review*. Athens Printing Company, p. 11; Iatrides, J., *The Truman Doctrine: The Beginning of United States Penetration in Greece*. In: Coulombis, T., Hicks, S., (1975) *Conference proceedings: US Foreign Policy Toward Greece and Cyprus*, p. 13.

Паралелно со овој процес, во септември истата година беше одржан референдум на кој беше реставрирана монархијата во Грција. Левоориентираните политички сили во земјата ги бојкотираа изборите.

Сепак, имајќи ги предвид сите овие настани и процеси, ниту изборите, ниту враќањето на Јорџос II ја стабилизираа земјата. Есента 1946 година започна Граѓанската војна во Грција која траеше до 1949 година.

Овие настани ја преокупираа и американската администрација, а Грчката граѓанска војна се трансформираше во прво „бојно поле“ на Студената војна. Најавеното повлекување на британската помош за Грција и Турција се чини имаше големо влијание врз развојот на концептот кој подоцна стана познат како Труманова доктрина. Дополнителен момент во целата ситуација беше поддршката на Тито за комунистичкото движење во Грција и според Лафабер, неговата желба да вклучи делови на Грција во идната балканска федерација.⁵³⁸

*„Едниот начин на живот е
втемелен на волјата на
мнозинството и се препознава по
слободните институции,
препоставничката влада,
слободните избори, гаранции за
индивидуалната слобода,
слободата на говор и вероисповед и
слобода од полицијски прегон.
Вториот начин на живот се
темели на волјата на
малцинството насилно
наметнат на мнозинството. Тој
се потпира на шерор и прегон,
контролиран печат и радио,
наметнени избори и ограничување
на индивидуалните слободи“.*

*Хари Труман, обраќање пред
Конгресот, 12 март 1947 г.*

Труман и неговиот близок соработник Дин Ачисон, во британското повлекување видоа историска можност да му се спротивстават на Советскиот Сојуз. Според Ачисон, американското вклучување не произлезе од британското повлекување, туку од тенденцијата за задржување на

⁵³⁸LaFeber, W., (1994) *The American Age: United States Foreign Policy at Home and Abroad (1750 - to the Present)*, WW Norton&Company, New York, p. 476.

комунизмот.⁵³⁹ Тој беше главниот архитект на Трумановата доктрина.

Имајќи ја предвид целата ситуација која се создаде, од една страна Граѓанската војна во Грција, а од друга страна со помошта која им доаѓаше на грчките комунисти од соседните држави, грчкото прашање беше покренато пред ОН. Согласно со членот 11 од Повелбата на ОН, беше создадена ситуација која претставуваше закана за меѓународниот мир и безбедност и како резултат на тоа, грчкото прашање беше покренато пред Советот за безбедност и Генералното собрание на ОН. Беше формиран Специјален комитет за Балканот (United Nations Special Committee on the Balkans – UNSCOB), во која Албанија, Бугарија и Југославија одбија да учествуваат со што, во најголем дел, работата на комисијата се сведе на издавање на резолуции и препораки. На 5 мај 1947 година овие три држави го информираа ОН дека не можат да им дозволат влез на членови на комисијата во функција на проверка на грчките обвинувања.⁵⁴⁰ На 25 јуни 1947 година Советот за безбедност на ОН беше известен дека Југославија, Бугарија и Албанија им даваат поддршка на антивладините активности во Грција.⁵⁴¹ Тоа претставуваше составен дел од пристапот на комунистичките влади на Албанија, Бугарија и Југославија кои континуирано ги поддржуваа грчките комунисти во војната која се водеше во оваа земја.⁵⁴²

Како резултат на тоа, американската администрација заведе проактивен став во однос на состојбите во Грција. На 12 март 1947 година во обраќањето пред Конгресот, претседателот на САД, Труман, ги постави основите на т.н. Труманова доктрина, односно новиот пристап во американската надворешна политика по прашањето на комунизмот во светот. Оваа пресвртна точка во американската надворешна политика произлезе од состојбата во Грција, но и во Турција. Во своето обраќање, претседателот Труман нагласи дека „опстанокот на грчката држава е под закана на терористички активности на неколку илјади вооружени луѓе водени од комунистите” и во тој правец ја изрази подготвеноста на САД да им помогне на „слободните народи да ги одржат своите слободни институции и нивниот национален интегритет против агресивни движења насочени кон воспоставување на тоталитарни режими”. Тој потенцираше дека САД се ангажирани во глобална битка помеѓу два различни начини на

⁵³⁹Idem, p. 477.

⁵⁴⁰Kalvoda, J. (1958) *Titoism and Masters of Imposture*. New York: Vantage Press, стр.41.

⁵⁴¹Докмановиќ, М. (2010) *Право и џолишка во Македонија: 1946 - 1953*, Скопје, ИСИЕ, стр. 113.

⁵⁴²Herring G. C., p. 614.

живот⁵⁴³. Како резултат на тоа, претседателот Труман побара одобрување на помош во износ од 400 милиони долари, како и распоредување на американски цивилни и воени инструктори во овие земји. Трумановата доктрина беше првиот одговор на советската закана,⁵⁴⁴ а склучувањето на т.н. Бриселски договор⁵⁴⁵ беше втората.⁵⁴⁶ Со други зборови, преку Трумановата доктрина, САД како „лидер на слободниот свет“ се заложиле за поддршка на капиталистичките земји во судирот со комунизмот. Една година по објавувањето на Трумановата доктрина, во Грција за првпат допатува и американски државен секретар. Џорџ Маршал беше првиот американски државен секретар кој ја посети оваа земја во октомври 1948 година.⁵⁴⁷

По објавувањето на Трумановата доктрина, се појавиле различни реакции во американската јавност. Самата доктрина имаше и голем број опоненти. Познатиот колумнист Волтер Липман го критикуваше премногу општите формулации на доктрината. Покрај тоа, голем број критичари правилно укажаа дека Грција е повеќе репресивна монархија, отколку демократија. Постоеше и стравување дека САД преку имплементацијата на доктрината, директно ќе се вклучат во Граѓанската војна во Грција^{548 549}.

Трумановата доктрина имаше и мотивирачка улога за американската јавност која во овој период првенствено беше загрижена за економските проблеми. Од Трумановата доктрина американските граѓани почнаа сè повеќе и повеќе да се интересираат за надворешнополитичките прашања. Елементите на доктрината беа присутни во реториката на сите американски претседатели до Роналд Реган, а сенаторот Фулбрајт во седумдесеттите

⁵⁴³Yale Law School – The Avalon Project. (2008). *President Harry s. Truman's Address before a Joint Session of Congress, March 12, 1947*. [online]. Достапно од: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/trudoc.asp [Пристапено на 15 јануари 2009].

⁵⁴⁴ Во говорот кој Труман го одржа пред Конгресот, Советскиот Сојуз не беше спомнат експлицитно.

⁵⁴⁵ Бриселскиот договор беше склучен во 1948 година помеѓу Велика Британија, Франција, Белгија, Холандија и Луксембург. Со него беше формиран заеднички одбранбен сојуз на овие земји и подоцна водеше кон склучување на НАТО и формирањето на Западноевропската унија.

⁵⁴⁶US House of Representatives, Committee on Foreign Affairs, European Problems, Committee and Subcommittee Hearings, Briefings and Study Mission Reports, Selected Executive Session Hearings of the Committee, 1951-1956, Washington, DC, US Government Printing Office, 1980, p. X.

⁵⁴⁷ По Маршал, Грција ја посетија и државните секретари Далс, Хертер, Раск, Роџерс, Венс, Хег, Шулц, Кристофер, Олбрајт, Рајс и Клинтон.

⁵⁴⁸Herring G. C., pp. 614-616.

⁵⁴⁹ И самиот Труман имаше изјавено дека „владата на Грција не е совршена..., таа има свои грешки“. Види: Smith, T., p. 120.

години на XX век сугерираше дека „ниеден друг фактор како антикомунизмот на Трумановата доктрина не претставуваше водечка насока на американската надворешна политика по Втората светска војна”.⁵⁵⁰

Според Јатридес, во периодот непосредно по крајот на војната, американската надворешна политика во Грција имаше 4 главни цели: (1) концентрирање на власта во широка коалиција на антикомунистички лидери кои ќе бидат способни да воспостават правен поредок и макар привид на демократска власт; (2) трансформација на неефикасните и политизирани државни агенции во непристрасни инструменти на економската реконструкција и општествениот прогрес; (3) обезбедување на економска и техничка помош потребна за обнова на земјата и создавање на основи за економски развој, и (4) подобрување на моќта и способноста на грчката армија за брз пораз на комунистите.

Во тој контекст, треба да се нагласи улогата која ја играше тогашниот американски амбасадор во Атина, Хенри Грејди, кој ја притискаше коалиционата влада да ги надмине своите несогласувања и да ги исполнува инструкциите на американската амбасада.⁵⁵¹

Кон крајот на 1947 година, американските власти започнаа да ги разгледуваат можностите за испраќање на американски сили во Грција, но оваа идеја набрзо беше напуштена како резултат на судирот меѓу Тито и Сталин во првата половина на 1948 година. Резолуцијата на Информбирото го принуди Тито да ретерира во однос на инволвираноста во Граѓанската војна во Грција. Според изјавата на помошник-државниот секретар на САД, Перкинс, повлекувањето на југословенската поддршка на сили на ДАГ во Грција, заедно со помошта од САД, претставуваше примарен фактор за крајот на војната во оваа земја.⁵⁵² Консеквентно на тоа, американската помош на Грција имаше големо влијание врз резултатот од Граѓанската војна. Со оглед на фактот дека македонското население масовно се бореше на страната на ДАГ, поразот на овие сили во Граѓанската војна имаше големи последици и за оваа популација. Околу 20 илјади Македонци го загубија животот, а преку 60 илјади Македонци и Грци (од кои 28 илјади деца) беа принудени да емигрираат во источноевропските земји.

⁵⁵⁰Fulbright, J. W., (1972)*The Crippled Giant*, New York, pp. 7-14.

⁵⁵¹Jatrides, J. O. The United States and Greece in the Twentieth Century. In: Coulombis, T.A., Kariotis, T., Bellou, F. (2004)*Greece in the Twentieth Century*. New York: Frank Cass, p. 78-81.

⁵⁵²US House of Representatives, Hearings before the Committee on Foreign Affairs, Yugoslav Emergency Relief Assistance Act of 1950, US Government Printing Office, Washington, 1950, p.2.

Развојот на билатералната соработка со Грција продолжи и по 1949 година. Во периодот од 1949 до 1974 година за Грција големиот предизвик се состоеше во развојот на демократските институции. Во таа насока, во овој период САД им доделуваа помош и на републиканските и на реакционерните елементи во земјата.

Сепак, САД на некој начин не ја сфатија природата на предизвикот во оваа земја. Тие ѝ помогнаа на Грција финансиски и воено да одговори на новите предизвици⁵⁵³, да ја реорганизира армијата, а резултатите веќе беа повеќе од видливи. Но, од друга страна, развојот на демократските институции и процедури во земјата речиси целосно беше запоставен. Не треба да се заборава дека во текот на педесеттите години, дипломатските претставници на САД активно беа инволвирани во внатрешно-политичките прашања на Грција и си земаа слобода да ги насочуваат политиките и одлуките во насока на постигнување на „прозападна стабилност”.⁵⁵⁴

Во овој период, САД активно интервенираа во внатрешните прашања на Грција вклучувајќи ги и изборите. Тоа особено кулминираше на изборите во ноември 1952 година кога американскиот амбасадор инсистираше да биде воведен мнозински систем со што ѝ овозможи на партијата на генералот Александар Папагос, „Грчко движење”, да освои 247 од 300 места во грчкиот парламент. На САД ѝ одговараше конзервативна влада која имаше намера да ја интегрира земјата во западниот свет.

Во секој случај, можеме да констатираме дека Грција недвосмислено ја одбра страната во Студената војна уште во нејзината прва фаза, а американско-грчките односи во овој период се развиваа во рамките поставени од Трумановата доктрина. Само неколку години по почетокот на Студената војна, а како резултат на научените лекции, во 1952 година Турција и Грција беа вклучени како членки на НАТО.⁵⁵⁵ Во таа насока, во овој период во повеќе наврати американскиот државен секретар Дин Ачисон ги потенцираше позитивните ефекти од вклучувањето на Грција во НАТО. По зачленувањето во НАТО, во 1953 година Грција го потпиша и Договорот за статусот на силите кој на американските војници и членовите на нивните семејства им овозможи ексклузивни права, како и екстериторијалност.

⁵⁵³ Шефот на американската мисија за помош во Грција имаше репутација на „најмоќен човек во државата”.

⁵⁵⁴ Coulombis, T.A., Petropulos, J.A., Psomiades, H. J., (1976) *Foreign Interference in Greek Politics: An Historical Perspective*. New York: Pella Publishing Company, pp. 123.

⁵⁵⁵ Herring G. C., pp. 645-646.

Американската помош за Грција, заклучно со 1954 година, изнесуваше преку 2 милијарди долари и во голем дел се однесуваше на воените активности за време на Граѓанската војна.

Што се однесува до билатералните односи за време на администрацијата на претседателот Ајзенхауер, не дојде до поголеми промени. Како што во повеќе наврати потенциравме, за регионалните односи големо влијание имаше смртта на Сталин, по која, новото советско раководство сакаше да ги обнови односите со Југославија и Грција.⁵⁵⁶ Односите и понатаму се развиваа во претходно утврдената рамка, а Грција и понатаму претставуваше клучен американски сојузник во источниот Медитеран.

По смртта на Папагос (1955), за премиер беше избран Константин Караманлис за чиј избор постоеја поголем број шпекулации дека беше направен под влијание на САД.

За време на мандатот на Ајзенхауер, Грција беше единствената земја која одби да учествува на Лондонската конференција за решавање на статусот на Суецкиот Канал поради негативното јавно мислење за Велика Британија.⁵⁵⁷ Грција беше дел од Програмата за поддршка во одбраната (Defense Support Program) за време на Ајзенхауер.⁵⁵⁸ Покрај тоа, Грција активно ја поддржа доктрината на Ајзенхауер која беше насочена против советското навлегување на Блискиот Исток преку овозможување на американска помош за потенцијалните жртви.

Двајт Ајзенхауер беше првиот американски претседател кој ја посети Грција во декември 1959 година.⁵⁵⁹ За време на посетата, на претседателот Ајзенхауер му беше поставено прашање за можно повлекување на Шестата флота од Грција, на кое тој одговори „додека јас сум на функција, флотата ќе биде во тие води и заради американската загриженост за безбедноста на регионот”.⁵⁶⁰

Во текот на педесеттите години дојде и до определени активности во врска со емиграцијата. Со оглед на фактот дека миграцијата во САД по Втората светска војна беше ограничена, претседателот Ајзенхауер побара

⁵⁵⁶Idem, p. 658.

⁵⁵⁷Eisenhower, D. E., pp. 42-43.

⁵⁵⁸Idem, pp. 145.

⁵⁵⁹ Претседателот Ајзенхауер се обрати во грчкиот парламент, а Атина ја напушти на брод кон следната дестинација – Тунис.

⁵⁶⁰Eisenhower, D. E., p. 506.

од Конгресот да биде донесе Закон за вонредна миграција за прием на 120 илјади Европејци во следните две години, вклучително и 20 илјади Грци.⁵⁶¹

Континуитетот во билатералните односи продолжи и за време на администрацијата на претседателот Кенеди. Во 1961 година премиерот Константин Караманлис беше примен од страна на претседателот Кенеди во Белата куќа што симболизираше можеби највисоко ниво во билатералните односи дотогаш. Во контекст на настаните кои се случија во 1967 година, ќе го спомнеме фактот дека уште во текот на 1963 година амбасадата на САД го извести премиерот Караманлис дека група на армиски офицери се подготвува да ја преземе власта во земјата.

Новата ера во билатералните односи започна во 1964 година со доаѓањето на власт на Јоргос Папандреу. Новата влада започна отворен судир со сите традиционални американски сојузници во земјата: конзервативците, дворот и воената хиерархија.⁵⁶² Исто така, во САД имаше промени на врвот. Како резултат на извршениот атентат во Далас, претседателот Кенеди го загуби животот, а по сила на Уставот, функцијата претседател ја извршуваше дотогашниот потпретседател Линдон Џонсон. Во контекст на неговото искуство со надворешнополитичките прашања, еден новинар го опиша Линдон Џонсон како „крал на реката, но странец на отворено море”.

Главниот предизвик во односите меѓу двете земји во периодот на оваа администрација, беше кипарското прашање. Паралелно со промените кои се случија на грчката политичка сцена, почна да ескалира состојбата на Кипар кој стекна независност во 1960 година. Во функција на избегнување на потенцијален судир помеѓу Грција и Турција, САД го подготвија т.н. „план на Ачисон”.⁵⁶³ Ситуацијата во Кипар започна да се усложнува. Во јуни 1964 државниот секретар Дин Раск упати остро писмо до турските власти со предупредување дека САД нема да ѝ помогне на Турција доколку таа реши да го нападне Кипар, а СССР се замеша.

Сепак, Кипар никогаш не претставуваше значајно прашање за администрацијата на Линдон Џонсон. Како една од главните заслуги на

⁵⁶¹Idem,p.216.

⁵⁶²latrides, J. O., p. 89.

⁵⁶³ Планот на Ачисон беше доставен во пролетта 1964 година. Овој договор предвидуваше отстапување на островот на Грција, отстапување на еден грчки остров на Турција, изградба на турска воена база на островот, како и целосна самоуправа во деловите каде живееше турско население.

Џонсоновата администрација, често се наведува и спречувањето на потенцијалната војна меѓу Турција и Грција.⁵⁶⁴ Претседателот Џонсон имаше принципиелен став за поддршка на државите на периферијата, како Грција и Турција („Вашингтон мора да ги поддржи своите пријатели во Анкара и Атина“).⁵⁶⁵ Дополнително, претседателот не беше расположен за радикална акција пред ноемвриските избори во 1964 година.⁵⁶⁶

Политичката состојба во Грција и понатаму продолжи да се влошува. Премиерот Папандреу поднесе оставка во јули 1965 година како резултат на неможноста да го натера кралот да го разреши министерот за одбрана. Со тоа беше започнат подолг период на нестабилност кој кулминираше со државниот удар кој беше изведен во 1967 година.

Воениот удар на полковниците беше изведен на 21 април 1967 година. Кралот ја напушти земјата и побегна во Италија, Караманлис подолг временски период се наоѓаше во странство, а останатите водечки грчки политичари беа уапсени. Воената хунта беше на власт во Грција сè до 1974 година.

На некој начин американската политика спрема Грција во периодот од 1967 до 1974 година се темелеше на една „болна дилема“ – изборот беше помеѓу поддршката на демократските институции и одржувањето на стратешките бази на грчката територија.⁵⁶⁷ ЦИА и американската амбасада беа во контакт со воените лица кои го изведоа државниот удар, но немаше никакви докази дека САД на било кој начин беа инволвирани во организацијата на државниот удар. Се чини дека и кралот Константин и САД беа изненадени од државниот удар во оваа земја.

⁵⁶⁴Dallek, R., Lyndon Johnson as a World Leader. In: Brands, H. W., (1999) *The Foreign Policy of Lyndon Johnson Beyond Vietnam*, Texas A&M University Press, p. 7.

⁵⁶⁵Little, D., Lyndon Johnson, the Arabs and the 1967 Six-Day War. In: Brands, H. W., (1999)*The Foreign Policy of Lyndon Johnson Beyond Vietnam, Texas A&M University Press*, p. 149.

⁵⁶⁶Cohen, W. I., Tucker, N. B., (1994) *Lyndon Johnson Confronts the World: American Foreign Policy, 1963 - 1968*, Cambridge University Press, p. 285.

⁵⁶⁷Couloumbis T., Defining Greek Foreign Policy Objectives. In: Couloumbis T., Iatrides, J. (1980). *Greek American Relations - A Critical Review*. Athens Printing Company, p. 199.

За тезата дека САД не беа инволвирани во настаните во Грција, говори и податокот дека Стејт департманот ги суспендираше дипломатските односи со новиот режим и се држеше на дистанца сè до јануари 1968 година. Од друга страна, во текот на 1968 година, администрацијата во заминување на претседателот Џонсон се трудеше да биде пасивен посматрач на состојбите во Грција. Тоа во најголем дел се должеше на фактот дека потенцијалното соборување на воената хунта би резултирало во политички хаос и можна граѓанска војна.⁵⁶⁸

Со други зборови, официјален Вашингтон немаше алтернатива на продолжувањето на односите кои од 1968 година продолжија со речиси идентичен интензитет како и порано. Вашингтон одржуваше односи со авторитарната власт на полковниците во Грција и покрај постоењето на евидентни докази за кршење на човековите права, пристап кој немаше голема поддршка во грчката јавност.⁵⁶⁹

За разлика од Џонсон, администрацијата на Никсон заведе сосема спротивен став. Тоа беше последица на „геополитичкиот пристап“ на

*„Кога хунтаа ја презеде
власија... САД дозволија
нејзините интереси во
водењето на Сшуденаа
војна да преовладаат над
нејзините интереси – би
рекол обврски – да ја
подржат демократијата“.*

*Бил Клинтон, ноември
1999 година*

администрацијата на Никсон, а особено Кисинџер, за кого Грција играше значајна улога. И покрај негативното расположение на американската и европската јавност⁵⁷⁰ и Конгресот, оваа администрација ја третираше воената хунта сосема „реалистички“ – како пријател и сојузник на САД. Потпретседателот на САД, Спино Агњу, и секретарот за трговија, ја посетија Грција во овој период демонстрирајќи дека постојат блиски односи на соработка. САД очигледно го искористија моментот да обезбедат лукративни договори за своите компании, како и за обезбедување на големи ресурси и можности за

⁵⁶⁸latrides, J. O., p. 93.

⁵⁶⁹Smith, T., p. 209.

⁵⁷⁰ Поради диктатурата, Грција беше принудена да се повлече од членството во Советот на Европа.

потребите на американската Шеста флота.

Во „годината на Европа“, како што Хенри Кисинџер ја нарече 1974 година, САД се соочија со нов предизвик во односите со Грција и Турција. Со ерупцијата на конфликтот на Блискиот Исток⁵⁷¹, овие две земји не зазедоа идентичен став со САД – тие дури и одбија да им дозволат на САД да го користат нивниот воздушен простор за летовите кон Израел.

Во мај 1974 година Стејт департманот прими информација дека грчката воена хунта се подготвува да изврши државен удар на Кипар. Имајќи предвид дека САД имаа информации за ова можно сценарио, официјалните лица беа предупредени од страна на амбасадорот Таска да не преземаат таков потег. Сепак, во јули 1974 година беше извршен државен удар на Кипар и беше соборен од власт претседателот на земјата, архиепископот Макариос. Турција веднаш реагираше на овој тек на настаните и изврши инвазија на Кипар. Овој драматичен тек на настаните резултираше во отворен воен судир на Кипар, но и соборување на воената хунта во Грција на 23 јули 1974 година. Беше формирана влада на национално единство под раководство на поранешниот премиер Константин Караманлис, а членовите на воената хунта беа обвинети и осудени за предавство во судски процес.⁵⁷²

Настаните кои се случија на Кипар, влијаеја драматично на билатералните односи помеѓу САД и Грција во текот на седумдесеттите години. Беше создадена нестабилност за јужното крило на НАТО и нов предизвик за администрацијата на новиот претседател Форд. Со цел да биде избегнато понатамошното влошување на состојбата, претседателот Форд и државниот секретар Кисинџер, го повикаа Караманлис на разговори во Вашингтон, кои тој ги одби поради состојбата на земјата. САД не го прифати британскиот предлог за бомбардирање на турските позиции, но Турција го прекина понатамошното напредување на 16 август. Како резултат на тоа, Грција ја зафати бран на антиамерикански протести, а Караманлис ги ограничи привилегиите за Шестата флота и побара сите американски бази во земјата да бидат ставени по грчка контрола. Со оглед на ваквиот тек на настаните по 1974 година, во јавното мислење во Грција се манифестираше

⁵⁷¹ Станува збор за преговорите во врска со склучувањето на договори за примирје помеѓу Израел од една и Египет и Сирија од друга страна, со цел за завршување на Јом Кипурската војна (1973).

⁵⁷²

негативен однос спрема НАТО и САД.⁵⁷³ Во декември 1975 година беше убиен и шефот на ЦИА во Атина.⁵⁷⁴

Како резултат на одбивањето на Турција да ги повлече трупите од Кипар, Грција донесе одлука да ги повлече своите офицери од НАТО алијансата. Сепак, Грција по понижувањето кое го доживеа на Кипар, не можеше да си дозволи да остане подолг временски период без поддршката на Вашингтон. Администрацијата на Форд ги обнови програмите за воена помош кои беа ставени вон сила за време на хунтата.

Во 1977 година беше склучен Договорот ДЕКА (Defense Collective Agreement – DECA). Со овој договор беше предвидено доделување на помош во износ од 700 милиони долари во период од 4 години за модернизирање на грчката армија (вклучувајќи авиони АВАКС, Ф-4 и Ф-5), како и понатамошно функционирање на четири од седум американски бази во Грција.⁵⁷⁵

Билатералните односи останаа коректни, но во суштина студени, со оглед на фактот дека беа обременети со кипарскиот конфликт. По парламентарните избори во Грција одржани во 1981 година, на власт дојде Пан-хеленското социјалистичко движење – ПАСОК, чиј лидер беше Андреас Папандреу. Во рамките на кампањата, Папандреу ги обвини претходните влади дека претставуваа инструмент на капиталистичкиот експанзионизам и империјализам предводен од САД.⁵⁷⁶

Се чини дека во првата половина на осумдесеттите години на минатиот век, Папандреу ја користеше секоја можност јавно да ги критикува САД. Во 1983 година Грција стави вето на изјавата за осуда на соборувањето корејскиот патнички авион од страна на советските власти. Паралелно со тоа, ПАСОК го осуди бомбардирањето на либискиот главен град во знак на одговор на финансирањето на тероризмот од страна на оваа земја. Во изјавата беше потенцирано дека Регановата администрација „го минираше мирот и истовремено ја уништи независноста на државата, во име на наметнување на хегемонија во регионот“.⁵⁷⁷

⁵⁷³Couloumbis T., Defining Greek Foreign Policy Objectives. In: Couloumbis T., Iatrides, J. (1980). *Greek American Relations – A Critical Review*. Athens Printing Company, p. 199.

⁵⁷⁴Iatrides, J. O., p. 97.

⁵⁷⁵Stearns, M., (1992)*Entangled Allies: U.S. Foreign Policy Toward Greece, Turkey and Cyprus*, New York: Council of Foreign Relations Press, p. 47.

⁵⁷⁶Iatrides, J. O., p. 98.

⁵⁷⁷Idem, p. 100.

Договорот ДЕКА беше обновен во 1983 година, функционирањето на американските бази продолжи, а соодносот на воената помош на Грција и Турција беше утврден според т.н. формула 7:10.⁵⁷⁸ Владата на ПАСОК во периодот 1987–1988 година започна да води разговори за склучување на нов ДЕКА договор, но неговото склучување беше пролонгирано до јули 1990 година.

Потпишувањето на договорот за заедничка соработка во одбраната (Mutual Defense Cooperation Agreement) во 1990 уште повеќе ги разви билатералните односи во одбраната и ги постави рамките за развој на долгорочна соработка. Со овој договор на САД им беше овозможено задржување на поморската и воздухопловна база во заливот Суда на Крит, база која имаше големо стратешко значење за американски операции во источниот Медитеран. Во првите пет години преку овој договор на Грција ѝ беше доделена помош во износ од преку 2 милијарди долари.

5.8. Грчко-американските односи по крајот на Студената војна, низ призма на регионалните промени

Со оглед на промените кои настанаа во Источна Европа, а особено на Балканот во почетокот на деведесеттите години на минатиот век, од страна на меѓународната заедница Грција беше перципирана како единствена стабилна држава во регионот. Во речиси сите балкански држави започна процесот на транзиција кон демократија и пазарна економија, а на просторите на поранешна Југославија состојбата беше уште посериозна – започнаа да се водат серија на воени судири кои резултираа со голем број цивилни жртви.

По крајот на Студената војна, за клучните регионални прашања Грција имаше спротивставени ставови со САД и меѓународната заедница, особено во контекст на Србија, Албанија и македонското прашање.⁵⁷⁹ Што се однесува до војните во поранешна Југославија, Грција водеше

⁵⁷⁸ Тоа практично значеше дека Грција ќе добива 70% проценти од износот наменет за Турција.

⁵⁷⁹ Department of State, Office of the Historian, Secretary Travels to Greece. Available at: <http://history.state.gov/departmenthistory/travels/secretary/greece> [Accessed on April 23, 2013].

претпазлива политика, особено поради традиционалното пријателство со српскиот народ.

Во овој период САД донесоа одлука да затворат две бази во Грција,⁵⁸⁰ а новата влада на партијата „Нова демократија“ го склучи ДЕКА договорот.

Грчкиот премиер Константин Мицотакис ги посети САД во 1991 година и потпиша серија на договори. За време на средбите, американскиот претседател Буш ја изрази подготвеноста за продажба на ракетите „Патриот“ на Грција што беше од исклучително значење за стабилноста на Грција. Претседателот Буш допатува во возвратна посета на Грција во јули 1991 година и се обрати во грчкиот парламент. Според Јатридес, оваа посета немаше големо влијание на грчката јавност која беше вознемирена од Извештајот за човекови права на Стејт департманот во кој беше наведено постоењето на македонско малцинство во Северна Грција.

Како што е познато, Грција имаше повеќе отворени прашања со своите соседи, но сепак се чини дека главниот приоритет во почетокот на деведесеттите години беше ставен на македонското прашање. Инаку, јавната манифестација на интересот на Грција за состојбите во Македонија започна уште на 13 мај 1991 година кога министерот за надворешни работи на Грција, Андонис Самарас заклучи дека „распадот на Југославија ќе им овозможи на „Скопјаните“ да го поставуваат македонското прашање“⁵⁸¹. Надворешната политика на Грција во однос на Македонија, беше насочена кон пролонгирање на признавањето на земјата со што беше загрозувана нејзината стабилност во контекст на војните кои започнаа да се водат во поранешна Југославија.

Во почетокот на 1992 година во грчката надворешна политика се диференцираа два блока: едниот, предводен од министерот Самарас кој одбиваше било каков компромис во врска со името и вториот, предводен од премиерот Мицотакис, кој беше подготвен на компромис. По подолг временски период, владата на Мицотакис го поддржа и приемот на Македонија во членство на ОН (1993) под привремената референца која го содржеше терминот „Македонија“. Во контекст на приемот во ОН, во март 1993 година претседателот Клинтон упати писмо до грчкиот претседател

⁵⁸⁰ Беа затворени воената база Хеленикон и базата за поморска комуникација во Неа Макри.

⁵⁸¹ Тунтев А., *Република Македонија: прва декада (1990–1999)*, (Скопје: Книгоиздателство МИ-АН, 2005)

Караманлис во кое апелираше за брзо и прифатливо разрешување на разликите меѓу двете страни.⁵⁸²

Како резултат на големото незадоволство на граѓаните на Грција со ваквата политика на владата, партијата „Нова демократија“ ги загуби парламентарните избори во октомври 1993 година и на нејзино место дојде ПАСОК и нејзиниот лидер Андреас Папандреу кој стана нов грчки премиер. Инаку овие парламентарни избори во Грција се запаметени како избори на кои прашањата од областа на надворешната политика имаа исклучително влијание врз ставовите на граѓаните, а со тоа и на изборниот резултат.

Новиот грчки премиер се обиде оваа политика да ја реализира преку воспоставување на нелегално трговско ембарго спрема Македонија кое започна на 16 февруари 1994 година. Непосреден повод за воведување на ембаргото беше признавање на Македонија од страна на САД кое се случи на почетокот на февруари, по што беа организирани големи протести во Солун. Грчката блокада ја критикуваше и американскиот државен секретар, Ворен Кристофер, кој истата ја оцени како претерана и неоправдана постапка.⁵⁸³

Тука треба да нагласиме дека еден месец по воведувањето на трговското ембарго, на 18 март 1994 година и САД решија активно да се вклучат во преговарачкиот процес, преку именување на Метју Нимиц за специјален пратеник на претседателот Клинтон за „македонското прашање“. Фактички, преку интензивната американска иницијатива во септември 1995 година, по долги преговори, дојде до склучување на Привремената спогодба⁵⁸⁴ меѓу Грција и Македонија⁵⁸⁵. Спогодбата беше склучена во Њујорк на 13 септември 1995 година, Собранието на Република Македонија спогодбата ја ратификуваше на 9 октомври, а на 13 октомври 1995 година беше потпишан Меморандумот за практичната примена на спогодбата со кој беа регулирани прашањата поврзани со движењето на луѓето и прометот на стоките на границата. Посредувањето помеѓу Атина и Скопје беше извршено

⁵⁸² Документи за Република Македонија 1990–2005, (2008) Правен факултет, Скопје, стр. 522.

⁵⁸³ Macedonian Information Center, Скопје, 15 February 1995.

⁵⁸⁴ Interim Accord, New York, 13 September 1995 (UN Doc. S/1995/794, Annexes I-IX)

⁵⁸⁵ Во текстот на спогодбата не се користат имињата на двете држави, туку формулациите „Првата страна“ за Грција и „Втората страна“ за Македонија

во рамките на дипломатската мисија на Ричард Холбрук, која во најголем дел беше насочена кон постигнувањето на мир во Босна и Херцеговина.⁵⁸⁶

Американските посредници учествуваа во надминувањето на отворените прашања помеѓу Атина и Тирана, како и во создавањето услови за посетата на грчкиот претседател Стефанопулос во март 1996 година.

Во почетокот на 1996 година еруптираше нов потенцијален конфликт помеѓу Грција и Турција околу ненаселениот остров Имиа (Кардак) во Егејското Море. Претседателот Клинтон интервенираше кај претседателите и конфликтот беше спречен. Околу прашањето на Кипар, американската дипломатија немаше поголем успех, иако определен временски период во својство на пратеник беше именуван архитектот на Дејтонскиот договор – Ричард Холбрук.

Покрај тоа, треба да се потенцира дека во текот на деведесеттите години на XX век оваа земја ја посетија двајца американски претседатели (Џорџ Х. В. Буш во 1991 година и Клинтон во 1999 година).

Во текот на 1999 година за време на НАТО интервенцијата во Косово, Грција имаше внимателен пристап, особено од аспект на традиционално пријателските односи со Србија. За време на прославата на 50-тата годишнина на основањето на НАТО, грчкиот премиер Костас Симитис предупреди дека пролонгирањето на бомбардирањето на Југославија би можело да ги сврти неговите сонародници против НАТО и САД.⁵⁸⁷ Јавното мислење беше отворено против оваа интервенција, а беа организирани и повеќе протести. Грција дозволи користење на солунското пристаниште за потребите на НАТО мисијата на Косово. По прогласувањето на независноста на оваа земја во 2008 година, Грција одлучи да не ја признае нејзината независност.

Што се однесува до интервенцијата во Ирак, Грција зазеде експлицитен став дека нејзини војници нема да учествуваат во воените операции во оваа земја.⁵⁸⁸ Грција учествуваше само со логистичка поддршка на овие операции. Во таа насока, во студијата на Конгресот од 2003 година, пристапот до пристаништата, користењето на базата во заливот Суда и дозволата за прелетување беше посочено како грчка поддршка за

⁵⁸⁶ Во книгата на Ричард Холбрук е посветена посебна глава на посредувањето помеѓу Атина и Скопје, но и на специфичната улога која во тој контекст ја одигра сопругата на премиерот Папандреу. Види: Holbrooke, R., (1999) *To end a war*, Random House pp. 120 – 127.

⁵⁸⁷ Iatrides, J. O., p. 105.

⁵⁸⁸ “Greece won't send troops if war declared on Iraq”, In: Athens News Agency, January 19, 2003.

операциите во Ирак.⁵⁸⁹ Сепак, Грција учествуваше како дел од сојузничките сили во Авганистан во периодот од 2002 до 2012 година.⁵⁹⁰

Во контекст на односите со Македонија, грчката влада и јавност бурно реагираше на одлуката на САД да ја признаат земјата под официјалното име во ноември 2004 година. Ова признавање, кое претставуваше прва покрупна одлука во текот на вториот мандат на Џорџ В. Буш, во Грција беше примено со изненадување и беше проследено со серија на официјални протести до американската администрација.⁵⁹¹ Главната теза беше дека со оваа одлука се создава понатамошна дестабилизација на Балканот. Во таа насока, Грција целосно не го поддржа проектот на САД, „Јадранска група“, за приклучување на Албанија, Македонија и Хрватска во НАТО и на Букурешкиот самит во 2008 година стави вето на членството на Македонија во Алијансата.

Во последната декада, САД и Грција одржуваат добри односи, но американскиот интерес не е насочен на овој дел од светот, а односите не се интензивни како што беа порано. Сепак, во овој период во грчката јавност присутно е исклучително негативно јавно мислење за САД. Според истражувањето на агенцијата Галуп спроведено во 2013 година, Грција се вбројува во десетте земји во светот чии граѓани најмногу ги мразат САД.⁵⁹²

Покрај тоа, значајно е да се нагласи дека безвизниот режим за патување на грчките граѓани во САД беше воспоставен дури во 2010 година.

Конечно, од сите балкански држави кои се анализирани, Грција без конкуренција има најголема традиција на емиграција и воедно најголема емиграција во САД. Според пописот на населението спроведен во 2000 година, преку 1 милион и 150 илјади американски државјани се изјасниле дека имаат грчко потекло.⁵⁹³ Неофицијалните податоци во врска со големината на грчката емиграција во САД сугерираат дека истата изнесува

⁵⁸⁹Hummel, H., (2003) A Survey of Involvement of 15 European States in the Iraq War, Parliamentary Control of Security Policy, Working Paper No. 7, p.22. Available at: http://paks.uni-duesseldorf.de/Dokumente/paks_working_paper_7_rev.pdf [Accessed on August 17, 2014].

⁵⁹⁰ Во овој период, повеќе од 3200 грчки војници учествуваа во оваа мисија.

⁵⁹¹Macedonia's Recognition Infuriates Greece, ABC News, November 5, 2004, Available at: <http://www.abc.net.au/news/2004-11-05/macedonias-recognition-infuriates-greece/580036> [Accessed on October 16, 2014]

⁵⁹²Ten Countries that Hate America the Most, 24/7 Wall St. Available at: <http://247wallst.com/special-report/2013/03/13/ten-countries-that-hate-america-most/2/> [Accessed on October 18, 2014].

⁵⁹³United States Census Bureau, Ancestry, American Community Survey, Available at: <http://www.census.gov/population/ancestry/data/> [Accessed September 15, 2014].

преку 3 милиони.⁵⁹⁴ Во таа насока, грчката емиграција во САД игра исклучително значајна улога во билатералните односи, но и со оглед на нејзината бројност има влијание врз изборниот резултат на американските избори што директно го зголемува нејзиното влијание.

⁵⁹⁴US Department of State, US Relations with Greece, Available at: <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/3395.htm> [Accessed on 14 September 2013].

6. Југославија

Југославија во шекош на своето постојење, во секој поглед претставуваше исклучително комплексна држава. Тоа беше најголема балканска држава, како по територија, така и по број на население. Пред создавањето на оваа држава, Србија и Црна Гора како независни држави, одржуваа односи со САД, а по нејзиното распаѓање, настанаа дури седум независни држави кои воспоставија односи со оваа велесила. Покрај честата промена на политичкиот режим, Југославија беше држава која често го менуваше своето име: Кралство на Србије, Хрватије и Словенције – СХС (1918), Кралство Југославија (1929), Федеративна Народна Република Југославија (1946) и Социјалистичка Федеративна Република Југославија (1963).

По Втората светска војна, Југославија стана социјалистичка земја која по 1948 година одржуваше блиски односи со Соединетите Држави. Од најнискиот ниво во билатералните односи, во периодот непосредно по крајот на војната, до кулминацијата на односите за време на администрацијата на Никсон и Реџан, во овој дел ќе ги разгледаме главните белези на билатералните односи сè до почетокот на транзицијата во деведесеттите години на минатиот век. Посебно влијание ќе посветиме и на традицијата во билатералните односи во државите, но и на односите со државите-наследници на Југославија, за што ќе стана збор во следната глава на овој учебник.

6.1. Традицијата во односите помеѓу САД и народите на Југославија пред Првата светска војна

Како што беше случај со останати балкански народи, еден од првите инструменти за воспоставување на контактите помеѓу САД и народите кои живеат на просторите на поранешна Југославија, беше преку првите емигранти од Балканот кои во „ветената земја“ започнаа да пристигнуваат уште кон крајот на XVIII век. Во овој период народите кои подоцна ќе влезат во составот на југословенската држава, се наоѓаа под власта на Отоманската Империја и Австро – Унгарија.

Емиграцијата од териториите на поранешна Југославија во САД беше и сè уште е масовна. Се чини дека првите контакти меѓу народите кои живеат на југословенските простори со САД беше направен преку морнарите на градот Дубровник во американските пристаништа кон крајот на XVIII век, по што започна првиот поголем бран на иселување, особено по освојувањето на Наполеон кога голем број морнари од Дубровник заминаа за САД.⁵⁹⁵ За илустрација, емиграцијата од Словенија започна уште во крајот на XVIII век со тоа што најмасовните бранови на емигрирање се случија во периодот 1880–1914 и 1949–1956 година.⁵⁹⁶ Од Хрватска емигрирањето започна во првата половина на XIX век.⁵⁹⁷

Што се однесува до развојот на билатералните односи на САД со државите кои постоеја на територијата на Југославија, во овој дел истите ќе ги разгледаме хронолошки, односно согласно временскиот редослед на настаните (од независноста на првите јужнословенски држави од Отоманската Империја до распаѓањето на југословенската федерација).

Како што е познато, двете кнежевства Србија и Црна Гора стекнаа независност на Берлинскиот конгрес во 1878 година.

Првите контакти помеѓу владите на САД и претставници на Србија датираа уште од 1867 година. Непосредно по Берлинскиот конгрес, на 1

⁵⁹⁵Relations between Yugoslavia and the United States of America in: Yugoslav Survey: A Record of Facts and Information, vol. XXIX 1988, p. 106.

⁵⁹⁶Embassy of the Republic of Slovenia, Washington DC, Slovenian Community in the United States. Available at: <http://washington.embassy.si/index.php?id=424&L=1> [Accessed on September 1, 2014].

⁵⁹⁷Republika Hrvatska. Državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatska. Dostupno na: <http://www.hrvatiizvanrh.hr/hr/hmiu/hrvatsko-iseljenistvo-u-sad-u/35>[September 9, 2014].

јуни 1879 година кралот Милан донесе указ за отворање на почесен конзулат на Србија во Њујорк, а есента истата година започнаа разговори за склучување на трговски договор^{598 599}.

САД го признаа Кнежевството Србија за суверена држава на 14 октомври 1881 година. На тој ден министерот за надворешни работи на Кралството Србија, Мијатовиќ, и американскиот генерален конзул со седиште во Букурешт, потпишаа Договор за трговски односи и Конвенција за правата, привилегиите и имунитетите на конзуларните службеници.

По ратификацијата на овие договори, дипломатските односи помеѓу Србија и САД беа воспоставени на 10 ноември 1882 година кога генералниот конзул на САД ги предаде акредитивните писма во владата на Србија.⁶⁰⁰ Подоцна во 1901 година беше склучен и договор за екстрадиција.⁶⁰¹

Што се однесува до Кнежевството Црна Гора, и оваа држава својата независност и самостојност ја стекна на Берлинскиот конгрес кога беше призната од големите европски сили.

САД ја признаа Црна Гора на 3 март 1905 година кога американскиот претседател Теодор Рузвелт го одобри актот со кој американската мисија во Грција беше задолжена да ја покрива и Црна Гора. Дипломатските односи меѓу САД и Црна Гора беа воспоставени во октомври 1905, а американскиот министер Џон Џексон му ги предаде акредитивите на кнезот Никола во октомври истата година.⁶⁰² Интересно е да се нагласи дека за време на своето постоење како независна држава, Црна Гора отвори само 4

⁵⁹⁸ Разговорите ги воде српските министри за надворешни работи и финансии и американскиот пратеник во Виена, Касон.

⁵⁹⁹ Republika Srbija. Generalni konzulat – Џикаго. Odnosi sa SAD. Dostupno na http://www.scgchicago.org/srpski/odnosi_sa_sad.htm[September 12, 2014].

⁶⁰⁰ US Department of State, Office of the Historian, A Guide to the United State's History of Recognition, Diplomatic and Consular Relations, By Country, Since 1776: Kingdom of Serbia/Yugoslavia, Available at <http://history.state.gov/countries/kingdom-of-yugoslavia>[Accessed on February 13, 2013].

⁶⁰¹ Договорот беше потпишан на 25 октомври 1901 година и претставуваше резултат на преговорите помеѓу американскиот министер Чарлс Френсис и српскиот министер за надворешни работи Вутиќ.

⁶⁰² Министерот Џексон беше нерезидентен претставник со седиште во Атина и еднаш годишно го посетуваше црногорскиот главен град – Цетиње. US Department of State, Office of the Historian, A Guide to the United State's History of Recognition, Diplomatic and Consular Relations, By Country, Since 1776: Montenegro, Available at <http://history.state.gov/countries/montenegro>[Accessed on 12 July 2013].

дипломатски мисии во странство.⁶⁰³ Црногорската легација во Вашингтон беше отворена во средината на 1918 година, како обид за зачувување на црногорската независност по Првата светска војна. Во септември 1918 година црногорскиот амбасадор Анто Гвозденовиќ му ги предаде акредитивните писма на американскиот претседател Вудро Вилсон.⁶⁰⁴

Србија и Црна Гора беа единствените држави од поранешната заедничка држава кои стекнаа независност пред Првата светска војна. САД релативно брзо воспоставија односи со Србија, а нешто подоцна и со Црна Гора. Во овие две земји не беше воспоставено претставништво на резидентна основа, но САД развија добри и пријателски односи со овие две држави. Сепак, во својата суштина, овие односи останаа далечни. Тоа произлезе од фактот дека САД сè уште немаше поголем интерес за регионот, но Балканските војни и Првата светска војна постепено почнаа да го привлекуваат вниманието на САД за овој дел на светот.

Текот на Првата светска војна е познат. Во последните две години на Првата светска војна САД и Србија беа сојузници. Треба да се нагласи дека САД високо ја ценеа улогата на јужнословенските народи и отпорот кој го дадоа во Првата светска војна. Интересен е примерот дека во знак на солидарност со Србија, на четвртата годишнина од почетокот на Првата светска војна, претседателот Вудро Вилсон испрати порака со поддршка и благодарност која беше прочитана низ црквите во земјата и нареди српското знаме да се вее на Белата куќа и останатите позначајни институции во Вашингтон на 28 јули 1918 година.⁶⁰⁵

Сепак треба да се нагласи дека покрај војната, главната внатрешно-политичка тема во овој период претставуваше обединувањето на јужнословенските народи во заедничка држава. Идејата за обединување на јужнословенските народи во заедничка држава постоеше подолго време и кулминираше во почетокот на XX век. Со нејзината реализација, формално беше започнато во текот на Првата светска војна. Непосредно по почетокот на војната (декември 1914 година), српското собрание ја донесе Нишката

⁶⁰³ Дипломатски мисии беа отворени во Цариград (1879), Белград (1913), Париз (1916) и Вашингтон (1916).

⁶⁰⁴ Montenegro. Ministry of Foreign Affairs and European Integration. Historical Overview of Montenegrin Diplomacy. Available at: <http://www.mvpei.gov.me/en/ministry/Historical-overview/> [Accessed on March 4, 2013].

⁶⁰⁵ Embassy of the United States in Serbia. When the Serbian Flag Flew over the White House. Available at: <http://serbia.usembassy.gov/when-the-serbian-flag-flew-over-the-white-house.html> [Accessed on February 23, 2014].

декларација во која како една од целите на војната беше дефинирано обединувањето на југословенските народи. Покрај тоа, на почетокот на војната беше формиран Југословенскиот одбор со седиште во Лондон (1915) како политичка група која се залагаше за обединување на јужнословенските народи во заедничка држава. Југословенскиот одбор го водеше Анте Трумбиќ, а во него членуваа јужнословенски политичари од Австро – Унгарија. Во јули 1917 година на островот Крф, владата на Кралството Србија и Југословенскиот одбор ја донесоа Крфската декларација со која беше утврдена главната рамка за создавањето на новата држава.⁶⁰⁶

Од достапните документи може да се заклучи дека Владата на САД беше континуирано информирана за развојот на настаните поврзани со обединувањето на јужнословенските народи непосредно по завршувањето на Првата светска војна. Емиграцијата на југословенските народи во повеќе наврати организираше настани во текот на Првата светска војна и го поддржуваше обединувањето на југословенските народи во заедничка држава. Југословенскиот комитет од Лондон го испрати д-р Љубо Леонтиќ како претставник во САД. Во таа насока, треба да се нагласи дека САД во мај 1918 година изјавија дека „со симпатии гледаат на националистичките тенденции“, а на 28 јуни истата година потенцираа дека „словенските народи треба да се ослободат од германска и австриска власт“.

Кралството СХС беше формирано на 1 декември 1918 година. Непосредно пред формирањето на новата држава на 11 ноември 1918 година, вршителот на работите на српската легација во Вашингтон, Симиќ, го извести државниот секретар за признавањето на Националниот совет во Загреб како легитимен претставник на Србите, Хрватите и Словенците населени во границите на поранешната Австро-унгарска монархија, како и за претстојниот план за формирање на заедничка држава и влада.⁶⁰⁷ Претходно и Црна Гора и Војводина ѝ се приклучија на Србија.

На 7 февруари 1919 година САД го признаа Кралството на Србите, Хрватите и Словенците по пат на изјава на в.д. државниот секретар, а новата држава ја сметаа за сукцесор на Кралството Србија. Владата на САД во февруари 1919 година го поздравиле формирањето на новата држава со задршка дека конечниот договор за границите треба да биде утврден од

⁶⁰⁶ Со декларацијата беше утврдено името, територијата, државно уредување, избирачкото право, статусот на конститутивните народи итн.

⁶⁰⁷ 'The Serbian Charge' to the Secretary of State, Washington, November 11, 1918.

страна на Мировната конференција, во согласност со аспирациите на засегнатите народи.⁶⁰⁸

Како резултат на тоа, српската легација во Вашингтон беше преименувана во Легација на Кралството на Србите, Хрватите и Словенците.⁶⁰⁹⁶¹⁰ Имајќи ги предвид промените кои настанаа со формирањето на новата држава, на 30 декември 1920 година, претседателот на САД Вудро Вилсон донесе одлука да го повлече признавањето на Црна Гора, а вршителот на функцијата државен секретар Дејвис за оваа одлука на 21 јануари 1921 го извести почесниот црногорски генерален конзул Вилијам Дикс („Во однос на сегашниот статус на Црна Гора, оваа влада смета дека повеќе не е неопходно да ги признава дипломатските и конзуларните службеници на Црна Гора“.). Сепак тука треба да се потенцира дека одлуката на Вилсон беше во спротивност со неговите ставови презентирани во „Четиринаесетте точки“ кои меѓу другото повикуваа за повлекување на странските сили од територијата на Црна Гора и гаранција за нејзината безбедност.⁶¹¹ ⁶¹²

6.2. Југословенско-американскиџе односи меѓу двеџе свейшки војни

САД беа првата голема светска сила која го призна Кралството СХС. Тоа беше особено значајно во контекст на Вилсоновите четиринаесет точки кои на некој начин и во еден дел беа операционализирани со создавањето на оваа држава. САД ги задржаа и продолжија пријателските односи со новата држава во духот на односите кои ги имаа со Србија и Црна Гора пред

⁶⁰⁸Telegram, The Commission to Negotiate Peace to the Acting Secretary, February 6, 1919, Paris.

⁶⁰⁹The Acting Secretary of State to the Yugoslav Minister Grovitch, February 10, 1919. Available at:

⁶¹⁰US Department of State, Office of the Historian, A Guide to the United State's History of Recognition, Diplomatic and Consular Relations, By Country, Since 1776: Kingdom of Serbia/Yugoslavia, Available at <http://history.state.gov/countries/kingdom-of-yugoslavia>[Accessed on February 13, 2013].

⁶¹¹US Department of State, Office of the Historian, A Guide to the United State's History of Recognition, Diplomatic and Consular Relations, By Country, Since 1776: Montenegro, Available at <http://history.state.gov/countries/montenegro>[Accessed on 12 July 2013].

⁶¹²Интересно е да се потенцира дека кралската влада на Црна Гора континуирано до 1921 година бараше да им биде признаен дипломатскиот статус на нејзините претставници во САД. САД ги прекинаа официјалните односи на 21 јануари 1921 година. Види: The Prime minister and Minister of Foreign Affairs of Montenegro to the Secretary of State, 15 April 1921.

војната. Во таа насока, уште на почетокот треба да се нагласи дека САД во овој период беа првенствено заинтересирани за развојот на можната економска соработка со земјата. Иако САД континуирано ја следеа и политичката состојба во земјата, избегнуваа да интервенираат во нејзините внатрешните работи. На внатрешно-политички план состојбата во земјата во овој период беше комплексна: порастот на национализмот, особено помеѓу Србите и Хрватите, резултираше во политичка криза во дваесеттите години, беше воведена диктатура во 1929 година, како и извршен атентат на кралот Александар Караѓорѓевиќ во 1934 година. Генерално, односите во овој период беа пријателски, но далечни и без поинтензивна воена соработка, со исклучок на периодот 1917–1919 година.⁶¹³

Тоа не значи дека не постоеја инциденти во билатералните односи. Во тој правец, интересен е случајот од 1921 година кога генералниот конзул на Кралството СХС, Савиќ, поради злоупотреба на положбата и користење на присилни мерки против американски државјани, беше прогласен за *persona non grata*.⁶¹⁴

Што се однесува до развојот на економските односи, во периодот по Првата светска војна Кралството СХС активно бараше заеми и кредити за финансирање на определени проекти. Во текот на 1922 година земјата се задолжи со заем во банката Blair & Co. за изградба и реконструкција на железницата и стабилизирање на платниот промет, но и за отплата на претходниот долг кон компанијата Стандард Оил, како и кон владата на САД. Стејт департманот беше исклучително заинтересиран за начинот на кој средствата ќе бидат користени и конечно се согласи со намената на заемот.⁶¹⁵

Финансирањето на Кралството СХС преку „Блер и Ко.“ (Blair & Co.) продолжи и во средината на дваесеттите години. Сепак, Стејт департманот даде приговор на издавањето на шестмесечни државни записи во износ од 3 милиони долари, со тоа што не беше одобрено понатамошно продолжување или обновување на кредитите сè додека не биде најдено прифатливо

⁶¹³Prlja, A., *The Political Importance of Yugoslav – American Relations* In: Simic, P., Richey, W., Stojcevic, M., (1990) *American and Yugoslav Views on the 1990's: American and Yugoslav Views on Federalism, Pluralism and Reform: International, Regional and Bilateral Aspects*, Belgrade, Center for North American Studies, p. 172.

⁶¹⁴The Secretary of State to the Yugoslav Charge, June 27, 1921.

⁶¹⁵Telegram, The Secretary of State to the Minister in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, Washington, June 13, 1922.

решение за долгот на кралската влада кон САД.⁶¹⁶ Можеме да констатираме дека прашањето на сервисирањето на кредитите претставуваше очигледен предизвик во билатералните односи во овој период.

САД во август 1926 година иницираа започнување на разговори за склучување на Договор за пријателство, трговија и конзуларни права, договор кој требаше да го замени Договорот за трговија и навигација и Конзуларната конвенција од 14 октомври 1881 година склучен со Кралството Србија. Рамката за договорот претставуваше Договорот помеѓу САД и Унгарија од 1925 година.⁶¹⁷ Југословенската страна го прифати овој предлог со напомена дека преферира разговорите да ги води министерот за надворешни работи Маринковиќ во Белград. Разговорите траеја цела година, а истото не резултираше со склучување на договорот. Забелешките во голем дел се однесуваа на дефинирањето на статусот на најповластена нација.⁶¹⁸

Договорите за арбитража и помирување помеѓу САД и Кралството СХС беа склучени на 21 јануари 1929 година.⁶¹⁹ Овие договори беа склучени и со останатите балкански држави и создадоа механизам за определување на надлежен арбитражен суд (Постојаниот арбитражен суд во Хаг), како и постапка за решавање на спорови помеѓу двете влади во случај доколку дипломатските методи се исцрпени или не постои подготвеност спорот да се разреши пред компетентен трибунал.⁶²⁰

Извесни предизвици во економските односи помеѓу двете држави беа создадени во врска со функционирањето на компанијата Стандард Оил. Тука треба да се нагласи дека компанијата Стандард Оил ја имаше купено рафинеријата „Даница“ во 1927 година. Рафинеријата беше реновирана и веќе во 1931 година претставуваше една од најсовремените рафинерии во

⁶¹⁶The Secretary of State to Blair & Company, Incorporated, Washington, September 23, 1925.

⁶¹⁷Telegram, The Secretary of State to the Minister in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (Prince), Washington, August 7, 1926.

⁶¹⁸The Minister in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (Prince) to the Secretary of State, Belgrade, December 22, 1927.

⁶¹⁹Arbitration Treaty between the United States of America and the Kingdom of Serbs, Croatian and Slovenes signed at Washington, January 21, 1929; Conciliation Treaty between the United States of America and the Kingdom of Serbs, Croatian and Slovenes signed at Washington, January 21, 1929.

⁶²⁰Во договорот беше предвидено формирање на постојана Меѓународна комисија составена од пет члена: по еден член именуван од двете влади одделно; по еден член, државјанин на трета земја, именуван од двете влади одделно и еден член именуван во заеднички договор на двете влади (член 2).

Европа. Американската мисија во Белград интервенираше на нивно барање, поради зачестената практика на купување на нафта во Романија и пренос преку границата, како и воведувањето царина во износ од 3 динари во злато на 100 килограми во 1931 година. Како резултат на тоа, рафинеријата беше затворена на 11 септември 1931 година, што предизвика недостаток во снабдувањето со гориво за армијата и морнарицата, особено во текот на летото 1932 година. По дополнителни гаранции кои беа дадени, рафинеријата беше повторно отворена во текот на 1932 година.⁶²¹

Исто така, прашањето на регулирањето на воената обврска на натурализираните Американци од југословенско потекло, претставуваше предизвик во билатералните односи во текот на триесеттите години на XX век. Постоеше некоординираност помеѓу Министерството за надворешни работи, дипломатската мрежа и армијата, особено во поглед на регулирањето на воената обврска. Според Законот за државјанство, југословенските поданици натурализирани во други држави имаа право да ја посетат својата матична земја и да престојуваат шест месеци секои три години без обврска за воена служба. Сепак, во повеќе случаи оваа одредба претставуваше предмет на арбитрерност на воените власти, а американската мисија беше принудена да интервенира.⁶²²

Значајно е да се нагласи дека во текот на триесеттите години, хрватските емигранти се доста активни во САД во врска со промовирањето на нивните барања во врска со статусот на овој народ во Кралството. Во таа насока, Џон Стипановиќ побара прием кај претседателот Рузвелт и пасош за да оди во Женева и да ги изнесе хрватските барања пред Лигата на народите, но на барање на југословенската легација, по ова барање не беше постапено. Во ноември 1934 година стигна барање од хрватската заедница до Белата куќа за повлекување на српските сили од хрватската територија. Во декември 1934 г. беше спречена средбата на католичкиот бискуп на Сараево, Шариќ со претседателот на САД на барање на југословенската легација поради неговата наводна поврзаност со терористички организации.⁶²³

Иницијативата за склучување на трговски договор помеѓу двете земји беше покрената од страна на Југославија кон крајот на 1935 година.

⁶²¹The Minister in Yugoslavia (Prince) to the Secretary of State, Belgrade, August 8, 1932.

⁶²²The Minister in Yugoslavia (Wilson) to the Secretary of State, Belgrade, August 3, 1934.

⁶²³Tasovac I., (1999) *American Foreign Policy and Yugoslavia, 1939-1941*, Texas University Press, p. 22.

Тука треба да се нагласи дека во јуни 1936 година Југославија го ограничи увозот преку воведување на квоти за државите со кои немаше договор во оваа област, вклучувајќи ги САД.⁶²⁴ Од американските власти воведувањето на овие ограничувања беше перципирано како повреда на одредбите на договорот од 1881 година.

Како резултат на тоа, беа водени повеќемесечни разговори помеѓу двете влади за регулирање на овие трговски предизвици во билатералните односи. Како компромис беше предложено да биде склучен билатерален *modus vivendi* со кој би бил овозможен фер и правичен третман на двете земји во меѓусебната трговија. Алтернативен предлог претставуваше склучувањето на нацрт-договор кој ќе ги стави вон сила определени одредби на договорот од 1881 година и ќе биде извршена размена на ноти со кои ќе биде изразена желбата на двете влади за повторно воспоставување на трговски односи втемелени на безусловен третман на најповластена нација.⁶²⁵

Во текот на 1937 година продолжуваат разговорите во однос на ова прашање. Беа разменети повеќе предлози од двете страни. Југословенската страна настапи со став дека обемот на американскиот извоз во земјата треба да биде определен во сооднос со југословенскиот извоз во САД. Во предлогот од април 1937 г. југословенската страна сугерираше дека увозот на контролирани стоки од САД треба да изнесува 25% од југословенскиот извоз во САД (со исклучок на извозот на бакар).⁶²⁶ Во текот на ноември, југословенската страна даде предлог во текот на 1938 година да не се применуваат мерките за ограничување на американскиот извоз во Југославија во износ од 32 милиони динари колку што изнесувал извозот во текот на 1935 година.⁶²⁷ Потоа дојде до предлогот *modus vivendi* да се применува само на увозот на автомобили, но американската влада се зазеде за склучување на сеопфатен договор за целата трговија.⁶²⁸ Кон крајот на годината Југославија предложи да биде потпишан меморандум кој ќе се

⁶²⁴ Според процената на американскиот конзул во Белград, само 10% од американскиот извоз во Југославија беше опфатен со овие мерки. Овие мерки во најголем дел го погодија увозот на автомобили и радио-апарати од САД.

⁶²⁵The Acting Secretary of State to the Yugoslav Minister (Fotich), Washington, December 17, 1936.

⁶²⁶The Yugoslav Minister (Fotich) to the Secretary of State, Washington, April 6, 1937.

⁶²⁷The Yugoslav Minister (Fotich) to the Secretary of State, Washington, November 11, 1937.

⁶²⁸The Secretary of State to the Minister in Yugoslavia, September 24, 1938.

однесува само на патничките автомобили и камиони во износ од 30% од вкупниот југословенски увоз на патнички автомобили и камиони.⁶²⁹

Прашањето на регулирањето на воената служба за американски државјани во Југославија повторно се наметна како предизвик во билатералните односи. Во таа насока, во текот на 1936 година беше дополнета информацијата за носителите на американски пасош со укажување дека според југословенските закони, постои задолжителна воена обврска за југословенските поданици од машки род и дека тие не можат да се откажат од југословенското државјанство без согласност на владата.⁶³⁰ Со цел конечно да се регулира ова прашање, во 1937 година југословенскиот министер за внатрешни работи издаде наредба со која им беше овозможено на американските државјани од југословенско потекло да се откажат од југословенското државјанство преку потпишување на декларација за откажување од државјанството во период од 3 години, почнувајќи од 22 декември 1936 година.⁶³¹

Веќе во втората половина на триесеттите години, во Југославија започнува да се чувствува притисокот и експанзијата на силите на Тројниот пакт во предвечерјето на Втората светска војна. Се чини дека увертира на ова расположение беше атентатот на кралот Александар извршен во октомври 1934 година во Марсеј. Паралелно со тоа, политичката криза на внатрешен план се продлабочи особено по линијата на српско-хрватскиот национализам и резултираше во отворени барања за формирање на етнички чисти федерални единици. Дополнителен проблем претставуваше српската доминација со раководните функции во државата. По атентатот беше формирано намесништво по раководство на регентот Павле кој конечно во 1939 година се согласи со формирањето на посебна единица – Бановина Хрватска.

Имајќи ги предвид настаните кои се случија во регионот, особено во контекст на италијанската окупација на Албанија, како и притисок кој Оската го вршеше на останатите земји во регионот, Југославија започна да се соочува со дополнителни предизвици. Во таа насока, југословенскиот амбасадор во Вашингтон на средбата одржана на 19 септември 1939 година побара помош од американската влада за обезбедување на воена опрема и

⁶²⁹The Minister in Yugoslavia (Lane) to the Secretary of State, Belgrade, November 26, 1938.

⁶³⁰The Acting Secretary of State to the Minister in Yugoslavia (Wilson), Washington, December 17, 1936.

⁶³¹The Charge in Yugoslavia (Reed) to the Secretary of State, Belgrade, December 21, 1937.

муниција, како и кредит/финансиска помош за обезбедување на истото.⁶³² Во овој период, постоеше и интервентна потреба од набавка на памук за потребите на Југославија, но земјата не успеа да обезбеди кредит.

Што се однесува до ставовите на САД по линијата на српско-хрватскиот судир, значајно е да се нагласи дека во првата половина на 1939 година, хрватскиот водач Владимир Мачек упати писмо до Рузвелт во кое потенцираше „Вилсоновиот принцип на самоопределување, никогаш не беше спроведен во пракса“ алудирајќи на правата на хрватскиот народ. Шефот на одделот за европски прашања на Стејт департманот сугерираше писмото „да се архивира“ и дека истото претставуваше „барање за поттикнување на интересот на претседателот за малцинство во пријателска држава“⁶³³. Со други зборови, во американската администрација не се посветуваше големо внимание на внатрешнополитичките настани во Југославија. Оваа земја беше надвор од орбитата на САД, а претседателот Рузвелт никогаш не одговори на ова писмо.

Покрај тоа, и хрватската емиграција во САД беше активна во овој период. На 25 мај 1939 година Хрватската заедница во меморандум до претседателот на САД побара признавање на независноста на Хрватска, повлекување на српските сили од Македонија, Црна Гора и Војводина и организирање на референдум за сопствената судбина.

Конечно, во врска со развојот на односите, може да се заклучи дека САД во периодот помеѓу двете светски војни беа индиферентни во однос на регионот и сè уште не го уживаа глобалниот статус на светска велесила. Според Алкок, иако нивната интервенција беше клучна за завршувањето на Првата светска војна и имаа потенцијал за влијание, во периодот помеѓу двете светски војни САД не покажуваа поголем интерес за случувањата во регионот.⁶³⁴

⁶³² Во дополнителното писмо до државниот секретар на САД, југословенскиот амбасадор даде преглед на потребната опрема кој меѓу другото вклучуваше 84 тешки тенкови, 54 лесни тенкови, 400 анти-тенковски орудија, 140 набљудувачки авиони и 140 бомбардери. Види: The Yugoslav Minister (Fottich), Washington, September 21, 1939.

⁶³³Tasovac I., (1999) *American Foreign Policy and Yugoslavia, 1939-1941*, Texas University Press, p. 23.

⁶³⁴Allcock, J.B., (1999). *Explaining Yugoslavia*, London, Hurst & Company, pp. 235-236.

6.3. Односои на САД кон Југославија за време на Втората светска војна

Имајќи го предвид регионалното опкружување на Југославија на почетокот на четириесеттите години на минатиот век, се чинеше дека војната незапирливо ѝ се приближува и на оваа земја. Новонастанатите околности и процеси го привлекоа интересот на САД за настаните во Европа, вклучително и Југославија.

Во таа насока, претседателот Рузвелт на 29 декември 1940 година и 6 јануари 1941 година имаше обраќање во врска со војната во Европа. Американската легација во Белград особено беше заинтересирана за реакциите на јавноста за ова обраќање и од тие причини, американскиот министер интервенираше до југословенскиот премиер поради пропуштањето на значајни делови на говорот од страна на новинската агенција Авала.⁶³⁵

Не треба да се заборава дека сите балкански држави, директно или индиректно, беа изложени на притисокот на земјите-членки на Тројниот пакт да се приклучат на овој сојуз. Свкупната состојба во регионот побуди огромен интерес кај странските дипломати, особено во почетокот на 1941 година. Отворено се разговараше за развојот на настаните, но и потенцијалните реакции на Југославија при можното навлегување на Германија. За илустрација, Велика Британија го поддржуваше приближувањето на Југославија и Турција и разговорите за заедничка реакција на концентрирањето на германски трупи во Романија и побара активна поддршка од САД за оваа иницијатива.⁶³⁶

Во овој период, американската политика кон регионот најдобро ја отсликува изјавата на претседателот Рузвелт кој потенцираше дека „ние ја планираме нашата одбрана со највисок степен на итност и во тој голем обем ние мора да се интегрираме со воените напори на Британија“.⁶³⁷

Интересно е да се нагласи дека во овој период американскиот министер во Белград го информираше Стејт департманот за неможноста да

⁶³⁵Telegram, The Minister in Yugoslavia (Lane) to the Secretary of State, Belgrade, January 11, 1941.

⁶³⁶Aide Memoire, The British Embassy to the Department of State, Washington, February 4, 1941.

⁶³⁷Telegram, The Secretary of State to the Minister in Yugoslavia (Lane), Washington, February 9, 1941.

се сретне со официјални претставници на Југославија (принцот, премиерот и министерот за надворешни работи) во текот на февруари, сугерирајќи дека нивните активности се обвиткани со превез на тајност очигледно во пресрет на претстојната посета на југословенскиот премиер и министер за надворешни работи на Германија.⁶³⁸ Сепак, неколку денови подоцна, регентот го прими американскиот министер при што соопшти дека е свесен за заканата и за германските намери, но и го информираше дека Југославија одбила да се приклучи на Пактот.

Имајќи го предвид ова расположение во Белград, претседателот на САД испрати писмо до регентот во кое потенцираше дека „светот гледа со симпатии на било која нација која се спротивставува на напад, воено и дипломатски, од страна на грабливите сили“.⁶³⁹ Следниот ден регентот го информираше американскиот министер Лејн дека Југославија ќе се спротивстави на агресијата и дека нема да потпише политички договор со Германија со кој ќе биде ограничен југословенскиот суверенитет.⁶⁴⁰

Конверзацијата за ова прашање продолжи и во текот на март 1941 година. Во таа насока, во средината на овој месец регентот Павле го извести американскиот министер дека Југославија има три опции во врска со иднината: (1) да му се придружи на Тројниот пакт и да дозволи германската војска да ја користи нејзината територија; (2) да ја нападне Германија или Италија; (3) да не прави ништо и да чека да биде опкружена. Непосредно по овој разговор, државниот секретар упати писмо до американскиот министер во Белград со укажување дека Југославија може да ги користи сите инструменти на Договорот за заем и наем (Lend and lease), како и депозитите во американските банки сè додека Југославија постои како слободна и независна држава.⁶⁴¹ Сепак, истиот ден кога оваа американска порака беше пренесена, кабинетот зазема начелен став да се потпише Тројниот пакт без воените клаузули. На Југославија ѝ беше даден рок до 23 март на полноќ да се изјасни. Како резултат на заземениот став на кабинетот, на 25 март 1941 година во палата Белведере во Виена, Југославија го потпиша Тројниот

⁶³⁸Telegram, The Minister in Yugoslavia (Lane) to the Secretary of State, Belgrade, February 18, 1941.

⁶³⁹Telegram, The Secretary of State to the Minister in Yugoslavia (Lane), Washington, February 22, 1941.

⁶⁴⁰Telegram, The Minister in Yugoslavia (Lane) to the Secretary of State, Belgrade, February 23, 1941.

⁶⁴¹Telegram, The Acting Secretary of State to the Minister in Yugoslavia (Lane), Washington, March 21, 1941.

пакт.⁶⁴² Тука не смее да се заборава дека во рамките на самата Југославија постоеше поделеност по етничка линија во врска со пристапувањето на пактот.

Оваа одлука на југословенската влада и регентот Павле наиде на огромно спротивставување од страна на населението во земјата, а беа организирани масовни протести. Како резултат на тоа, војската по водство на генералот Душан Симовиќ изврши државен удар на 27 март 1941 година, ја собори власта на регентот Павле и го донесе на власт принцот Петар II кој на 17-годишна возраст стана крал на Југославија. По овие настани, САД преку државниот секретар веднаш упатија поздравно писмо, а претседателот Рузвелт следниот ден упати писмо до Петар II.

Тоа докажува дека со ескалацијата на војната во Европа, САД станаа сè повеќе и повеќе заинтересирани за случувањата во регионот. На средбата на претставниците на југословенските власти со министерот Лејн, беа разгледани опциите поврзани со потенцијалниот германски напад. Покрај тоа, во овој период беше обелоденето дека во јануари 1939 година САД ги поканиле кралот Петар II и неговата мајка да ја посетат Белата кука, но регентот Павле никогаш не ја пренел оваа покана.⁶⁴³

Како што е познато, Германија ги нападна Југославија и Грција на 6 април 1941 година.⁶⁴⁴ Непосредно по нападот на 6 април, државниот секретар на САД остро ја осуди варварската инвазија и понуди воена и друг вид на помош за земјата. Веќе на 12 април на дипломатскиот кор во Белград од страна на швајцарскиот и германскиот претставник му беше сугерирано да го напуштат градот и да заминат за Нови Сад или Будимпешта.

Кралското семејство и владата ја напуштија земјата неколку дена по нападот. Југословенската влада во егзил, формално започна да функционира на 14 април 1941 година. Со оглед на новите околности, помошникот државен секретар на САД на 23 април упати инструкција министерот Лејн да замине за Будимпешта од каде по краток престој се врати во Соединетите Држави.⁶⁴⁵ Американскиот министер во Југославија ја

⁶⁴²Telegram, The Charge in Germany (Morris) to the Secretary of State, Berlin, March 25, 1941.

⁶⁴³Telegram, The Minister in Yugoslavia (Lane) to the Secretary of State, Belgrade, March 31, 1941.

⁶⁴⁴Во нападот на овие две земји подоцна се приклучија и останатите балкански земји, членки на Тројниот пакт (Бугарија, Унгарија и Италија преку Албанија).

⁶⁴⁵Memorandum of Telephone Conversation by the Assistant Secretary of State (Shaw), Washington, April 23, 1941.

напушти земјата на 17 мај 1941.⁶⁴⁶ Имајќи го предвид учеството на Унгарија и Бугарија во нападот, Југославија официјално сметаше дека е во војна со Бугарија од 6 април, а со Унгарија од 10 април 1941 година.

На 12 мај 1941 година југословенскиот министер во Вашингтон, Константин Фотиќ, го презентираше протестот на кралската влада на Југославија во врска со окупацијата на Бановина Хрватска и формирањето на Независната Држава Хрватска (НДХ) од страна на Анте Павелиќ, лице кое беше осуден на смртна казна од францускиот суд за атентатот на кралот Александар Караѓорѓевиќ.⁶⁴⁷ Неколку недели подоцна беше упатен и протест за анексијата на југословенската територија од страна на Бугарија.

Во тој контекст, мора да се нагласи дека САД ги поддржа југословенските ставови за ова прашање. Во писмото на американскиот државен секретар до југословенскиот министер беше нагласено дека американската влада и народ со индигнација ја примија веста за инвазијата и поделбата на Југославија од страна на соседните земји.⁶⁴⁸ Покрај тоа, САД никогаш формално не ја признаа окупацијата на земјата и континуирано одржуваа дипломатски односи со владата во егзил.

Веќе во септември 1941 година, претседателот Рузвелт го информираше кралот Петар II за поставувањето на Антони Дрексл Бидл за американски претставник при Кралската влада во егзил.⁶⁴⁹ Следната година статусот на американската легација беше подигнат на ранг на амбасада.⁶⁵⁰

По окупацијата на земјата беа формирани две движења на отпорот: првото, партизанското – предводено од Комунистичката партија и Јосип Броз – Тито и второто, четничкото движење – кое беше раководено од генералот Дража Михајловиќ и беше промонархистички ориентирано. Имајќи го тоа предвид, едно од главните прашања кое се наметна за сојузниците во текот на војната беше кое од овие движења е, односно треба да биде, легитимен претставник на отпорот во Југославија.

⁶⁴⁶US Department of State, Office of the Historian, A Guide to the United State's History of Recognition, Diplomatic and Consular Relations, By Country, Since 1776: Kingdom of Serbia/Yugoslavia, Available at <http://history.state.gov/countries/kingdom-of-yugoslavia>[Accessed on February13, 2013].

⁶⁴⁷The Yugoslav Minister (Fotich) to the Secretary of State, Washington, May 12, 1941.

⁶⁴⁸The Secretary of State to the Yugoslav Minister (Fotich), Washington, December 3, 1941.

⁶⁴⁹President Roosevelt to King Peter II of Yugoslavia, Washington, September 5, 1941.

⁶⁵⁰US Department of State, Office of the Historian, A Guide to the United State's History of Recognition, Diplomatic and Consular Relations, By Country, Since 1776: Kingdom of Serbia/Yugoslavia, Available at <http://history.state.gov/countries/kingdom-of-yugoslavia>[Accessed on February13, 2013].

Сепак, во текот на Втората светска војна владата на САД определено време го признаваше легитимитетот на четничкото движење на Дража Михајловиќ⁶⁵¹. И Советите го прифатија ставот на Лондон од ноември 1941 година дека „во Југославија треба да се оствари единствен национален фронт и сите патриотски сили да се обединат под команда на Дража Михајловиќ“.⁶⁵² Со други зборови, на почетокот на војната сојузниците го признаваа токму ова движење како претставник на отпорот во Југославија.

Паралелно со тоа, САД продолжија да ја признаваат Кралската влада во егзил како официјална и легитимна влада на Југославија, како и нејзините претставништва на територијата на САД, што е потврдено во официјален допис на државниот секретар.⁶⁵³ Југословенската мисија во Вашингтон го информираше Стејт департманот за германската наредба за предавање на генералот Дража Михајловиќ издадена до локалните власти. Во таа насока, САД го афирмираа ставот дека нема да се мешаат во внатрешната политика на Михајловиќ сè додека тој се бори против Германците.⁶⁵⁴

Тука треба да се нагласи дека слично на останатите балкански земји кои учествуваа во Тројниот пакт (Албанија и Бугарија) и НДХ им објави војна на САД на 13 декември 1941 година.

Како дел од политиката на поддршка на окупираниите земји и истовремено владите во егзил, американскиот претседател го покани југословенскиот крал Петар II да ги посети САД. Тој престојуваше во посета на САД и Канада во периодот 22 јуни – 29 јули 1942 година, а на 25 јуни се обрати во американскиот Конгрес.

Како што веќе спомнавме, во текот на 1942 г. актуелна беше идејата за подигнување на статусот на дипломатските претставништва (од легација во амбасада). Истото беше извршено, а дотогашните министри Фотиќ и Бидл добија агремани со новите звања.⁶⁵⁵

⁶⁵¹ Четничкото движење беше лојално на кралот и беше формирано за ослободување на земјата. Движењето дојде во конфликт со партизанското движење и подоцна започна да соработува со силите на Тројниот пакт по што ја загуби поддршката на сојузниците, која ја уживаше во почетокот на војната. Дража Михајловиќ беше осуден на смрт од новите власти по војната.

⁶⁵² Dadić i dr. (1970) *Jugoslavija u svetu; Međunarodni odnosi i spoljna politika Jugoslavije 1941 – 1969*, Beograd, Mladost, str.7.

⁶⁵³ The Secretary of State to the Yugoslav Minister (Fotich), Washington, February 13, 1942.

⁶⁵⁴ Memorandum by the Assistant Secretary of State (Berle) to the Secretary of State, Washington, September 18, 1942.

⁶⁵⁵ The Secretary of State to President Roosevelt, Washington, September 9, 1942.

САД интензивно го следеа развојот на партизанското движење во Југославија, а за информациите кои доаѓаа од американскиот амбасадор во СССР, како и информациите за односите со четниците, беше побаран став од владата во егзил.⁶⁵⁶ Истовремено, САД беа информирани за советското влијание на комунистите во контекст на војната. Покрај тоа, југословенската амбасада постојано го информираше Стејт департманот за ставовите поврзани со прашањето на границите во повоениот период.

Освен тоа, за САД станува евидентно дека постои извесна поделеност во рамките на самата југословенска влада и емиграција по етничка линија. Во таа насока, есента 1942 година на средбата со в.д. државниот секретар, југословенскиот амбасадор беше запознаен со растечкиот антагонизам меѓу Србите и Хрватите во САД.⁶⁵⁷ За поделеноста во рамките на самата влада извести и амбасадорот Бидл во октомври 1942 година.⁶⁵⁸ Во прилог на тоа говори и податокот дека банот Шубашиќ, кој беше дел од југословенската мисија во САД, ги прекина односите со југословенската влада. Како резултат на тоа, на барање на Бидл беше вметнат параграф во обраќањето на Петар II по повод годишнината од основањето на Југославија со кој повика на донесување на устав кој ќе ги заштити сите заедници и ќе содржи инструменти за мирно решавање на конфликтите.

На крајот на 1942 година, на барање на државниот секретар, беше испратена новогодишна порака до генералот Дража Михајловиќ.⁶⁵⁹

Потребата за воспоставување на единство на југословенските народи во повеќе наврати беше сугерирана до југословенскиот премиер Јовановиќ во Лондон. Во тој правец, беше и сугерирано избегнувањето на контакти на Фотиќ со просрпските медиуми, како и потребата од пронаоѓање на модалитет за обединување на разните форми на отпорот на територијата на Југославија.⁶⁶⁰ Во почетокот на 1943 година се интензивираат обидите за обединување на партизанското и четничкото

⁶⁵⁶Telegram, The Acting Secretary of State to the Ambassador to the Yugoslav Government in Exile (Biddle). Washington, October 2, 1942.

⁶⁵⁷Memorandum of Conversation by the Acting Secretary of State, Washington, October 16, 1942.

⁶⁵⁸The Ambassador to the Yugoslav Government in Exile (Biddle) to the Secretary of State, London, October 19, 1942.

⁶⁵⁹The Secretary of State to the Secretary of War (Stimson), Washington, December 30, 1942.

⁶⁶⁰The Ambassador to the Yugoslav Government in Exile (Biddle) to the Secretary of State, London, January 5, 1943.

движење. Развојот на настаните во врска со ова прашање го следат СССР, Велика Британија и САД, а евидентен беше и постојаниот контакт на Бидл со југословенската влада.

Во текот на 1943 година продолжи и судирот помеѓу српските и хрватските елементи на владата кои за илустрација не можеа да се договорот кој да биде амбасадор во Лондон.

Вршителот на работите на југословенската амбасада во САД, Владимир Рибар, во текот на април испрати подолг допис во кој ги опиша активностите на генералот Дража Михајловиќ и потеклото на четничкото движење во контекст на НОБ во Југославија. Во дописот беше потенцирано дека комунизмот не е раширен во земјата, дека на комунистите им недостасува централна организација и дека односите со партизанското движење се обвиткани „со горчина и анимозитет“.⁶⁶¹ Во таа насока, тој меѓу другото побара и испраќање на американски офицери во штабот на Михајловиќ.⁶⁶² Ова барање беше повторено и за време на неговата средба со претседателот Рузвелт.

Реалната состојба на теренот во Југославија беше дека меѓу четниците и партизаните постоеше граѓанска војна, а со овој податок меѓународниот фактор беше запознаен. Во таа насока, во април 1943 година Кавендиш Канон од Стејт департманот подготви Меморандум во кој беше разгледан односот меѓу партизаните и четниците во Југославија. Тој заклучи дека улогата на Михајловиќ во земјата е пренагласена и дека неговите единици се во процес на повлекување.⁶⁶³

Со оглед дека во текот на 1943 година војната влезе во решавачка фаза, се наметна потребата од реafirмирање на ставовите на југословенската кралска влада. Во меморандумот кој едногласно беше усвоен од југословенската влада во јуни 1943, беше потенцирана основната политика на владата: ослободување на Југославија и повторно воспоставување на нејзиното единство како држава. Овие позиции беа реafirмирани во обраќањето на кралот Петар II на 28 јуни 1943 година.

⁶⁶¹The Yugoslav Charge (Rybar) to the Assistant Secretary of State (Berle), Washington, April 16, 1943.

⁶⁶²Memorandum of Conversation by the Under Secretary of State (Welles), Washington, April 29, 1943.

⁶⁶³Memorandum by Mr. Cavendish W. Canon of the Division of European Affairs, Washington, May 1, 1943.

Значајно е да се потенцира дека на 30 јуни 1943 година американската амбасада во Лондон го извести Стејт департманот дека дојде до промена на британската надворешна политика спрема ослободителното движење во Југославија. Во таа насока, врз основа на разузнавачките информации од терен, британските власти заклучија дека партизанското движење е активно, добро организирано и способно за активен отпор против силите на Оската и како резултат на тоа, беше донесена одлука за испорачување на материјална помош за движењето.⁶⁶⁴ Очигледно беше дека се работи за пресвртен момент во надворешната политика кој произлезе од фактичката состојба на теренот. Со оваа одлука партизанското движење беше признато како најзначаен елемент на отпорот во Југославија, а западните земји продолжија да ги одржуваат односите со кралската влада во егзил.

На 14 септември кралската влада во егзил на чело со кралот Петар го напушти Лондон и замина за Каиро кој стана ново привремено седиште на југословенската влада.⁶⁶⁵ Имајќи ги предвид овие промени, на 12 ноември 1943 година американскиот Сенат ја потврди номинацијата на Линколн Меквеа за американски амбасадор при југословенската влада во егзил во Каиро.

Како што веќе нагласивме, се чини дека воените успеси на партизаните започнаа постепено да ја менуваат ситуацијата во врска со признавањето на ова движење. Дополнително значење за афирмацијата на партизанското движење имаше одржувањето на Второто заседание на АВНОЈ во ноември 1943 година. Меѓу другото, на ова заседание беше донесена одлука за создавање на Федерална Југославија со шест републики и за функционирање на Народниот комитет за ослободување на Југославија (НКОЈ) како привремена влада. Од тој момент во меѓународните односи на Југославија постоеше дуалитет преку двете репрезентативни тела: НКОЈ и Кралската влада во Лондон.

Воените врски на САД со партизаните во Југославија беа воспоставени во текот на летото 1943 година. Интересот на САД особено се состоеше во обезбедувањето разузнавачки информации, како и спасување и извлекување на американските пилоти соборени над Југославија.

⁶⁶⁴Telegram, The Ambassador in the United Kingdom (Winant) to the Secretary of State, London, June 30, 1943.

⁶⁶⁵The Ambassador to the Yugoslav Government in Exile (Biddle) to the Secretary of State, London, September 15, 1943.

Како резултат на овие настани, на 9 декември 1943 година, американскиот државен секретар Кордел Хал соопшти дека покрај помошта за четниците САД ќе започне да доставува и материјална помош на партизаните во Југославија.⁶⁶⁶ Паралелно со оваа одлука започна и заедничкиот притисок на американската и британската влада за отстранување на Михајловиќ од југословенскиот кабинет.⁶⁶⁷ Паралелно со тоа, амбасадорот Меквеа го информираше Стејт департманот за настаните поврзани со АВНОЈ и за формирањето на Национален комитет за ослободување со сите елементи на народна влада.⁶⁶⁸ Југословенската кралска влада реагираше до американскиот амбасадор дека „декларацијата на АВНОЈ е во целосна спротивност со јавните и официјалните изјави на американската и британската влада за давање на материјална помош на партизаните”.⁶⁶⁹

Во текот на 1943 година беше актуелно и прашањето за издвојување на посебна југословенска единица од војници кои се наоѓаа на обука во САД. На 6 октомври 1943 година на оваа единица ѝ беа доделени 4 авиони од типот „Б-24” кои со југословенски екипаж долетаа во Каиро и официјално беа предадени на кралот Петар II. Подоцна овие авиони учествуваа во повеќе напади во Југославија сè до 1945 година.

Сепак не треба да се заборава дека Британија имаше многу поголемо влијание и присуство на Балканот од САД. Тоа се однесуваше и на британското воено присуство во штабовите на движењето на отпорот. Оваа земја претставуваше главен креатор на политиката на сојузниците кон регионот. Во текот на војната, американски офицери за врски беа распоредени кај партизаните и четниците во рамките на британските мисии. Од пролетта 1944 година тие функционираа како еднакви партнери во заедничките англо-американски мисии во главниот штаб на Тито и регионалните команди, а од август 1944 година започнаа да функционираат одделно.

Идејата за испраќање на американска воена мисија во штабот на Тито беше иницирана од страна на Стејт департманот уште во јануари 1944

⁶⁶⁶Dadic i dr., str. 14.

⁶⁶⁷ Од јануари 1942 година тој ја извршуваше функцијата „министер на војската, морнарицата и вооружените сили”.

⁶⁶⁸Telegram, The Ambassador to the Yugoslav Government in Exile (MacVeagh) to the Secretary of State, Cairo, December 18, 1943.

⁶⁶⁹Telegram, The Ambassador to the Yugoslav Government in Exile (MacVeagh) to the Secretary of State, Cairo, December 23, 1943.

година. Американската канцеларија за стратешки услуги (ОСС) не учествуваше во донесувањето на оваа одлука бидејќи сметаше дека мисијата беше политичка.⁶⁷⁰ Неколку месеци подоцна Стејт департманот побара проширување на активностите на ОСС во Југославија, со укажување дека мисијата треба да биде подготвена да функционира независно, но и паралелно со британската и советската мисија.⁶⁷¹

Во текот на февруари 1944 година Меквеа беше информиран дека е повлечена сојузничката мисија од движењето на Михајловиќ.⁶⁷² Тоа во голем дел се должеше на фактот што Михајловиќ повеќе не придонесуваше за сојузничките цели⁶⁷³ во Југославија. Кралската влада сè уште беше признаена, а воено се помагаа сите страни кои се бореа против окупаторите.

Во март 1944 година Тито упати писмо⁶⁷⁴ до претседателот на САД Рузвелт со цел Југославија да биде вклучена во програмите за помош кои беа достапни за останатите народи погодени од војната („Народот на Југославија за остварување на своите тежнења, ја очекува помошта од вашата голема демократска земја, од народот на САД и од вас“)^{675 676}. Имајќи го предвид овој тек на настаните, кралот Петар II во писмо до претседателот Рузвелт побара интервенција. Во ова писмо, меѓу другото информира за притисоците на кои е изложен од страна на британската влада и премиерот Черчил (да го разреши Михајловиќ и да формира влада со три члена прифатливи за Тито).⁶⁷⁷ Во таа насока беше и доаѓањето на последниот бан на Хрватска, Иван Шубашиќ⁶⁷⁸ во Лондон во март 1944 година.

⁶⁷⁰Memorandum by the Assistant Secretary of State (Berle), Washington, January 26, 1944.

⁶⁷¹The Secretary of State to the Director of the Office of Strategic Services (Donovan), Washington, May 18, 1944.

⁶⁷²Telegram, The Acting Secretary of State to the Ambassador in the United Kingdom (Winant), Washington, February 29, 1944.

⁶⁷³Како резултат на тоа, Велика Британија повлече 30 офицери од неговиот штаб.

⁶⁷⁴ Писмото беше доставено преку полковникот Вејл кој беше во специјална мисија и се сретна со маршалот Тито.

⁶⁷⁵ Marshall Tito to President Roosevelt, March 15, 1944.

⁶⁷⁶Значаен настан во пролетта 1944 година беше бракот на кралот Петар II со грчката принцеза Александра кој беше склучен во Лондон и кој предизвика изненаденост во Британија, но и негодување во Југославија, особено кај српскиот дел на населението. Telegram, The Ambassador in the United Kingdom (Winant) to the Secretary of State, London, April 15, 1944.

⁶⁷⁷King Peter II of Yugoslavia to President Roosevelt, London, April 17, 1944.

⁶⁷⁸Подоцна во периодот од јули до ноември 1944 година тој беше именуван за премиер на Југославија како заедничко компромисно решение за комунистите и кралската влада.

На ова писмо беше подготвен нацрт-одговор на претседателот Рузвелт⁶⁷⁹ во кое беше нагласено опаѓањето на популарноста на владата во Југославија, улогата на партизанското движење и подготвеноста на американската заедно со британската и советската влада да работат на прашањата поврзани со Југославија. Рузвелт отворено сугерира дека „вашите (на кралот) советници и функционери не секогаш ја покажуваа потребната мудрост” непристрасно да ги бранат интересите на Србите, Хрватите и Словенците.⁶⁸⁰

За време на посетата на државниот потсекретар на САД, Стетинијус, во Лондон во април 1944 година, британската влада презентираше докази за соработката на Дража Михајловиќ со Германците и побара прекин на помошта за четничкото движење.⁶⁸¹

Новите околности налагаа приспособување на американската дипломатија. По сугестија на Стејт департманот, од 17 мај беше најден модалитет за прифаќање на писмото на маршалот Тито со акцент дека „нема намалување на конфликтот помеѓу Тито и владата која продолжуваме да ја признаваме”. Новата американска политика кон настаните во Југославија беше формирана во рамките на следните тези: (1) САД нема да се меша во внатрешните политички прашања во Југославија; (2) САД се свесни за активните општествени сили, и (3) покрај односите со кралот Петар II и кралската влада САД, нема да имаат проблем да одржуваат односи со реконфигурираната влада со нови елементи.⁶⁸²

Консеквентно на тоа, кралот Петар II ја распушти владата на 19 мај 1944 година.⁶⁸³ Нов премиер стана поранешниот хрватски бан Иван Шубашиќ кој на 12 јуни го информираше Стејт департманот дека југословенската влада ќе биде префрлена во Лондон и побара соодветно префрлување на американската амбасада. Паралелно со тоа, дотогашниот

⁶⁷⁹ Нацрт-одговорот на претседателот Рузвелт беше подготвен на 12 мај 1944 г. Не постои податок кога одговорот е доставен до југословенскиот крал.

⁶⁸⁰ Draft of a Letter From President Roosevelt to King Peter II of Yugoslavia.

⁶⁸¹ Dadić и др., стр.18.

⁶⁸² Memorandum by the Assistant Chief of Division of Southern European Affairs (Cannon), Washington, May 19, 1944.

⁶⁸³ The Counselor of Embassy in the United Kingdom (Bucknell) to the Secretary of State, London, May 19, 1944.

југословенски амбасадор во Вашингтон, Фотиќ, се пензионираше и беше определен нов вршител на работите.⁶⁸⁴

Склучувањето на договорот помеѓу Тито и Шубашиќ на островот Вис во јуни 1944 година претставуваше обид за спојување на кралската влада и партизанското движење. Новата влада на Шубашиќ беше формирана на 6 јули и беше составена од пет члена од кои два члена беа предложени од страна на Тито.⁶⁸⁵ Следеше и повик на кралот Петар II за обединување на сите сили во земјата под водство на маршалот Тито во септември 1944 година.

Не треба да се заборави дека САД не се согласија со договорот помеѓу Сталин и Черчил постигнат во октомври 1944 година за поделба на Источна Европа и процентуално дефинирање на сфери на влијание (беше признато доминантното влијание на Британија во Грција и советското во Романија и Бугарија, во помал дел и Југославија и Унгарија). Неколку месеци пред нивниот состанок, американскиот Стејт департман експлицитно ја реафирмираше политиката на самоопределување,⁶⁸⁶ како и принципите на Атлантската повелба.

Кон крајот на 1944 година САД постепено се ослободија од силното британско влијание и почнаа да стануваат главна западна сила во регионот. Територијата на Југославија беше разгледувана како можна локација за истоварување на сојузничките сили во 1944–45, а особено Истра и Далмација, што беше проблематично за комунистите. Дополнително, по воените успеси во втората половина на 1944 година, Черчил ја притисна Југославија да се повлече од Трст.⁶⁸⁷ Во овој период САД активно започнаа да ја разгледуваат потребата од повторно воспоставување на американска дипломатска мисија во Југославија.⁶⁸⁸ Во врска со територијалните прашања по војната, на средбата со Роберт Марфи, политички советник, Тито

⁶⁸⁴Telegram, The Secretary of State to the Ambassador to the Yugoslav Government in Exile (MacVeagh) at Cairo, Washington, June 17, 1944.

⁶⁸⁵ Д-р Јурај Шутеј, министер за финансии, комуникации и индустрија; д-р Сава Ковачевиќ, министер за внатрешни работи, социјална благосостојба и јавни работи; д-р Изидор Цанкар, министер за образование, Сретен Вукосављевиќ, министер за земјоделство, храна и набавки и Драго Марушиќ, министер за правда.

⁶⁸⁶Smith, T., (1995). *America's Mission: The United States and the Worldwide Struggle for Democracy in the 20th Century*, Princeton: Princeton University Press, p. 130.

⁶⁸⁷Prlja, A., p. 173 – 174.

⁶⁸⁸The United States Political Adviser on the Staff of the Supreme Allied Commander, Mediterranean Theater (Kirk), to the Secretary of State, Caserta, December 13, 1944.

сугерираше дека Југославија ќе инсистира на Истра, делови од Косово, Македонија и Тракија.⁶⁸⁹

Што се до однесува до внатрешните процеси во Југославија, спогодбата Тито – Шубашиќ немаше долг рок на траење. Во таа насока, непосредно пред крајот на војната, на 7 март 1945 година, под притисокот на Сталин, Черчил и Рузвелт, како резултат на заклучоците од конференцијата на Јалта, беше формирана новата привремена влада на Југославија. Јосип Броз – Тито стана премиер и министер за одбрана на условно последната југословенска „кралска“ влада, а беа вклучени и тројца министри од југословенското намесништво во Лондон. Новата влада беше експедитивно признаена од владите на Велика Британија, САД и СССР.⁶⁹⁰ Привремената влада на Југославија под раководство на Тито функционираше во периодот од март до ноември 1945 година. Во ноември беа одржани избори за уставотворното собрание, на кои учествуваа само кандидатите на Народниот фронт, а на 29 ноември 1945 година беше укината монархијата и прогласена република.⁶⁹¹ Во тој правец, на 22 декември 1945 година, САД ја признаа новата влада на Југославија, а на 8 јануари 1946 година претседателот Труман укажа дека признавањето е условено со исполнувањето на заклучоците од Јалта⁶⁹². Во новата влада 11 министри (од вкупно 21) беа комунисти.

Нов југословенски устав напишан по урнек на уставот на Советскиот Сојуз, беше донесен 21 јануари 1946 година.

⁶⁸⁹Memorandum by the United States Political Adviser on the Staff of the Supreme Allied Commander, Mediterranean Theatre (Murphy), Temporarily in Washington, to the Assistant Chief of the Division of Southern European Affairs (Cannon), Washington, September 8, 1944.

⁶⁹⁰ Докмановиќ, М. (2010) *Право и историја во Македонија: 1946 - 1953*, Скопје, ИСИЕ, стр. 33-34.

⁶⁹¹ Уставотворното собрание на ДФЈ на 29 ноември 1945 година ја укина монархијата и ја прогласи Југославија за Федеративна Народна Република. Пред тоа тројцата министри од претходната влада поднесоа оставки и не учествуваа во изборите за уставотворно собрание. Уставотворното собрание донесе и Декларација за создавање на Федеративна Народна Република Југославија. Во декларацијата беше нагласено дека ФНРЈ претставува сојузна народна држава од републикански облик и заедница на рамноправни народи кои слободно ја изразија волјата да останат обединети во Југославија.

⁶⁹²*The New York Times*, January 9, 1946.

6.4. Од најголем непријател до главен сојузник – односиџе помеѓу САД и Југославија за време на Свјудената војна

Уште кон крајот на Втората светска војна, Југославија јасно и недвосмислено започна да се приближува кон Источниот блок и да ги поддржува советските ставови по значајните меѓународни прашања. Приближувањето на Југославија и Советскиот Сојуз во овој период произлезе од фактот дека во двете земји власта беше во рацете на Комунистичката партија.

Паралелно со тоа, етапно почна да се зголемува тензијата, но и можноста за воена конфронтација помеѓу САД и Југославија. САД континуирано го следеше конституирањето на Привремената влада на Југославија, особено преговорите и конечниот договор за нејзиниот состав.⁶⁹³ Брзата транзиција на власта која се случи во Југославија, за САД беше во спротивност со преземените обврски за почитување на демократските процедури и од Стејт департманот беше оценето како тоталитарно во својата суштина⁶⁹⁴.

По формирањето на Привремената влада на Југославија, САД го префрлија својот амбасадор од Лондон во Белград. Американската амбасада во Југославија беше повторно отворена на 31 март 1945 година, а Петерсон продолжи да биде акредитиран и резидентен американски амбасадор во Белград.⁶⁹⁵

По прогласувањето на Републиката на 29 ноември 1945 година, американската влада се обрати со барање за информација дали земјата ќе продолжи да ги исполнува своите меѓународни обврски. По потврдниот југословенски одговор, беше одобрен агреманот за новопоставениот југословенски амбасадор во Вашингтон.⁶⁹⁶ За потсетување, во случајот на Албанија, САД се соочија со различен одговор на ова прашање.

⁶⁹³Report by Major Charles W. Taylor of the Independent American Mission to Marshall Tito, Belgrade,

⁶⁹⁴Smith, T., (1995). *America's Mission: The United States and the Worldwide Struggle for Democracy in the 20th Century*, Princeton: Princeton University Press, p. 131.

⁶⁹⁵US Department of State, Office of the Historian, A Guide to the United State's History of Recognition, Diplomatic and Consular Relations, By Country, Since 1776: Kingdom of Serbia/Yugoslavia, Available at <http://history.state.gov/countries/kingdom-of-yugoslavia>[Accessed on February 13, 2013].

⁶⁹⁶Viskovic, I., Relations between Yugoslavia and the United States of America. In: *Yugoslav Survey*, vol. XXIX no. 1. 1988, pp. 108.

Се наметнува впечатокот дека односите меѓу двете земји беа лоши во првите години по ослободувањето. Постоеше јасна политичка конфронтација за поголем број прашања.

На почетокот на 1946 година потпретседателот на југословенската влада Кардељ и министерот Косановиќ го отворија прашањето за реализирање на посета на Тито на САД и средби со американски соговорници, но оваа идеја беше веднаш отфрлена од страна на Стејт депарتمانот со образложение дека нема потреба од таква посета.⁶⁹⁷ Тито упати и писмо со апел за воспоставување на целосни културни и економски односи до претседателот Труман во февруари 1946 година.⁶⁹⁸

Во овој период и Југославија, како и останатите комунистички земји на Балканот, се обидуваа да ги избегне меѓународните обврски, иако начелно истото го прифати како предуслов за воспоставување на односи со САД. Сепак, по определен временски период Југославија се повлече од овој пристап и прифати да ги исполнува меѓународните обврски.⁶⁹⁹

Се чини дека влошувањето на билатералните односи непосредно по крајот на Студената војна кулминираше при соборувањето на два американски воени авиони во близината на Блед во август 1946 година. На овој инцидент му претходеа серија на повреди на југословенскиот воздушен простор, а југословенската страна во неколку наврати ја предупреди американската влада за овие инциденти.⁷⁰⁰ За илустрација, во периодот од 10 до 20 август Југославија регистрираше дури 44 повреди на воздушниот простор.⁷⁰¹ САД веднаш реагираа на повеќе нивоа за соборувањето на авионите и го пролонгираа предавањето на акредитивните писма на Петерсон. Покрај тоа, беше побарано и добиено лично и писмено уверување од страна на Тито дека инциденти од овој тип нема да се случуваат во иднина.⁷⁰²

⁶⁹⁷Telegram, The Ambassador in Yugoslavia (Patterson) to the Secretary of State, Belgrade, January 4, 1946.

⁶⁹⁸The Yugoslav Prime Minister (Tito) to President Truman, Belgrade, February 19, 1946.

⁶⁹⁹The Yugoslav Charge (Makiedo) to the Secretary of State, Washington, April 2, 1946.

⁷⁰⁰Telegram, The Charge in Yugoslavia (Shantz) to the Secretary of State, Belgrade, July 12, 1946 and August 11, 1946.

⁷⁰¹Telegram, The Ambassador in Yugoslavia (Patterson) to the Secretary of State, Belgrade, August 20, 1946.

⁷⁰²Telegram, The Ambassador in Yugoslavia (Patterson) to the Secretary of State, Belgrade, September 20, 1946.

Поради наводни обвинувања за ширење на непријателска пропаганда,⁷⁰³ САД на 26 септември беа принудени да прекинат со активностите на американската читална. Покрај тоа, американската амбасада ги прекина контактите со опозиционите лидери поради фактот дека континуирано беа следени од страна на југословенската тајна служба.

Покрај овие прашања, односите со Западот, особено со САД, во повоениот период беа оптоварени со неколку дополнителни прашања: смртната казна за Дража Михајловиќ⁷⁰⁴ извршена на 17 јули 1946 година, судскиот процес против кардиналот Алојзије Степинац,⁷⁰⁵ во септември 1946 година, третманот на религиозните заедници, континуираната антизападна кампања итн. Во октомври 1946 година американската влада упати протестно писмо во кое го осуди третманот на натурализираните Американци од југословенско потекло при посетите и престојот во Југославија, а беа организирани и судски процеси против наводните американски шпиони. Само за илустрација, тогашниот американски амбасадор во Белград, Ричард Петерсон, во своите извештаи укажува дека 14 од неговите лични пријатели во Југославија биле уапсени само за неколку месеци од страна на власта.

Освен тоа, проблем претставуваа и златните резерви на југословенската влада депонирани во Њујорк за време на војната, за кои американската страна инсистираше да бидат искористени за компензација на национализираниот имот на американските државјани во Југославија.

Односите меѓу двете земји беа исклучително тензични во овој период. Така, Тито во говорот одржан во југословенскиот парламент на 31 март 1947 година ги обвини САД и Велика Британија за подготвување на војна на Балканот.⁷⁰⁶ Во тој правец, веќе нагласивме дека Југославија во 1947 година ја одби помошта предвидена во рамките на Маршаловиот план за разлика од Полска и Чехословачка кои во првиот момент истата ја

⁷⁰³ Југословенската влада сметаше дека достапните американски списанија (New York Times, Baltimore Sun и др.) во јавната американска читална претставува ширење на антијугословенска пропаганда. Види: Telegram, The Ambassador in Yugoslavia (Patterson) to the Secretary of State, Belgrade, September 26, 1946.

⁷⁰⁴ Во врска со судбината на Дража Михајловиќ, за американската влада од исклучително значење беше фактот дека четничкото движење за време на војната спаси преку 600 пилоти кои беа соборени над југословенска територија во текот на војната. (Rouček, J.S. (1948) *Balkan Politics: International relations in No Man's Land*. Stanford: Stanford University Press, p. 118.

⁷⁰⁵ Во врска со неговото судење имаше изјава на в.д. државниот секретар на САД, Дин Ачисон на 11 октомври 1946 година.

⁷⁰⁶ Kalvoda, J. (1958). *Titoism and Masters of Imposture*. New York: Vantage Press, p. 41.

прифатија. Во овие околности не постоеше можност за посети и средби на делегации или политички претставници на двете земји.

Во врска со политиката на САД во однос на земјите во Источна Европа, од исклучително значење во овој период беше усвојувањето на документот NSC 10/2 од 18 јуни 1948 година со кој беа одобрени „активности против непријателски држави или групи и активности за поддршка на пријателски држави и групи кои ќе бидат планирани и извршени на таков начин што одговорноста на Владата на САД нема да биде евидентна”.⁷⁰⁷ Овие активности вклучуваа „пропаганда, економски мерки, превентивни активности (саботажи, субверзии), помош на движењата на отпорот и поддршка на антикомунистичките елементи во загрозените земји на слободниот свет”.

Во целиот овој период Југославија функционираше како главен советски сојузник во регионот. Комунистите беа на власт, започнаа серија на процеси за трансформација на сопственоста (национализација, конфискација, аграрна реформа итн.), главните правни акти беа напишани по советски урнек, а беа потпишани и серија на договори за пријателство и соработка со СССР и останатите источноевропски земји во кои комунистичката партија ја освои власта. Неслучајна беше констатацијата дека Југославија во првите три години беше „најдобриот ученик на Советскиот Сојуз во Источна Европа”.

Сето тоа се промени со донесувањето на Резолуцијата на Информбирото во 1948 година.

6.4.1.Резолуцијата на Информбирото како пресвртна точка во билатералните односи

Како резултат на судирот помеѓу југословенското и советското раководство, кој во суштина произлезе од желбата СССР да има поголемо влијание во одлучувањето, Југославија беше исклучена од Информбирото во јуни 1948 година, а односите со дотогашните источноевропски сојузници беа прекинати. Тоа доведе до изолација на земјата на меѓународната политичка сцена.

⁷⁰⁷United States of America, National Security Council Directive on the Office of Special Projects (NSC 10/2 of June 1948).

Донесувањето на Резолуцијата на Информбирото имаше влијание не само врз внатрешниот, политички и правен развој на Југославија, туку имаше влијание и врз меѓународните односи. Југославија беше принудена да ја рedefинира својата позиција помеѓу Западот и Истокот, а на внатрешен план започна со трансформација на својот политички и правен систем преку етапно елиминирање на силното советско влијание присутно во овие сфери дотогаш.

По настаните поврзани со Информбирото, западните земји, а особено САД, беа исправени пред предизвикот како да постапат по прашањето на Југославија. Беа разгледувани неколку опции за дефинирање на новата политика. Првата опција, фаворизирана од страна на американската Централна разузнавачка агенција (ЦИА), се залагаше за поттикнување на антикомунистичко востание во Југославија со цел соборување на Тито од власт. Втората опција, протезирана од Велика Британија и Франција, предвидуваше да не се презема никаква активност во однос на прашањето. Во прилог на тоа, позната е изјавата на британскиот шеф на дипломатијата, Бевин: „Да ги оставиме комунистите да се караат меѓу себе“. Конечно, третата опција, која ја протезираше тогашната американска администрација, тргна од становиштето дека напуштањето на Информбирото од страна на Југославија претставува најзначаен настан во земјите зад Железната завеса и дека тој настан треба да се почитува, поддржи и заштити.

Со оглед на фактот дека ситуацијата во Југославија и во нејзиното непосредно опкружување започна драстично да се влошува, се наметна потребата од барање на нови сојузници. Новиот курс во југословенската политика по Резолуцијата неизбежно мораше да се темели на сопствените луѓе и на помошта од Западот. Од друга страна, одлуката за исклучување на Југославија претставуваше главен фактор кој ги детерминираше билатералните односи за време на Студената војна.

Имајќи ги предвид промените кои настанаа во оваа земја, администрацијата на Труман ја искористи можноста која ѝ се укажа. САД преку обезбедувањето поддршка на Југославија, сакаа да ги охрабрат и останатите источноевропски земји да постапат на ист начин. Со можноста за воспоставување на нов вид на односи со Југославија, дојде до географско поместување на притисокот кој Западот го чувствуваше на границите на Италија. Во тој контекст говори и изјавата на Џорџ Ален, новоименуваниот

амбасадор во Југославија по средбата со претседателот Труман во декември 1949 година, кој изјави „што се однесува до Југославија, се спротивставуваме на агресијата кон таа земја, како и кон секоја друга и го поддржуваме зачувувањето на суверенитетот на Југославија”.⁷⁰⁸ Токму зачувувањето на суверенитетот на Југославија и промовирањето на нејзиниот пример се наметна како главен приоритет на американската надворешна политика за време на Студената војна.

Не треба да се заборава дека составен дел на американската надворешна политика претставуваше помошта на странските држави. Традиционално САД доделуваа помош на странските држави со две намени: како одговор на вонредна ситуација, како и во функција на зголемување на вработеноста, општата благосостојба и економијата на пријателските држави. Како инструменти на надворешната политика на САД се подразбираа и културната и образовната размена, воената моќ итн.⁷⁰⁹ Токму дел од овие инструменти беа искористени во заштитата на позицијата на Југославија по донесувањето на Резолуцијата на Информбирото.

По утврдувањето на новите приоритети на американската дипломатија во однос на Југославија, промената во билатералните односи се одвиваше постепено. Во текот на 1949 година САД активно го поддржуваа барањето на Југославија да биде избрана за непостојан член на Советот за безбедност.

Подобрувањето на односите со САД влијаеше и на подобрувањето на југословенските односи со останатите земји во Западна Европа. Југославија дозволи слободно патување на американските официјални лица и поединци на нејзината територија. Покрај тоа, се согласи околу 350 лица кои поседуваа двојно (југословенско и американско) државјанство да можат да ја напуштат земјата.

По промената на околностите со донесувањето на Резолуцијата на Информбирото, западните земји почнаа на Југославија да гледаат како на бастион против советската експанзија во Европа. Како резултат на влошената економска ситуација и другите околности, како и големата суша која ја погоди Југославија, се наметна потребата од ургентна финансиска помош. Во таа насока, уште во јули 1948 година беа одмрзнати

⁷⁰⁸The New York Times, December 24, 1949.

⁷⁰⁹United States Senate, Committee on Foreign Relations, *Summary of the Views of Retired Foreign Service Officers*, Washington, US Printing Office, 1959, p. 19.

југословенските резерви на злато депонирани во американските банки, а во 1949 година на Југославија ѝ беа одобрени три кредити од Експорт-импорт банката во висина од 55 милиони долари, како и финансиска помош од Светската банка и Меѓународниот монетарен фонд⁷¹⁰. До 30 јуни 1950 година САД ѝ доделија помош на Југославија во износ од 75 милиони долари, Велика Британија – 30 милиони долари, а Франција – 20 милиони долари.

Покрај тоа треба да се нагласи дека Југославија беше вклучена во заедничките планови за одбрана со заедничка согласност на САД и Велика Британија од јуни 1949.⁷¹¹ На основачкиот самит на НАТО (април 1949 година) Југославија сè уште фигурираше како сојузник на Советскиот Сојуз. Но, според процената на западните аналитичари од февруари 1951 година, загубата на Југославија и Грција „ќе спречеше развој на адекватна одбрана на Западна Европа”.⁷¹²

Се чини дека доаѓањето на новиот амбасадор Ален во Југославија на почетокот на 1950 година отвори нова фаза во развојот на билатералните односи, карактеризирана со чести контакти, надминување на поранешните спорни прашања и едноставно почеток на нови односи.

Првото југословенско формално барање за американска помош во храна беше доставено во октомври 1950 година. Одговор на југословенското барање стигна уште следниот месец. Во ноември 1950 година британската влада ѝ додели на Југославија подарок од 3 милиони фунти, а американската влада се обврза да испрати житни производи во вредност од 10 милиони долари. На 18 ноември 1950 година претседателот Труман испрати писмо до Конгресот во кое побара овозможување на широка рамка за помош на Југославија,⁷¹³ а за ова прашање беше одржана и поширока расправа во Претставничкиот дом на САД.⁷¹⁴ Во дискусијата беше изразена подготвеност за помош на земјата во новите услови, а помошта

⁷¹⁰Mikesell, R.F. (1952). *United States Economic Policy and International Relations*. New York: McGraw – Hill, стр. 212.

⁷¹¹ План „Smartveed“, PRO DEFE 6/9, TP (49), 62 (Final), 8 June 1949. На стратешко поле Југославија беше третирана како една од најзагрозените држави заедно со Грција, Западен Берлин и Индокина.

⁷¹²Heuser, B., *Yugoslavia in Western Military Planning 1948-1953* in Milivojevic, M., et al, *Yugoslavia's Security Dilemmas*, Berg Publishers, Oxford, 1988, p. 137.

⁷¹³ US Congress – Legislative History. (1950). *Yugoslav Emergency Relief Assistance Act of 1950*. Vol. 2 стр.4 273.

⁷¹⁴US House of Representatives, Hearings before the Committee on Foreign Affairs, *Yugoslav Emergency Relief Assistance Act of 1950*, US Government Printing Office, Washington, 1950.

беше перципирана и како придонес за стабилноста на Грција. Донесувањето на овој акт даде нов импулс во односите.

Не треба да се заборава дека пролетта 1950 година, Националниот совет за безбедност го усвои документот бр. 68 (NSC 68). Во овој документ беше предвидено значително зголемување на конвенционалното вооружување, како и нуклеарниот арсенал во функција на одвраќање на Советскиот Сојуз. Во овој документ јасно беше нагласена потребата од „рапидно зголемување на политичката, економската и воената сила на слободниот свет“. Овој документ претставуваше еден од најзначајните документи во американската надворешна политика за време на Студената војна. Од тие причини, односите со балканските држави мора да се разгледуваат и низ призмата на овој документ.

Во контекст на разговорите за финансиската помош, треба да се нагласи дека средба имаа тогашниот министер за надворешни работи на Југославија, Едвард Кардељ и државниот секретар Дин Ачисон на 19 октомври 1950 година. Следниот месец, на 29 ноември, во Белград беше склучен американско-југословенскиот договор за помош. Според „Законодавната историја“ на американскиот Конгрес, одобрувањето на барањето на американскиот претседател беше образложено со следниве шест аргументи: (1) југословенската влада успешно се оттргна од доминацијата на Кремљ; (2) економските проблеми комбинирани со сушата се закануваа да доведат до економски колапс на земјата; (3) можноста економскиот колапс да поттикне соборување на владата на Тито и присилно враќање на Југославија во Советскиот блок; (4) интересот на САД да ја помагаат независноста на слободните нации, особено од доминацијата на Москва; (5) фактот дека подготвеноста на југословенската армија може да претставува клучен фактор во одбраната на Западна Европа во случај на советска агресија; и (6) помошта на Југославија беше гаранција за зачувување на нејзината независност.

Веќе во јануари 1951 година американската помош за Југославија изнесуваше 17 милиони долари. Позитивен исчекор во функција на овозможување на непречена помош за Југославија беше склучувањето на Лондонскиот договор помеѓу Велика Британија, САД и Франција, со кој беше утврдено процентуалното учество на трите земји во финансиската помош за Југославија (САД – 65%, Велика Британија – 23% и Франција – 12%). Во април 1951 година Југославија склучи договор за снабдување со оружје

со Франција во вредност од 23,1 милион долари. Доставувањето на воената помош за Југославија започна уште пред потпишувањето на договорот. Воената соработка особено беше интензивна во периодот 1951–1953 година поради зголемената можност за напад на Југославија од земјите на Информбирото.

Во текот на јуни 1951 година во Претставничкиот дом на САД беше организирана расправа за Југославија. На 13 јуни 1951 година во Претставничкиот дом сведочеше специјалниот помошник на американскиот амбасадор во Југославија, Ричард Ален. Во своето излагање тој се фокусираше на ефектите на помошта во храна, позитивните искуства во врска со соработката со југословенските власти, популарноста на Тито, улогата на дисидентите и нивното влијание врз формулирањето на американската надворешна политика. Во таа насока, овој комитет заклучи дека американската помош за Југославија ќе им служи на унапредувањето на американските интереси во Европа.⁷¹⁵ Истовремено, се чини дека кај американските власти не постоеше илузија дека Југославија не е комунистичка земја и диктатура.

Покрај тоа, по подолги преговори, на 14 ноември 1951 година беше склучен и југословенско-американски договор за помош и опремување на југословенската армија. Главната спорна точка во преговорите се однесуваше на потребата од голема американска мисија која требаше да ја изведе обуката на југословенската армија. Компромисот беше постигнат со тоа што југословенските офицери беа испраќани на обука во американските воени кампови, а во рамките на американската амбасада во Белград беше воспоставен воен оддел со 30 членови. Претходно, во писмото на претседателот Труман од 7 ноември 1951 година, со кое од Конгресот се бараше одобрување на воена помош за Југославија, беше потенцирано дека тоа го налагаат „безбедносните интереси на САД и на слободниот свет”.⁷¹⁶ Во доделувањето на воена помош на Југославија, беше препознаена можноста за засилување на военото крило на НАТО и стратегијата на периферна одбрана.

⁷¹⁵US House of Representatives, Committee on Foreign Affairs, European Problems, Committee and Subcommittee Hearings, Briefings and Study Mission Reports, Selected Executive Session Hearings of the Committee, 1951-1956, Washington, DC, US Government Printing Office, 1980, p. XXXV.

⁷¹⁶Department of State. Office of Public Affairs. (1952). *Yugoslavia: Titoism and US Foreign Policy*.

Во февруари 1952 година државниот секретар Џон Фостер Далс, во контекст на односите со Југославија, во интервју за „Средба со печатот“ („Meet the Press“) потенцираше дека „ако вашата главна цел е да раскинете со Москва, начинот за да го тоа постигнете е тежок, а не лесен“. Тој укажа дека Тито раскина со Москва поради западниот отпор спрема југословенските активности во Грција и поради економската блокада која имаше тешки последици за Белград, како и дека Југославија бара договор со Западот за сметка на односите со Москва.⁷¹⁷

Исто така, треба да се нагласи дека САД и Југославија на 8 јануари 1952 година потпишаа договор за економска соработка. Овој договор претставуваше прв трговски договор кој САД го склучија со социјалистичка земја по Втората светска војна⁷¹⁸. Вкупната американска помош за Југославија во 1951 година изнесуваше 98 милиони долари, во 1952 година – 94 милиони долари, а во 1953 година – 108 милиони долари. Според весникот Њујорк тајмс, Југославија во периодот од 1951 до 1955 година прими воена помош (авиони, тенкови, камиони и др.) во износ од 500 милиони долари⁷¹⁹.

Соработката со Западот имаше и соодветно влијание на внатрешната политика во Југославија во почетокот на 1953 година. Во тоа време доаѓа до дефинитивно напуштање на концептот на колективизација. Исто така, во март 1953 година од историско значење е посетата на Тито на Велика Британија од 16 до 21 март 1953 година. Во таа пригода, Черчил изјави: „Ние сме ваши сојузници, а ако нашиот сојузник Југославија биде нападнат, ние ќегинеме заедно со вас“.

⁷¹⁷Melanson R. A., Mayers, D., (1987)*Reevaluating Eisenhower: American Foreign Policy*, University of Illinois Press, 1987, p. 92.

⁷¹⁸Bogetić, D., *Saradnja Jugoslavije i Zapada u vreme sukoba so Kominformom (1952-1955)*. Во: Dimić, Lj. (ed). (2005). *Great Powers and Small Countries in Cold War 1945-1955 – issue of ex-Yugoslavia. Proceedings of the International Scientific Conference held in Belgrade, November 3-4, 2003*. Beograd: Arhiv Srbije i Crne Gore, стр. 45.

⁷¹⁹*The New York Times*, July 25 1995.

Табела бр. 1

Американска економска помош на Југославија во периодот 1950–1951 година (во милиони долари)				
Вид на основ за доделената помош	Година			
	1950	1951	1952	1953
Законодавство за итна помош	/	50,0	/	/
Заедничка програма за безбедност	/	42,9	81,4	122,4
Техничка размена	/	/	0,1	0,6
Техничка соработка	/	/	/	121,8
Поддршка за одбраната	/	42,9	81,3	
Програма „Храна за мир“ (PL- 480)	4,8	20,0	/	0,2
Трговска помош и помош за развој		/	/	/
Помош за итни околности		/	/	/
Храна за развој	4,8	20,0	/	0,2
Експорт-импорт банка	40,0	15,0	/	/
ВКУПНО	44,8	127,9	81,4	122,6

Извор: *International Cooperation Administration, Office of Statistics and Reports, 1960*

Покрај соработката во област на одбраната и трговијата, билатералните односи ги карактеризираа и определени симболични настани. Во таа насока, градот Загреб со одлука бр. 8434 од 18 септември 1951 година им подари на САД земјиште за изградба на конзулат.⁷²⁰ Во 1957 година во Загреб беше организирана американска изложба на која Националната асоцијација на синцирите за производство на храна и стотина американски компании поставија вистински супермаркет кој им овозможи на граѓаните на Југославија да влезат во него, земат колички и да ги разгледаат изложените производи. Во врска со оваа изложба, Де Грација заклучува дека „националните интереси беа толку длабоко поврзани со трговските производи, што пропагандата и слоганите беа целосно одвишни“.⁷²¹

⁷²⁰ Jakovina, T., (2003) *Americki komunisticki savezник: Hrvati, Titova Jugoslavija i Sjedinjene Americke Drzave, 1945 – 1955*, Profil, str. 417.

⁷²¹ De Grazia, V., (2005) *Irresistible Empire: America's Advance through Twentieth – Century Europe*, The Belknap Press of the Harvard University Press, p. 390.

Во 1951 година дојде и до првите средби на повисоко ниво меѓу двете земји. Во таа насока, сенаторот Џон Кенеди имаше средба со Тито во јануари 1951 година, а началникот на генералштабот на Југословенската народна армија, Коча Поповиќ престојуваше во САД во периодот мај – јуни 1951 година што резултираше со потпишување на договорот за воена соработка во ноември истата година. Покрај тоа, во текот на 1951 година од југословенска страна беше отворен случајот за испорачување на воениот злосторник Андрија Артуковиќ⁷²².

Треба да се нагласи дека во 1952 година беше потпишан Договор за научно-техничка соработка кој меѓу другото овозможи техничка помош и стипендии за усовршување во САД.⁷²³

Во тоа време, вооружените сили на Југославија беа трети по број во Европа по Советскиот Сојуз и Франција. Како резултат на тоа, Југославија можеше дополнително да го засили новоформиранитот НАТО сојуз. Не беше случајна изјавата на генералот и иден претседател на САД, Двајт Ајзенхауер: „не треба да бидеш голем војник за да го сфатиш големото значење на градењето на слободата преку вклучувањето на овие земји: Шпанија, Турција, Грција и Југославија“.⁷²⁴

Сепак Југославија немаше интерес за членство во Алијансата, а Грција и Турција беа примени во полноправно членство во НАТО на 25 февруари 1952 година. Паралелно со тоа, САД активно го поддржуваше формирањето на Балканскиот пакт.⁷²⁵ Во овој период, Тито бараше начин да биде поврзан со Западот. Преку Бледскиот договор од 1954 година, потпишан меѓу трите држави, Југославија индиректно стана дел од

⁷²² Андрија Артуковиќ беше министер за внатрешни работи во Владата на НДХ и беше обвинет од страна на југословенските власти за злосторства против малцинствата во НДХ.

⁷²³ Yugoslav Survey Quarterly, vol. XXIX, No. 2, 1988, p. 148.

⁷²⁴ Public Record Office, CAB 129/45, CP (51) 130, 17 May 1951.

⁷²⁵ Балканскиот пакт, односно Договорот за пријателство и соработка, беше склучен во февруари 1953 година помеѓу Грција, Југославија и Турција како еден вид на брана на советската експанзија на Балканот.

американската одбранбена стратегија во Европа.⁷²⁶ Трите земји беа дел од стратегијата на периферна одбрана од можниот напад на СССР.⁷²⁷

Може да заклучиме дека американската надворешна политика од донесувањето на резолуцијата на Информбирото, до почетокот на педесеттите години имаше две главни цели: (1) да ја заштити југословенската независност и (2) да обезбеди Југославија да стане економски самоодржлива. Прашањето на демократијата во Југославија, за САД беше ставено на втор план. Се чини дека Хариман, Труман и Кенан сфатија дека не треба да се биде различен за да може да се соработува. Со други зборови, односот на Југославија со Западот претставуваше брак од интерес, особено од аспект на внатрешната политика. По Резолуцијата на Информбирото, земјата ја доби потребна поддршка и помош за да „Тито се држи на површина“.⁷²⁸

⁷²⁶ Со Договорот за сојуз, политичка соработка и взаемна соработка беше предвидено и формирање на Постојан совет на министри. Види: Yale Law School, Avalon Project, Treaty of Alliance, Political Cooperation, and Mutual Assistance Between the Turkish Republic, the Kingdom of Greece, and the Federal People's Republic of Yugoslavia (Balkan Pact), August 9, 1954. Available at http://avalon.law.yale.edu/20th_century/eu002.asp [Accessed on 23 June 2013].

⁷²⁷ Bekić, D., str. 289

⁷²⁸ Автор на оваа формулација (“keep Tito afloat”) беше британскиот шеф на дипломатијата Бевин.

6.4.2. Од смртта на Сталин до смртта на Тито – подеми и падови во југословенско-американските односи

„Југословениите не ѝреситуваат да го вознемируваат светот и себе. Права ѝ приписок на времето како да сакаат да го зајраат. Меѓутоа не сум сигурен дека ќе бидат задоволни и ако во тоа успеат“.

Англиски новинар
по посетата на Југославија во шеесеттите години

Годината 1953 донесе еден нов момент на меѓународната политичка сцена. Имено, таа година почна советскиот лидер Сталин. Имајќи предвид дека односите меѓу Тито и Сталин имаа и личен момент, неговата смрт отвори простор за повторно приближување меѓу Југославија и Советскиот Сојуз. Разбирливо, во САД не се гледаше со симпатии кон повторното приближување на односите на линија Белград – Москва и тоа им овозможи да заземат поостар став кон Југославија, како што Ајзенхауер најави во неговата предизборна кампања.⁷²⁹ Во такви услови, Тито постепено започна да се насочува кон Африка и Азија, односно кон иницијативата која подоцна стана позната како Движење на неврзаните.

Значајно прашање во овој период е статусот на Трст. За потсетување, во периодот непосредно пред декларацијата на Информбирото, на 20 март 1948 година, САД, Велика Британија и Франција ја објавија Лондонската трипартитна декларација во која побараа ревизија на договорот за мир со Италија и ново територијално решение.⁷³⁰ Подоцна, во новопроменетите околности, во 1954 година беше потпишан т.н. Меморандум на согласност помеѓу Италија, Велика Британија, САД и Југославија околу слободната територија на Трст.⁷³¹ Тоа овозможи нормализација на односите со Италија. Во овие разговори американскиот претседател го испрати Роберт Марфи како личен претставник.

⁷²⁹ Bekić, D., str. 446.

⁷³⁰ Приклучување на слободната територија на Трст на Италија, односно двете зони, А која беше под англо-американска и Б која беше под југословенска контрола.

⁷³¹ Според овој меморандум дотогашната зона „Б“ и помал дел на зоната „А“ беа ставени под управа на Југославија, а поголемиот дел на зоната „А“ беше вклучен во територијата на Италија. Види: Eisenhower, D. E., (1963) *The White House Years: Mandate for Change: 1953-1956*, Doubleday&Company Inc., pp. 410 -419.

Доаѓањето на новата администрација на **Двајт Ајзенхауер** не донесе промени во односите со Југославија. Главна карактеристика на администрацијата на Ајзенхауер во споредба со Труман беше тоа што политиката и односите воопшто не се променија и покрај драматичните промени во опкружувањето. На земјата континуирано ѝ беше доделувана помош, а американскиот пристап беше сосема поразличен во споредба со останатите комунистички држави. Иако во јавниот дискурс во САД постоеше група на конзервативни политичари која инсистираше на промени од идеолошки карактер во државното уредување на земјата, сепак односите продолжија со несмален интензитет.

Воената помош беше зголемена, а беа организирани и серија на посети на високи државни претставници.⁷³² Во октомври 1954 година беше и потпишан договор за компензација на национализираниот имот на американските државјани во Југославија.

Според Кембел, до 1955 година заемната економска и воена помош на Југославија изнесуваше 1,2 милијарди долари од кои само 55 милиони долари беа во форма на кредити. Дали тоа беше голема цена да се плати? Кембел заклучува дека тоа претставуваше заедничка победа и за Југославија и за Западот.⁷³³ Според југословенски извори, вкупната вредност на воената помош во периодот 1951–1958 година изнесуваше 700 милиони долари⁷³⁴, а според американски во периодот 1950–1981 изнесуваше речиси 1,4 милијарди долари.⁷³⁵

До затегнување на билатералните односи дојде во средината на педесеттите години. Се чини дека главната причината за тоа беше најавеното „големо помирување“ на Белград со Москва по смртта на Сталин.

Промената на советскиот пристап беше најавена во говорот на советскиот министер за надворешни работи Молотов во февруари 1955. Тој нагласи дека подобрувањето на односите сега зависи од Југославија и

⁷³² Тука ќе ја наведеме првата средба на министрите за надворешни работи, посетата на директорот на Агенцијата за странска помош, Харолд Стасен, како и посетата потпретседателот на Сојузниот извршен совет, Светозар Вукмановиќ.

⁷³³ Campbell, J.C. (1967) *Tito's Separate Road: America and Yugoslavia in World Politics*, pp. 28 – 29.

⁷³⁴ Viskovic, I., *Relations between Yugoslavia and the United States of America*, in *Yugoslav Survey*, vol. XXIX no. 1. 1988, pp. 130 – 132.

⁷³⁵ Тука треба да се додаде дека југословенската советодавна мисија ја напушти Југославија во март 1958 година.

потенцира дека југословенската промена на позициите претставуваше „ексклузивно нејзино внатрешно прашање”.⁷³⁶

Во таа насока, во 1955 година советските лидери Булганин и Хрушчов допатуваа во посета за помирување во Белград, а Тито возврати со посета на Москва следната година. Тука треба да се потенцира дека до 1955 година Југославија прими 600 милиони долари американска економска помош од кои само 55 милиони беа во форма на кредити. Истовремено, беше примена и воена помош во износ од речиси 600 милиони долари.⁷³⁷

Новиот развој на настаните, поврзан со повторното зближување помеѓу Белград и Москва, беше предмет на анализа на САД. Дополнителна причина претставуваше и фактот дека во целиот период по Резолуцијата на Информбирото Тито многу почесто во своите јавни настапи ги критикуваше САД отколку СССР, што наиде на осуда во официјален Вашингтон.

Американскиот амбасадор Џејмс Ридлберер беше повикан на консултации во Вашингтон, а за ова прашање расправаше и Националниот совет за безбедност. Сепак американската процена беше едноставна – ништо не треба се промени во односот на Југославија со Западот.⁷³⁸

Во функција на запознавање со новонастанатите околности, државниот секретар на САД, Далс, престојуваше во посета на Југославија во ноември 1955 година само неколку месеци по посетата на Хрушчов. На средбите беше потврдена американската процена дека Југославија и понатаму ќе биде независна од Москва, но и повторно беше афирмирана можната улога на Тито на Блискиот Исток поради влијанието кое тој го имаше во арапскиот свет. Во таа насока, САД зазедоа став да се воздржуваат од преземање потези кои би можеле Југославија да ја турнат во Советскиот блок. Од друга страна, од Југославија се очекуваше да не „извезува” комунизам во неврзаните земји, новиот блок кој започна да се формира.

Во официјалните кругови на САД почнаа да се зголемуваат критиките кон американската помош за Југославија во новонастанатите околности. Во текот на 1956 година во Претставничкиот дом на Конгресот беше усвоен предлогот за целосно укинување на помошта на земјата, освен во случај претседателот да процени дека е од национален интерес да

⁷³⁶*The New York Times*, February 12, 1955, p. 23.

⁷³⁷Cviic C., (1995) *Remaking the Balkans*, Chatham House Papers, The Royal Institute of International Affairs, p. 52.

⁷³⁸*The New York Times*, June 16, 1955.

продолжи програмата. Покрај тоа, во Сенатот, сенаторите Мекарти и Џенан предложија укинување на помошта, но предлогот не беше прифатен.⁷³⁹ Сепак беше прифатен поднесениот амандман претседателот да го извести Сенатот зошто помошта за Југославија не придонесува за комунистичкото освојување на светот. Во рамките на дискусијата која се водеше за ова прашање во Комитетот за надворешни работи на Сенатот беше потенциран фактот дека САД обезбедуваат преку 400 милиони долари помош за Југославија, а Тито во рамките на посетата на Сталинград изјавил: „Никогаш повеќе нема да бидеме разделени од комунистичка Русија, ќе маршираме заедно и ќе го комунизираме светот“.⁷⁴⁰

Во функција на запознавање на американската јавност со фактите поврзани со состојбата во Југославија, изјава даде државниот секретар Далс. Тој ја потенцираше тенденцијата на Тито да користи американско вооружување, како и американската перцепција дека тој повеќе се плаши од Советскиот Сојуз, отколку од Западот. Покрај тоа, тој потенцираше дека постојат многу народи во светот кои го немаат американскиот облик на демократија, ниту слободите кои Американците ги уживаат. Тој сугерираше дека администрацијата води политика која што е во најдобар интерес на САД. Конечно, државниот секретар даде проценка дека во случај на воен судир на САД со СССР, Југославија ќе има неутрална позиција.⁷⁴¹

Повторното приближување помеѓу Југославија и СССР и Титовата посета, отворија повеќе дилеми за политичкиот естаблишмент во Вашингтон. Дали да се продолжи со помошта? Кој вид на помош е најсоодветен за земјата во новите околности?

Дискусиите продолжија во текот на 1957 година. Се чини дека одлуката беше олеснета по средбата на Тито со американскиот амбасадор во Белград во декември 1957 г., на која соопшти дека помошта треба да се прекине бидејќи Југославија може да купи оружје по редовни канали.

Консеквентно на тоа, американската воена мисија се повлече од Југославија во март 1958 година. Вкупниот износ на воената помош изнесуваше преку 700 милиони долари. Сепак, Југославија не заборава на клучниот момент кога таа помош беше потребна. Тоа го нагласи и Тито на 7-от конгрес на СКЈ на кој потенцираше: „Добивме економска и воена помош

⁷³⁹ На 28 јуни овој предлог беше одбиен со 50 гласови „против“ и 38 „за“.

⁷⁴⁰United States Senate, Committee on Foreign Relations, Washington, June 20, 1956.

⁷⁴¹Statement of Hon. John Foster Dulles, Secretary of State, Unites States Senate, Committee on Foreign Relations, June 25, 1956, Washington, DC.

од САД кога најмногу ни беше потребна...Таа многу ни помогна да ги пребродиме огромните тешкотии со кои тогаш се соочувавме. Иако американската помош изнесуваше само 4% од нашиот БДП, би било несоодветно и неразумно, од наша страна да го негираме големото значење на таа помош...⁷⁴²

Сепак, по официјалната посета на Тито на СССР во 1956 г. САД привремено ја замрзнаа помошта. По краткотрајниот прекин, помошта повторно продолжи следната година, а во мај 1957 година повторно беше одобрена воена помош која вклучуваше 200 воени авиони.⁷⁴³ Трипартитниот договор за помош на Југославија престана по помирувањето со СССР. Поради зголемените критики во Конгресот, грантовите беа прекинати во 1957 година. Оттогаш помошта се состоеше во продажба на земјоделски вишоци, повремени кредити преку фондот за развој и продолжување на техничката програма која вклучуваше тренинг во САД.

Администрацијата на Ајзенхауер сакаше да го искористи примерот на Југославија за да влијае на останатите советски сателити (преку т.н. пристап на „ослободување на сателитите“)⁷⁴⁴. Со други зборови, за САД не беше проблематичен отпорот на Тито кон воведувањето на демократија, туку од исклучителна важност беше можноста преку примерот на Југославија да се поттикне самоопределувањето на државите во Источна Европа. На тој начин, статичната политика на задржување на претходниот претседател беше заменета со политика на ослободување и „враќање во првобитна состојба“ на заробените нации во Источна Европа.⁷⁴⁵

За време на мандатот на Ајзенхауер имаше обид да се организира посета на Тито на Југославија. Начелен договор беше постигнат во текот на 1957 година, но по протестите на југословенските групи и неколку членови на Конгресот, посетата беше откажана.

Брандс сугерира дека, иако можеби за Ајзенхауер и Далс Титовиот комунизам беше непријатен, сепак тие носеа одлуки за помош и политичка поддршка базирани на геополитички цели – одржување на југословенската

⁷⁴²Relations between Yugoslavia and the United States of America in: Yugoslav Survey: A Record of Facts and Information, vol. XXIX 1988, p. 115.

⁷⁴³Campbell, p. 44.

⁷⁴⁴ Овој термин го употреби државниот секретар во интервју во октомври 1956 година.

⁷⁴⁵Smith, T., (1995)*America's Mission: The United States and the Worldwide Struggle for Democracy in the 20th Century*, Princeton: Princeton University Press, p. 189-190.

независност.⁷⁴⁶ САД можеа да воздигнат – а двете држави дефакто беа сојузници и во овој период. До 1960 година помошта и кредитите се зголемија на 2 милијарди долари.⁷⁴⁷

Во рамките на учеството на Генералното собрание на ООН во 1960 година, не беше организирана официјална посета на САД. Беа организирани протести против Тито во Њујорк од страна на југословенската емиграција. Сепак Ајзенхауер и Тито се сретнаа на 22 септември 1960 година што претставуваше прва средба на највисоките претставници на двете земји.⁷⁴⁸ Од средбата беше издадено коминике, но содржината на разговорите не беше откриена. Сепак, во биографијата на Ајзенхауер се спомнува оваа средба: Тито беше оценет како добар слушател, а во рамките на разговорите биле разгледани и односите со Кина, како и помошта на САД за време на војната.⁷⁴⁹

Конечно, во овој период беа отворени две нови дипломатско-конзуларни претставништва на САД во Југославија (американски конзулати во Загреб и Сараево). Започнаа да се развиваат и културните и образовните односи, а англискиот јазик стана прв странски јазик во училиштата.

Доаѓањето на новата администрација на претседателот **Џон Ф. Кенеди** во Белата куќа не требаше да значи промена во билатералните односи со Југославија. Самиот претседател имаше лично искуство со земјата. Тој на почетокот на педесеттите години на XX век ја имаше посетено Југославија. Покрај тоа, Кенеди како сенатор континуирано ја поддржуваше помошта за Југославија.⁷⁵⁰ По повод инаугурацијата на најмладиот претседател во историјата на САД, Тито упати порака со честитка.

Меѓутоа, можеби и помалку иронично, најтемните облаци во билатералните односи за време на Студената војна, дојдоа токму во овој период. Тоа се должеше на повеќе факти: промената во јавното мислење кај американската јавност во однос на комунистичките земји (авионот У-2, фијаското на Париската конференција, Берлинската криза, кризата во Куба). Покрај тоа, во текот на шеесеттите години големо влијание на

⁷⁴⁶Brands, H. W. *The Specter of Neutralism: The United States and the Emergence of the Third World, 1947-1960.*

⁷⁴⁷Cviic C., p. 52.

⁷⁴⁸Richardson, E., (1979) *The Presidency of Dwight D. Eisenhower*, The Regents Press of Kansas, p.177.

⁷⁴⁹Eisenhower, D. E., *The White House Years: Mandate for Change: 1956-1961*, 1965, Doubleday&Company Inc.,pp. 583-584.

⁷⁵⁰Campbell, p. 48.

билатералните односи имаше и приближувањето со Советскиот Сојуз (1962–1968), водечката улога на Југославија во Движењето на неврзаните земји, интензивниот развој на политичките, економските и воените односи со арапскиот свет (Либија, ПЛО), прекилот на дипломатските односи со Израел во 1967 година итн.

Администрацијата на Кенеди испрати нов амбасадор во Југославија, а тоа беше Џорџ Кенан. Кенан беше еден од водечките американски дипломати, се сметаше за татко на политиката на ограничување на комунизмот и Југославија беше исклучително задоволна со неговото именување – сметаше дека со неговото именување државата добива големо признание.⁷⁵¹ Во таа насока, набрзо беше организирана средба на двајцата министри за надворешни работи, Коча Поповиќ и Дин Раск во март 1961 г. во Вашингтон и Њујорк.

Во неодамна објавениот текст под наслов „Тито – лични размислувања“ авторот Валтер Робертс, поранешен американски дипломат во Белград на почетокот на шеесеттите години, сеќавајќи се на најголемата криза во американско-југословенските односи, наведува дека таа била испровоцирана од говорот на Тито на првата конференција на Движењето на неврзаните што се одржала во Белград на први септември 1961 година.⁷⁵² На овој говор му претходеше повлекувањето на СССР од мораториумот за користење на нуклеарно вооружување, кое беше соопштено на 20 август 1961 година. Во говорот на самитот во Белград Тито изјави дека „ги разбира причините кои ги наведе советската влада“. Тоа беше неприфатливо за Вашингтон, а двете земји во септември разменија ноти во врска со ова прашање.

Се чини дека билатералните односи по овој самит го допреа дното. Самитот на неврзаните во 1961 година уште повеќе го засили негативниот став на американската јавност. Имајќи ја предвид оваа констелација, весникот Далас Тајмс објави дека САД ја снабдува Југославија со воени авиони и дека југословенски пилоти престојуваат на обука во Тексас. На оваа информација сенаторот Тауер изјави дека е „глупаво да му продаваме

⁷⁵¹ Тој имаше личен став дека Југославија води просоветска политика и сугерираше намалување на економската помош.

⁷⁵² Roberts, W.R., Tito – Personal Reflections, In: American Diplomacy, Available at: http://www.unc.edu/depts/diplomat/item/2014/0105/ca/roberts_tito.html [Accessed September 1, 2014].

оружје на непријателот”.⁷⁵³ Дополнителна загриженост во американската јавност предизвика фактот дека и покрај прекилот на воената помош од 1957 година, администрацијата на Ајзенхауер неколку денови пред завршувањето на мандатот, склучи договор за доделување на 130 застарени авиони.

Веднаш по овој самит, САД ја пролонгираа одлуката за извоз на вишокот на земјоделски производи во Југославија. Незадоволството се пренесе на извршната власт, но и на Конгресот. Стана сè потешко да се обезбедува поддршка за помош за Југославија. Во текот на 1962 година беа усвоени неколку закони во Конгресот кои ја ограничуваа можноста за доделување на помош.

Обид за надминување на ситуацијата беше направен од страна на југословенскиот шеф на дипломатијата, Коча Поповиќ, кој отпатува во посета на САД во мај 1962 и имаше средби со највисоките претставници на администрацијата, вклучувајќи го и претседателот Кенеди. Оваа посета се совпадна со периодот кога во Конгресот се дискутираше Законот за странска помош. Во законот, кој беше усвоен на 19 јули 1962 година, беше предвидена одредба со која се забрануваше доделување на помош во земјоделски производи на земји со комунистички или марксистички режим.⁷⁵⁴ Дополнително, и покрај спротивставувањето на целата претседателска администрација, Конгресот го усвои Законот за трговска експанзија со кој му наложи на претседателот да ги укине сите привилегии за комунистичките земји, вклучувајќи го и губењето на статусот на најповластена нација во трговијата со САД.⁷⁵⁵ На Југославија ѝ беше укинат статусот на најповластена нација во трговијата со САД во 1962 година и повторно беше вратен во 1964 година.

Во текот на 1962 година во Комитетот за правосудство на американскиот Сенат беше организирано сослушување поврзано со обидите на југословенската влада да го спречи објавувањето на книгите на Милован

⁷⁵³The New York Times, October 14, 1961.

⁷⁵⁴ Овој закон директно се однесуваше на Југославија и Полска. Сепак законот предвиде исклучок- посебни околности утврдени од претседателот.

⁷⁵⁵Relations between Yugoslavia and the United States of America in: Yugoslav Survey: A Record of Facts and Information, vol. XXIX 1988, p. 117.

Ѓилас.⁷⁵⁶ Расправата за ова прашање беше доведена во контекст на слободата на говор и американската помош на Југославија.⁷⁵⁷

Во овој период започнаа и првите терористички напади против југословенските конзуларни претставништва во САД кои ги вршеа претставници на југословенската емиграција. На 5 февруари 1963 година беше нападнат југословенскиот конзулат во Чикаго. Имајќи ги предвид можните последици од овој настан, двете земји одлучија да преземат конкретни мерки за подобрување на билатералните односи. На 2 април Кенеди побара промена на законот со кој на Југославија би ѝ се вратил статусот на најповластена нација. Како резултат на тоа, Тито упати и порака до Кенеди со иницијатива двете влади да дадат сè од себе за да се спречи понатамошното влошување на односите.

Во таа насока, државниот секретар Дин Раск допатува во официјална посета на Југославија на 4 мај 1963 година. Како резултат на посетата, на Југославија ѝ беше вратен статусот на најповластена нација во трговијата со САД.

Од аспект на односите со Македонија, доста е интересно да се разгледаат активностите поврзани со скопскиот земјотрес кој се случи на 26 јули 1963 година. Како што е познато, главниот град доживеа невидена катастрофа – повеќе од илјада лица ги загубија животите, повеќе од 3 илјади лица беа повредени, а најголемиот број објекти во градот беа срушени. По повод големата катастрофа која го погоди македонскиот главен град, претседателот на САД, Џон Кенеди, упати порака до претседателот Тито во која меѓу другото се вели: „Со жал и загриженост ја примив веста за земјотресот во Скопје и за големата загуба на животи која се случи. Примете го сочувството на американскиот народ до сите кои настрадаа во оваа катастрофа. Американската влада и народ се подготвени да помогнат. Му испратив инструкција на нашиот амбасадор (во Белград) да стапи во врска со југословенските власти, со цел сите расположливи средства за помош од оваа земја да бидат искористени за да се намали страдањето во Скопје.

⁷⁵⁶ Милован Ѓилас беше еден од најзначајните дисиденти во поранешна СФРЈ. Тој беше од организаторите на НОБ во Црна Гора и извршуваше највисоки државни функции непосредно по крајот на војната. Во текот на педесеттите години објави серија на текстови во кои ја обвинуваше партиската бирографија по што беше исклучен од СКЈ и осуден на повеќегодишна казна затвор.

⁷⁵⁷US Senate, Committee of the Judiciary, Hearing before the Subcommittee to investigate the administration of the internal security act and other internal security laws, Washington, US Government Printing Office, 1962.

Побарав од секретарот за одбрана да ги извести нашите воени власти во Европа да понудат каква и да е потребна и изводлива помош”.

Во рок од 24 часа од земјотресот, САД испратија воена болница со 19 доктори, 20 сестри и 140 техничари. Тоа претставуваше првата странска помош која пристигна во разрушениот град. На 27 јули американскиот Црвен крст преку военото воздухопловство испрати 16 тони кебиња, половина тон антибиотици, како и подароци за 27000 деца и мајки кои беа евакуирани од Скопје. Помош испратија и CARE, Church World Service и др. Амбасадорот Кенан и персоналот на американската амбасада донираа крв за жителите на настраданото Скопје. Одлуката на претседателот за испраќање на итна помош за Скопје беше одраз на американското верување во почитување на човековиот живот и достоинство на поединецот. Инаку координатор на американската помош за Скопје беше подоцнежниот американски амбасадор во Југославија и државен секретар, Лоренс Иглбергер.

Американската амбасада извести за позитивните реакции на југословенската и македонската јавност во врска со американската помош, а особено на испраќањето на воената болница. Непосредно по скопскиот земјотрес, државниот секретар Фриман ја посети Југославија и навести помош во износ од 50 милиони динари.

За прашањето на земјотресот во Скопје беше одржана посебна расправа во Претставничкиот дом на САД на 26 септември 1963 година. Во рамките на дискусијата беше нагласен приоритетот за обезбедување американско присуство во Скопје, но и беше нотирано присуството на советски инженери. Беше предложено парите од помошта да се искористат за изградба и реконструкција на објекти кои ќе можат да се идентификуваат со САД. Еден од предлозите беше да се изградат 50 згради за домување. Според американската пресметка, за изградбата на Скопје беа потребни 2,5 милијарди долари. Она што треба да се нагласи дека во дискусијата доминираа два аспекти: најпрво, хуманитарниот аспект, а потоа и подобрувањето на видливоста на американските проекти за реконструкција.⁷⁵⁸

Имајќи ги предвид настаните, процесите како и напредокот во билатералните односи меѓу двете држави по 1948 година, конечно беа

⁷⁵⁸US House of Representatives, Committee on Agriculture, Hearing before the Subcommittee on Foreign Agricultural Operations, Skopje, Yugoslavia, Earthquake Tragedy, Washington, US Government Printing office, 1963.

создадени услови за организирање на првата официјална посета на претседателот Тито на САД. Првата посета на Тито на САД започна на 17 октомври 1963 година. Во рамките на посетата, Тито имаше шестчасовна средба со претседателот Кенеди. За време на разговорите беше констатирана разлика за определени глобални прашања на двете влади, но и беше изразена подготвеност за унапредување на соработката. Во оваа пригода, Тито се заблагодари за досегашната помош „која ни олесни да ги развиеме нашите внатрешни ресурси“, како и за помошта за настраданите во скопскиот земјотрес.⁷⁵⁹ Тито беше последниот странски државник со кој претседателот Кенеди се сретна. Како што е познато, претседателот Џон Кенеди го загуби животот во атентат кој беше извршен на 22 ноември 1963 година во Далас.

Согласно американскиот Устав, дотогашниот потпретседател **Линдон Џонсон** стана претседател на САД. Стапувањето на Линдон Џонсон на оваа функција донесе видливи промени на глобалната сцена. Истото не можеше да помине без да се манифестира и во билатералните односи со Југославија. Се чини дека неговиот мандат претставуваше период на транзиција за Европа. Од една страна, Западна Европа се стабилизираше од последиците на војната и бараше поголема независност во носењето на одлуките од Вашингтон, а од друга страна, „народните републики“ во Источна Европа бараа поголема независност од СССР (Романија ги следеше чекорите на Југославија). Во овој период се случи и кинеско-советското разидување што им овозможи поголем маневарски простор на Американците.⁷⁶⁰

Примената на Џонсонова доктрина⁷⁶¹ и интервенцијата во Доминиканската Република, Конго, како и ескалацијата на конфликтот во Виетнам беа прашања за кои двете земји немаа идентичен став. Југославија во повеќе наврати го критикуваше овој американски пристап. Од друга страна, контактите на Југославија со Советскиот Сојуз беа перципирани како антиамерикански пристап.

⁷⁵⁹ Од протоколарна гледна точка, Тито и Кенеди не ја направија вообичаената прошетка и отпоздравување на масите. Авионот на Тито слета во базата Ендрујз, беа испалени 21 почесен плотун и потоа со хеликоптер беше пренесен до Белата куќа.

⁷⁶⁰ Schwartz, T. A., (2003) *Lyndon Johnson and Europe*, Harvard University Press, pp.10-11.

⁷⁶¹ Џонсоновата доктрина беше воспоставена по интервенцијата во Доминиканската Република. Според оваа доктрина, за САД револуциите во определени земји не претставуваа внатрешно-политичко прашање доколку нивната цел беше воспоставување на комунистичка диктатура.

Посетата на влијателниот претседател на Комитетот за надворешни работи на американскиот Сенат, Вилијам Фулбрајт, во ноември 1964 година беше искористена за потпишување на Договор за соработка во областа на културната и образовната размена помеѓу СФРЈ и САД.

Во текот на март 1965 година двајцата претседатели разменија писма, а специјалниот пратеник на американскиот претседател Аверел Хариман оствари две посети (во јули и декември) на Југославија. Во овој период (1965–66), покрај редовните посети беа потпишани и повеќе билатерални договори⁷⁶² вклучувајќи и договор за финансирање на изградбата на Скопје.⁷⁶³ Во контекст на скопскиот земјотрес и американската помош, мора да се потенцира податокот дека во знак на благодарност, градот Скопје им додели Повелба за благодарност на САД. Повелбата му беше врачена на претседателот Линдон Џонсон од страна на тогашниот градоначалник на Скопје, Благоја, Попов на 18 јуни 1966 година во Белата куќа.

Мора да се потенцира дека во средината на шеесеттите години во Југославија дојде до развој на антиамериканско расположение, особено во контекст на војната во Виетнам. Имајќи предвид дека состојбата во Виетнам ескалираше, во Југославија беа организирани масовни протести против бомбардирањето на оваа земја на 20 декември 1966 година.

На почетокот на 1967 година повторно беа изведени терористички напади. Во синхронизиран напад експлодираа бомби пред југословенските дипломатски претставништва во САД и Канада, најверојатно организирани од страна на југословенската емиграција.⁷⁶⁴ Иако беше изразено жалење од страна на Стејт департманот и претседателот Џонсон и беше спроведена истрага, сторителите на овој чин не беа изнесени пред лицето на правдата. Во текот на 1967 година повторно дојде до повеќе билатерални посети⁷⁶⁵ меѓутоа истото не влијаеше кон подобрување на односите. Двете земји сè повеќе и повеќе се оддалечуваа во глобалната политичка арена.

⁷⁶² Најголемиот број склучени договори беше во областа на земјоделството. Во 1964 година беше склучен и договор за регулирање на југословенскиот предвоен долг кон САД.

⁷⁶³ Relations between Yugoslavia and the United States of America in: Yugoslav Survey: A Record of Facts and Information, vol. XXIX 1988, p. 115.

⁷⁶⁴ Нападите беа организирани на 20 јануари 1967 година.

⁷⁶⁵ Беше организирана неформална посета на претседателот на Врховниот суд на САД на Југославија, а секретарот на надворешни работи на Југославија Марко Никезиќ го посети Вашингтон.

Се чини дека пресвртна точка во билатералните односи на крајот на шеесеттите години претставуваше интервенцијата на Варшавскиот пакт во Чехословачка.⁷⁶⁶ Како резултат на интервенцијата и потенцијалните последици за Југославија, веднаш беше интензивирана соработката помеѓу Белград и Вашингтон. Белата кука на 14 октомври 1968 година ја поддржа независноста на Југославија, а неколку дена подоцна во Југославија допатува потсекретарот Каценбах кој имаше сеопфатни разговори со југословенското раководство. Оваа средба имаше голем одек во домашната и меѓународната јавност, а по нејзиното завршување, за првпат по многу години беше издадено заедничко коминике. Администрацијата на Џонсон беше кристално јасна дека нема да дозволи повторување на доктрината на Брежњев⁷⁶⁷ во однос на Југославија (и Романија).⁷⁶⁸ Линдон Џонсон заклучи дека „Студената војна не е завршена“.⁷⁶⁹ Како резултат на тоа, администрацијата на Џонсон ѝ понуди пошироки безбедносни гаранции на Југославија во споредба со претходните администрации.

Доаѓањето на власт на новата претседателска администрација на **Ричард Никсон (1969–1974)** имаше големо влијание врз подобрувањето на односите помеѓу Белград и Вашингтон. Седумдесеттите години на XX век беа карактеризирани со одлични билатерални односи, интензивна соработка и голем број средби на највисоко ниво. Уште со самото преземање на функцијата, Никсон му соопшти на Тито дека е подготвен за отворена размена на мислења и за лична средба.

Во периодот од 30 септември до 2 октомври 1970 година, на покана на Тито, американскиот претседател престојуваше во официјална посета на Југославија. Тој беше првиот американски претседател кој ја посети Југославија. Што се однесува до билатералните односи, во заедничкото коминике од средбата беше оценето дека тие се „добри и пријателски“ и дека позитивно се развиваат втемелени на принципите на независност и

⁷⁶⁶ СССР заедно со Бугарија, Источна Германија, Полска и Унгарија воено интервенираа во Чехословачка во август 1968 година со цел да го спречат спроведувањето на реформите за либерализација на оваа земја.

⁷⁶⁷ Доктрината на Брежњев беше обзнанета еден месец по интервенцијата во Чехословачка и во својата суштина претставуваше оправдување на истата. Според доктрината, доколку во една социјалистичка земја се развијат непријателски сили кои ќе почнат да ја водат кон капитализам, тоа претставува проблем на сите социјалистички земји, а не само на односната земја.

⁷⁶⁸ Schwartz, T. A., (2003) *Lyndon Johnson and Europe*, Harvard University Press, p.219.

⁷⁶⁹ Cohen, W. I.; Tucker, N. B. (1994) *Lyndon Johnson Confronts the World: American Foreign Policy 1963 – 1968*, Cambridge University Press, p. 208.

взаемно почитување. Покрај размената на мислења, главен резултат на посетата беше почетокот на разговорите за научна, образовна и техничка соработка. И во овој период Југославија не се воздржуваше да ја критикува американската интервенција во Индокина, но тоа немаше влијание на билатералните односи.⁷⁷⁰ Посетата на Никсон имаше големо значење за Југославија и лично за Тито. За илустрација, поради значењето на оваа посета, Тито не отпатува на погребот на неговиот близок пријател, египетскиот претседател Насер кој почина неколку денови порано. Во рамките на посетата, Никсон покрај Белград ги посети Загреб и Кумровец.

На покана на американскиот претседател Ричард Никсон, претседателот Тито престојуваше во државна посета на САД во периодот од 28–30 октомври 1971 година. Во рамките на посетата беше издадена заедничка изјава во која двајцата претседатели го изразија задоволството од развојот на односите и констатираа дека заедничките консултации по различни прашања значително се проширија.⁷⁷¹ Во изјавата беше нагласена желбата за „одржување на мирот и стабилноста преку почитување на независноста, взаемното почитување и целосната еднаквост на суверените држави, без оглед на разликата и сличноста на нивните општествени, политички и економски системи во согласност со духот и принципите на повелбата на ОН“. Заедничката југословенско-американска изјава претставуваше прва изјава од тој тип во американската дипломатска практика. Интересно е да се нагласи дека во изјавата беше потенцирано дека „југословенската политика на неврзаност претставува значаен фактор во меѓународните односи“. Неформално, оваа изјава беше позната како „Вашингтонска декларација“. Честопати во текот на седумдесеттите години на минатиот век двете влади се повикуваа и ги реafirмираа ставовите на оваа заедничка декларација.

Од особено значење за билатералните економски односи и зголемувањето на инвестициите, беше одлуката на Никсон од 1972 година преку ОПИС (Overseas Private Investment Corporation) да се гарантираат приватните инвестиции во Југославија.

⁷⁷⁰Relations between Yugoslavia and the United States of America in: Yugoslav Survey: A Record of Facts and Information, vol. XXIX 1988, p. 122-123.

⁷⁷¹Jugoslavensko-američka zajednička izjava Vashington, 30.10.1971. U: Besker, I., (1979) *Međunarodni odnosi i vanjska politika socijalističke Jugoslavije: Studije i dokumenti*, Zagreb, str. 638-640.

Државниот секретар на САД, Вилијам Роџерс, во јули 1972 година ја посети Југославија и потенцираше дека билатералните односи претставуваат „модел за односи помеѓу држави со различни системи“. Во овој период повторно во билатералните односи беше актуализирано прашањето за активностите на југословенската емиграција во САД за што Југославија достави промеморија во 1972 година.

Во јануари 1973 година беше потпишан договор за гаранција на американските приватни инвеститори од некомерцијални ризици. Во текот на есента 1973 година, за време на арапско-израелскиот конфликт, Југославија и покрај предупредувањата на САД, дозволи прелет на советска помош за Египет, како и користење на југословенски аеродроми за полнење на гориво. Очекувано оваа одлука не наиде на позитивен прием во официјален Вашингтон.

Државниот секретар Хенри Кисинџер ја посети Југославија во ноември 1974 година и се сретна со Тито. Во март 1975 година претседателот на Сојузниот извршен совет на Југославија, Џемал Бједиќ, престојуваше во посета на Вашингтон. Тој имаше можност да се сретне со американското водство, вклучувајќи го и Џералд Форд кој ја презеде функција претседател по оставката на Никсон. Заклучоците од Вашингтонската декларација беа повторно афирмирани. Во август истата година претседателот Форд престојуваше во посета на Југославија.

Во текот на 1976 година Југославија ја посетија претставници на ОРИС, како и спикерот на Претставничкиот дом, Карл Алберт, со група конгресмени. Оваа година повторно се случија серија на бомбашки напади пред југословенските дипломатски претставништва и резиденции во САД, вклучувајќи ја и амбасадата. За овие настани југословенската страна остро протестираше, а настаните ги осуди и претседателот на Комитетот за надворешни работи на Претставничкиот дом, Томас Морган, кој сметаше дека овие акти се во спротивност на пријателството и добрите односи со Југославија. Дополнително, грабнувањето на патнички авион на 10 – 11 септември 1976 г. од страна на хрватските емигранти во САД, придонесе за промена на ставот на американските власти во врска со овие анти-југословенски терористички активности. Во функција на надминување на оваа ситуација, беше одржан состанок помеѓу сојузниот секретар за надворешни работи Милош Миниќ и американскиот државен секретар Хенри

Кисинџер, на маргините на Генералното собрание на ОН во октомври 1976 година на кој беа разгледани овие „неодамнешни настани“.

До определена затегнатост во билатералните односи за време на администрацијата на претседателот **Џералд Форд (1974–1977)**, особено во контекст на промоцијата на т.н. доктрина на Зоненфелд.⁷⁷² САД преку оваа доктрина зазедоа став дека „супер силите треба заемно да ги почитуваат своите територијални блоковски позиции во Европа и дека секоја од нив треба да има одврзани раце во својата зона на интерес и влијание. Со други зборови, тоа значеше дека САД не само што нема да се меша во спроведувањето на советските мерки за засилување на своето влијание во Источна Европа, туку и дека е неприфатливо секое спротивставување на тие мерки. Со оглед на фактот дека оваа промена во американската надворешна политика директно ја тангираше земјата, во 1976 година југословенските власти го изразија своето незадоволство од овој концепт.

Интересно е да се нагласи дека Џералд Форд како член на Конгресот го имаше посетено Скопје непосредно по катастрофалниот земјотрес во 1963 година. Тој ја нагласи оваа посета во изјавата која ја даде непосредно по неговото пристигнување во официјална посета на Југославија на 3 август 1975 година во Белград.⁷⁷³

Од интензитетот и видот на посетите, како и од видот на договорите кои беа склучени меѓу двете земји за време на администрациите на Никсон и Форд, се заклучува дека се работи за партнерски земји меѓу кои постоеја исклучително добри и пријателски односи.

Наспроти горливите проблеми со кои се соочи во економијата, администрацијата на **Џими Картер (1977–1981)** во моментот кога ја презеде власта, немаше поголеми предизвици до 1980 година. Се наметнува мислењето дека републиканската и демократската администрација во седумдесеттите години имаа различен пристап за прашањето на улогата на САД на глобалната политичка сцена. За време на администрациите на Никсон и Форд, фокусот на надворешната политика беше ставен на односите во триаголникот САД – Западна Европа – Јапонија и петоаголникот (САД – СССР – Кина – Западна Европа – Јапонија). Од друга страна, за

⁷⁷² Оваа доктрина го доби името по Хелмут Зоненфелд кој беше помошник на државниот секретар Кисинџер.

⁷⁷³The American Presidency Project, President Gerald Ford, Remarks on Arrival at Belgrade, Yugoslavia. Available at <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=5145&st=Skopje&st1=> [Accessed on 13 August 2014].

Картеровата администрација беше карактеристично што се обидоа САД да ги извлечат од „непријателскиот свет“ и да ги отворат кон „Третиот свет”.⁷⁷⁴

Промената на американскиот пристап се манифестираше и во односите со Југославија. Картер како кандидат за американски претседател, немаше искуство во областа на надворешната политика.⁷⁷⁵ Тоа се покажа уште за време на кампањата кога тој излезе со став кој предизвика вознемиреност во официјален Белград. На прес конференција одржана на 16 октомври 1976 година, Картер изјави: „Никогаш нема да војуваме, да бидеме воено инволвирани во друга земја доколку нашата безбедност не е директно загрознена; не мислам дека нашата безбедност би била директно загрознена, ако Советскиот Сојуз влезе во Југославија”.⁷⁷⁶ На овој став се спротивстави Кисинџер кој недвосмислено стави до знаење дека „шест администрации од Труман” нагласуваа дека „независноста, интегритетот и неврзаноста на Југославија претставува главен американски интерес”.⁷⁷⁷ Непосредно по изборите, во ноември 1976 година американскиот амбасадор во Југославија Силберман поднесе оставка, потег кој претставуваше реткост во односите меѓу двете земји.

По повод стапувањето на функција на новоизбраниот претседател, беа разменети куртоазни пораки на двата претседатели. Имајќи ги предвид изјавите дадени во претседателската кампања кои оставија горчлив вкус во југословенската дипломатија, Стејт департманот на 16 март 1977 соопшти дека „поддршката на југословенската независност, единство и територијален интегритет претставува витален интерес на САД”.⁷⁷⁸

Веќе во мај во официјална посета на Југославија допатува потпретседателот на САД Валтер Мондејл. За време на посетата беше потенцирано дека практиката на посети од највисоко ниво треба да продолжи. Особено е значајно што беше соопштено дека прашањето за набавка на нуклеарен реактор за потребите на нуклеарната централа Кршко е решено. Покрај тоа, за време на посетата беа разменети лични доверливи

⁷⁷⁴Petković, R., (1985)*Nesvrstana Jugoslavija i savremeni svet: Spoljna politika Jugoslavije*, Zagreb, Ognjen Prica, str. 37-38.

⁷⁷⁵Bell, C., (1980) *Canberra Studies in World Affairs*, No. 1, *President Carter and Foreign Policy: The Cost of Virtue*, Australian National University, p. 80.

⁷⁷⁶Ra'aam G.D., (1977)*Yugoslavia after Tito: Scenarios and Implications*, Westview Press, Boulder, p. 130.

⁷⁷⁷Relations between Yugoslavia and the United States of America in: *Yugoslav Survey: A Record of Facts and Information*, vol. XXIX, 1988, p. 128.

⁷⁷⁸Idem

пораки на двајцата претседатели. Праксата на размена на лични пораки продолжи во текот на целата година. Тоа претставуваше еден специфичен начин на комуникација меѓу двата лидери, во рамките на која беа разменети околу 10 пораки.

Значајно е да се нагласи дека во 1977 година за американски амбасадор во Белград беше поставен Лоренс Иглбергер. Иглбергер веќе имаше искуство со Југославија – тој беше координатор на помошта за земјотресот во Скопје и работеше во економски оддел на американската амбасада. За време на неговиот мандат како амбасадор, започна реализацијата на идејата за извоз на југословенските автомобили „Југо“ на американскиот пазар, во соработка со тогашниот директор на Беобанка, Слободан Милошевиќ, идеја кој немаше успех на северноамериканскиот пазар.⁷⁷⁹ Овој момент е исклучително значаен со оглед на фактот дека во процесот на распаѓање на Југославија, Слободан Милошевиќ стана претседател на Србија, а Иглбергер ја извршуваше функцијата заменик државен секретар (1989–1992) и краток временски период државен секретар на САД (1992–1993).

Периодот од 1978 до 1980 се карактеризира со продолжување на интензитетот на односите кои постоеја порано, како и зголемување на економската соработка. Подобрувањето на односите меѓу двете земји на крајот на седумдесеттите години во голема мерка се должи на заедничката изјава на двајцата претседатели дадена за време на посетата на Тито во 1978 година.^{780 781} Посета на Тито беше од највисок ранг, а во завршната изјава беа реafirмирани принципите на Вашингтонската декларација. Оваа изјава имаше големо влијание врз обликувањето на југословенските перцепции за САД. Особено се значајни два момента. Картер го нотираше значењето на добрите односи со Југославија („Добрите односи со Југославија претставуваат есенцијален елемент на американската надворешна политика, а САД се заинтересирани за силна и независна

⁷⁷⁹ Hanhimaki, J., (2004) *The Flawed Architect: Henry Kissinger and American Foreign Policy*, Oxford University Press, p. 467.

⁷⁸⁰ Јосип Броз Тито престојуваше во официјална посета на САД од 7 до 9 март 1978 година,

⁷⁸¹ Во изјавата Картер нагласи дека „независноста и територијалниот интегритет на Југославија претставува основа на светскиот мир сега и во иднина“. Види: The American Presidency Project, President Jimmy Carter, Visit of President Josip Broz Tito of Yugoslavia, Remarks at the Welcoming Ceremony, March 7, 1978. Available at: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=30462> [Accessed on September 15, 2014].

Југославија, како фактор на баланс, мир и стабилност во Европа и светот“.). Дополнително, беа осудени активностите на терористите во САД и нагласи дека „оваа влада е посветена да преземе цврсти мерки да превенира и да ги гони овие криминални акти кои се против интересите на САД и добрите американско-југословенски односи“.⁷⁸² Тука треба да се нагласи дека во овој период процената на САД беше дека со смртта на Тито ќе се намали престижот и влијанието на Југославија во Движењето на неврзаните.⁷⁸³

Што се однесува до останатите билатерални посети, првата официјална делегација на југословенското собрание го посети Конгресот во јули 1978 година. Во текот на 1979 година немаше високи посети. Беше предвидена посета на државниот секретар Сајрус Венс, но истата беше откажана поради заложничката криза во Иран.

⁷⁸² American Presidency Project, *Public Papers of the Presidents of the United States of America, Administration of Jimmy Carter*, pp. 485 – 488. Available at http://www.presidency.ucsb.edu/jimmy_carter.php. [Accessed on October 12, 2014].

⁷⁸³ Nyrop R. F., (1982) *Yugoslavia: A Country Study*, Department of the Army, p. 225-226.

6.4.3. Југословенско-американските односи во осумдесеттите години на XX век

Несомнено, пресвртна точка во развојот на Југославија претставуваше смртта на Тито.⁷⁸⁴ По повод смртта на Тито, американската влада издаде посебно соопштение, а на неговиот погреб присуствуваше потпретседателот на САД, Валтер Мондејл. Во југословенската јавност беше критикувано отсуството на претседателот Картер на погребот на Тито.⁷⁸⁵ Картер имајќи ги предвид новонастанатите околности, допатува во посета на Југославија на 24 и 25 јуни 1980 година. Лични контакти беа воспоставени со новите лидери на Југославија кои го презедоа водството на земјата по Титовата смрт.

Во контекст на односите меѓу двете земји во текот на осумдесеттите години, може да се заклучи дека се намали бројот на официјални посети на највисоки претставници, а се зголеми бројот на работни посети. Сепак, контактите помеѓу двете држави во овој период не беа намалени, но стануваше сè повеќе и повеќе евидентно дека Југославија запаѓа во сè поголема економска и политичка криза.

Како што беше често случај во американската дипломатија, доаѓањето на новата администрација на **Роналд Реган (1981–1989)** донесе нови промени во надворешната политика. Новиот претседател се соочи со повеќе предизвици: отсуството на јасни цели на надворешната политика, предизвиците во вооружените сили, неконтролираниот советски експанзионизам во Третиот свет, слабата економија, намалениот морал во јавното мислење, неуспешното справување со тероризмот итн. Во таа насока, претседателот Реган особено се фокусираше на овие политички приоритети во текот на првиот мандат. Значајно е да се нагласи дека Реган играше активна улога во дефинирањето на надворешната политика.

Што се однесува до односите со Југославија, се чини дека за време на Регановата администрација не дојде до поголема промена во односите. Југославија и во текот на осумдесеттите години ја задржа политиката на неврзаност и балансирање помеѓу Вашингтон и Москва. Овој момент беше

⁷⁸⁴ Јосип Броз Тито почина на 4 мај 1980 година.

⁷⁸⁵ На погребот на Тито присуствуваа делегации од 127 земји.

потенциран и во излагањето на помошник- државниот секретар, Лоренс Иглбергер⁷⁸⁶ во јуни 1981 година, во Претставничкиот дом кој стави акцент на југословенската независност и способноста на земјата да се справи со притисоците однадвор.⁷⁸⁷

Државниот секретар на САД, Александар Хег, во септември 1981 година престојуваше во Југославија и имаше средба со претседателот Крајгер и сојузниот секретар Јосип Врховец. Во разговорите особено беше потенцирано задоволството од мерките преземени од страна на САД против анти-југословенскиот тероризам. На крајот на 1982 г. во посета престојуваше и американскиот секретар за одбрана Каспер Вајбергер. Потпретседателот на САД, Џорџ Х. В. Буш, престојуваше во официјална посета на Југославија во септември 1983 година.

Односите беа поставени на рамноправни и партнерски основи. Така, во февруари 1984 година на средбата со југословенскиот претседател Мика Шпиљак, кој беше поранешен југословенски амбасадор во Москва, Реган побара мислење за неговите ставови во врска со советските реакции на најавените промени во американската надворешна политика. Во тој правец, Шпиљак сугерираше дека постои страв и неизвесност во врска со американските намери. Оваа неизвесност особено се чувствуваше по говорот на Реган одржан на 16 јануари 1984 година^{788, 789}. Значајно е да се нагласи дека според официјално лице на Стејт департманот „Југословените не бараа ништо“, односно за првпат не бараа помош, туку беа како еднаков партнер во разговорите.⁷⁹⁰ Во изјавата дадена по разговорите, претседателот Реган нагласи дека „САД силно ја поддржуваат независноста,

⁷⁸⁶Како што веќе беше нагласено, Лоренс Иглбергер беше поранешен амбасадор во Југославија и координатор на американската помош за земјотресот во Скопје.

⁷⁸⁷Relations between Yugoslavia and the United States of America in: Yugoslav Survey: A Record of Facts and Information, vol. XXIX 1988, p. 137

⁷⁸⁸ Овој говор на Реган даде нова насока на американската надворешна политика, особено за време на неговиот втор мандат. Тој навести промени во контекст на водењето на пореалистична надворешна политика, намалување на вооружувањето, како и почеток на интензивен дијалог со СССР. Овие фактори придонесоа за крајот на Студената војна неколку години подоцна.

⁷⁸⁹Fischer, B. A., (1997) *The Reagan Reversal: Foreign Policy at the end of the Cold War*, University of Missouri Press, p. 138; Thompson, K.W. (ed.), (1993) *Foreign Policy in the Reagan Presidency: Nine Intimate Perspectives*, University Press of America, p. 7.

⁷⁹⁰Relations between Yugoslavia and the United States of America in: Yugoslav Survey: A Record of Facts and Information, vol. XXIX 1988, p. 139.

единството и територијалниот интегритет на Југославија и ја почитуваат нејзината политика на неврзаност”.⁷⁹¹

Претседателката на Сојузниот извршен совет, Милка Планинц, престојуваше во Вашингтон во 1985 година, а посетата на државниот секретар Шулц на Југославија во 1985 година беше искористена и во контекст на блискоисточниот конфликт, односно во контекст на можноста за искористување на југословенското влијание во арапскиот свет.

Во овој период, со постепениот пораст на национализмот во Југославија, повторно беше отворено прашањето на екстрадицијата на воениот злосторник Андрија Артуковиќ. Конечно, тој ѝ беше испорачан на Југославија во 1986 година по обновеното барање во 1984 година. Како што веќе спомнавме, првото барање за екстрадиција поднесено во педесеттите години беше отфрлено како правно неосновано.

САД и Југославија потпишаа Конвенција за конзуларни односи во 1987 година.

Што се однесува до економската соработка помеѓу двете земји, може да се констатира дека истата континуирано се зголемуваше. За илустрација, трговската размена во втората половина на осумдесеттите години изнесуваше помеѓу 1,2 – 1,5 милијарди долари⁷⁹² и беше слична на обемот на размена кој САД го имаа со Грција.⁷⁹³ За споредба, во 1947 г. американскиот извоз во Југославија изнесуваше 7 милиони долари, а југословенскиот двојно помалку – 3,5 милиони.⁷⁹⁴ Што се однесува до задолженоста, според Народната банка на Југославија, во 1985 година југословенските обврски кон САД изнесуваа 2,35 милијарди долари.⁷⁹⁵

⁷⁹¹Remarks of President Reagan and President Mika Spiljak of Yugoslavia Following Their Meetings, February 1, 1984. Available at: www.reagan.utexas.edu/resource/speeches/1984/20184d.htm [Accessed on 19 October 2014].

⁷⁹² Југославија имаше дефицит во трговската размена со САД.

⁷⁹³Zimmermann, W., American – Yugoslav Bilateral Relations in the Light of Current Changes in East – West Relations, in: Simic, P., Richey, W., Stojcevic, M., (1990) *American and Yugoslav Views on the 1990's: American and Yugoslav Views on Federalism, Pluralism and Reform: International, Regional and Bilateral Aspects*, Belgrade, Center for North American Studies, 1990, p. 156.

⁷⁹⁴Yugoslav Survey Quarterly, vol. XXIX, No. 2, 1988, p. 133.

⁷⁹⁵Yugoslav Survey Quarterly, vol. XXIX, No. 2, 1988, p. 145.

7. Крајот на Југославија

Во процесот на распаѓање на југословенската федерација настапаа иеи нови држави: Република Словенија, Република Хрватска, Република Македонија, Република Босна и Херцеговина, како и Сојузна Република Југославија (СРЈ). Во 2003 година СФРЈ беше трансформирана во Државна заедница на Србија и Црна Гора, Црна Гора прогласи независност во 2006 година, Република Косово⁷⁹⁶ – во 2008 година, а остатоците на државата продолжи да функционира како Република Србија. Со тоа во процесот на дезинтеграција на поранешна Југославија настапаа седум независни држави. Секоја од овие држави се соочуваше со соодветни предизвици во осамостојувањето, меѓународното признавање и воспоставувањето односи со останатите држави во светот. Токму односите на новите држави со САД ќе бидат предмет на овој дел на учебникот. Овој дел од историјата на односите на САД со државите на Балканот е дополнително значаен поради фактот дека претставува период на најголема инволвираност на Америка во овој дел на светот во текот на целиот XX век.

⁷⁹⁶Оваа ознака не е во спротивност со позициите за статусот и е во согласност со Резолуцијата 1244 на Советот за безбедност на ОН и Мислењето на МСП за косовската декларација за независност.

7.1. Распаѓањето на Југославија и односите на САД со новите независни држави

„Сите среќни семејства си прилеѓаат едно на друго, секое несреќно семејство е несреќно на свој начин“.

Л.Н. Толстој

„Не постојат лоши народи, постојат само лоши идеи кои ги оиседнуваат“.

Карл Јунг

Процесот на распаѓањето на Југославија се совпадна со мандатот на четириесет и првиот претседател на САД, Џорџ Х. В. Буш. Неговата администрација се соочи со најголемите предизвици во надворешната политика по крајот на Втората светска војна. На крајот на осумдесеттите и почетокот на деведесеттите години во Европа се случија серија на драматични промени: падна Берлинскиот ѕид, двете германски држави се обединија, а СССР, Чехословачка и Југославија се распаднаа. Паралелно со тоа, започна транзицијата од комунистичко во демократско државно уредување во речиси сите земји на Источна Европа. Дополнително, САД активно беа инволвирани во војната во Ирак.

Администрацијата на Буш честопати беше критикувана дека нема концепт во надворешната политика и дека предизвиците со кои се соочува ги решава со ad hoc пристап.⁷⁹⁷ Таа затекна релативно чиста ситуација: САД беше во добри односи со најголемиот број опоненти; сите американски сојузници и Третиот свет имаа потреба од американска помош и не постоеше поголем меѓународен проблем. Се чини дека американската администрација немаше капацитет да се справи со сите предизвици кои се создадоа на почетокот на деведесеттите години. Честопати надворешната политика на Буш беше нарекувана како политика на „status quo plus“.

Кога ја анализираме американската политика спрема Југославија, мораме да имаме предвид дека Вашингтон долго време ја ценеше независноста на Тито од Москва. Меѓутоа општите политички промени во

⁷⁹⁷Scolnick, J. M., The Bush Approach to American Foreign Policy: An Overview and Evaluation. In: Winkates, J. E., at el, (1994) *US Foreign Policy in Transition*, Nelson Hall Publishers, p. 12.

Европа по падот на Берлинскиот сд, го намалија интересот на САД за Југославија. Главни приоритети во нивната надворешна политика беа разврската во СССР и војната во Заливот, а на конфликтот во Југославија гледаа како на „локален европски проблем“, сметајќи дека европските сојузници треба да го решат. Покрај тоа, со крајот на Студената војна, Југославија го загуби геополитичкото значење кое го имаше, а со тоа и интересот на југословенските републики за нејзиното опстојување како држава. Национализмот во земјата ескалираше и набрзо започна процесот на распаѓање на југословенската федерација.

Последен американски амбасадор во Југославија беше Ворен Цимерман кој уште на церемонијата на предавање на акредитивните писма во март 1989 година, ја изрази поддршката на независноста и територијалниот интегритет на Југославија, но и загриженоста на американската администрација во врска со кршењето на човековите права во покраината Косово.⁷⁹⁸

Како манифестација на растечкиот национализам, но и како навестување на почетокот на судирот на националистите во Југославија, во американската јавност беше примено барањето на хрватската заедница во САД за воведување на програма на хрватски јазик на радиото „Глас на Америка“. Радиото беше обвинето дека прави дискриминација во контекст на хрватскиот јазик (постоеше програма на „Гласот на Америка“ и на словенечки, а немаше на хрватски). Од тие причини, а имајќи ја предвид осетливоста на темата, беше организирано сослушување на Комитетот за надворешни прашања на Претставничкиот дом во јуни 1990 година на кои беа соочени аргументите.⁷⁹⁹

Во 1990 и 1991 година САД изразуваа безусловна поддршка за зачувување на единството на Федерална Југославија. Во ноември 1990 година се појави статија во Њујорк тајмс која сугерираше дека „американското разузнавање предвидува дека Федеративна Југославија ќе се распадне во следните 18 месеци и дека постои голема веројатност од граѓанска војна”.⁸⁰⁰ Се чини дека оваа процена немаше никаков ефект ни во

⁷⁹⁸Zimmermann, W., (1999)*Origins of a Catastrophe*. New York: Times Books, p.14.

⁷⁹⁹US House of Representatives, Committee on Foreign Affairs, Hearing Before the Subcommittee of International Operations, Views on the Serbo – Croatian Language Service at the Voice of America, Washington, US Printing office, 1990.

⁸⁰⁰Binder, D., Yugoslavia Seen Breaking – up Soon, New York Times, 28 November 1990, p.7. Станува збор за еден од вкупно триесет и четири „национална разузнавачки процени

Југославија ниту во САД. Во овој период, распадот на Југославија не беше во интерес на САД и како резултат на тоа продолжија силно да се спротивставуваат на било кој потег кој би го загрозил „територијалниот интегритет на Југославија во нејзините постојни граници“⁸⁰¹. Еден месец подоцна Стејт департманот соопшти дека се противи на било каква употреба на сила или заплашување кое би ги блокирало демократските промени или би довело до воспоставување на недемократско единство на Југославија“.⁸⁰²

Освен тоа, треба да се нагласи дека изборот на Анте Марковиќ за претседател на Сојузниот извршен совет, во САД беше перципирана како последна и најдобра надеж за СФРЈ.⁸⁰³

Паралелно со тоа, Џорџ Кенан, основоположникот на политиката на задржување на комунизмот, предупреди дека „настаните во Југославија ќе се претворот во насилство и ќе ги соочат западните земји, а особено САД, со еден од најголемите надворешнополитички проблеми во следните неколку години“.⁸⁰⁴ Освен тоа, САД беа загрижени од можноста етничкиот конфликт во Југославија да се рефлектира и во Советскиот Сојуз. Во тој контекст, претседателот на САД, Џорџ Буш, во говорот одржан во Киев на 1 август 1991 година нагласи: „Слободата не е исто што и независноста. Американците нема да ги поддржат оние кои бараат независност со цел да ја заменат тиранијата со локален деспотизам“.

Покрај тоа, треба да се знае дека американската надворешна политика немаше сериозен притисок од домашната јавност, која беше преокупирана со Советскиот Сојуз, ниту од економските лоби групи за вмешување во конфликтот. Во тој правец, интересите на САД беа да се одржи стабилноста на регионот, преку интензивна улога на Европа и избегнување на евентуална воена интервенција, како и одржување на добри односи со Русија преку воздржување од создавање на преседани кои би

(National Intelligence Estimates)“за Југославија подготвени од страна на ЦИА во периодот 1948-1990 година. Процената е подготвена во октомври 1990 година и за истата е информиран сојузниот секретар за надворешни работи на Југославија, Будимир Лончар од страна на американскиот амбасадор Цимерман две недели пред објавувањето на статијата. Повеќе: Kovačević, Ž.,(2007) *Amerika i raspad Jugoslavije*, Fakultet politickih nauka, Beograd, str.48.

⁸⁰¹Dennison, R., Yugoslavia: Balkan Break-up?,*Foreign Policy* (1991), Vol.83.

⁸⁰²Kovačević, Ž.,str. 53.

⁸⁰³Jakovina, T., (2001)*Život u limenki sa crvima*. Zagreb: Historijski zbornik, god. LIV, str.179.

⁸⁰⁴Zimmermann, W.,p.52.

можеле да имаат негативно влијание на тамошната политичка констелација. Според Денис Рос, еден од главните советници на државниот секретар Бејкер, „не можеше да се создаде интерес (за кризата во Југославија) на врвот, бидејќи на некој начин истиот беше потрошен (со војната во Ирак)“.⁸⁰⁵

Кон крајот на 1990 година, во југословенските републики беа одржани парламентарни избори.⁸⁰⁶ Врз основа на резултатите на парламентарните избори беа избрани раководствата на републиките кои ќе ги водат разговорите за иднината на Југославија. Како резултат на тоа, во пролетта 1991 година беа одржани серија на самити на претседателите на југословенските републики⁸⁰⁷ на кои беше разгледувано прашањето за иднината на заедничката држава.

На овие самити јасно се диференцираше условната блоковска поделеност меѓу републиките: едниот блок, кој го сочинуваа Србија и Црна Гора се залагаше за моќна федерација, а другиот, во кој влегоа Словенија и Хрватска, поддржуваше одржување на минимални односи меѓу републиките, односно создавање на сојуз на суверени држави. Претседателите на Босна и Херцеговина и Македонија ја предложија платформата Глигоров – Изетбеговиќ,⁸⁰⁸ но истата не беше прифатена.

⁸⁰⁵The National Security Council Project, Oral History Roundtables, *The Bush Administration National Security Council*, April 29, 1999, p.24 Available at: <http://cisssm.umd.edu/papers/files/bush.pdf> [Accessed on 5 August 2014].

⁸⁰⁶ Изборите беа одржани по следниов редослед: Словенија (април 1990 година), Хрватска (април-мај 1990 година), Македонија и Црна Гора (ноември 1990 година) и Босна и Херцеговина и Србија (декември 1990 година). Во Словенија и Хрватска поранешната комунистичка партија не успеа да ја освои власта. Во Словенија победи коалицијата ДЕМОС и веќе во декември 1990 година беше одржан успешен плебисцит за независност и одделување од Југославија⁸⁰⁶, а во Хрватска – Хрватската демократска заедница (ХДЗ)⁸⁰⁶. Во Македонија ниедна од партиите кои учествуваа на изборите не освои мнозинство во Собранието. Во Србија и Црна Гора поранешните комунистички партии, предводени од Слободан Милошевиќ и Момир Булатовиќ, ја освоија власта. Во Босна и Херцеговина од 240 места во парламентот, 80 места освои Партијата за демократска акција на Алија Изетбеговиќ (СДА), 72 места освои Српската демократска партија на Радован Караџиќ, а Хрватската демократска заедница освои 44 места.

⁸⁰⁷ Средбите на претседателите беа одржани во периодот од 28 март до 6 јуни 1991 година (Сплит – 28 март, Белград – 4 април, Брдо кај Крањ – 11 април, Охрид – 18 април, Цетиње 29 април и Сараево – 6 јуни).

⁸⁰⁸ Платформата за идната југословенска заедница, таканаречената Платформа Глигоров–Изетбеговиќ предвидуваше создавање на сојуз на суверени држави и се потпираше на три основни столба: сувереност на републиките, заеднички државни органи и заштита на човековите права и економските интереси. Покрај тоа, отворени беа оставени прашањата за одбраната и меѓународно-правниот субјективитет. (Глигоров К., *Македонија е сè што имаме* (Скопје: Издавачки центар Три, 2000).

Во средината на 1991 година започнаа првите воени судири во земјата, а Словенија и Хрватска прогласија независност на 25 јуни 1991 година. ЈНА започна со интервенција во Словенија, по што во функцијата на спречување на понатамошна ескалација беше потпишан Брионскиот договор со кој беше ставен тримесечен мораториум на прогласената независност на овие две републики. Во септември беше одржан референдум за независност во Македонија, а во октомври беше донесена Декларација за сувереност на Босна и Херцеговина.

Стејт департманот во изјавата од мај 1991 година се спротивстави на било каков чекор за трансформирање на границите од републички во меѓународни и потенцираше дека САД нема да охрабрува ниту наградува сецесија.⁸⁰⁹ Оваа почетна политика на САД за поддржување на југословенското единство продолжи и покрај засилувањето на воените активности во Словенија и Хрватска. Ворен Цимерман, тогашниот американскиот амбасадор во Белград, во своите мемоари пишува дека Стејт Департманот го инструктирал да ги охрабрува лидерите на југословенските републики да најдат заедничка формула дури до есента 1991 година⁸¹⁰.

Американскиот пристап кон Југославија во овој период се темелеше на три елементи: демократизација, човекови права и одржување на единството на земјата. Од тие причини САД силно застапаа зад реформски ориентираните Анте Марковиќ до средината на 1991 година.⁸¹¹ Овој американски пристап беше повторен за време на посетата на Џејмс Бејкер на Југославија на 21 јуни 1991 година. Тој оствари 11 средби со членовите на претседателството на Југославија и претседателите на републиките на кои повтори дека САД се спротивставува на распаѓањето на Југославија, но и на нејзино одржување под присилба.⁸¹² Дополнително беше отворено прашањето на почитувањето на правата на малцинствата (Албанците на Косово, Унгарците во Војводина и Србите во Хрватска).

Имајќи го предвид фактот дека во втората половина на 1991 година војната ескалираше, но и видливата тенденција на четирите југословенски

⁸⁰⁹Almond, M, (1994)*Europe's Backyard War: the War in the Balkans*, Hutchinson, p. 40.

⁸¹⁰Benes M., *Diversity among Allies: Foreign policies of Germany, the United Kingdom and the United States in the conflict in the former Yugoslavia and the role of political culture*, CEU Master thesis, 1997.

⁸¹¹Hurst, S., (1999)*The Foreign Policy of the Bush Administration: In Search of a New World Order*, Cassell, p.215.

⁸¹²Cohen, R., (1998)*Sagas of Sarajevo: Hearts Grown Brutal*, New York, Random House, p. 144.

републики⁸¹³ да стекнат независност, ЕЗ на 27 август 1991 година се реши да свика Мировна конференција за Југославија и да формира Арбитражна комисија⁸¹⁴.⁸¹⁵ Конференцијата за Југославија започна на 7 септември 1991 година и со неа раководеше лордот Карингтон кој предложи план за решавање на кризата. Меѓутоа, мировниот план на лордот Карингтон беше отфрлен, како резултат на спротивставувањето на Србија и Црна Гора, а со тоа пропадна и последната можност за зачувување на Југославија како суверена држава или како сојуз на држави базиран на заедничката соработка во полињата од заемен интерес. Тука треба да се нагласи дека меѓународната заедница во овој период воведо ембарго за набавка на оружје на Југославија во функција на спречување на потенцијален воен конфликт.

Неуспехот на Меѓународната конференција за Југославија го отвори патот за започнување на постапка за меѓународно признавање на „новите“ држави. ЕЗ на 15-16 декември 1991 година усвои два акта кои се однесуваа на меѓународното признавање на новите држави: Насоки за признавање на новите држави во Источна Европа и Советскиот Сојуз⁸¹⁶ и Декларација на ЕЗ за условите за признавање на нови држави⁸¹⁷. Од југословенските републики кои сакаа да стекнат независност, се очекуваше да поднесат барање за меѓународно признавање до Арбитражната комисија. На 11 јануари 1992 година Арбитражната комисија ги објави мислењата за признавање на југословенските републики според кои само Словенија и Македонија ги исполнуваа условите за признавање.⁸¹⁸

⁸¹³ На Словенија и Хрватска им се придружија и Македонија и Босна и Херцеговина.

⁸¹⁴ Арбитражната комисија беше составена од претседателите на Уставните судови на Франција, Роберт Бадинтер (кој беше и претседател на Комисијата), на Италија, Алдо Корасани, на Германија, Роман Херцог, на Белгија, Ирин Петри и на Шпанија, Франциско Томас Валиенте. Во периодот од 29 ноември 1991 година до 13 август 1993 година, Арбитражната комисија издаде вкупно 15 мислења од кои 4 се однесуваа на барањата за признавање на југословенските републики. Останатите мислења беа побарани од страна на Србија и претседавачот со Конференцијата за Југославија.

⁸¹⁵ Declaration on Yugoslavia adopted at the EPC Extraordinary Ministerial Meeting, The Hague, 27 August 1991 (EC Press Release P.82/91)

⁸¹⁶ Guidelines for the Recognition of New States in Eastern Europe and The Soviet Union (UN Doc. S/23293, Annex II)

⁸¹⁷ EC Declaration Concerning the Conditions for Recognition of New States adopted at the Extraordinary EPC Ministerial Meeting, Brussels, 16 December 1991 (UN. Doc. S/23293 Annex I)

⁸¹⁸ Барањето за признавање на Босна и Херцеговина беше отфрлено со образложение дека српското малцинство не учествувало во донесувањето на актите за осамостојување. Покрај тоа беше побарано и одржување на референдум, под меѓународна контрола. Признавањето на Хрватска беше условено со промени на Уставот, а во духот на Нацрт-конвенцијата за

Сепак на состанокот на Претседателството на ЕЗ одржан 15 јануари 1991 година беше донесена одлука за признавање само на Словенија и Хрватска.⁸¹⁹ ЕЗ донесе одлука за признавање на Босна и Херцеговина на 6 април 1991 година.

САД заедно со Генералниот секретар на ОН, Перез Де Куелјар, ја критикуваа одлуката на ЕЗ за признавање на Словенија и Хрватска со образложение дека тој акт ги потценува мировните иницијативи на ОН и ЕЗ и води кон ескалација на конфликтот. Американското спротивставување на признавањето на Словенија и Хрватска отворено му беше соопштено и на словенечкиот премиер Лојзе Петерле. Стипе Месиќ исто така беше разочаран од ставот на САД, особено од ставот дека се против донесувањето на унилатерални акти.⁸²⁰ Овие американски ставови во Хрватска беа перципирани како индиректна поддршка на Милошевиќ и идејата за создавање на Голема Србија.

Иако САД инсистираа на постигнување на мировен план пред признавањето, сепак на 7 април 1992 година⁸²¹ ги признаа Словенија, Хрватска и Босна и Херцеговина за независни држави⁸²² и воспоставија дипломатски односи со овие држави во август истата година. Признавањето на Македонија поради добропознатите причини за кои ќе стане збор подолу, беше пролонгирано речиси две години.

Зошто САД го пролонгираа признавањето на југословенските републики речиси три месеци по признавањето од страна на ЕЗ? Очигледно американската дипломатија сметаше дека сите можности не беа исцрпени и дека признавањето на републиките треба да биде последен чекор. Покрај тоа, постоеше желба да се донесе одлука за пакет на признавање на сите четири југословенски републики кои истото го побараа. Истиот пристап

Југославија. Opinions No.4,5,6 and 7 on International Recognition of the Republic of Slovenia by the European Community and its members, Paris, 11 January 1992 (International Legal Materials Vol. 31 (1992)).

⁸¹⁹Statement by the Presidency of the European Community on the Recognition of Yugoslav Republics, Brussels, 15 January 1992 (EPC Press Release, P.9/92)

⁸²⁰Mesić, S., (1994)*Kako je srušena Jugoslavija?*, Mislavpress, str. 52, 75.

⁸²¹Според Циерман, признавањето на независноста на трите југословенски републики дојде еден ден по признавањето на независноста на Босна и Херцеговина од страна на ЕЗ со цел да се избегне српската чувствителност во однос на 6 април, кога во 1941 година Хитлер го бомбардираше Белград.

⁸²² Statement on United States Recognition of the Former Yugoslav Republics, April 7, 1992. Available at <http://bushlibrary.tamu.edu/research/papers/1992/92040705.html> [Accessed on September 19, 2014].

беше спроведен и во пракса со исклучок на признавањето на Македонија. Во контекст на спречување на понатамошното ширење на конфликтот, САД активно го поддржаа воведувањето на ембаргото за продажба на оружје.

На 21 мај 1992 година САД соопштија дека нема да ја признаат новоформираната Сојузна Република Југославија (СРЈ)⁸²³ како сукцесор на СФРЈ. САД сметаа дека СФРЈ престана да постои и дека ниедна од републиките не може да биде нејзин наследник. Американскиот амбасадор Ворен Цимерман беше повлечен, а со амбасадата раководеше привремен вршител на работите.⁸²⁴

Што се однесува до формалниот крај на Југославија, Арбитражната комисија во мислењето бр. 11 во 1993 година ги утврди датумите на кои настана сукцесијата на држави за различните држави кои произлегоа од СФРЈ. Во таа насока, беа утврдени следниве датуми: Хрватска и Словенија (8 октомври 1991 г.), Македонија (17 ноември 1991г.), Босна и Херцеговина (6 март 1992 г.) и Сојузна Република Југославија (27 април 1992 г.).⁸²⁵

Клучните настани и процеси, како и развојот на односите на САД со одделните југословенски републики кои стекнаа независност, ќе ги разгледаме во следните глави по хронолошки редослед, согласно Мислењето бр. 11 на Арбитражната комисија. Прашањето на американско-македонските односи ќе биде разгледано во посебна глава на овој труд. Периодот по признавањето на трите југословенски републики во последната декада на XX век претставува период на најголема инволвираност на САД на Балканот.

7.1.1. Словенија

Словенија заедно со Хрватска беа главните иницијатори за потребата од промени во државното уредување на Југославија.

Имајќи предвид дека беше економски најразвиената република на поранешна Југославија, на Словенија ѝ одговараше да продолжи да

⁸²³ СРЈ ја формираа Србија и Црна Гора.

⁸²⁴ US Department of State, Office of the Historian, A Guide to the United State's History of Recognition, Diplomatic and Consular Relations, By Country, Since 1776: Kingdom of Serbia/Yugoslavia, Available at <http://history.state.gov/countries/kingdom-of-yugoslavia> [Accessed on February 13, 2013].

⁸²⁵ Документи за Република Македонија 1990-2005, (2008) Правен факултет, Скопје, стр. 278 – 280.

функционира како независна држава. Во декември 1990 година, во Словенија беше одржан референдум за независност на републиката. Како што веќе видовме, Словенија и Хрватска беа првите југословенски републики кои прогласија независност на 25 јуни 1991 година. По релативно краткиот судир со ЈНА (т.н. „Десетдневна војна“), Словенија успеа целосно да се осамостои без поголеми жртви и воени оштетувања. Земјата стана членка на ОН на 22 мај 1992 година.

Што се однесува до билатералните односи на САД со оваа поранешна југословенска република, треба да се нагласи дека преку Информативниот сервис, Соединетите Држави уште во седумдесеттите години на минатиот век имаа отворено своја библиотека.

Како што беше случај со признавањето, дипломатските односи помеѓу САД и Словенија, Хрватска и Босна и Херцеговина беа воспоставени на ист ден - 6 август 1992 година. Американската амбасада во Љубљана беше отворена на 25 август 1992 година во просториите на Информативниот сервис,⁸²⁶ а привремен вршител на работите беше поставен Ален Вент.⁸²⁷ Прв словенечки амбасадор во САД беше Ернст Петрич.

На 21 април 1993 година беше остварена првата средба на словенечки претседател со претседател на САД по прогласувањето на независноста (претседателот Кучан се сретна со Клинтон).⁸²⁸ Од друга страна, по прогласувањето на независноста, Клинтон беше и првиот американски претседател кој ја посети Словенија во јуни 1999 година. Во рамките на посетата, Клинтон им се обрати на граѓаните на Љубљана на Конгресниот плоштад и ја изрази својата благодарност за словенечката поддршка на НАТО, приемот на бегалците и интервенцијата во Косово.⁸²⁹

Покрај него, Словенија во два наврати ја посети и претседателот Џорџ В. Буш (2001 и 2008 г.). Од посебно значење беше посетата на Буш на

⁸²⁶Statement Released by the Office of the Assistant Secretary/Spokesman, Washington DC, August 25, 1992.

⁸²⁷US Department of State, Office of the Historian, A Guide to the United State's History of Recognition, Diplomatic and Consular Relations, By Country, Since 1776: Slovenia, Available at: <http://history.state.gov/countries/slovenia> [Accessed on February 13, 2013].

⁸²⁸ Како што е познато, во рамките на поранешна Југославија, претставници од Словенија извршуваа највисоки државни функции во заедничката држава (на пример, Митја Рибичич и Мика Шпилјак) и во тоа својство имаа остварено средби со американски претседатели.

⁸²⁹Remarks to the People of Ljubljana, Weekly Compilation of Presidential Documents, June 28, 1999, Vol. 35, Issue 25, p. 1165.

Словенија во рамките на самитот помеѓу ЕУ и САД кој се одржа за време на словенечкото претседателство на Унијата.

Прв американски државен секретар кој ја посети Словенија беше Медлин Олбрајт во 1997 година. Покрај Олбрајт, Словенија ја посети и Колин Пауел.⁸³⁰

По признавањето и воспоставувањето на дипломатски односи, САД и Словенија започнаа да соработуваат на голем број области од билатерален, регионален, но и глобален карактер (прашањето на сукцесијата, распоредувањето на ИФОР во Босна и Херцеговина, како и создавањето на Меѓународниот фонд за деминирање и помош на жртвите со американска помош). Што се однесува до економските односи, обемот на меѓусебна трговска размена достигна 900 милиони долари во 2006 година. Двете земји одржуваат добри билатерални односи.

Долгата државноправна традиција во рамките на Кралството СХС/Југославија, како и во Социјалистичка Југославија, краткото траење на воениот конфликт со ЈНА во 1991 година, како и отсуството на поголема етничка и верска хетерогеност, придонесоа Словенија брзо да се консолидира како независна држава, да развие самостојни институции и да го заврши процесот на транзиција, особено во развојот на пазарната економија. Тоа имаше големо влијание на развојот и перцепцијата за земјата во САД. Само за илустрација, иако сè уште не беше членка на НАТО и ЕУ, САД уште во 1997 година воведоа безвизен режим на патување за словенечките граѓани.

Покрај тоа, САД силно ги поддржаа аспирациите на Словенија за членство во НАТО и ЕУ. Во рамките на подготовките, САД преку Европската команда имаше обезбедено тим за врски во Министерството за одбрана на Словенија со функција на поефикасно запознавање со структурите и процедурите на НАТО.⁸³¹

Словенија е полноправна членка на НАТО (2004 г.) и ЕУ (2004 г.). Покрај тоа, оваа земја активно учествуваше во поголем број воени мисии, вклучувајќи ги државите на поранешна Југославија, Либан, Авганистан, Сирија итн.

⁸³⁰US Department of State, Office of the Historian, Secretary Travels to Slovenia, Available at: <http://history.state.gov/departmenthistory/travels/secretary/slovenia>, [Accessed on February 14, 2013].

⁸³¹Background Notes on Countries of the World: Republic of Slovenia, Mar2007, p. 9-10.

Значаен удел во билатералните односи игра и словенечката емигрантска заедница во САД. Како што веќе беше нагласено, емиграцијата од Словенија започна уште во крајот на XVIII век. Според пописот спроведен во 2000 година, 175 илјади граѓани на САД се изјаснија дека имаат словенечко потекло. Емигрантските здруженија се организирани во рамките на организацијата „Обединети Американци за Словенија“.

7.1.2. Хрватска

Клучните настани за развојот на дипломатските односи на Словенија и Хрватска со САД, се случија на идентични датуми. Хрватска беше призната од страна на САД на 7 април 1992 година, а воспоставувањето на дипломатски односи со оваа земја беше соопштено на 6 август 1992 година. Дури и американската амбасада во Загреб беше отворена на ист ден како и амбасадата во Љубљана – 25 август 1992 година.⁸³² За привремен вршител на работите беше поставен Роналд Ницке.

За прв амбасадор на САД во Хрватска беше поставен Питер Галбрајт кој ги предаде акредитивните писма во април 1993 година. Тој имаше две главни задачи: (1) да ја пренесе јасната американска поддршка за територијалниот интегритет на Хрватска, и (2) да го спречи понатамошниот судир помеѓу хрватските и бошњачките сили во БиХ.

Се разбира, Хрватска се соочи со далеку покомплексни предизвици во процесот на осамостојување. На територијата на оваа република живееше српско население (околу 10%) кое не ја поддржуваше политиката на хрватското раководство и претседателот Фрањо Туѓман за прогласување на независност. Српското население се побуни и во декември 1991 година прогласи своја република (т.н. „Република Српска Крајина” - РСК) на териториите кои беа со население со доминантно српско население во Далмација, Славонија, Барања и Западен Срем. Како резултат на тоа, започнаа вооружени судири помеѓу хрватските и српските сили кои траеја сè до 1995 година и во кои преку 20 илјади луѓе на двете спротивставени страни ги загубија животите. Тука треба да се нагласи дека српското население во голема мера ја имаше поддршката на ЈНА и режимот на

⁸³²Statement Released by the Office of the Assistant Secretary/Spokesman, Washington DC, August 25, 1992.

Милошевиќ што им овозможи во еден момент да контролираат речиси една третина од територијата на оваа југословенска република.

До крајот на 1993 година САД немаа посериозен одговор за војните кои се водеа во поранешна Југославија. Имајќи предвид дека и Србија и Хрватска беа активно инволвирани во војната во Босна, за САД беше потребно Туѓман да се откаже од идејата за поделба на Босна (која беше договорена помеѓу Милошевиќ и Туѓман на нивната средба во Караѓорѓево) и да изврши влијание на Хрватскиот совет за одбрана да престане со судирите со Бошњациите. Со склучувањето на Вашингтонскиот договор во март 1994 година беше ставен крај на судирот помеѓу Хрватите и Бошњациите во БиХ и беше формирана Федерацијата на Босна и Херцеговина. Склучувањето на овој договор претставуваше прв поголем успех на американската дипломатија на Балканот, а со тоа беше засилена позицијата на Хрватска и Туѓман кај американската дипломатија.

Истиот месец дојде до позначајна американска иницијатива за прекин на огнот. Во таа насока, беа водени разговори на двете страни со посредство на американскиот, рускиот амбасадор и претставникот на ЕУ. Паралелно со тоа, Хрватска интензивно работеше на засилување на својата позиција во текот на 1994 г. и покажуваше конструктивност за почеток на разговори со српските претставници и истовремено се вооружуваше во подготовка на операцијата во Краина.

Во таа насока, во јануари 1995 година, гореспоменатата тројка го презентираше планот 3-4 (Z-4). Овој план предвидуваше мирна реинтеграција на целата територија на Хрватска и воспоставување на нејзиниот суверенитет, враќање на бегалците, почитување на човекови права и широка политичка автономија за подрачјата во кои српското население беше мнозинско, вклучувајќи и широка политичка автономија.⁸³³

Имајќи ја предвид некооперативноста на претставниците на РСК, Хрватска во средината на 1995 активно започна да се подготвува за воена разрешница на конфликтот. На 2 мај 1995 година хрватските вооружени и полициски сили ја изведоа акцијата „Блесок“ со која повторно беше воспоставен хрватскиот суверенитет на подрачјето на Западна Славонија.

⁸³³Draft Agreement on the Krajina, Slavonija, Southern Baranja and Western Sirmium, January 18, 1995. Available at: <http://www.liv.ac.uk/library/sca/owen/boda/sp10a.pdf> [Accessed on September 30, 2014].

Оваа акција беше осудена од меѓународната заедница, но истовремено претставуваше нова можност за мирно решавање на отворените прашања.

Сепак и во овој период не беше посигнат никаков напредок. Консеквентно на тоа, во август 1995 година Хрватска ја изведе операцијата „Олуја“ со која за само неколку дена беа повратени териториите под контрола на РСК, а српското население (преку 200 илјади) по наредба на Белград, во најголем дел ја напушти Хрватска.

Останува отворено прашањето за улогата на американската администрација во операцијата „Олуја“, со која повторно беше воспоставен хрватскиот суверенитет на подрачјето на самопрогласената РСК. Се чини дека процената на американската администрација беше дека оваа акција не може да биде избегната. Консеквентно на тоа, клучните советници на Клинтон, Ентони Лејк и Медлин Олбрајт⁸³⁴ сугерираа неколку принципи во нејзиното изведување: операцијата да биде временски лимитирана и ограничена во целите, да бидат избегнати жртвите и етничкото чистење, како и да биде гарантирана безбедноста на персоналот на ОН распореден на кризните подрачја. Во контекст на оваа операција, доста е симптоматично што американскиот амбасадор Галбрајт беше единствениот странски дипломат кој беше присутен на средбата помеѓу Изетбеговиќ и Туѓман одржана на 22 јули 1995 во Сплит.

Покрај тоа, Хрватска ја имаше ангажирано приватна американска компанија МПРИ (Military Professional Resources Inc.) со обука и тренинг на армијата.⁸³⁵ Според Стангер, преку ангажманот на МПРИ, официјален Вашингтон влијаеше врз балансот на силите во регионот, а од друга страна го почитуваше воведеното ембарго за забрана на продажба на оружје од 1991 година. Со тоа беа зајакнати капацитетите на Хрватска без притоа официјално да се зазема страна во конфликтот.⁸³⁶

Во врска со официјалните реакции за операцијата „Олуја“, треба да се потенцира дека Велика Британија, Франција и Русија остро реагираа во Советот за безбедност на ОН за хрватската акција, но сепак САД спречија воведување на евентуални санкции за Хрватска.

⁸³⁴ Ентони Лејк беше советник за национална безбедност на претседателот Клинтон во периодот 1993 – 1997, а Медлин Олбрајт беше американски амбасадор во ОН, а подоцна и државен секретар.

⁸³⁵ Значајно е да се потенцира дека во 1994 хрватскиот министер за одбрана Сушак се обрати за воена помош од САД по што им беше препорачана оваа приватна компанија.

⁸³⁶ Stanger, A., (2009) *One Nation Under Contract: The Outsourcing of American Power and the Future of Foreign Policy*, New Haven, Yale University Press, p.93-94.

Што се однесува до билатералните односи, првиот хрватски претседател кој престојуваше во официјално својство во САД беше Фрањо Туѓман кој се сретна со претседателот Клинтон во април 1993 година. Клинтон беше и првиот американски претседател кој ја посети Хрватска по независноста во 1996 година.⁸³⁷ Во 2008 година во Хрватска престојуваше и претседателот Буш.⁸³⁸ Прв американски државен секретар кој ја посети оваа земја беше Ворен Кристофер во февруари 1996 година.⁸³⁹

Покрај тоа, Хрватска беше и силен поддржувач на останатите американски мировни иницијативи во поранешна Југославија. Земјата учествуваше во преговорите за постигнување на мир во Босна и Херцеговина и беше еден од потписниците на Дејтонскиот мировен договор. Паралелно со тоа, со посредство на САД, Хрватска го потпиша и Ердутскиот договор кој беше склучен неколку недели пред Дејтонскиот мировен договор и со него беше предвидена мирна реинтеграција на териториите под контрола на српското население во Источна Славонија. Еден од потписниците беше и американскиот амбасадор Галбрајт.

Според Вукадиновиќ, по завршувањето на војната и нормализирањето на односите со своите соседи, основните активности на хрватската надворешна политика во средината на деведесеттите години беа насочени кон „европската опција и понатамошниот развој на односите со САД“.⁸⁴⁰ Сепак Хрватска во целиот период беше свесна дека нема алтернатива на иднината во Европската унија поради голем број причини (историски, културни, економски).

Во текот на деведесеттите години, Хрватска честопати беше критикувана за нејзиниот демократски капацитет, владата честопати беше карактеризирана како авторитарна, а во последната декада на XX век се соочуваше со предизвици поврзани со етничката поделеност и враќањето на бегалците.

⁸³⁷ Во овој преглед се вклучени само остварените посети по стекнувањето на независноста на југословенските републики. Така, на пример американскиот претседател Ричард Никсон го посети Загреб за време на официјалната посета на Југославија во 1970 година.

⁸³⁸ US Department of State, Office of the Historian, President Travels to Croatia, Available at: <http://history.state.gov/departmenthistory/travels/president/croatia> [Accessed on October 12, 2014].

⁸³⁹ По Кристофер, Хрватска ја посетија и Олбрајт (1997, 1998, 2000), Рајс (2008) и Клинтон (2012).

⁸⁴⁰ Vukadinović, R., Croatian Foreign Policy: From State Building to the Regional Power, *Politička misao*, Vol. XXXIII, (1996), No. 5, pp. 148–165.

Главните предизвици во билатералните односи беа поврзани со соработката со Меѓународниот трибунал за злосторства во поранешна Југославија. Од клучно значење за САД беше испорачувањето на хрватските генерали обвинети за воени злосторства во операцијата „Олуја“. Во таа насока, значаен прогрес беше постигнат со апсењето на генералот Анте Готовина кој беше уапсен врз основа на информации обезбедени од хрватската влада во 2005 година.⁸⁴¹

Иако имаше потенцијал да напредува, сепак Хрватска заостана во евроинтеграцискиот процес во споредба со останатите држави во Источна Европа. Оваа држава беше примена во Партнерството за мир во 2000 година. Во 2003 година, заедно со Албанија и Македонија, стана членка на Јадранската група, иницирана од страна на САД во функција на здружување на напорите на овие три земји за исполнување на критериумите за членство во НАТО. САД не пројавија желба за воспоставување на воена или поморска база во оваа земја.⁸⁴²

Според оценките на поранешниот хрватски амбасадор во Вашингтон, Грдешиќ, дадени во 2005 година, односите меѓу двете земји имаа свои подеси и падови, но секогаш беа доста добри. Во таа насока, постоеја неколку теми во односите кои беа неприфатливи за Хрватска: учеството во војната во Ирак, потпишување на договорот за изземање на американските државјани од јурисдикцијата на Меѓународниот кривичен суд (ДИАГ).⁸⁴³ САД обезбедија значителна помош за деминирање на земјата, како и за развој на пазарна економија. Хрватска учествуваше и во неколку воени мисии вклучувајќи ги Авганистан и Косово.

Слично како и во останатите земји во регионот, значајна улога во билатералните односи игра и емиграцијата. Според податоците на Министерството за надворешни работи на Хрватска, бројот на лица американски граѓани со хрватско потекло и нивни наследници изнесува 1,2

⁸⁴¹ Ова прашање беше нагласено и за време на посетата на помошник државниот секретар за Европа и Евроазија, Елизабет Џонс на Загреб на 10 ноември 2004 година. US Embassy – Zagreb, Press Round Table with Assistant Secretary of State for European and Eurasian Affairs A. Elizabeth Jones, November 10, 2004. Available at: http://zagreb.usembassy.gov/press_20041110.html [Accessed on October 10, 2014].

⁸⁴² United States European Command – Croatia. Available at <http://www.eucom.mil/mission/the-region/croatia> [Accessed on July 30, 2014].

⁸⁴³ Glas Amerike, Grdešić: Američko – hrvatski односи добри али стагнирају. Available at: <http://ba.voanews.com/content/a-37-a-2005-03-01-4-1-86178782/1173245.html> [Accessed on September 30, 2014].

милиони.⁸⁴⁴ Од друга страна, според американското Биро за попис на населението, бројот на американски државјани со хрватско потекло изнесуваше околу 370 илјади.⁸⁴⁵

Конечно, можеме да заклучиме дека американската политика кон Хрватска во последните две декади се движеше од спротивставување на распадот на Југославија и независноста на републиките до развој на клучно стратешко партнерство, особено во контекст на постигнувањето на мир во оваа земја и БиХ, како и во однос на евроинтеграцијата на земјата.

Хрватска стана членка на НАТО во 2008 година, а на ЕУ во 2013 година.

7.1.3. Босна и Херцеговина

Оваа југословенска република беше најголем губитник од дисолуцијата на Југославија и конфликтите кои следеа. БиХ беше република во која живееја три различни народи: Бошњаци, Срби и Хрвати, а секој од овие три народи имаше различни гледишта за иднината на републиката и заедничката држава. Поради тоа, и соседните републики Србија и Хрватска беа силно вклучени во војната, од нејзиниот почеток до нејзиниот крај – на конференцијата во Дејтон.

И во БиХ, како и во останатите републики, беа спроведени првите повеќепартиски избори во 1990 година. Како резултат на мнозинството од 45 проценти кое го освои партијата на босанските муслимани, Странката за демократска акција, Алија Изетбеговиќ беше избран за претседател на БиХ.

По изборите и во БиХ се отвори голема дебата во врска со иднината на републиката. По почетокот на војната во Хрватска, трите народи во Босна започнаа интензивно да се подготвуваат за вооружен судир кој ескалираше на почетокот на 1992 година.

Во текот на 1991 година, босанските Срби етапно започнаа да воспоставуваат свои национални органи на територијата, вклучувајќи и парламент кој започна да функционира во октомври истата година. Американската амбасада во Белград во јануари 1992 ја предупреди

⁸⁴⁴Republika Hrvatska. Državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatska. Dostupno na: <http://www.hrvtiizvanrh.hr/hr/hmiu/hrvatsko-iseljenistvo-u-sad-u/35>[September 9, 2014].

⁸⁴⁵United States Census Bureau, Ancestry, American Community Survey, Available at: <http://www.census.gov/population/ancestry/data/>[Accessed September 15, 2014].

администрацијата во Вашингтон дека Србите во Босна имаат намера да формираат свој ентитет што се испостави како точно.⁸⁴⁶

На 27 март 1992 година босанските Срби го објавија создавањето на одделен ентитет - Република Српска.⁸⁴⁷ Сличен урнек следеа и босанските Хрвати кои ја формираа хрватската република Херцег Босна. Во периодот февруари – март 1992 година во БиХ беше одржан референдум за независност, кој беше бојкотиран од страна на српското население, по што, како што видовме, следеше меѓународното признавање на земјата од страна на ЕЗ и САД.

По априлското признавање во 1992 година, САД и Босна и Херцеговина воспоставија дипломатски односи на 6 август 1992 година, истиот ден како и останатите меѓународно признати републики од поранешна Југославија (Словенија и Хрватска). За прв американски амбасадор беше поставен Виктор Џековиќ кој ги предаде акредитивните писма на 23 јуни 1993. Поради војната американската амбасада функционираше во рамките на амбасадата во Виена. Амбасадата на САД во Сараево фактички беше воспоставена на 4 јули 1994 година.⁸⁴⁸

Во рок од две недели од признавањето, босанските Срби ја презедоа контролата на патиштата кои водеа кон Србија и Источна Хрватска, а до мај веќе контролираа 60% од територијата на Босна.⁸⁴⁹

Администрацијатана Буш често беше критикувана за пристапот кон најголемиот воен судир во Европа по Втората светска војна. Доктрината на „Новиот светски поредок“ за првпат беше испробана во Југославија и тоа истовремено ги истакна слабостите и границите на оваа доктрина.⁸⁵⁰ Беше евидентно дека оваа администрација сметаше дека случувањата во Југославија претставуваат европски проблем и едноставно не сакаше понатаму да се инволвира. Дополнително, администрацијата беше

⁸⁴⁶Hurst, S., (1999)*The Foreign Policy of the Bush Administration: In Search of a New World Order*, Cassell, p.216.

⁸⁴⁷ Милошевиќ никогаш не ги призна ниту Република Српска ниту Република Српска Краина.

⁸⁴⁸US Department of State, Office of the Historian, A Guide to the United State's History of Recognition, Diplomatic and Consular Relations, By Country, Since 1776: Bosnia and Herzegovina, Available at <http://history.state.gov/countries/bosnia-herzegovina> [Accessed on February 20, 2013].

⁸⁴⁹Farkas, E., (2003) *Fractured States and US Foreign Policy: Iraq, Ethiopia and Bosnia in the 1990's*. Palgrave Macmillan, p. 75.

⁸⁵⁰Hurst, S., p.239.

преокупирана со интервенцијата против Ирак и нејзините последици, а природата на конфликтот во Југославија беше поинаква од онаа во Заливот.

За овој пристап на администрацијата најпластично зборува изјавата на државниот секретар Џејмс Бејкер дека САД немаат удел во таа битка („We don't have a dog in that fight“). Според Перл,⁸⁵¹ ова претставуваше најужасна изјава на некој кој претендира да биде лидер.⁸⁵² Покрај тоа, Давид Гомперт, помлад соработник во администрацијата на Џорџ Буш, тврдеше дека носителите на одлуките резонирале дека не е во интерес на САД да реагираат решително од причина што немаа витални интереси во игра.⁸⁵³ Во таа насока, Бејкер беше експлицитен поборник против унилатералната употреба на сила.

Имајќи го тоа предвид, во мај 1992 година портпаролот на американскиот Стејт департман запраша „Каде е запишано дека САД се воен полицаец во светот?“. Сепак, истата година, државниот секретар Бејкер призна дека Босна прерасна во хуманитарен кошмар.⁸⁵⁴

Во обид да го спречи понатамошното ширење на конфликтот, босанскиот претседател Изетбеговиќ повика на примена на политика на „кревање на ембаргото за набавка на оружје и воздушни удари против босанските Срби“ (Lift and strike), но администрацијата на Буш истото не го прифати.

Сепак не треба да се заборава дека американската администрација во текот на 1992 имаше определени иницијативи кои индиректно се однесуваа на процесот за воспоставување мир. На иницијатива на Тадеуш Мазовјецки, а со силна поддршка на државниот секретар Лоренс Иглбергер, во летото 1992 година беше презентирана идејата за основање на меѓународна комисија која ќе ги испита злосторствата во поранешна Југославија.⁸⁵⁵ Ова претставуваше еден од покрупните чекори на

⁸⁵¹ Ричард Перл беше помошник државен секретар во администрацијата на претседателот Реган.

⁸⁵² Simms, B., (2001) *Unfinest Hour: Britain and the Destruction of Bosnia*, London Penguin, p. 339.

⁸⁵³ Gompert, D., How to Defeat Serbia, *Foreign Affairs*, vol. 73. No. 4, July – August [online].

⁸⁵⁴ Herring G. C., p. 924.

⁸⁵⁵ Во повеќе наврати Иглбергер нагласи дека Велика Британија отворено се спротивставуваше на идејата за формирање на вакво тело, особено доколку истото имаше надлежност да врши истраги.

администрацијата на Буш во однос на распаѓањето на Југославија и војната во Босна.⁸⁵⁶

Дополнителен момент претставуваше и фактот дека 1992 година претставуваше изборна година и прашањето за постигнување на мир во поранешна Југославија беше отворено во рамките на кампањата за избор на претседател на САД. Како резултат на тоа, една од задачите на администрацијата беше да се води кампања без комплицирани меѓународни проблеми.⁸⁵⁷ Во таа насока, уште во јуни 1992 година Клинтон за време на кампањата го критикуваше Буш барајќи САД да преземат воздушни напади против оние кои го спречуваат доставувањето на помош. Со други зборови, Клинтон во кампањата го поддржа предлогот на Изетбеговиќ за „кревање на ембаргото и воздушни удари”.

Обидот за разрешување на конфликтот во Босна преку Лондонска конференција одржана во август 1992 година беше неуспешен. На оваа конференција учествуваа и САД, Русија и останатите европски и муслимански земји. Беше воспоставена постојана мировна конференција под водство на лордот Овен⁸⁵⁸ и Сајрус Венс⁸⁵⁹. Тие го подготвија т.н. Венс-Овенов план во јануари 1993 година кој во суштина значеше етничка поделба во рамките на унитарна централизирана држава. Сепак, српската страна го одби овој предлог, а воените судири продолжија.

Според Јустер, не е точно дека САД не ја проценија магнитудата на предизвиците во Југославија, ниту беа носталгични кон оваа земја, ниту ги запоставија овој проблем. Едноставно САД не сакаа да распоредат војници и сметаа дека тоа е европски проблем. Не треба да се заборава дека во периодот 1992–1993 година клучни функционери во Стејт депарتمانот поднесоа оставка како резултат на несогласувањето со официјалната американска политика.⁸⁶⁰

Конечно, администрацијата на Буш сметаше дека постојат граници до кои САД се подготвени да го одржуваат светскиот поредок, особено во

⁸⁵⁶ На 25 мај 1993 со резолуцијата бр. 827 на Советот за безбедност на ОН беше формиран Меѓународниот трибунал за воени злосторства сторени на територијата на поранешна Југославија со седиште во Хаг.

⁸⁵⁷ Gallagher, T., (2003) *The Balkans after the Cold War: from Tyranny to Tragedy* Rutledge, p. 96.

⁸⁵⁸ Давид Овен беше поранешен британски министер за надворешни работи.

⁸⁵⁹ Сајрус Венс беше поранешен државен секретар на САД.

⁸⁶⁰ Џон Кени, заменик-раководител за југословенски прашања како и Фриман Харис, негов наследник.

случаите кога не постои американски интерес, а конфликтите се сложени. Џорџ Буш јасно соопшти дека „не сака да ги види САД на било кој начин заглавени во некаква герилска војна. Низ тоа веќе еднаш поминавме“.⁸⁶¹

Во 1993 година отворените проблеми во Југославија ги наследи Клинтоновата администрација. Оваа администрација за време на првиот мандат беше претежно фокусирана на внатрешно-политичките прашања. Во таа насока, Клинтоновата политика кон конфликтот во БиХ во првите две години потфрли. Како што веќе нагласивме, единствениот поголем успех во овој период беше склучувањето на Вашингтонскиот договор помеѓу босанските Муслимани и Хрвати. Според Галагер, овој договор можеби претставуваше најконструктивниот придонес на САД во војната во Босна.⁸⁶²

До средината на 1993 година босанските Срби контролираа речиси 70% од територијата на земјата. Во функција на наоѓање на решение, новиот државниот секретар Ворен Кристофер допатува во Европа, но во поголемиот дел од средбите учествуваше во својство на слушател.⁸⁶³ Се чини дека во врска со прашањето на Босна, во администрацијата постоеја две крила: едното предводено од Кристофер кое се залагаше за лимитирана улога на САД во конфликтот и другото предводено од Олбрајт и Холбрук кое притискаше за порешителна акција.

Во април 1993 година, државниот секретар Кристофер ја постави рамката под која САД би можеле да интервенираат: јасна цел, голема веројатност за успех, стратегија за излез од ситуацијата и голема поддршка на јавноста.⁸⁶⁴ На овој пристап се спротивстави Пентагон. Сепак во администрацијата постепено започнаа да се наметнуваат повеќе поединци кои имаа одлучен став во врска со прашањето на примена на политиката на кревање на ембаргото за купување на оружје за босанската влада и удари на Босанските Срби.

Во текот на 1993 година НАТО воспостави зона на забранети летови на Босна, а на почетокот на 1994 година за првпат се судрија со силите на босанските Срби при што беа соборени 5 српски авиони.

За жал, во овој период Босна стана симбол на хаосот од кој многумина се плашеа на крајот на Студената војна. Каплан сметаше дека

⁸⁶¹Cox, M., Stokes D., (2008) *US Foreign Policy*, Oxford University Press, p. 638.

⁸⁶²Gallgher, T., p. 124.

⁸⁶³Chollet D., Goldgeier, J., (2008) *America Between the Wars: from 11/9 to 9/11*. New York: Public Affairs, p. 126.

⁸⁶⁴Owen, D, (1996) *Balkan Odyssey*, London, Gollanz, p. 146.

колежот кој настана во Босна помеѓу Муслиманите, Србите и Хрватите единствено може да се објасни преку ослободувањето на старата и вкоренета етничка омраза помеѓу трите народи, омраза која Студената војна ја држеше под тепих.⁸⁶⁵ Како што државниот секретар Ворен Кристофер посочи, Југославија стана проблем од пеколот.⁸⁶⁶ Во таа насока, во 1993 и 1994 година не дојде до позначајно поместување во мировниот процес во БиХ.

Значајно влијание во процесот за постигнување на конечен мир имаа воените успеси на Хрватска во текот на 1995 година, како и информациите за извршените воени злосторства, особено масакрот во Сребреница и настаните поврзани со тоа. Сребреница и БиХ за администрацијата на Клинтон претставуваа уште еден хуманитарен неуспех. Клинтон веќе имаше еден сличен неуспех – отсуството на реакција за масакрот во Руанда, една година пред тоа.

Настаните од летото 1995 година имаа галванизирачки ефект за администрацијата во Вашингтон. По гранатирањето на пазарот Маркале во Сараево во август 1995 година, НАТО започна со бомбардирање на позициите на босанските Срби (командни позиции, комуникации, магацини) што започна да ја менува состојбата на терен.

Овие настани претставуваа пресвртна точка во барањето на мирно решение. Ричард Холбрук беше испратен како посредник во склучувањето на конечен договор. Тој веднаш започна со интензивна шатл – дипломатија на Балканот која е детално опишана во неговата книга „Да се стави крај на војната“.⁸⁶⁷

Дополнителен мотив за активно инволвирање на американската дипломатија претставуваше приближувањето на изборите во САД. Претстоеше кампањата за реизбор на Клинтон во 1996 и според неговиот советник за национална безбедност Ентони Лејк, „политичката судбина на Клинтон не може да биде заложник на настаните на Балканот“.

По падот на Краина, а како резултат на Вашингтонскиот договор, силите на босанските Муслимани и Хрвати почнаа да напредуваат на терен. Паралелно

⁸⁶⁵Kaplan, R. (1993)*Balkan Ghosts: A Journey through History*. New York: St. Martin's Press.

⁸⁶⁶LaFeber, W., (1994)*The American Age: United States Foreign Policy at Home and Abroad (1750 – to the Present)*, WW Norton&Company, New York, p. 773.

⁸⁶⁷На самиот почеток на шатл-дипломатијата, тројца членови на преговарачкиот тим на Холбрук загинаа во несреќа и тоа претставуваш еден од најголемите удари за мисијата. Holbrooke, R., (1999) *To end a war*, Random House pp. 83 – 85.

со тоа, САД и сојузниците ги засилија нападите на позициите на босанските Срби во околината на Сараево во функција на нивно повлекување во периодот август–септември. Дополнително, посредникот Холбрук обезбеди прекин на огнот што овозможи одржување на мировна конференција.

Пресвртот во односите го принуди српскиот претседател Милошевиќ да прифати учество на Дејтонската мировна конференција со која беше завршена војната во Босна и Херцеговина. Оваа конференција траеше 21 ден и на неа учествуваа претседателите на БиХ, Хрватска и СРЈ, при што Милошевиќ ги застапуваше и интересите на босанските Срби.

Самиот факт дека разговорите⁸⁶⁸ беа одржани во базата Дејтон во Охајо, јасно ја отсликуваше американската инволвираност во решавањето на кризата за разлика од првите години на Клинтонувата администрација. Дејтонскиот договор беше потпишан на 21 ноември 1995 година и со него Босна остана меѓународноправен субјект составен од два ентитета: федерација на Босна и Херцеговина (муслиманско-хрватската федерација на која ѝ беа доделени 51% од вкупната територија на земјата) и Република Српска која контролираше 49% од територијата на земјата^{869 870}. Покрај тоа, со договорот беше предвидено разоружување, враќање на бегалците, одржување на слободни избори, како и распоредување на 60 илјади војници за имплементација на договорот – мисија ИФОР (IFOR – Implementation Force). САД во оваа мисија учествуваа со 20 илјади војници и беа надлежни за командата на НАТО во Сараево.

За да ги привлечат Србите во преговорите, САД решија да го признаат нивниот ентитет. Ова став го дели и Карл Билт, според кого, клучот на договорот претставуваше прифаќањето на ентитетот Република Српска во рамките на слабата босанска федерација.⁸⁷¹ Со други зборови, Дејтон стана реалност во оној момент кога „Хрватите го добија тоа што го

⁸⁶⁸ Во разговорите на мировната конференција не учествуваше лидерот на босанските Срби, Радован Караџиќ, а нивните интереси ги застапуваше српскиот претседател Милошевиќ.

⁸⁶⁹ Сох, М., Stokes D., p. 640.

⁸⁷⁰ Во територијална смисла, Србите кои претставуваа 31% од населението, добија 49% од територијата и право да живеат одделно, Муслиманите (44 % од населението) – 25% од територијата и Хрватите (17% од населението) – 25% од територијата. Farkas, E., p. 79.

⁸⁷¹ Bild, C., A Second Chance in the Balkans, *Foreign Affairs*, vol. 80. No. 1, January – February 2001 [online].

посакуваа, Србите беа исцрпени, а Муслиманите не гледаа подобра опција”.⁸⁷²

Иако треба да се потенцира значењето на активната улога на САД во ставањето на крај на војната во Босна, неизбежно се наметнува ставот дека бројот на жртви можеше да биде помал доколку договорот беше постигнат во првите години на судирот. Со тоа ќе беа избегнати поразителните последици: четири години војна, десетици илјади загинати и 2 милиони раселени лица.

Поголемата поддршка за Венс-Овеновиот план и поактивната улога на САД можеше тоа да го спречи. Како што Овен посочува, Клинтонската администрација одлучи дека цената за распоредувањето на американски сили беше превисока за да се спречи етничкото чистење.⁸⁷³

Што се однесува до средбите на највисоко ниво, претседателот Алија Изетбеговиќ престојуваше во посета на Вашингтон при што се сретна со претседателот Клинтон во септември 1993 година. Претседателот Клинтон беше првиот и единствен американски претседател кој ја посети Босна и Херцеговина по прогласувањето на независноста. Тој оствари три посети (1996, 1997, 1999). Ворен Кристофер беше првиот американски државен секретар кој ја посети оваа земја. Покрај него, Босна и Херцеговина ја посетија и Медлин Олбрајт, Колин Пауел и Хилари Клинтон.

Војната во БиХ претставуваше пресвртна точка во американската надворешна политика. Со Дејтонскиот мировен договор беше афирмирана улогата на Клинтон како миротворец, но уште позначајно, американската дипломатија ја научи лекцијата дека може да употреби сила за да постигне резултати. Не случајно Карл Билт потенцираше дека „САД претставуваа единствениот актер кој имаше капацитет да употреби сила како политички инструмент и откако беше принуден да интервенира, беше подготвен истото да го направи”.⁸⁷⁴

По воспоставувањето на мирот во Босна, бројот на американски војници започна етапно да се намалува и кон крајот на 2007 година изнесуваше 150.

⁸⁷²Cohen, R., *The Implications; Balkan Peace at Hand? 4-year Path to a Truce*. *New York Times*, 6. 10. 1995., Sec. A, p.8.

⁸⁷³Owen, D., p. 196.

⁸⁷⁴Chollet D., Goldgeier, J., (2008) *America Between the Wars: from 11/9 to 9/11*. New York: Public Affairs, p. 133.

Конечно, треба да се потенцира дека Клинтоновата администрација цврсто ги внесе САД на подрачјето на Југоисточна Европа и остана инволвирана до крајот на мандатот. Таа беше водечка сила која успешно може да дејствува на европскиот континент.⁸⁷⁵ Овој пристап честопати беше предмет на критики поради преголемата инволвираност и интервенција на САД во прашањата на Балканот.

САД континуирано го следеа развојот на политичките настани и процеси и на почетокот на XXI век. Уште од средината на првата декада на XXI век во американската дипломатија почна да се развива идејата дека е потребно осовременување на Дејтонскиот договор. Стана очигледно дека Дејтонскиот договор е нефункционален и од тие причини се наметна потребата од негова модернизација со цел Босна и Херцеговина да стане „обединета и нормална држава во иднина“. Во таа насока, САД решително ги поддржаа уставните амандмани кои не беа прифатени од босанскиот парламент во 2006 година.

Конечно, не треба да се заборави дека во изминатите две декади САД донираа стотици милиони долари за реконструкција и обнова на земјата.

7.1.4. Сојузна Република Југославија (Државна заедница на Србија и Црна Гора; Србија, Црна Гора, Косово)

Како што веќе нагласивме, Сојузна Република Југославија (СРЈ) беше формирана како посебна држава во април 1992 година и во нејзиниот состав влегоа двете југословенски републики Србија и Црна Гора. САД одбија да ја признаат оваа држава како правен наследник на СФРЈ.

Односите на СРЈ, а подоцна Србија со САД во последните две декади во најголем дел беа детерминирани од два клучни фактори: прашањето на Косово и соработката со Меѓународниот суд за воени злосторства во поранешна Југославија. За разлика од војните во Хрватска и БиХ, Клинтон не го наследи конфликтот на Косово од претходната администрација.

⁸⁷⁵Vukadinović, R., *Američka politika na Jugoistoku Europe*, Polit. misao, (1998), Vol. XXXV, (1998.), br. 4, str. 19.

Што се однесува до генезата на овој конфликт кој ескалираше на крајот на XX век, треба да се потенцира дека во периодот на деведесеттите години повеќе од 90% од населението на Косово беа етнички Албанци. Статусот на покраина беше укинат во 1989 година, а веќе следната година беше распуштено косовското Собрание. Се чини дека конфликтите во останатите југословенски републики на почетокот на деведесеттите години како да го потиснаа косовското прашање во втор план. Сепак САД, токму во косовскиот конфликт, ја имаа својата најголема инволвираност на Балканот во текот на целиот XX век.

Иако постоеше иницијатива за разговори помеѓу Милошевиќ и лидерот на косовските Албанци, Ибрахим Ругова, за отворените прашања, како и надеж за постигнување на решение под американско покровителство во мај 1998 година, сепак не дојде до поголем исчекор.⁸⁷⁶ Формирањето на Ослободителната војска на Косово (ОВК) го разгоре конфликтот во средината на 1998 година. На нападите на ОВК возвратија српските сили, а беа евидентирани голем број злосторства кои го принудија локалното албанско и српско население да ги напушти своите домови. Преку посредувањето на американскиот емисар Ричард Холбрук, во октомври 1998 година беше воспоставена набљудувачка мисија на ОБСЕ. Откривањето на масовните гробници во јануари 1999 година го зголеми притисокот врз југословенските власти. На почетокот на конфликтот во оваа покраина, а како резултат на искуствата од претходните конфликти во поранешна Југославија, во меѓународната јавност започна да се развива перцепцијата за Милошевиќ како европски Садам Хусеин.⁸⁷⁷

Од тие причини, во февруари и март 1999 година беа одржани две рунди на разговори помеѓу југословенските претставници и ОВК во Рамбује, Франција. Претставниците на ОВК се согласија со формулата да добијат автономија во период од 3 години по што би се утврдило конечното решение, но не го прифатија барањето на југословенските власти да се разоружаат. Од друга страна, југословенските претставници не се согласија со распоредувањето на НАТО сили на територијата на Србија, како и со можноста за одржување на референдум за идниот статус на покраината.

⁸⁷⁶Young, W., J., Kent J., (2004)*International Relations Since 1945*, Oxford University Press, p. 641.

⁸⁷⁷Chollet D., Goldgeier, J., p. 211.

По неуспешните преговори помеѓу Ричард Холбрук и Милошевиќ на 22–23 март 1993 година,⁸⁷⁸ на 24 март 1999 година САД заедно со останатите сојузници во НАТО ја започнаа операцијата „Сојузничка сила“ со образложение дека целта на оваа операција беше спречување на хуманитарната катастрофа на Косово. Седумдесет и осум денови Србија беше бомбардирана, откако Милошевиќ одби да го потпише договорот во Рамбује во функција на прекинување на судирите помеѓу српските власти и албанското население во оваа покраина. Суштинската цел на операцијата претставуваше спречувањето на етничкото чистење, но и конечното соборување на авторитарниот режим на Слободан Милошевиќ.⁸⁷⁹

За време на бомбардирањето се создаде бран на бегалци кои ја напуштија провинцијата кон Албанија и Македонија (во Македонија имаше преку 350 илјади бегалци од Косово). Сепак, очекувањата за брза победа на НАТО не беа остварени. Клинтонувата администрација направи погрешна проценка во врска со траењето на бомбардирањето. Очекувањето беше дека Милошевиќ ќе се повлече по само неколку дена, а интервенцијата на САД и НАТО траеше речиси три месеци. Повеќе од 2500 животи беа загубени во НАТО бомбардирањето на Југославија.

НАТО интервенцијата во СРЈ заврши со склучувањето на Кумановскиот договор⁸⁸⁰ и како резултат на тоа усвоената Резолуција 1244 на Советот за безбедност на ОН. Меѓу другото, во оваа Резолуција се предвидуваше воспоставување на привремена администрација на ОН (УНМИК), распоредување на мировни сили предводени од НАТО (КФОР – Kosovo Force - KFOR), потврда на суверенитетот и територијалниот интегритет на СРЈ и останатите земји во регионот, како и овластување ОН да започнат политички процес за утврдување на конечниот статус на Косово.⁸⁸¹

Оваа интервенција не беше одобрена од Советот за безбедност на ОН и поради тие причини станува збор за контроверзна одлука. Таа беше во спротивност со традиционалниот концепт на државен суверенитет. Одлуката за хуманитарната интервенција претставуваше најдебатыраната одлука на американската надворешна политика во последната декада на XX

⁸⁷⁸Young, W., J., Kent J., p. 642.

⁸⁷⁹Сох, М., Stokes D., p. 403.

⁸⁸⁰ Договорот беше склучен помеѓу претставници на српската војска и полиција и НАТО и со него беше предвиден прекин на нападите на НАТО, повлекување на српските сили од Косово во рок 11 дена, како и разоружување на ОВК. Договорот беше склучен на 9 јуни 1999 година.

⁸⁸¹ United Nations Security Council Resolution 1244 (1999), June 10, 1999.

век и истата имаше далекусежни последици за билатералните односи со дел од државите на Балканот. Клинтон оваа интервенција ја квалификува како „прва хуманитарна војна“.⁸⁸² Истовремено, оваа војна можеби претставуваше прва војна во историјата која беше добиена исклучиво по воздушен пат.

Со исклучок на албанското јавно мислење во сите останати балкански земји постоеше експлицитно мислење против оваа интервенција. Она што не може да се оспори е фактот дека интервенцијата во Косово претставуваше фактор на трансформација за надворешната политика на Клинтон, но и за новата улога на Америка во светот.

Во резолуцијата 1244 на Советот за безбедност не постоеше прецизна временска рамка за решавање на конечниот статус. Во самата резолуција беше предвидено доделување на значајна автономија во рамките на СР Југославија. Имајќи го тоа предвид Контакт-групата составена од 6 држави (Велика Британија, Германија, Италија, Русија, САД и Франција) го овласти Марти Ахтисари⁸⁸³ да подготви конечен предлог до крајот на 2006 година. Во ноември 2005 година беа утврдени принципите во врска со решавањето на идниот статус на Косово: да нема враќање на ситуацијата пред 1999 година, да нема промена на границите на Косово, да нема поделба или интегрирање на Косово во соседна држава. Подоцна беше додаден и принципот решението да биде прифатливо за народот на Косово.

Што се однесува до американскиот став по ова прашање, во 2005 година потсекретарот за политички прашања на Стејт департманот во забелешките дадени на Комисијата за надворешни работи на Сенатот, ги изнесе клучните параметри за американската политика во однос на прашањето на Косово (САД сакаат да ја задржат неутралноста во однос на ова прашање, враќањето на состојбата пред 1999 не е можна, да нема промена на границите ниту поделба на ентитетот).⁸⁸⁴

Се разбира мнозинството на населението на Косово сакаше провинцијата да добие независност, за разлика од српските власти кои енергично се спротивставуваа на идејата. Американски претставник во разговорите беше амбасадорот Франк Визнер. За време на процесот во

⁸⁸²DiPrizio, R. C. (2002)*Armed Humanitarians: US Interventions from Northern Iraq to Kosovo*, Baltimore, John Hopkins University Press, p. 129-130.

⁸⁸³Марти Ахтисари беше поранешен претседател на Финска.

⁸⁸⁴Remarks of the Under Secretary for Political Affairs, Nicholas Burns at the Senate Foreign Relations Committee Hearing “Kosovo: A Way Forward”, November 8, 2005.

2006 година, Визнер нагласи два клучни става за американската дипломатија: (1) забрана за поделба на Косово и (2) развојот на стабилно и функционално општество кое ќе понуди соодветно ниво на заштита на националностите.⁸⁸⁵

Што се однесува до билатералните односи на САД со СРЈ, како резултат на конфликтот во Косово и донесената одлука за воена интервенција, на 23 март 1999 година, еден ден пред почетокот на воената интервенција во Југославија, САД ги прекинаа дипломатските односи и ја затворија амбасадата во Белград. Дипломатските односи повторно беа воспоставени во ноември 2000 година. На 21 ноември 2000 година, американскиот претседател Клинтон и новоизбраниот југословенски претседател Војислав Коштуница разменија писма со кои беа воспоставени дипломатски односи, а за САД тоа претставуваше и формално признавање на Сојузна Република Југославија.⁸⁸⁶ Треба да се нагласи дека во 2003 година оваа земја го промени името од СРЈ во Државна заедница на Србија и Црна Гора.

Сепак тоа не беше крај на нејзината трансформација. Од крајот на Првата светска војна, па сè до 2006 година **Црна Гора** беше составен на југословенската држава во сите нејзини форми од Кралството СХС до Државната заедница на Србија и Црна Гора. Сепак, повторно се манифестираа амбициите за стекнување на независност и како резултат на тоа, 3 јуни 2006 година беше одржан успешен референдум за независност.

Во врска со одржаниот референдум, САД зазедоа неутрален став и начелно го поддржаа резултатот, доколку истиот биде обезбеден преку транспарентен и демократски процес. Формално, САД ја признаа Црна Гора како независна држава на 13 јуни 2006 година, а дипломатските односи беа воспоставени со размена на писма помеѓу американскиот претседател Џорџ В. Буш и црногорскиот претседател Филип Вујановиќ на 15 август 2006 година.

Американска амбасада во Црна Гора беше воспоставена на 6 октомври 2006 година, а првиот американски амбасадор во Црна Гора, Родерик Мур, пристигна во септември 2007 година. Заклучно со мандатот на

⁸⁸⁵Voice of America, Interview with Ambassador Frank G. Wisner, US Special Representative for Kosovo Status Talks, June 23, 2006.

⁸⁸⁶ Американската амбасада во Белград беше повторно отворена во мај 2001 година, а Вилијам Монтомери беше именуван за американски амбасадор на 26 ноември 2001 година. САД ја сметаа Србија за наследник на Сојузна Република Југославија.

Џорџ В. Буш, Црна Гора ја нема посетено ниту еден американски претседател или државен секретар. Што се однесува до билатералната соработка, двете земји особено развија односи во сферата на одбраната во контекст на зачленувањето на Црна Гора во НАТО. САД одржуваат редовно поморско присуство на црногорскиот брег од 2003 година. Земјата стана членка на Јадранската група во 2008 година.

По успешниот референдум во Црна Гора, **Србија** продолжи да функционира како независна држава и правен наследник на претходната држава. Развојот на билатералните односи на САД во голем дел беше условен од соработката со Меѓународниот суд за поранешна Југославија. За илустрација ќе ја наведеме изјавата на државната секретарка Кондолиза Рајс која соопшти дека не може да потврди дека српските власти соработуваат со Меѓународниот суд и како резултат на тоа, не беше одобрена помош во износ од 7 милиони долари.⁸⁸⁷

СР Југославија во 2003 година поднесе барање за членство во Партнерството за мир. Прогресот на Србија во Партнерството за мир беше условено со предавањето на обвинетиот генерал на војската на босанските Срби, Ратко Младиќ. Како резултат на предавањето на Ратко Младиќ во почетокот на 2006 година, Србија стана членка на Партнерството за мир. Србија и Црна Гора како независни држави станаа членки на оваа иницијатива во ист ден – на 14 декември 2006 година. Сепак, се чини дека во билатералните односи сè уште се оптоварени со хипотеките од минатото, а особено интервенцијата во 1999 година. Како резултат на тоа, Србија нема изразено желба за членство во НАТО.

Што се однесува до контактите на највисоко ниво, Хилари Клинтон беше првиот американски државен секретар кој ја посети Србија во два наврати по раздружувањето со Црна Гора.

Конечно, враќајќи се на прашањето на **Косово**, треба да се потенцира дека овој ентитет прогласи независност на 17 февруари 2008 година, а САД ја признаа и изразија подготвеност на воспоставување на дипломатски односи еден ден подоцна, на 18 февруари 2008 година. Заклучно со 2014 година, Косово го признаа 110 од вкупно 193 членки на ОН.

По интервенцијата на НАТО, Косово го посетија двајца американски претседатели: Клинтон (1999) и Буш (2001). Медлин Олбрајт беше првиот

⁸⁸⁷Press Statement by Sean McCormick, Spokesmen, May 31, 2006.

американски државен секретар кој го посети Косово во 1999 година. По прогласувањето на независноста, Хилари Клинтон во два наврати ја посети оваа нова република. Првата посета на косовскиот претседател Сејдиу и премиерот Тачи на САД беше реализирана во јуни 2008 година.

Можеме да констатираме дека по затворањето на отворените прашања на Балканот, политиката на САД беше карактеризирана со интенцијата за стабилизација на регионот и отсуство на потребата од директна интервенција на НАТО силите. САД сакаат да имаат лимитирана улога во регионот, а својата инволвираност да ја задржат во рамките на НАТО и билатералните договори со земјите во регионот.⁸⁸⁸

⁸⁸⁸ Štiblar, F., (2007) *The Balkan Conflict & Its Solutions: Creating Conditions for Peace, Stability and Development in the Western Balkans*, Ljubljana: School of law, University of Ljubljana, p. 190.

8. САД и Македонија

Во овој дел на учебникот ќе ги разгледаме односите помеѓу Македонија и САД. Нашиот главен фокус ќе биде насочен кон анализата на односите помеѓу овие две земји по распаѓањето на југословенската федерација. Сепак, нема да биде заоставена и традицијата во билатералните односи пред конституирањето на Македонија како државноправен субјект. Имајќи предвид дека земјата помина низ две турбулентни две декади во кои се соочи со долгиот процес на меѓународното признавање, воениот конфликт и процесот за интеграција во евроатланските структури, ќе се обидеме да дадеме одговор каква улога играа САД во овие процеси.

8.1. Традицијата во односите на САД кон Македонија

Слично како што беше случај со останатите балкански држави, првите неформални контакти помеѓу САД и Македонија беа воспоставени уште во почетокот на XIX век. Како што е познато, територијата на Македонија во овој период, па сè до 1912 година, односно Балканските војни се наоѓаше под власта на Отоманската Империја. САД и Отоманската Империја взаемно се признаа во 1830 година, а следната година воспоставија дипломатски односи. САД имаа резидентен претставник во Цариград од 1831 година.⁸⁸⁹

Како резултат на формалното воспоставување на дипломатски односи, но и поради потребата од заштитата на американските економски интереси во регионот, а особено солунското пристаниште, во почетокот на 1832 година, именуваа трговски агент со седиште во Солун. Неколку месеци подоцна ова претставништво беше подигнато на ранг на конзулат.⁸⁹⁰

Што се однесува до првите економски контакти, треба да се нагласи дека првите трговски врски беа воспоставени уште на крајот на XVIII век, а се интензивираа во првата половина на XIX век. Во најголем дел, стануваше збор за извоз на волна и памук од Македонија за САД. Со склучувањето на Трговскиот договор помеѓу САД и Отоманската Империја, во 1862 година беше олеснета трговијата помеѓу двете земји. За САД пазарот на Отоманската Империја стануваше сè поинтересен за нивните производи, а Отоманската Империја особено беше заинтересирана за набавка на оружје и земјоделски машини. Овие елементи влијаеја врз зголемувањето на трговска размена. За илустрација, според Зографски, во 1872 година преку солунското пристаниште биле пласирани стоки во износ од 798 илјади франци, а од регионот Македонија во САД биле извезени стоки во износ од 188 илјади франци.⁸⁹¹ Главни извозници од САД на пазарите на Отоманската

⁸⁸⁹ US Department of State, Office of the Historian, A Guide to the United State's History of Recognition, Diplomatic and Consular Relations, By Country, Since 1776: Turkey, Available at: <http://history.state.gov/countries/turkey> [Accessed on 19 July 2013].

⁸⁹⁰ Миноски, М., (1994) *Соединетите Американски Држави и Македонија (1869 - 1919)*, Скопје, стр. 32-33.

⁸⁹¹ Зографски, Д., (1967) *Развиток на кавиталистичките елементи во Македонија за време на ширското владеење*, Скопје, стр. 365.

Империја беа компаниите „Американската ориентална агенција“ и „В. С. Биглоу“.⁸⁹²

Покрај воспоставувањето на конзуларното присуство и почетокот на економската соработка, во средината на XIX век во Македонија дојдоа и првите мисионери. Првите американски мисионери престојуваа во регионот во 1851 година, а во 1873 година своја мисија во Битола отвори и Американскиот совет на протестантските цркви. Мисионерската дејност особено се разви во втората половина на XIX век.

Освен тоа, во рамките на Отоманската Империја беа отворени неколку американски образовни институции. На пример, на познатиот колеџ „Роберт“ во Цариград учеа голем број Македонци и истиот преку образованието имаше влијание врз развојот на Македонија. Оваа институција претставуваше најстара американска образовна институција надвор од САД која сè уште функционира.

Конечно, контакти помеѓу населението на Македонија и САД беа воспоставени и преку емиграцијата. До првиот поголем бран на иселување од Македонија во САД дојде во седумдесеттите и осумдесеттите години во XIX век. Брановите на емигрирање кон САД особено се зголемуваа во турбулентните периоди како Илинденското востание, Балканските војни и Првата светска војна. Според податоците на Ѓорче Петров, само во периодот од 1903–1906 година од Македонија во САД се иселиле помеѓу 41000 – 46000 лица. Само во Битола во 1906 година функционираше дури 8 трансатлантски компании за регрутирање на работници во прекуокеанските земји.⁸⁹³

Првото македонско иселеничко друштво беше формирано во Норд Адамс (Масачусетс) во 1899 година. На собирот одржан во Форт Вејн (Индијана) во 1920 година македонските иселенички организации се обединија во Македонската патриотска организација (МПО) која по неколку години потпадна под пробугарско влијание. Тоа беше една од главните причини за формирање на нова организација во 1931 година позната како Македонски национален сојуз – МНС која функционираше до 1949 година.⁸⁹⁴

Во врска со политичките ставови на американската дипломатија во врска со македонското прашање, треба да се нагласи дека немаа поголеми

⁸⁹² Миноски, М., стр. 37.

⁸⁹³ Вражиновски, Т., (2000). *Македонското иселеништво во САД*, Скопје.

⁸⁹⁴ Првата македонска црковна општина во САД беше формирана во Гери во 1961 година.

иницијативи во XIX со исклучок на Цариградската конференција во 1876/77 година кога предложија автономија на Македонија. Тоа не значи дека во овој период не дојде до индиректни контакти помеѓу американски претставници и македонското национално ослободително движење.

Првиот индиректен контакт помеѓу САД и македонското национално ослободително движење беше поврзан со грабнувањето на Мис Стон (1901–1902). Како што веќе видовме, дипломатскиот претставник на САД се обиде да интервенира преку бугарската влада кај македонските револуционери за ослободување на Мис Стон. По ослободувањето, Мис Стон стан голем поддржувач на македонското ослободително движење и јавно го осудуваше третманот на македонскиот народ од Отоманската држава.

Во пресрет на Илинденското востание, американскиот вице-конзул во Солун извести за организираните атентати од познатата група на солунските атентатори. Американските претставници континуирано доставуваа извештаи до Вашингтон за состојбата во Македонија пред и по Илинденското востание. САД немаа поголем ангажман во контекст на Илинденското востание и Мирцтегшката реформна програма.

Сепак една година по Илинденското востание, Теодор Рузвелт беше првиот американски претседател кој во официјално обраќање пред Конгресот ја спомна тешката состојба во Македонија. Во четвртото годишно обраќање одржано пред двата дома на Конгресот на 6 декември 1904 година, Теодор Рузвелт го нагласи „страшното беззаконие кој владее во Ерменија и Македонија“.⁸⁹⁵

САД немаа експлицитни ставови во однос на Балканските војни (1912–1913), но во врска со Букурешката мировна конференција имаа став дека треба да се обезбеди почитување на човековите права и верските слободи на населението кое потпадна под власт на балканските држави.

Повторно македонското прашање за американската дипломатија исплива на површина за време на Париската мировна конференција и ангажманот на претседателот Вудро Вилсон за кој говоревме во повеќе наврати. Во таа насока, американска експертска група во октомври 1918 година сметаше дека Букурешкиот мировен договор не може да претставува основ за разрешување на конфликтот во регионот. Во рамките на

⁸⁹⁵ American Presidency Project, Theodore Roosevelt, Fourth Annual Message, December 6, 1904. Available at: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=29545> [Accessed on August 30, 2014].

разговорите поврзани со идниот статус на земјите на Балканот, САД настапија со идеја за воспоставување на американски мандат во Цариград, морските протоци, како и Македонија. Оваа идеја на САД наиде на големо спротивставување од страна на Велика Британија која сметаше дека со тоа ќе бидат загрозувани нејзините стратешки интереси во регионот. Овој американски предлог беше реафирмиран во март и август 1919 година. Во август 1919 година американски претставник ја претстави идејата, Македонија да се стави под мандат на Лигата на народи, пред Централната територијална комисија на мировната конференција. Сепак, американскиот прелог не доби поддршка од останатите членови. Во таа насока, во известувањето на американскиот претставник Ф. Полк до претседателот Вилсон во врска со ова прашање беше потенцирано дека „дипломатите на САД не можеле да направат чудо при една сурова реалност, создадена со односите градени со векови, непознати за САД”.⁸⁹⁶ Ако ја земеме предвид и актуелната положба на земјата, се чини дека оваа реченица на Полк е повеќе од применлива и денес во контекст на современите предизвици на Македонија.

Во текот на Втората светска војна, САД имаа акредитирана мисија во рамките на Главниот штаб на Народноослободителна војска и партизанските одреди на Македонија. Шефот на американската мисија, мајорот Дикинсон, одржа говор на Првото и Второто заседание на АСНОМ.⁸⁹⁷

8.2. Постигнувањето на стабилност и безбедност на Македонија - клучна детерминанта на македонско-американските односи по 1991 година

Во претходните глави на овој труд беше анализиран пристапот на американската дипломатија кон прашањето на распаѓањето на Југославија и признавањето на југословенските републики. Во таа насока, како што беше нагласено, на 7 април 1992 година САД се определија за пакет признавање на Словенија, Хрватска и Босна и Херцеговина. Иако Македонија беше

⁸⁹⁶ Миноски, М., стр. 80 – 86.

⁸⁹⁷ Американската воена мисија функционираше во периодот од јули 1944 до мај 1945 година.

единствената република од поранешна Југославија која се осамостои по мирен пат и ги исполни критериумите за признавање (согласно Мислењето бр. 6 на Арбитражната комисија), сепак САД не се одлучија да ја признаат земјата.

8.2.1.Прва фаза на односите (1991–1994) – „стабилност без признавање”

Признавањето на Македонија од страна на САД беше пролонгирано до надминувањето на спорот со Грција, која беше силен американски сојузник во регионот. Во тој контекст, САД изјавија дека ќе продолжат „интензивно да работат со ЕЗ и нејзините земји-членки со цел експедитивно да ги разрешат проблемите помеѓу Грција и Република Македонија, кои ги оневозможуваат САД и формално да ја признаат независноста на оваа република”⁸⁹⁸. Во знак на поддршка на новопризнатите држави, но и на Македонија, САД ги укинаа економските санкции против поранешните југословенски републики, со исклучок на Србија и Црна Гора, воведени на 6 декември 1991 година. Оваа соопштение го привлекува вниманието со оглед на фактот дека се користи уставното име на Република Македонија што беше и случај со писмото кое веќе на 8 април 1992 година, претседателот на САД, Џорџ Буш му го упати на претседателот Глигоров.

Во ова писмо, претседателот Буш, високо ценејќи ги усилбите на Република Македонија за промоција на мирно, политичко разрешување на југословенската криза, ја изрази чувствителноста на САД околу загриженоста изразена од Грција, пријател и сојузник на САД, во врска со меѓународното признавање. Истовремено, претседателот Буш повика на итно разрешување на преостанатите прашања на меѓу Грција и Република Македонија што ќе овозможи САД да ја признаат Република Македонија. Покрај тоа, САД високо ги оценија македонските напори за промоција на мирното политичко разрешување на југословенската криза, за трасирање на мирољубив пат кон независноста и консолидирање на демократијата и целосното почитување на човековите права и пазарните реформи.⁸⁹⁹ Претседателот на ПАСОК и лидер на опозицијата во Грција, Андреас

⁸⁹⁸Idem.

⁸⁹⁹Признавање на Македонија (избор од светскиот печат), (1993) Скопје: Нова Македонија.

Папандреу, ова писмо ќе квалификуваше како „шлаканица за политиката што ја поддржува целиот грчки народ и поука за господинот Мицотакис дека во надворешната политика нема пријатели“⁹⁰⁰.

Оваа писмо на американскиот претседател отвори канал за поинтензивна комуникација меѓу Вашингтон и Скопје. Веќе на 21 април 1992 година Скопје го посети Ралф Џонсон, специјален пратеник на државниот секретар на САД, Џејмс Бејкер, кој во таа прилика не даде прецизен одговор на прашањето кога Македонија ќе биде признаена. Непосредно по оваа посета, се зголемува и интересот на американските медиуми за прашањето околу признавањето на Македонија. Влијателниот „Вашингтон тајмс“, во изданието од 23 април 1992 година, повика на брзо признавање на Македонија како средство преку кое ЕЗ и САД би го спречиле ширењето на војната на Балканот. „Тоа е коцкање кое вреди да се започне“, заклучува во својот коментар „Вашингтон тајмс“⁹⁰¹.

Во процесот на меѓународното признавање на Македонија од страна на САД, во овој период за одбележување е активноста на повеќе пријатели на Македонија во правец на мобилизирање на американската јавност. Така, на 8 мај 1992 година Виктор Фридман, професор на Универзитетот во Северна Каролина, испрати писмо до американскиот претседател Џорџ Буш во кое повика на моментално признавање на Македонија од страна на САД, кое според него „би испратило еден сигнал на Грција (и на екстремистите во Србија, Бугарија и Албанија) дека САД не го поддржуваат мешањето во внатрешните работи на Македонија и би го спречиле ширењето на војната што му се заканува на целиот Балкан“.

Неколку месеци подоцна, во врска со Лисабонската декларација на ЕЗ⁹⁰², САД зазедоа делумно поинаков став од Заедницата. За разлика од ЕЗ која соопшти дека ќе ја признае државата под име кое нема да го содржи терминот Македонија, САД го зедоа во предвид и македонското отфрлање на оваа декларација. Консеквентно на тоа, портпаролот на Стејт департманот, Маргарет Татвајлер, на 2 јули 1992 година ја повтори американската поддршка за независноста на Македонија, но и нагласи дека „Грција е пријател и сојузник на САД“. Во таа насока, во врска со името на

⁹⁰⁰ Радио „Глас на Грција“, 10 април 1992 година

⁹⁰¹ *The Washington Times*, 23 April 1992.

⁹⁰² Во Лисабонската декларација беше предложено признавање на земјата од страна на Европската заедница под име кое нема да го содржи терминот „Македонија“. European Council Declaration on the Former Yugoslavia, Lisbon, 27 June 1992 (UN Doc. S/24200, Annex).

државата, портпаролот соопшти дека САД ќе поддржи „какво било решение кое е прифатливо за ЕЗ, Грција и за Македонија”.

Следниот ден, овој став го потврди и секретарот за печат на американскиот претседател. Во изјавата на секретарот Фицвотер, стои дека „претседателот поддржува брзо разрешување на спорот околу признавањето на поранешната југословенска Република Македонија”. Во тој правец, претседателот на САД ги поздрави напорите на Европската заедница и ја изрази подготвеноста на САД да помогнат во разрешувањето на проблемот со цел страните во спорот да развијат нормални односи.⁹⁰³

Освен тоа, треба да се нагласи дека во овој период Македонија се ангажираше и на уште едно поле, а тоа беше осигурувањето на безбедноста на државата. Претседателот на Македонија, Глигоров на 8 август 1992 година му упати писмо на американскиот претседател во кое го изложи предлогот за превентивна дипломатија, идеја која беше реализирана до крајот на годината со превентивната мисија на ОН, во која подоцна се вклучија и американски војници. Тие беа распоредени во посебен контингент во рамките на мисијата на УНПРОФОР/УНПРЕДЕП.

До крајот на 1992 година не дојде до посериозна промена на американската политика во однос на признавањето на Македонија. Овој став уште еднаш беше повторен во октомври 1992 година од страна на претседателот Буш во интервју за атинскиот весник „Катимерини”⁹⁰⁴. Прашањето на Македонија и нејзиното признавање беше тема и на разговорите помеѓу американскиот претседател Џорџ Буш и грчкиот премиер Константин Мицотакис одржани на 17 ноември 1992 година во Белата куќа. Во соопштението на Белата куќа по 45-минутната средба помеѓу двајцата лидери, стоеше дека „претседателот Буш повторно изрази надеж дека прашањето на Македонија ќе биде разрешено во најкус можен рок”.⁹⁰⁵

Кон крајот на 1992 година, со ескалацијата на војната на територијата на поранешна СФРЈ, меѓународниот фактор почна сериозно да

⁹⁰³Statement by Press Secretary of President George Bush, Fitzwater on the Macedonia Recognition Dispute July 3, 1992.

⁹⁰⁴ Тунтев А., *Република Македонија: прва декада (1990-1999)*, (2005) Скопје: Книгоиздателство МИ-АН.

⁹⁰⁵Statement by Press Secretary, Fitzwater on the President's Meeting with Prime Minister Constantine Mitsotakis of Greece, 17 November 1992.

ја согледува опасноста од прелевање на војната од Хрватска и Босна и Херцеговина кон југ, односно кон Косово и Македонија. За оваа нова констелација на односите беше известен и претседателот на САД, Џорџ Буш, од страна на конгресмените Де Консини и Френк Меклоски по нивната посета на регионот. Во писмото, двајцата конгресмени како прв чекор на агендата на претседателот Буш за решавање на ситуацијата во поранешна Југославија го предлагаат токму признавањето на Македонија. Освен тоа, Де Консини и Меклоски го повикаа претседателот да изврши притисок за членство на Македонија во КЕБС на состанокот кој се одржа во декември 1992 година во Стокхолм, како и да го поддржи приемот на Македонија во ОН и испраќањето на превентивни мировни сили во земјата. Беше и побарано Грција да го прекине нафтено ебарго спрема Македонија⁹⁰⁶.

Во прилог на тоа, на 22 ноември 1992 година новинската „Асошиетед прес“ во коментарот под наслов „Нека Македонија биде Македонија“ предупреди на опасноста непризнавањето на Македонија надолнето со потенцијалното избувнување на мултиетнички судир во земјата да предизвика регионален судир кој во општа војна би ги вовлекол сите соседни држави – Албанија, Грција, Бугарија и Србија⁹⁰⁷.

Оваа опасност беше нотирана и во заедничката изјава од средбата на американскиот претседател Буш и британскиот премиер Џон Мејџор одржана на 20 декември 1992 година. Во заедничката изјава по средбата двајцата лидери се согласија да преземат мерки за спречување на понатамошното ширење на конфликтот во Косово и Македонија, како и ја поздравил одлуката за распределување на силите на ОН во Македонија⁹⁰⁸.

Во текот на 1992 година од комуникацијата помеѓу Стејт департманот и Националниот совет за безбедност, може да се заклучи дека од страна на САД можното признавање на Македонија беше перципирано, како инструмент за одвраќање на потенцијална агресија од Србија или Грција. Во таа насока, во пораката на заменик-државниот секретар Лоренс Иглбергер до државниот секретар Џејмс Бејкер беше потенцирано дека „непризнавањето на Македонија може да создаде вистинска нестабилност,

⁹⁰⁶Text of the letter from the Congressmen De Consini and Meclosky to the President of the United States of America, 20 November 1992.

⁹⁰⁷Associated Press News Agency, Washington, 22 November 1992.

⁹⁰⁸Joint Statement of President George Bush and the Prime Minister John Major of the United Kingdom on the Former Yugoslavia, 20 December, 1992.

која недораснатите играчи како Србија и Грција можат да се решат да ги искористат”.⁹⁰⁹

Како составен дел од хронологијата на американско-македонските односи во процесот на меѓународното признавање на земјата, мораме да ја апострофираме и средбата на претседателот Глигоров со американскиот државен секретар, Лоренс Иглбергер одржана на 14 декември 1992 година во Стокхолм. На оваа средба, Иглбергер му соопштил на претседателот дека тој ден бил на чекор до издејствување на признавање од страна на претседателот, меѓутоа во последен момент бил извршен силен притисок од страна на моќното грчко лоби со што оваа одлука повторно беше пролонгирана.⁹¹⁰

Освен тоа треба да се нагласи дека за односите на САД со Македонија, а особено во врска со прашањето на признавањето на земјата интензивно пишуваа и известуваа американските медиуми. Така, во американскиот магазин „Њузвик“ од 2 февруари 1992 година процесот на осамостојување на Македонија беше оценет како „најмирна револуција“ и истовремено беше предупредено на опасноста по безбедноста на регионот од пролонгирањето на признавањето на земјата⁹¹¹. „Кришчн сајнс монитор“ во изданието од 16 април 1992 година констатираше дека „Македонија себеси може да се нарече како сака“ и повика „американското признавање да стави крај на таа фарса”.⁹¹² Повторно, на 7 јуни 1992 година „Вашингтон тајмс“ се осврна на проблемот на македонското признавање и извести дека американскиот Стејт депарتمان испрати делегација во Македонија за проценување на штетите и утврдување на итните потреби на Македонија од лекови и друга помош.⁹¹³

Весникот „Кришчн сајнс монитор“, во изданието од 5 септември 1992 година, меѓународното признавање на Македонија го доведува во контекст на одржувањето на стабилноста и безбедноста на целиот регион. Консеквентно на тоа, весникот заклучува дека признавањето на Македонија претставува можност земјата да ја добие потребната помош низ западните финансиски институции, како и да се стекне со членство во меѓународните организации. Според весникот, овие фактори можат да понудат извесен

⁹⁰⁹Baker, J. A., (1995) *The Politics of Diplomacy*, New York: G.P. Putnam's Sons.P.

⁹¹⁰ Глигоров К., (2000)*Македонија е сè што имаме*, Скопје: Издавачки центар Три.

⁹¹¹Newsweek magazine, 2 February 1992.

⁹¹²The Christian Science Monitor, 16 April 1992.

⁹¹³The Washington Times, 7 April 1992.

степен на заштита, неопходен за „да се натера Белград два пати да размисли пред да влезе во уште една авантура за голема Србија“.⁹¹⁴

Повеќе од сигурно е дека овој нов развој на ситуацијата во поранешна Југославија во втората половина на 1992 година имаше соодветно влијание на процедурата за прием на Македонија во членство на ООН. Да не заборавиме дека Велика Британија, заедно со Франција и Шпанија, во почетокот на февруари 1993 година го доставија предлогот за прием на Република Македонија во членство на ОН под името „Поранешна Југословенска Република Македонија“, а САД го поддржаа приемот на Република Македонија во членство на ОН. Сепак, САД го пролонгираа официјалното признавање на државата, како и воспоставувањето на дипломатските односи.

Приемот на Македонија во членство на ОН под привремената референца беше нотирани од американските медиуми. Весникот „Њујорк тајмс“ извести за приемот на Македонија во ОН, но истовремено забележа дека Македонија стана „првата членка на ОН на која ѝ е забрането да го развее своето национално знаме пред седиштето на ОН во Њујорк или пред која било друга институција на ОН“. Во овој коментар под наслов „Признавање со компромис“, „Њујорк тајмс“ констатира дека приемот во ОН ќе ги отвори вратите за признавање на Македонија од страна на другите држави во светот, вклучително и САД и 12-те тогашни членки на ЕЗ, една и пол година откако таа прогласи независност.⁹¹⁵

Треба да се нагласи дека во врска со постапката за прием на Македонија во ОН постоеја интензивни грчко-американски контакти на највисоко ниво. Евидентно е дека поддршката на приемот на Македонија во ОН од страна на САД беше доведено и во контекст на стабилноста на целиот регион. Тоа е нагласено и во писмото кое американскиот претседател Бил Клинтон му го упати на грчкиот претседател Константин Караманлис на 22 март 1993 година. Ова писмо претставува одговор на писмото кое грчкиот претседател го упати до Бил Клинтон една недела по официјалното преземање на функцијата претседател на САД. Во писмото од 22 март 1993 година, претседателот Клинтон нагласи дека САД нема да дозволат со неконтролирано насилство да биде доведена во опасност безбедноста на еден толку близок сојузник во НАТО и пријател како што е Грција, но и

⁹¹⁴The Christian Science Monitor, 5 September 1992.

⁹¹⁵The New York Times, 8 April 1993.

истовремено подвлече дека „разрешувањето на разликите меѓу Грција и Поранешната Југословенска Република Македонија околу нејзиниот официјален прием во ОН ќе претставува еден значаен чекор во намалувањето на опасноста од дестабилизација“. Во таа насока, во предвечерјето на приемот на Македонија во ОН, САД ги подржаа напорите што се правеа во Њујорк за изнаоѓање на прифатливо решение⁹¹⁶.

Поголем број автори сметаа дека грчкото лоби имаше влијание на американската надворешна политика кон Македонија. Гомперт смета дека домашната политика на САД имаше „одлучен и перверзен ефект“ на американската политика кон државата. Според него, администрацијата на Буш беше изложена на притисок од страна на моќното грчко лоби дека доколку САД ја признаат Македонија, ова лоби ќе работи против неговата кандидатура за втор мандат.⁹¹⁷ На исто мислење е и Сајдеман кој сугерираше дека етничката политика во САД немаше никакво влијание врз американската надворешна политика, освен во случајот на грчкото лоби и политиката кон Македонија.⁹¹⁸ Сличен став овој пат за администрацијата на Клинтон имаше и Маршал Харис. Тој сметаше дека оваа администрација зависи од поддршката на домашното грчко лоби и од тие причини ја држеше Македонија во економска и политичка лимбо позиција.⁹¹⁹

Во овој период постоеше сериозна загриженост дека можниот конфликт помеѓу Македонија и Грција ќе ја вклучи и Турција, со што дополнително би била загрозувана безбедноста во регионот. Според Паквин, на донесувањето на одлуката за пролонгирање на признавањето на Македонија, влијание имаа два клучни фактори: прво, САД со признавањето на Македонија не сакаа да ја нарушат долгогодишната традиција на пријателски односи со својот сојузник во НАТО и второ, за ова прашање американската дипломатија сакаше да одлучува во соработка со ЕУ.⁹²⁰

⁹¹⁶Text of the Letter from the President of the United States of America, Bill Clinton to the President of the Hellenic Republic, Constantine Karamanlis, 23 March 1993.

⁹¹⁷Gompert, D. C., The United States and Yugoslavia's Wars. In: Ullman, R. H., (1996) *The World and Yugoslavia's Wars*, edited by Richard H. Ullman. New York: A Council on Foreign Relations Book, pp. 135 – 136.

⁹¹⁸Saideman, S. M., (2001) *The Ties That Divide: Ethnic Politics, Foreign Policy & International Conflict*. New York: Columbia University Press, p. 136.

⁹¹⁹Marshall F. H., Macedonia: the Next Domino? In: *The National Interest*, (1999) Spring edition, pp. 44.

⁹²⁰Paquin, J., Managing Controversy: U.S. Stability Seeking and the Birth of the Macedonian State, In: *Foreign Policy Analysis* (2004), 4, pp. 444-445.

И во текот на 1993 година политичките кругови во САД ја нотираа опасноста која произлегуваше од евентуалното прелевање на војната во Македонија и потенцијалното инволвирање на останатите балкански држави. Од тие причини, во јули 1993 година САД одлучија да испратат 350 војници во рамките на мисијата на УНПРОФОР во Македонија. Американските војници беа распоредени на границата со Србија (СРЈ) и беа под команда на УНПРОФОР. Военото присуство на САД во Македонија имаше за цел „да го спречи ширењето на балканскиот конфликт и да придонесе за стабилност на регионот“.⁹²¹ Одлуката на Клинтоновата администрација за испраќање на американските војници де факто имаше ефект на признавање на земјата, со оглед на фактот дека безбедноста на нејзините граници беше клучна за зачувувањето на независност. Оваа одлука имаше големо значење бидејќи ја заштити земјата од потенцијалната агресија од соседите. Евентуалниот напад можеше да ги загрози американските војници, а САД во таков случај бае подготвени да реагираат.

Имајќи го предвид значењето на распоредувањето на американските војници во Македонија, американските институции континуирано беа известувани за прогресот на американската мисија. Така, во писмото од 8 јануари 1994 година, претседателот Клинтон го извести Претставничкиот дом и Сенатот за напредокот на американската мисија во Македонија. Во писмото е нагласено дека распоредувањето на американски војници е поддржано од владата на земјата и локалното население како и е апострофиран фактот дека американската мисија не била соочена со акти на непријателство. Освен тоа, нагласено е дека придонесот на САД во рамките на УНПРОФОР мисијата во Македонија е дел од комплексниот пристап на САД во разрешувањето на исклучително тешката ситуација во поранешна Југославија.⁹²²

Во врска со признавањето на самостојноста на Република Македонија, можеме да констатираме дека САД му пристапија со голема сериозност на ова прашање. Тие ја имаа предвид чувствителноста на целата ситуација, како и можните последици врз стабилноста на регионот, а со тоа

⁹²¹Text of the Letter from the President Clinton to the Speaker of the House of Representatives and the President pro tempore of the Senate, 9 July 1993. Available at: <http://clinton6.nara.gov/1993/07/1993-07-09-presidents-letter-to-the-senate-and-the-house.html> [Accessed on September 10, 2013].

⁹²²Text of the Letter from the President Clinton to the Speaker of the House of Representatives and the President pro tempore of the Senate, 10 January 1994.

и на американските интереси. САД избегнаа да бидат целосно инструментализирани од страна на грчката влада во однос на ова прашање, како што тоа беше случај со Лисабонската декларација на ЕЗ. Водејќи сметка за интересите на нивниот регионален сојузник, но и за сопствените интереси, САД на некој начин се обидоа да лавираат помеѓу Скопје и Атина во врска со прашањето на признавањето. Тие не дозволија проблемот со признавањето, а подоцна и воспоставувањето на дипломатските односи да се рефлектира на другите сфери на можната соработка со Македонија. Огромно значење за безбедноста на Македонија имаше и испраќањето на американските војници и нивното распоредување на границата со, во тоа време, непредвидливиот северен сосед.

8.2.2. Втора фаза (1994–2004) – „признавање и стабилност по секоја цена”

Сепак и покрај сите околности на САД им требаше доста време да ја донесат одлуката за признавање на Македонија. Целиот процес се одвиваше исклучително бавно и по приемот во ОН. Официјалното американско признавање дојде дури на 9 февруари 1994 година. Во изјавата по повод признавањето на Македонија од страна на САД под привремената референца, беше нагласено дека овој чекор претставува признание на демократски изразената волја на граѓаните на „Поранешната Југословенска Република Македонија” за воспоставување на суверена и независна држава втемелена на демократски принципи. Треба да се нагласи дека во оваа изјава воспоставувањето на дипломатски односи беше условено со исполнување на условите од значење за САД, вклучувајќи го почитувањето на нормите и принципите на КЕБС, спроведувањето на санкциите на ОН спрема Србија и Црна Гора, како и посветеноста на разрешувањето на разликите со долгогодишниот американски сојузник – Грција. Во изјавата на секретарот за печат, признавањето беше доведено во контекст на безбедноста и стабилноста на регионот.⁹²³

Овој акт беше примен со негодување во Атина и претставуваше една од причините за воведување на унилатералните трговски мерки спрема

⁹²³The White House. Statement by the Press Secretary: US Recognition of the Former Yugoslav Republic of Macedonia. 9 February 1994.

Македонија.⁹²⁴ Веднаш по официјалното признавање, Стејт департманот го истакна своето уверување дека воспоставувањето на дипломатски односи помеѓу двете земји „ќе помогне да се зајакне стабилноста на регионот“.⁹²⁵ Сепак под притисок на грчкото лоби, одлуката за воспоставување на дипломатски односи беше пролонгирана во подолг временски период. Важно е да се нагласи дека токму во овој период почнува да се кристализира интересот на САД за зачувување на независноста и стабилноста на Македонија како еден вид на превенција од можен судир на балканските држави. Во прилог на тоа говори и изјавата на поранешниот државен секретар на САД, Џејмс Бејкер, од април 1994 година кој изјави дека „доколку Македонија е загрозена, САД би требало да се подготвуваат за војна“.

Следниот логичен чекор во развојот на билатералните односи очекувано требаше да биде воспоставувањето на дипломатските односи. Сепак, големиот број реакции, како од официјална Атина, така и од грчките емигрантски организации во САД придонесоа за пролонгирање на нивното воспоставување.

Во рамките на анализата на односите со САД по признавањето на Македонија, треба да се обележи и активноста на Акциониот совет за мир на Балканот (Action Council for Peace in the Balkans). Членовите на Акциониот совет потекнуваа од сите сфери на американскиот политички спектрум. Членовите на советот беа и Мортон Абрамовиц, Вилијам Брок, Збигњев Бжежински, Франк Карлучи, Ходинг Картер, Дејвид Динкис, Жералдин Фераро, Барбара Џордан, Макс Кампелман, Лејн Киркланд, Џин Киркпатрик, Едмунд Маски, Џорџ Шулц, Сузан Зонтаг, Џорџ Сорос⁹²⁶, Пол Волкер, Ели Визел и неколку членови на Сенатот. Делегација на Акциониот совет ја посети Македонија во мај 1994 година. Во соопштението од посетата на делегацијата беше заклучено дека ситуацијата во Македонија е ургентна, сериозна, но сепак решлива. Соопштението на Акциониот совет го доведе во прашање и самото постоење на независна македонска држава поради

⁹²⁴САД во повеќе наврати ја критикуваа грчката одлука за воведување на ембарго спрема Македонија. Тоа беше направено и за време на посетата на грчкиот премиер, Андреас Папандреу, на САД во април 1994 година (*TheNewYorkTimes*, 19 April 1994).

⁹²⁵*Macedonian Information and Liaison Service News*, Skopje, 10 February 1994.

⁹²⁶Џорџ Сорос ја посети Македонија уште во септември 1992 година и ѝ понуди финансиска помош на земјата. По враќањето во САД, Сорос активно лобираше за поддршка на Македонија во Стејт департманот и Советот за национална безбедност. Тој беше еден од иницијаторите за формирање на Акциониот совет за мир на Балканот.

зголемените внатрешни и надворешни политички закани. Беше констатирано дека државата „се соочува со ултранационалистички и експанзионистички режим на север, немир и реална можност за насилство на Косово, економските санкции наметнати врз Србија од страна на ОН, грчкото ембарго и слабите врски за комуникација и транспорт преку коридорот Исток–Запад, во време кога традиционалните коридори Север–Југ се затворени од многубројните санкции“. Во врска со отворените прашања помеѓу Македонија и Грција, Акциониот совет констатираше дека „расправиите околу името, уставот и националните симболи, самите по себе, не претставуваат закана за мирот во регионот. Меѓутоа, начинот на кој Грција се справуваше со истите, до овој момент претставува закана за регионалната безбедност и стабилност. Грција ги поврза расправиите со прашања што не само се однесуваат на номенклатурата и државните симболи на Македонија, туку и на нејзиното постоење“. Акциониот совет истакна дека грчкото ембарго може да се поистовети со меѓународна блокада што претставува прекршување на широко признаените принципи на меѓународните односи, но и поткопување на ставот на САД за одржување на регионалната стабилност преку поддршката на внатрешната кохезија и територијалниот интегритет на Република Македонија. Конечно, Акциониот совет за мир на Балканот ги повика САД и нивните партнери цврсто да одговорат на намерните акти на дестабилизација од страна на Грција.⁹²⁷

Исклучително значајна улога одиграа САД и во склучувањето на Привремената спогодба помеѓу Грција и Македонија. Успешната посредничка улога на Ричард Холбрук,⁹²⁸ водеше кон нормализирање на односите меѓу Атина и Скопје, но и консеквентно на тоа, воспоставување на целосни дипломатски односи меѓу Вашингтон и Скопје. Покрај тоа во спогодбата беше нагласена можноста двете страни да побараат т.н. „добри услуги“ од ЕУ и САД во врска со имплементација од одредени одредби на спогодбата. Покрај тоа, не треба да се заборави дека по склучувањето на привремената спогодба, американски дипломати во изминатите две декади беа именувани на позицијата специјален пратеник на ОН во разговорите за

⁹²⁷Action Council for Peace in the Balkans, Press Release, 20 May 1994.

⁹²⁸Holbrook R., *To End a War* (New York: Random House, 1998)

името помеѓу двете страни (Сајрус Венс во периодот од 1995–1999 и Метју Нимиц⁹²⁹ од 1999 година).

Со размена на писма меѓу претседателите Клинтон и Глигоров беа воспоставени целосни дипломатски односи меѓу САД и Македонија на 13 септември 1995 година, истиот ден кога беше склучена Привремената спогодба. За прв амбасадор на Република Македонија во САД на 20 ноември 1995 година беше именувана Љубица Ачевска, а за прв американски амбасадор во Република Македонија на 19 март 1996 година беше именуван Кристофер Хил.

Непосредно по склучувањето на Привремената спогодба, на претседателот Глигоров беше извршен обид за атентат на 3 октомври 1995 година. Стејт департманот остро го осуди овој терористички чин.⁹³⁰

Покрај интензивните политички контакти помеѓу двете држави во периодот до воспоставувањето на целосните дипломатски односи, САД ѝ доделија значителна хуманитарна, финансиска и воена помош на Република Македонија. Беа реализирани повеќе проекти на УСАИД за зголемување на конкурентноста на македонската економија.⁹³¹ Во сферата на одбраната во ноември 1994 година беше потпишан Меморандум за воена соработка, а беа остварени и поголем број официјални средби меѓу претставници на двете влади.

Периодот на нестабилност во и околу Македонија, кулминираше на крајот на XX и почетокот на XXI век со **војната на Косово** и **воениот конфликт во 2001 година**. Со оглед на фактот дека се приближуваше моментот за разрешување на состојбата на Косово, САД беа принудени да преземат мерки за заштита на стабилноста и безбедноста на Македонија како и на НАТО силите кои веќе беа распоредени. Во таа насока, само неколку денови пред почетокот на бомбардирањето на Југославија, претседателот Клинтон побара распоредување на дополнителни американски воени сили на територијата на Македонија, со цел за зачувување на стабилноста на регионот и спречување на хуманитарна

⁹²⁹ Метју Нимиц беше специјален пратеник на претседателот Клинтон во разговорите околу името во периодот од март 1994 до септември 1995 година.

⁹³⁰ US Department of State, Daily Press Briefing, October 3, 1995, Available at <http://www.hri.org/news/usa/std/1995/95-10-03.std.html> [Accessed on October 14, 2014].

⁹³¹ Финансиската помош за Македонија од страна на САД во периодот од 1990 до 2004 година изнесува 320 милиони долари. (Извор: US Department of State. Bureau of European and Eurasian Affairs. Background note: Macedonia, May 2007).

катастрофа. Според Клинтон, ова дополнително распоредување на силите им служеше на националните интереси на САД.⁹³²

Оваа одлука произлезе од сериозната можност за развој на потенцијална нестабилност за време на НАТО интервенцијата во Југославија во 1999 година. Во таа насока, главен приоритет за американската дипломатија беше спречувањето на ширењето на конфликтот во Македонија. За тоа постоеше реална можност со оглед на фактот дека земјата прими речиси 350 илјади бегалци од Косово, што претставуваше 15% од населението на Македонија. За време на косовската криза, Македонија одигра клучна улога во прифаќањето на бегалците. Значајната улога која земјата ја одигра во овој конфликт беше потенцирана и на самитот на НАТО во Вашингтон во април 1999 година.

Претседателот Клинтон беше првиот и единствен американски претседател кој ја посети Македонија.⁹³³ Посетата беше реализирана на 22 јуни 1999 година. По средбата со македонскиот претседател Глигоров, во официјалната изјава по средбата нагласи дека постојат две главни причини за неговата посета на Македонија. Првата причина беше да ја изрази благодарноста до лидерите и народот на Македонија за згрижувањето на бегалците од Косово и за срдечниот прием на НАТО силите. Втората причина беше одговорноста на САД и НАТО сојузниците да ѝ се помогне на Македонија да ги совлада економските предизвици со кои се соочи за време на кризата во Косово. Од друга страна, претседателот Глигоров ја нагласи неопходната потреба од присуство на САД во Југоисточна Европа.⁹³⁴

На почетокот на XXI век Македонија се соочи со најголемиот предизвик за нејзиниот опстанок. Политичките тензии во земјата кулминираа во 2001 година кога во земјата избувна воен конфликт помеѓу група на етнички Албанци организирани во „Ослободителна народна армија“ (ОНА) и македонските власти. Главните барања на ОНА беа да се унапреди положбата на албанската заедница во Македонија.

⁹³²Letter to Congressional Leaders Reporting on the Decision To Send Certain United States Forces to Macedonia, March 25, 1999.

⁹³³ Последен македонски лидер кој бил примен од претседателот на САД во Белата куќа беше Владо Бучковски во 2005 година. Македонија ја посетија двајца американски државни секретари: Олбрајт во 1999 година и Колин Пауел во 2001 година.

⁹³⁴American Presidency Project, President William J. Clinton, Remarks Following Discussions With President Kiro Gligorov of Macedonia in Skopje, June 22, 1999, Available at: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=57768&st=Skopje&st1=> [Accessed on April 23, 2004].

Воениот конфликт во Македонија траеше во периодот од февруари до август 2001 година и истиот го зафати северно-западниот дел на земјата.

САД и ЕУ остро го осудија почетокот на конфликтот во 2001 година. За илустрација, претседателот на САД Џорџ В. Буш на 23 март 1999 година даде изјава во која го осуди „насилството предизвикано од мала група на екстремисти со намера да ја дестабилизираат демократската и мултиетничката влада на Македонија“. Во таа насока, САД го поддржаа суверенитетот и територијалниот интегритет на Македонија.⁹³⁵

Тезата дека САД се сила која тежнее кон постигнување на безбедност во регионот на Македонија, се манифестираше и за време на овој конфликт. Со оглед на фактот дека ширењето на конфликтот не беше спречено, меѓународната заедница преку ЕУ и САД се обиде да создаде рамка за преговори за постигнување на мирно решение. Во Македонија пристигнаа и посредниците Франсоа Леотар (ЕУ) и Џејмс Пердју (САД) кои со претставниците на македонските власти и албанските политички партии постигнаа политички договор за крај на конфликтот. Охридскиот рамковен договор беше склучен на 13 август 2001 година. Овој договор предвидуваше промени во врска со децентрализацијата и локалната управа, користењето на албанскиот јазик и симболите, правото на образование, пропорционалната застапеност на заедниците во органите на државната управа, како и носењето на одлуки во политичкиот процес. Во конфликтот речиси 150 илјади луѓе беа раселени, а речиси 200 лица ги загубија животите (од кои 85 на македонска страна).⁹³⁶ Она што треба да се нагласи дека склучувањето на договорот го спречи понатамошното ширење на конфликтот и придонесе за стабилизирање на состојбата во земјата.

За конфликтот во 2001 година и ангажманот на меѓународната заедница имаше поделени ставови во македонската јавност. САД играа главна улога и активно беа вклучени во преговорите кои водеа кон склучување на овој договор. Сепак, горчлив вкус во јавното мислење на мнозинската македонска заедница во врска со улогата на САД остави акцијата за извлекување на припадниците на ОНА од скопското село Арачиново со посредство на американскиот контингент на КФОР.

⁹³⁵ American Presidency Project, George W. Bush, Statement on the Situation in Macedonia, March 23, 2001. Available at <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=45952&st=macedonia&st1=> [Accessed on October 2, 2014].

⁹³⁶ Постојат различни податоци за бројот на жртвите, особено од албанската страна.

Во македонската јавност честопати се присутни и екстремни ставови за ова прашање. Во таа насока, за илустрација ќе го наведеме амбасадорот Никовски кој укажува дека конфликтот во 2001 година бил изведен во режија во САД за реализација на нивните интереси на Балканот. Овој автор има и слични ставови во врска со приемот на земјата во ОН за што укажува дека „САД ни го оспорија името во ООН и ни ја наметнаа референцата, а не Грција“(!).⁹³⁷

По завршувањето на конфликтот, САД особено беа посветени на неговата имплементација и во таа насока обезбедија серија на инструменти во таа функција.

Како што веќе беше нагласено, како дел од пристапот на САД за стабилизација на регионот беше формирањето на Јадранската група. Формирањето на Јадранската група, по претходниот урнек на Балтичката група, претставуваше исклучително позитивен проект за трите балкански земји (Албанија, Македонија и Хрватска). Јадранската група ја поттикна соработката во однос на контролата на границите, реформите во одбраната и размената на разузнавачки податоци и на тој начин даде голем придонес за подготовките на земјите за полноправно членство во НАТО.⁹³⁸

Што се однесува до односите помеѓу Вашингтон и Скопје во контекст на прашањето, во рамките на билатералната комуникација помеѓу САД и Македонија во периодот од февруари 1994 до јуни 2003 година се користеше привремената референца од ОН. Првиот договор кој Македонија го потпиша САД под официјалното име беше Договорот помеѓу Владата на Македонија и Владата на Соединетите Американски Држави кој се однесува на предавањето на лица на Меѓународниот кривичен суд кој беше потпишан на 30 јуни 2003 година и ратификуван во ноември истата година.⁹³⁹

Во врска со спроведувањето на решенијата на Рамковниот договор, треба да се нагласи дека договорот беше имплементиран преку голем број закони кои беа донесени во период од неколку години. Најголемо незадоволство во јавноста, особено кај македонската заедница, побуди донесувањето на Законот за територијална поделба на земјата со кои беа

⁹³⁷ Никовски, Р., (2013) *Улогаша на САД во македонските ѓолѓоши (1991-2013)*, Скопје, стр. 46; 103.

⁹³⁸ Tarifa, F., The Adriatic Europe: Albania, Croatia and Macedonia In: *Mediterranean Quarterly*: Fall 2005, p. 15.

⁹³⁹ Закон за ратификација на Договорот помеѓу Владата на Македонија и Владата на Соединетите Американски Држави кој се однесува на предавањето на лица на Меѓународниот кривичен суд. (Сл. весник на РМ бр. 70/2003).

променети дотогашните граници помеѓу општините. Како резултат на тоа беше спроведена успешна иницијатива за референдум кој беше спроведен на 7 ноември 2004 година и на кој граѓаните требаше да се изјаснат дали се за новата територијална поделба на земјата. Иако 95% од граѓаните кои излегоа на гласање се изјаснија против новата поделба, референдумот не беше успешен поради фактот дека излегоа само 26,5% од вкупното гласачко тело.

Се чини дека влијание на исходот на референдумот имаше една одлука која беше донесена неколку дена претходно. На почетокот на ноември општото јавно мислење беше против новата територијална поделба (речиси 44% од македонската заедница), а официјален Вашингтон беше информиран за текот на настаните. Постоеше реална можност оваа иницијатива да биде успешна што можеше да го загрози целиот мировен процес.

Имајќи го тоа предвид, на 3 ноември 2004 година, еден ден по повторниот избор на Џорџ В. Буш за претседател на САД, претставници на Стејт департманот и Советот за национална безбедност (СНБ) одржаа состанок поврзан со состојбата во Македонија. На состанокот како една од можните опции се наметна предлогот за признавање на официјалното име на Македонија од страна на САД. Со оваа одлука националистичките кругови во земјата требаше да добијат потврда за американската поддршка за територијалниот интегритет на земјата. Иако постоеше загриженост околу реакциите на грчката заедница, сепак за оваа одлука беше постигнат консензус помеѓу Стејт департманот и СНБ, по што државниот секретар Пауел го извести претседателот за одлуката. Поврзаноста на одлуката со референдумот беше отворено потврден од портпаролот на Стејт департманот кој отворено нагласи дека „приближувањето на референдумот е дел од равенката“. Оваа одлука беше првата одлука поврзана со односите со поранешна Југославија која беше донесена без консултации со европските партнери.⁹⁴⁰

На тој начин одличните билатерални односи меѓу двете држави беа заокружени со одлуката на САД за признавање на Република Македонија под уставното име, која беше соопштена на 4 ноември 2004 година.

⁹⁴⁰Paquin, J., *Managing Controversy: U.S. Stability Seeking and the Birth of the Macedonian State*, in: *Foreign Policy Analysis* (2004), 4, pp. 452-453.

По објавувањето на одлуката следеше лавина на реакции од грчка страна. Американскиот амбасадор беше повикан во грчкото министерство за надворешни работи и му беше соопштено дека „едностраната одлука ќе има многу негативни странични ефекти“. Државниот секретар Колин Пауел во телефонски разговор со грчкиот министер за надворешни работи ја потврди поврзаност на оваа одлука со претстојниот референдум.⁹⁴¹ Покрај тоа, беа организирани средби на секретарот Пауел со претставници на грчката заедница во САД на кои тој нагласи дека одлуката е неотповиклива.

Со тоа заврши втората фаза во американско-македонските односи која се карактеризираше со два клучни белега: (1) десетгодишната генеза на американскиот став во врска со признавањето на името (од привремената референца до официјалното име), и (2) поддршката за стабилизацијата на земјата и регионот од посредувањето за склучување на Привремената спогодба до воениот конфликт во 2001 година.

8.2.3. Трета фаза (од 2004 година) – „асиметрични партнери во стабилност“

Третата фаза во развојот на билатералните односи САД и Македонија ја одбележи интензивната соработка во областа на одбраната. САД беа силен поддржувач на македонските аспирации за членство во ЕУ и НАТО.

Во овој период Македонија се трансформираше од увозник на стабилност, во нејзин извозник. Земјата учествуваше во меѓународните воени мисии во Авганистан, Ирак и Босна и Херцеговина и овозможуваше логистичка поддршка на силите во Косово.

И покрај прогресот кој беше постигнат и силната американска поддршка за прием на земјата во полноправно членство на самиот на НАТО во Букурешт во април 2008 година, сепак Македонија не стана член на Алијансата поради грчкото вето. Непосредно по одржувањето на овој самит, на американска иницијатива, во Загреб беше реализирана средба на претставниците на трите земји – членки на Јадранската група на која

⁹⁴¹ Carassava, A., U.S. to Recognize Ex-Yugoslav Republic as Macedonia, New York Times; November 6, 1993, p.2.

повторно беше афирмирана поддршката за македонското членство во алијансата.⁹⁴²

Еден месец по самитот на НАТО во Букурешт, САД и Македонија ја потпишаа Декларацијата за стратешко партнерство и соработка.⁹⁴³ Оваа декларација беше потпишана помеѓу шефовите на двете дипломатии на 7 мај 2008 година во Вашингтон. Во овој документ беше нагласена долгорочната поддршка на безбедноста, стабилноста и економскиот развој на Македонија. На некој начин овој документ претставуваше обид за создавање на безбедносна рамка за земјата, кој во никој случај не можеше да ја замени НАТО алијансата. Во 2009 година САД го поздравиле воспоставувањето на дипломатски односи меѓу Македонија и Косово и истото го оценија како придонес за регионалната безбедност.⁹⁴⁴

Конечно, во периодот од 1990 до 2008 година САД ѝ доделија помош во износ од преку 440 милиони долари.⁹⁴⁵ Што се однесува до економските односи, САД и Македонија немаат голем обем на надворешнотрговска размена, која се движи околу 150 милиони долари на годишно ниво.

Што се однесува до македонската емиграција, според податоците од американското Биро за попис на населението, бројот на американски граѓани кои се изјасниле дека имаат македонско потекло, изнесувал 35 илјади. Од друга страна, неофицијалните извори тврдат дека македонската емиграција во САД изнесува повеќе од 100 илјади иселеници.

⁹⁴² Од македонска страна, на средбата учествуваа претседателот Бранко Црвенковски и премиерот Никола Груевски.

⁹⁴³ US Department of State, Bureau of European and Eurasian Affairs, Declaration of Strategic Partnership and Cooperation Between the United States of America and the Republic of Macedonia, Available at: <http://web.archive.org/web/20080514000125/http://www.state.gov/p/eur/rls/or/104441.htm> [Accessed on October 5, 2014].

⁹⁴⁴ US Department of State, Kosovo-Macedonia Diplomatic Relations Significant Step for Regional Stability, Available at: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2009/oct/130668.htm> [Accessed on May 23, 2014].

⁹⁴⁵ US Department of State. Bureau of European and Eurasian Affairs. Background note Macedonia.

9. Библиографија

КНИГИ И СТАТИИ

1. Albania Country Review, (2013) Database: Business Source Premier.
2. Allcock, J.B., (1999) *Explaining Yugoslavia*, London, Hurst & Company.
3. Almond, M, (1994) *Europe's Backyard War: the War in the Balkans*, Hutchinson.
4. Ambrose, S., Brinkley, D., (1997) *Rise to Globalism*, Penguin.
5. Background Notes on Countries of the World: Albania, August 30, 2011.
6. Baker, J. A., (1995) *The Politics of Diplomacy*, New York: G.P. Putnam's Sons. P.
7. Bechev, D., From Policy-Takers to Policy-Makers? Observations on Bulgarian and Romanian Foreign Policy Before and After EU Accession. In: *Perspectives on European Politics & Society*, June 2009, Vol. 10 Issue 2.
8. Bell, C., (1980) *Canberra Studies in World Affairs*, No. 1, *President Carter and Foreign Policy: The Cost of Virtue*, Australian National University.
9. Benes M., Diversity among Allies: Foreign policies of Germany, the United Kingdom and the United States in the conflict in the former Yugoslavia and the role of political culture, CEU Master thesis, 1997.
10. Biberaj, E., (1986) *Albania and China: A Study of an Unequal Alliance*, Westview Press, Boulder.
11. Bideleux, R., Jeffries, I., (2007) *The Balkans: A Post Communist History*, Routledge.
12. Bild, C., A Second Chance in the Balkans, *Foreign Affairs*, vol. 80. No. 1, January – February 2001 [online].
13. Bogetić, D., Saradnja Jugoslavije i zapada u vreme sukoba so Kominformom (1952–1955). Bo: Dimić, Lj. (ed). (2005). *Great Powers and Small Countries in Cold War 1945–1955 – issue of ex- Yugoslavia. Proceedings of the International Scientific Conference held in Belgrade, November 3–4, 2003*. Beograd: Arhiv Srbije i Crne Gore.
14. Boll, M., (1984) *Cold War in the Balkans: American Foreign Policy and the Emergence of Communist Bulgaria*, The University Press of Kentucky.
15. Bozić, N., (1974) *Posleratna globalna strategija SAD*. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu, str. 42.
16. Brands, H. W. *The Specter of Neutralism: The United States and the Emergence of the Third World, 1947-1960*.

17. Burgwyn, H. J., (1997) *Italian Foreign Policy in the Interwar Period 1918 – 1940*, Westport, Praeger.
18. Campbell, J.C. (1967) *Tito's Separate Road: America and Yugoslavia in World Politics*.
19. Carassava, A., U.S. to Recognize Ex-Yugoslav Republic as Macedonia, New York Times; November 6, 1993.
20. Cassimatis, L.P. (1988) *American Influence in Greece: 1917-1929*. Kent State University Press.
21. Chary F. B., (2011). *The History of Bulgaria*, Santa Barbara, ABC – CLIO.
22. Chollet D., Goldgeier, J., (2008) *America Between the Wars: from 11/9 to 9/11*. New York: Public Affairs.
23. Cohen, R., (1998) *Sagas of Sarajevo: Hearts Grown Brutal*, New York, Random House.
24. Cohen, W. I., Tucker, N. B., (1994) *Lyndon Johnson Confronts the World: American Foreign Policy, 1963 – 1968*, Cambridge University Press.
25. Couloumbis T., Defining Greek Foreign Policy Objectives. In: Couloumbis T., Iatrides, J. (1980) *Greek American Relations – A Critical Review*. Athens Printing Company.
26. Cox, M., Stokes, D., (2008). *US Foreign Policy*. Oxford University Press.
27. Crampton, R. J., (2005) *A Concise History of Bulgaria*, Cambridge University Press.
28. Curtis G., (1993) *Bulgaria: A Country Study, Department of the Army*.
29. Cviić C., (1995) *Remaking the Balkans*, Chatham House Papers, The Royal Institute of International Affairs.
30. Dadić i dr. (1970) *Jugoslavija u svetu; Međunarodni odnosi i spoljna politika Jugoslavije 1941 – 1969*, Beograd, Mladost.
31. Dallek, R., (1979) *Franklin D. Roosevelt and American Foreign Policy*, Oxford University Press.
32. Dallek, R., Lyndon Johnson as a World Leader. In: Brands, H. W., (1999) *The Foreign Policy of Lyndon Johnson Beyond Vietnam*, Texas A&M University Press.
33. De Grazia, V., (2005) *Irresistible Empire: America's Advance through Twentieth – Century Europe*, The Belknap Press of the Harvard University Press.
34. Department of State. Office of Public Affairs. (1952). *Yugoslavia: Titoism and US Foreign Policy*.
35. DiPrizio, R. C. (2002) *Armed Humanitarians: US Interventions from Northern Iraq to Kosovo*, Baltimore, John Hopkins University Press.
36. Dumbrell, J., (1993) *The Carter Presidency: A Re-evaluation*, Manchester University Press.
37. Dumbrell, J., (1997) *American Foreign Policy: Carter to Clinton*, Macmillan Press.
38. Dunning, W. A., (1912); Paying for Alaska. In: *Political Science Quarterly*, No. 27.

39. Eisenhower, D. E., (1963) *The White House Years: Mandate for Change: 1953-1956*, Doubleday&Company Inc.
40. Farkas, E., (2003) *Fractured States and US Foreign Policy: Iraq, Ethiopia and Bosnia in the 1990's*. Palgrave Macmillan.
41. Fischer, B. A., (1997) *The Reagan Reversal: Foreign Policy at the end of the Cold War*, University of Missouri Press.
42. Fulbright, J. W., (1972) *The Crippled Giant*, New York.
43. Gallgher, T., (2003) *The Balkans after the Cold War: from Tyranny to Tragedy*, Rutledge.
44. Gilbert M., (1986) *Winston Churchill: Road to Victory*, vol. VI, 1941-1945, London, Heinemann Press.
45. Gompert, D. C., The United States and Yugoslavia's Wars. In: Ullman, R. H., (1996) *The World and Yugoslavia's Wars*, edited by Richard H. Ullman. New York: A Council on Foreign Relations Book.
46. Gompert, D., How to Defeat Serbia, *Foreign Affairs*, vol. 73. No. 4, July – August [online].
47. Hanhimaki, J., (2004) *The Flawed Architect: Henry Kissinger and American Foreign Policy*, Oxford University Press.
48. Herring, G.C. (2008) *From Colony to Superpower: US Foreign Relations since 1776*. Oxford University Press.
49. Heuser, B., Yugoslavia in Western Military Planning 1948-1953 in Milivojevic, M., et al, (1988) *Yugoslavia's Security Dilemmas*, Berg Publishers, Oxford.
50. Holbo, P. S. (1983) *Tarnished Expansion: The Alaska Scandal, the press and Congress 1867-1871*, University of Tennessee Press.
51. Holbrooke, R., (1999) *To end a war*, Random House.
52. Hoxha, E., (1987) *The Anglo – American Threat to Albania*.
53. Hummel, H., (2003) A Survey of Involvement of 15 European States in the Iraq War, Parliamentary Control of Security Policy, Working Paper No. 7, p.22. Available at: http://paks.uni-duesseldorf.de/Dokumente/paks_working_paper_7_rev.pdf [Accessed on August 17, 2014].
54. Hurst, S., (1999) *The Foreign Policy of the Bush Administration: In Search of a New World Order*, Cassell.
55. Iatrides, J. O. The United States and Greece in the Twentieth Century. In: Couloumbis, T.A., Kariotis, T., Bellou, F. (2004) *Greece in the Twentieth Century*, New York: Frank Cass.
56. Documents on the Hostile and Aggressive Policy of the Government of the United States of America against the People's Republic of Bulgaria, Ministry of foreign affairs, Sofia, 1952.
57. Jackson, D., Allies and Ideology, *The Washington Post*, November 24, 2003.

58. Jakovina, T., (2001) *Život u limenki sa crvima*. Zagreb: Historijski zbornik, god. LIV.
59. Jakovina, T., (2003) *Americki komunistički saveznik: Hrvati, Titova Jugoslavija i Sjedinjene Američke Drzave, 1945 – 1955*, Profil.
60. Jugoslavensko – američka zajednička izjava Vasington, 30.10.1971. U: Besker, I., (1979) *Međunarodni odnosi i vanjska politika socijalističke Jugoslavije: Studije i dokumenti*, Zagreb.
61. Kalvoda, J. (1958) *Titoism and Masters of Imposture*. New York: Vantage Press.
62. Kaplan, R. (1993) *Balkan Ghosts: A Journey through History*. New York: St. Martin's Press.
63. Katsikas, S. (2012) *Negotiating Diplomacy in the New Europe: Foreign Policy in Post – Communist Bulgaria*, I. B. Tauris.
64. Katsikas, S., (2004) *An Overview of Albania's Foreign Policy-Making in the 1980s*, Slovo (Maney Publishing), Autumn 2004, Vol. 16 Issue 2, p. 96.
65. Kaufman, B. I., (1993) *The Presidency of James Earl Carter Jr.*, University Press of Kansas.
66. Keefe E.K et al, (1974) *Area Handbook for Bulgaria*, Washington, US Government Printing Office.
67. Keefe, E.K. et al, (1971) *Area Handbook for Albania*, US Government Printing Office.
68. Kennan, G. F. (1985) *American Diplomacy*, University of Chicago Press.
69. Kennedy, P., (1989) *The Rise and Fall of the Great Powers*, New York, Vintage Books.
70. Kissinger, H., (1994). *Diplomacy*, New York, Simon & Schuster Paperbacks.
71. Kofas, J.V. (2003) *Under the Eagle's Claw: Exceptionalism in US Greek Relations*. Praeger.
72. Koliopoulos, J. S., Veremis, T. M. (2002) *Greece the Modern Sequel*. New York University Press.
73. Kovačević, Ž., (2007) *Amerika i raspad Jugoslavije*, Fakultet političkih nauka, Beograd.
74. LaFeber, W., (1994) *The American Age: United States Foreign Policy at Home and Abroad (1750 – to the Present)*, WW Norton&Company, New York.
75. Lani, R., Schmidt, F., (1998) Albanian Foreign Policy between Geography and History, *International Spectator*, vol. 33, no. 2.
76. Less, T., Seeing Red: America and its Allies through the Eyes of Enver Hoxha. In: Hammond, A., (ed). (2004) *The Balkans and the West: Constructing the European Other, 1945 – 2003*, Ashgate.
77. Little, D., Lyndon Johnson, the Arabs and the 1967 Six-Day War. In: Brands, H. W., (1999) *The Foreign Policy of Lyndon Johnson Beyond Vietnam*, Texas A&M University Press.

78. Lubonja, F., Albania after Isolation: The Transformation of Public Perceptions of the West. In: Hammond, A., (ed). (2004) *The Balkans and the West: Constructing the European Other, 1945 – 2003*, Ashgate.
79. Luthin, R.H. (1937). The Sale of Alaska. In: *Slavonic and East European Review*, No. 16.
80. Macmillan M., (2003) *Paris 1919: Six Months that Changed the World*. New York: Random House Trade Paperbacks.
81. Mahan, A. T. (1890) *The Influence of Sea Power Upon History*. Boston: Little, Brown and Company.
82. Mamatey, V.S, “The United States and Bulgaria in World War I”, In: *The American Slavic and East European Review*, April 1953.
83. Marković, D., (1978) *Vojno – industriska sprega SAD*, Beograd: Beogradski Izdavačko – grafički zavod.
84. Marshall F. H., Macedonia: the Next Domino? In: *The National Interest*, (1999) Spring edition.
85. Melanson R. A., Mayers, D., (1987) *Reevaluating Eisenhower: American Foreign Policy*, University of Illinois Press.
86. Mesić, S., (1994) *Kako je srušena Jugoslavija?*, Mislavpress.
87. Meyer E. M., The Compatibility of the Rome Statute of the International Criminal Court with the U.S. Bilateral Immunity Agreements Included in the American Service Member’ Protection Act, In: *Oklahoma Law Review*, (2005) Vol. 58:97.
88. Mikesell, R. F. (1952). *United States Economic Policy and International Relations*. New York: McGraw – Hill.
89. Miller J., E., (2009) *The United States and the Making of Modern Greece: History and Power, 1950-1974*. University of North Carolina Press.
90. Nyrop R. F., (1982) *Yugoslavia: A Country Study*, Department of the Army.
91. Owen, D, (1996) *Balkan Odyssey*, London, Gollanz.
92. Pandelejmoni, E.P. (2012) Doing Politics in Albania during the Second World War: The Case of Mustafa Merlika Kruja’s Fascist Collaboration, In: *Historical Seminar 10*.
93. Paquin, J., Managing Controversy: U.S. Stability Seeking and the Birth of the Macedonian State, In: *Foreign Policy Analysis* (2004), 4.
94. Petković, R., (1985) *Nesvrstana Jugoslavija i savremeni svet: Spoljna politika Jugoslavije*, Zagreb, Ognjen Prica.
95. Phillips, David L. *American Foreign Policy Interests*. Aug 2005, Vol. 27 Issue 4.
96. Prlja, A., The Political Importance of Yugoslav – American Relations In: Simic, P., Richey, W., Stojcevic, M., (1990) *American and Yugoslav Views on the 1990’s: American and Yugoslav Views on Federalism, Pluralism and Reform: International, Regional and Bilateral Aspects*, Belgrade, Center for North American Studies.

97. Ra'aam G.D., (1977) *Yugoslavia after Tito: Scenarios and Implications*, Westview Press, Boulder.
98. Relations between Yugoslavia and the United States of America in: Yugoslav Survey: A Record of Facts and Information, vol. XXIX 1988.
99. Repousis A., (2009). "The Devil's Apostle": Jonas King's Trial against the Greek Hierarchy in 1852 and the Pressure to Extend U.S. Protection for American Missionaries Overseas. In: *Diplomatic History*; November 2009, Vol. 33 Issue 5.
100. Richardson, E., (1979) *The Presidency of Dwight D. Eisenhower*, The Regents Press of Kansas.
101. Roosevelt in the Kansas City Star: War Time Editorials, Boston, (1921).
102. Rouček, J. S. (1948) *Balkan Politics: International relations in No Man's Land*. Stanford: Stanford University Press.
103. Russett, B. (1993) *Grasping the Democratic Peace*, Princeton, Princeton University Press.
104. Saideman, S. M., (2001) *The Ties That Divide: Ethnic Politics, Foreign Policy & International Conflict*. New York: Columbia University Press.
105. Schulzinger, R. D., (2002). *US Diplomacy Since 1900*. Oxford University Press.
106. Schwartz, T. A. (2003) *Lyndon Johnson and Europe*, Harvard University Press.
107. Scolnick, J. M., The Bush Approach to American Foreign Policy: An Overview and Evaluation. In: Winkates, J. E., et al, (1994) *US Foreign Policy in Transition*, Nelson Hall Publishers.
108. Serfaty, S., US – Greek Relations in the Broader Context, In: Pfaltzgraff, R. L., Keridis, D., (eds.) (1997) *Security in Southeastern Europe in the US p Greek Relationship*, Brassey's.
109. Shlaim, A., (2008) *Lion of Jordan – The Life of King Hussein in War and Peace*, Penguin Books.
110. Simms, B., (2001) *Unfinest Hour: Britain and the Destruction of Bosnia*, London Penguin.
111. Smith, T., (1995). *America's Mission: The United States and the Worldwide Struggle for Democracy in the 20th Century*, Princeton: Princeton University Press.
112. Stanger, A., (2009) *One Nation Under Contract: The Outsourcing of American Power and the Future of Foreign Policy*, New Haven, Yale University Press.
113. Stavrianos, L.S., (2008) *The Balkans since 1453*, London: Hurst&Company.
114. Stearns, M., (1992) *Entangled Allies: U.S. Foreign Policy Toward Greece, Turkey and Cyprus*, New York: Council of Foreign Relations Press.
115. Štiblar, F., (2007) *The Balkan Conflict & Its Solutions: Creating Conditions for Peace, Stability and Development in the Western Balkans*, Ljubljana: School of law, University of Ljubljana.

116. Sullivan, J., Annexation, In: *United States Magazine and Democratic Review* 17, no.1 (July-August 1845).
117. Tarifa, F., The Adriatic Europe: Albania, Croatia and Macedonia In: *Mediterranean Quarterly*: Fall 2005.
118. Tasovac I., (1999) *American Foreign Policy and Yugoslavia, 1939-1941*, Texas University Press.
119. Ten Countries that Hate America the Most, 24/7 Wall St. Available at: <http://247wallst.com/special-report/2013/03/13/ten-countries-that-hate-america-most/2/> [Accessed on October 18, 2014].
120. Thompson, C. (1954). The United States and Communist Europe. Bo: *Current History*. Vol. 26, June 1954.
121. Thompson, K.W. (ed.), (1993) *Foreign Policy in the Reagan Presidency: Nine Intimate Perspectives*, University Press of America.
122. United States Senate, Committee on Foreign Relations (1959) *Summary of the Views of Retired Foreign Service Officers*, Washington, US Printing Office.
123. US Congress – Legislative History. (1950). *Yugoslav Emergency Relief Assistance Act of 1950*. Vol. 2.
124. Vickers, M., (2008) *The Albanians: A Modern History*, New York, I. B. Tauris.
125. Vickers, M., Pettifer, J., (1997), *Albania: From Anarchy to a Balkan Identity*, New York.
126. Viskovic, I., Relations between Yugoslavia and the United States of America. In: *Yugoslav Survey*, vol. XXIX no. 1. 1988.
127. Vukadinović, R., Američka politika na Jugoistoku Europe, *Polit. misao*, (1998), Vol. XXXV, (1998.), br. 4.
128. Vukadinović, R., Croatian Foreign Policy: From State Building to the Regional Power, *Politička misao*, Vol. XXXIII, (1996), No. 5.
129. Wolff, R. L., (1956) *The Balkans in Our Time*, Harvard University Press.
130. Xhudo G., (1996) *Diplomacy and Crisis Management in the Balkans: A US Foreign Policy Perspective*, Maxmilian Press.
131. Young, W., J., Kent J., (2004) *International Relations Since 1945*, Oxford University Press.
132. Zickel, R., Iwaskiw W.R., (1994) *Albania: A country study*, Department of the Army, Washington, 1994.
133. Zimmermann, W., (1999) *Origins of a Catastrophe*. New York: Times Books.
134. Zimmermann, W., American – Yugoslav Bilateral Relations in the Light of Current Changes in East – West Relations, in: Simic, P., Richey, W., Stojcevic, M., (1990) *American and Yugoslav Views on the 1990's: American and Yugoslav Views on Federalism, Pluralism and Reform: International, Regional and Bilateral Aspects*, Belgrade, Center for North American Studies, 1990.
135. Бражиновски, Т., (2000). *Македонскојо иселеништво во САД*, Скопје.

136. Глигоров К., (2000) *Македонија е сè шио имаме*, Скопје: Издавачки центар Три.
137. Докмановиќ, М. (2010) *Право и џолишика во Македонија: 1946–1953*, Скопје, ИСИЕ.
138. Докмановиќ, М., САД и процесот на осамостојување на Македонија”, во: Зборникот во чест на проф. д-р Борислав Благоев, Правен факултет, Скопје, 2007.
139. Документи за Република Македонија 1990–2005, (2008) Правен факултет, Скопје.
140. Закон за ратификација на Договорот помеѓу Владата на Македонија и Владата на Соединетите Американски Држави кој се однесува на предавањето на лица на Меѓународниот кривичен суд. (Сл. весник на РМ бр. 70/2003).
141. Зографски, Д., (1967) *Развишок на кайишалисичкише елементи во Македонија за време на шурскошо владеење*, Скопје.
142. Миноси, М., (1994) *Соединетиите Американски Држави и Македонија (1869–1919)*, Скопје.
143. Никовски, Р., (2013) *Улогаша на САД во македонскише голгоши (1991–2013)*, Скопје.
144. Пантев, А., Петков, П., (1983) *СА и Блгари џо време на П рваша свеџовна во на*, Софи : Наука и изкуство.
145. *Признавање на Македонија* (избор од светскиот печат), (1993) Скопје: Нова Македонија.
146. Тошкова, В., (2007) *САШТ и Булгари 1919-1989 : џолишически оџношени*, Софи : ИК Синева.
147. Тунтев А., *Реџублика Македонија: џрва декада (1990-1999)*, (2005) Скопје: Книгоиздателство МИ-АН.

ИЗВОРИ (документи, извештаи, електронски извори и др.)

1. Aide Memoire, The British Embassy to the Department of State, Washington, February 4, 1941.
2. Airgram from the Legation in Bulgaria to the Department of State Sofia, January 26, 1966.
3. American Presidency Project, Franklin D. Roosevelt Address to Congress Requesting a Declaration of War with Japan, December 8, 1941.

4. American Presidency Project, George W. Bush, Statement on the Situation in Macedonia, March 23, 2001. American Presidency Project, John F. Kennedy, Inaugural Address, January 20, 1961 Available at: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=8032> [Accessed on April 29, 2014].
5. American Presidency Project, President William J. Clinton, Remarks Following Discussions With President Kiro Gligorov of Macedonia in Skopje, June 22, 1999, Available at: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=57768&st=Skopje&st1=> [Accessed on April 23, 2004].
6. American Presidency Project, *Public Papers of the Presidents of the United States of America, Administration of Jimmy Carter*, pp. 485 – 488. Available at http://www.presidency.ucsb.edu/jimmy_carter.php. [Accessed on October 12, 2014].
7. American Presidency Project, Theodore Roosevelt, Fourth Annual Message, December 6, 1904. Available at: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=29545> [Accessed on August 30, 2014].
8. American Presidency Project, Theodore Roosevelt, Fourth Annual Message, December 6, 1904. Available at: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=29545> [Accessed on August 30, 2014].
9. Arbitration Treaty between the United States of America and Albania Signed at Washington, October 22, 1928;
10. Arbitration Treaty between the United States of America and the Kingdom of Serbs, Croatian and Slovenes signed at Washington, January 21, 1929.
11. Background Notes on Countries of the World: Republic of Slovenia, Mar 2007, p. 9-10.
12. Bulgarian national bank. Exports – Main Trade Partners and Regions Available at: http://stat.bnb.bg/bnb/dd/new_exp_coun.nsf/fsWebIndexEN [Accessed on July 5, 2014].
13. Conciliation Treaty between the United States of America and Albania Signed at Washington, October 22, 1928.
14. Conciliation Treaty between the United States of America and the Kingdom of Serbs, Croatian and Slovenes signed at Washington, January 21, 1929.
15. Considerations of Policy toward Albania and Bulgaria, Draft – paper Prepared N. Spencer Barnes of the Policy Planning Staff, Washington, May 19, 1958.
16. Considerations of Policy toward Albania and Bulgaria, Draft – paper Prepared N. Spencer Barnes of the Policy Planning Staff, Washington, May 19, 1958.
17. Declaration on Yugoslavia adopted at the EPC Extraordinary Ministerial Meeting, The Hague, 27 August 1991 (EC Press Release P.82/91).

18. Department of State, *Albania - Question of Recognition of an Albanian Government in Exile*. Available at <http://images.library.wisc.edu/FRUS/EFacs/1943v02/reference/frus.frus1943v02.i0005.pdf>. [Accessed on the March 4, 2014].
19. Department of State, Office of the Historian, Secretary Travels to Greece. Available at: <http://history.state.gov/departmenthistory/travels/secretary/greece> [Accessed on April 23, 2013].
20. Draft Agreement on the Krajina, Slavonija, Southern Baranja and Western Sirmium, January 18, 1995. Available at: <http://www.liv.ac.uk/library/sca/owen/boda/sp10a.pdf> [Accessed on September 30, 2014].
21. Draft of a Letter from President Roosevelt to King Peter II of Yugoslavia.
22. EC Declaration Concerning the Conditions for Recognition of New States adopted at the Extraordinary EPC Ministerial Meeting, Brussels, 16 December 1991 (UN. Doc. S/23293 Annex I)
23. Embassy of the Republic of Slovenia, Washington DC, Slovenian Community in the United States. Available at: <http://washington.embassy.si/index.php?id=424&L=1> [Accessed on September 1, 2014].
24. Embassy of the United States in Serbia. When the Serbian Flag Flew over the White House. Available at: <http://serbia.usembassy.gov/when-the-serbian-flag-flew-over-the-white-house.html> [Accessed on February 23, 2014].
25. European Council Declaration on the Former Yugoslavia, Lisbon, 27 June 1992 (UN Doc. S/24200, Annex).
26. Extradition Treaty Between the United States of America and Greece Together with Exchange of Notes Concerning Most – Favoured Nation Treatment Signed at Athens, May 6 1931, and Protocol of Exchange of Ratifications;
27. Foreign Assistance by Country Office: Albania. Available at: http://www.foreignassistance.gov/web/OU.aspx?OID=227&FY=2008&AgencyID=0&budTab=tab_Bud_Planned&tabID=tab_sct_Peace_Planned. [Accessed on September 13, 2014].
28. Glas Amerike, Grdešić: Američko – hrvatski odnosi dobri ali stagniraju. Available at: <http://ba.voanews.com/content/a-37-a-2005-03-01-4-1-86178782/1173245.html> [Accessed on September 30, 2014].
29. Guidelines for the Recognition of New States in Eastern Europe and The Soviet Union (UN Doc. S/23293, Annex II).
30. Interim Accord, New York, 13 September 1995 (UN Doc. S/1995/794, Annexes I-IX)

31. International Court of Justice, the Corfu Channel Case (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Albania), Available at <http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=3&k=cd&case=1&code=cc&p3=0>. [Accessed on April 2, 2014].
32. Joint Statement of President George Bush and the Prime Minister John Major of the United Kingdom on the Former Yugoslavia, 20 December, 1992.
33. King Peter II of Yugoslavia to President Roosevelt, London, April 17, 1944.
34. King Zog I of Albania to the Secretary of State, Henley on Thames, Bucks, September 11, 1945.
35. Letter of King George II of Greece to President Roosevelt, Transmitted on December 3, 1940.
36. Letter of President Jefferson to the Governor of Virginia (James Monroe), November 24, 1801, Available at: <http://www.let.rug.nl/usa/presidents/thomas-jefferson/letters-of-thomas-jefferson/jefl142.php> [Accessed on April 2, 2014].
37. Letter of the Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of Bulgaria to the United Nations Secretariat, April 17, 1951 in: Documents on the Hostile and Aggressive Policy of the Government of the United States of America against the People's Republic of Bulgaria, Ministry of foreign affairs, Sofia, 1952, pp. 144 – 168.
38. Letter of United States Secretary of State Edward Livingston, 30 April 1833.
39. Letter to Congressional Leaders Reporting on the Decision To Send Certain United States Forces to Macedonia, March 25, 1999.
40. Macedonia's Recognition Infuriates Greece, ABC News, November 5, 2004, Available at: <http://www.abc.net.au/news/2004-11-05/macedonias-recognition-infuriates-greece/580036>. [Accessed on October 16, 2014]
41. Memorandum by Mr. Cavendish W. Canon of the Division of European Affairs, Washington, May 1, 1943.
42. Memorandum by the Acting Secretary of State to President Roosevelt, Washington, November 25, 1944.
43. Memorandum by the Adviser on Political Relations (Murray) to the Secretary of State, Washington, March 16, 1943.
44. Memorandum by the Ambassador to the Soviet Union (Harriman) to the Secretary of State, London, January 16, 1946.
45. Memorandum by the Assistant Chief of Division of Southern European Affairs (Cannon), Washington, May 19, 1944.
46. Memorandum by the Assistant Secretary of State (Berle) to the Secretary of State, Washington, September 18, 1942.
47. Memorandum by the Assistant Secretary of State (Berle), Washington, January 26, 1944.

48. Memorandum by the Chief of Division of Near Eastern Affairs (Murray), Washington, March 14, 1935.
49. Memorandum by the Chief of Division of Near Eastern Affairs (Murray), Washington, October 15, 1935.
50. Memorandum by the Chief of Division of Near Eastern Affairs (Murray) to the Under Secretary of State (Welles), Washington, October 23, 1940.
51. Memorandum by the Chief of Division of Near Eastern Affairs (Murray) to the Chief of Division of Controls (Green), Washington, November 7, 1940.
52. Memorandum by the Chief of Division of Near Eastern Affairs (Murray) to the Assistant Secretary of State (Berle), Washington, November 18, 1940.
53. Memorandum by the Chief of the Division of Near Eastern Affairs (Murray), Washington, May 21, 1934.
54. Memorandum by the Division of Southern European Affairs, Washington, March 1944.
55. Memorandum by the Greek Legation, Washington, October 16, 1940.
56. Memorandum by the Greek Prime Minister (Tsouderos) Concerning the Drafting of Greek Subjects, Washington, 15 June 1942.
57. Memorandum by the Secretary of State to President Roosevelt, Washington, October 11, 1944.
58. Memorandum by the Under Secretary of State, Washington, April 29, 1935.
59. Memorandum by the United States Political Adviser on the Staff of the Supreme Allied Commander, Mediterranean Theatre (Murphy), Temporarily in Washington, to the Assistant Chief of the Division of Southern European Affairs (Cannon), Washington, September 8, 1944.
60. Memorandum by the United States Representative on the Allied Control Commission for Bulgaria (Crane) to President Truman, Washington, May 3, 1945.
61. Memorandum from the Acting Secretary of State Herter to President Eisenhower, Washington, August 30, 1958.
62. Memorandum from the President's Assistant for National Security Affairs (Kissinger) and the Assistant to the President (Flanigan) to President Nixon, Washington, April 26, 1973. Washington, April 26, 1973.
63. Memorandum of Conversation by the Acting Secretary of State, Washington, October 16, 1942.
64. Memorandum of conversation by the Chief of division of European affairs (Moffat), Washington, April 4, 1939.
65. Memorandum of Conversation by the Representative in Albania (Jacobs), London, October 4, 1945.
66. Memorandum of Conversation by the Under Secretary of State (Welles), Washington, April 29, 1943.

67. Memorandum of Conversation Held During the First Quebec Conference, Quebec, August 22, 1943.
68. Memorandum of Conversation, by the Secretary of State, Washington, June 8, 1942.
69. Memorandum of Telephone Conversation by the Assistant Secretary of State (Shaw), Washington, April 23, 1941.
70. Memorandum of the Government of USA Concerning the Decision of the Moscow conference, February 22, 1946.
71. Memorandum from the President's Assistant for National Security Affairs (Kissinger) and the Assistant to the President (Flanigan) to President Nixon, Washington, April 26, 1973. Washington, April 26, 1973.
72. Memorandum, the British Embassy to the Department of State, Washington, November 4, 1943.
73. Memorandum, The Department of State to the British Embassy, Washington, November 21, 1944.
74. Memorandum, The Department of State to the British Embassy, Washington, July 17, 1943; Aide Memoire, The British Embassy to the Department of State, Washington, August 4, 1943.
75. Montenegro. Ministry of Foreign Affairs and European Integration. Historical Overview of Montenegrin Diplomacy. Available at: <http://www.mvpei.gov.me/en/ministry/Historical-overview/> [Accessed on March 4, 2013].
76. NATO, The Atlantic Charter - Declaration of Principles issued by the President of the United States and the Prime Minister of the United Kingdom. Available at: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_16912.htm [Accessed on October 1, 2014].
77. NATO, The North Atlantic Treaty, Washington, D.C., April 4, 1949, Available at: http://www.nato.int/cps/en/SID-ECAE8DB0-F591EC88/natolive/official_texts_17120.htm [Accessed on May 30, 2014].
78. Opinions No. 4, 5, 6 and 7 on International Recognition of the Republic of Slovenia by the European Community and its members, Paris, 11 January 1992 (International Legal Materials Vol. 31 (1992)).
79. President Coolidge to the Secretary of State, January 25, 1924.
80. President Roosevelt to King Peter II of Yugoslavia, Washington, September 5, 1941.
81. President Roosevelt to the British Prime Minister (Churchill), Washington, February 25, 1944.
82. Press Release Issued by the Department of State, August 7, 1942.
83. Press Statement by Sean McCormick, Spokesmen, May 31, 2006.
84. Public Record Office, CAB 129/45, CP (51) 130, 17 May 1951.

85. Refugee Settlement Commission, Secretary of State to the British Ambassador, Washington, March 31, 1923.
86. Relations between Yugoslavia and the United States of America in: Yugoslav Survey: A Record of Facts and Information, vol. XXIX 1988, p. 106.
87. Remarks of President Reagan and President Mika Spiljak of Yugoslavia Following Their Meetings, February 1, 1984. Available at: www.reagan.utexas.edu/resource/speeches/1984/20184d.htm [Accessed on 19 October 2014].
88. Remarks of the Under Secretary for Political Affairs, Nicholas Burns at the Senate Foreign Relations Committee Hearing "Kosovo: A Way Forward", November 8, 2005.
89. Remarks to the People of Ljubljana, Weekly Compilation of Presidential Documents, June 28, 1999, Vol. 35, Issue 25, p. 1165.
90. Report by Major Charles W. Taylor of the Independent American Mission to Marshall Tito, Belgrade,
91. Republika Hrvatska. Državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatska. Dostupno na: <http://www.hrvatiizvanrh.hr/hr/hmiu/hrvatsko-iseljenistvo-u-sadu/35> [September 9, 2014].
92. Republika Hrvatska. Državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatska. Dostupno na: <http://www.hrvatiizvanrh.hr/hr/hmiu/hrvatsko-iseljenistvo-u-sadu/35> [September 9, 2014].
93. Republika Srbija. Generalni konzulat – Čikago. Odnosi sa SAD. Dostupno na http://www.scgchicago.org/srpski/odnosi_sa_sad.htm [September 12, 2014].
94. Roberts, W.R., Tito – Personal Reflections, In: American Diplomacy, Available at: http://www.unc.edu/depts/diplomat/item/2014/0105/ca/roberts_tito.html [Accessed September 1, 2014].
95. Ronald Reagan, Address to the National Association of Evangelicals ("Evil Empire Speech"), March 8, 1983. Available at: <http://voicesofdemocracy.umd.edu/reagan-evil-empire-speech-text/> [Accessed on June 1, 2014].
96. Speech of Secretary of State John Foster Dulles before the Council on Foreign Relations, January 12, 1954. Available at: <http://www.freerepublic.com/focus/f-news/1556858/posts> [Accessed on March 21, 2014].
97. State of the Union Address of President Millard Fillmore, December 2, 1850, Available at: <http://stateoftheunion.onetwothree.net/texts/18501202.html> [Accessed on May 20, 2014].
98. State of the Union Addresses by United States Presidents. An Electronic Classics Series Publication. Available at

- <http://www2.hn.psu.edu/faculty/jmanis/poldocs/uspressu/suaddresslbjohnson.pdf> [Accessed on February 1, 2014]
99. Statement by Press Secretary of President George Bush, Fitzwater on the Macedonia Recognition Dispute July 3, 1992.
 100. Statement by Press Secretary, Fitzwater on the President's Meeting with Prime Minister Constantine Mitsotakis of Greece, 17 November 1992.
 101. Statement by the Presidency of the European Community on the Recognition of Yugoslav Republics, Brussels, 15 January 1992 (EPC Press Release, P.9/92)
 102. Statement by the President Roosevelt, April 25, 1941.
 103. Statement issued to the Press by the Secretary of the Treasury (Mellon), Washington, December 5, 1927.
 104. Statement of Hor. John Foster Dulles, Secretary of State, Unites States Senate, Committee on Foreign Relations, June 25, 1956, Washington, DC.
 105. Statement on United States Recognition of the Former Yugoslav Republics, April 7, 1992. Available at <http://bushlibrary.tamu.edu/research/papers/1992/92040705.html> [Accessed on September 19, 2014].
 106. Statement Released by the Office of the Assistant Secretary/Spokesman, Washington DC, August 25, 1992.
 107. Statement Released by the Office of the Assistant Secretary/Spokesman, Washington DC, August 25, 1992.
 108. Summary of Findings and Recommendation with Respect to the Recognition of "The Democratic Government of Albania".
 109. Telegram From Secretary of State Rogers to the Department of State, New York, September 29, 1972.
 110. Telegram From the Legation in Bulgaria to the Department of State Sofia, January 9, 1964
 111. Telegram, Ambassador in Italy to the Secretary of State, Rome, January 29, 1941.
 112. Telegram, George Kennan to George Marshall ["Long Telegram"], February 22, 1946. Harry S. Truman Administration File, Elsey Papers. Available at:
 113. Telegram, Mr. Alexander C. Kirk, Political Adviser to Allied Force Headquarters, to the Secretary of State, Caserta, December 20, 1944.
 114. Telegram, Mr. Alexander C. Kirk, Political Adviser, Allied Force Headquarters to the Secretary of State, Caserta, November 22, 1944.
 115. Telegram, Mr. Robert D. Murphy, Political Adviser, Allied Forces Headquarters to the Secretary of State, Caserta, August 12, 1944.
 116. Telegram, Representative in Albania (Jacobs) to the Secretary of State, Tirana, January 29, 1946.

117. Telegram, the Secretary of State to the Acting Representative in Albania (Fultz), Washington, November 8, 1945.
118. Telegram, The Acting Representative in Albania (Fultz) to the Secretary of State, Tirana, November 12, 1945.
119. Telegram, The Acting Representative in Albania (Henderson) to the Secretary of State, Caserta, November 18, 1946.
120. Telegram, The Acting Secretary of State to Mr. Alexander C. Kirk, Political Adviser, Allied Force Headquarters in Caserta, Washington, January 15, 1945.
121. Telegram, The Acting Secretary of State to Mr. Alexander C. Kirk, Political Adviser on the Staff of the Supreme Allied Commander, Mediterranean Theatre, Washington, January 31, 1945.
122. Telegram, The Acting Secretary of State to the Acting Representative in Albania (Henderson), Washington, November
123. Telegram, The Acting Secretary of State to the Ambassador in the Soviet Union (Harriman), Washington, February 10, 1944.
124. Telegram, The Acting Secretary of State to the Ambassador in the United Kingdom (Winant), Washington, February 29, 1944.
125. Telegram, The Acting Secretary of State to the Ambassador to the Yugoslav Government in Exile (Biddle). Washington, October 2, 1942.
126. Telegram, The Acting Secretary of State to the Charge in Greece (Morris), Washington, April 28, 1932.
127. Telegram, The Acting Secretary of State to the Charge in Greece, November 1, 1922.
128. Telegram, The Acting Secretary of State to the Minister in Greece, December 30, 1920.
129. Telegram, The Acting Secretary of State to the Minister in Greece (Skinner), Washington, February 8, 1928.
130. Telegram, The Acting Secretary of State to the Minister in Greece (MacVeagh), November 16, 1940.
131. Telegram, The Acting Secretary of State to the Minister in Greece (MacVeagh), Washington, November 16, 1940.
132. Telegram, The Acting Secretary of State to the Minister in Yugoslavia (Lane), Washington, March 21, 1941.
133. Telegram, The Ambassador in Italy to the Secretary of State, December 13, 1921.
134. Telegram, The Ambassador in the Soviet Union (Harriman) to the Secretary of State, Moscow, September 11, 1944.
135. Telegram, the Ambassador in the United Kingdom (Winant) to the Secretary of State, London, September 19, 1944.

136. Telegram, The Ambassador in the United Kingdom (Winant) to the Secretary of State, London, September 21, 1944.
137. Telegram, The Ambassador in the United Kingdom (Winant) to the Secretary of State, London, June 30, 1943.
138. Telegram, The Ambassador in Turkey (Steinhardt) to the Secretary of State, Ankara, October 3, 1944.
139. Telegram, The Ambassador in Yugoslavia (Patterson) to the Secretary of State, Belgrade, January 4, 1946.
140. Telegram, The Ambassador in Yugoslavia (Patterson) to the Secretary of State, Belgrade, August 20, 1946.
141. Telegram, The Ambassador in Yugoslavia (Patterson) to the Secretary of State, Belgrade, September 20, 1946.
142. Telegram, The Ambassador in Yugoslavia (Patterson) to the Secretary of State, Belgrade, September 26, 1946.
143. Telegram, The Ambassador to the Yugoslav Government in Exile (MacVeagh) to the Secretary of State, Cairo, December 18, 1943.
144. Telegram, The Ambassador to the Yugoslav Government in Exile (MacVeagh) to the Secretary of State, Cairo, December 23, 1943.
145. Telegram, The American Representative in Bulgaria (Barnes) to the Secretary of State, Sofia, December 1, 1944.
146. Telegram, The Charge in Bulgaria to the Acting Secretary of State, December 12, 1918.
147. Telegram, The Charge in Bulgaria to the Ambassador in France, Sofia, December 10, 1918.
148. Telegram, The Charge in Germany (Morris) to the Secretary of State, Berlin, March 25, 1941.
149. Telegram, The Charge in Greece to the Secretary of State, Athens, 20 March 1923.
150. Telegram, The Charge in Greece to the Secretary of State, Athens, 29 March 1923.
151. Telegram, The Charge in the Soviet Union (Kennan) to the Secretary of State, Moscow, February 1, 1946.
152. Telegram, The Charge in the United Kingdom (Gallman) to the Secretary of State, London, October 6, 1945.
153. Telegram, The Charge in Yugoslavia (Shantz) to the Secretary of State, Belgrade, July 12, 1946 and August 11, 1946.
154. Telegram, The Commission to Negotiate Peace to the Acting Secretary, February 6, 1919, Paris.
155. Telegram, The Commissioner in Albania to the Secretary of State, Tirana, June 28, 1922.

156. Telegram, The Consul General in Istanbul (Berry) to the Secretary of State, Istanbul, March 10, 1944.
157. Telegram, The Consul General in Istanbul (Berry) to the Secretary of State, Istanbul, July 21, 1944.
158. Telegram, The Consul General in Istanbul (Berry) to the Secretary of State, Istanbul, August 18, 1944.
159. Telegram, The Deputy Director, Office of European Affairs (Hickerson) to the Director, Office of European Affairs (Matthews) in Paris, Washington, July 27, 1946.
160. Telegram, The High Commissioner at Constantinople to the Acting Secretary of State, 24 January 1921.
161. Telegram, The Minister in Albania (Grant - Smith) to the Secretary of State, Tirana, May 4, 1924.
162. Telegram, The Minister in Albania (Grant - Smith) to the Secretary of State, Tirana, June 19, 1924.
163. Telegram, The Minister in Albania (Hart) to the Secretary of State, Tirana, August 4, 1928.
164. Telegram, The Minister in Albania (Hart) to the Secretary of State, Tirana, September 1, 1928.
165. Telegram, The Minister in Albania (Hart) to the Secretary of State, Tirana, September 27, 1928.
166. Telegram, The Minister in Bulgaria (Earle) to the Secretary of State, Sofia, 14 April 1941.
167. Telegram, The Minister in Bulgaria (Earle) to the Secretary of State, Sofia, 23 April 1941.
168. Telegram, The Minister in Bulgaria (Sterling) to the Secretary of State, Sofia, May 19, 1934.
169. Telegram, The Minister in Bulgaria (Sterling) to the Secretary of State, Sofia, May 21, 1934.
170. Telegram, The Minister in Greece (MacVeagh) to the Secretary of State, Athens, November 12, 1940.
171. Telegram, The Minister in Greece (MacVeagh) to the Secretary of State, Athens, November 13, 1940.
172. Telegram, The Minister in Greece (MacVeagh) to the Secretary of State, February 12, 1941.
173. Telegram, The Minister in Greece to the Secretary of State, November 18, 1919.
174. Telegram, The Minister in Yugoslavia (Lane) to the Secretary of State, Belgrade, January 11, 1941.

175. Telegram, The Minister in Yugoslavia (Lane) to the Secretary of State, Belgrade, February 18, 1941.
176. Telegram, The Minister in Yugoslavia (Lane) to the Secretary of State, Belgrade, February 23, 1941.
177. Telegram, The Minister in Yugoslavia (Lane) to the Secretary of State, Belgrade, March 31, 1941.
178. Telegram, The Representative in Albania (Jacobs) to the Secretary of State, Tirana, August 15, 1946.
179. Telegram, The Representative in Bulgaria (Barnes) to the Secretary of State, Sofia, June 11, 1946.
180. Telegram, The Secretary of State to Mr. Alexander C. Kirk, Political Adviser, Allied Force Headquarters in Caserta, Washington, October 5, 1944.
181. Telegram, The Secretary of State to the Acting Secretary of State, Paris, September 20, 1946.
182. Telegram, The Secretary of State to the Ambassador in the Soviet Union (Harriman), Washington, October 13, 1945.
183. Telegram, The Secretary of State to the Ambassador to the Greek Government in Exile (MacVeagh), at Cairo, Washington, May 3, 1944.
184. Telegram, The Secretary of State to the Ambassador to the Yugoslav Government in Exile (MacVeagh) at Cairo, Washington, June 17, 1944.
185. Telegram, The Secretary of State to the Charge in Athens (Atherton), Washington, January 26, 1924.
186. Telegram, The Secretary of State to the Charge in Athens (Atherton), Washington, March 10, 1924.
187. Telegram, The Secretary of State to the Charge in Greece (Morris), Washington, December 7, 1932.
188. Telegram, The Secretary of State to the Charge in the Soviet Union (Kennan), Washington, February 15, 1946.
189. Telegram, The Secretary of State to the Commissioner in Albania (Blake), July 25, 1922.
190. Telegram, The Secretary of State to the Diplomatic Agent and Consul General at Tangier (Danning), April 27, 1922.
191. Telegram, The Secretary of State to the Minister in Albania (Grant - Smith), Washington, June 24, 1924.
192. Telegram, The Secretary of State to the Minister in Albania (Grant - Smith), Washington, January 31, 1925.
193. Telegram, The Secretary of State to the Minister in Albania (Hart), Washington, September 12, 1928.
194. Telegram, The Secretary of State to the Minister in Egypt (Tuck), Washington, January 2, 1945.

195. Telegram, The Secretary of State to the Minister in Greece (MacVeagh), Washington, December 6, 1940.
196. Telegram, The Secretary of State to the Minister in Greece (MacVeagh), Washington, March 7, 1941.
197. Telegram, The Secretary of State to the Minister in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, Washington, June 13, 1922.
198. Telegram, The Secretary of State to the Minister in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (Prince), Washington, August 7, 1926.
199. Telegram, The Secretary of State to the Minister in Yugoslavia (Lane), Washington, February 9, 1941.
200. Telegram, The Secretary of State to the Minister in Yugoslavia (Lane), Washington, February 22, 1941.
201. Telegram, The Secretary of State to the Representative in Albania (Jacobs), Washington, February 12, 1946.
202. Telegram, The Secretary of State to the United States Representative in Bulgaria (Barnes), Washington, August 11, 1945.
203. Telegram, The Secretary of State to the United States Representative in Bulgaria (Barnes), Washington, August 25, 1945.
204. Telegram, The United States Representative in Bulgaria (Barnes) to the Secretary of State, Sofia, January 8, 1945,
205. Telegram, The United States Representative in Bulgaria (Barnes) to the Secretary of State, Sofia, February 1, 1945.
206. Telegram, The United States Representative in Bulgaria (Barnes) to the Secretary of State, Sofia, November 17, 1945.
207. Telegram, The United States Representative in Bulgaria (Barnes) to the Secretary of State, Sofia, July 16, 1946.
208. Telegram, The Minister in Egypt (Fish) to the Secretary of State, Cairo, February 22, 1941.
209. Telegram. The Acting Secretary of State to the Charge in Albania (Riggs), Washington, November 23, 1936.
210. Ten Countries that Hate America the Most, 24/7 Wall St. Available at: <http://247wallst.com/special-report/2013/03/13/ten-countries-that-hate-america-most/2/> [Accessed on October 18, 2014].
211. Text of the letter from the Congressmen De Consini and Meclosky to the President of the United States of America, 20 November 1992.
212. Text of the Letter from the President Clinton to the Speaker of the House of Representatives and the President pro tempore of the Senate, 9 July 1993. Available at: <http://clinton6.nara.gov/1993/07/1993-07-09-presidents-letter-to-the-senate-and-the-house.html> [Accessed on September 10, 2013].

213. Text of the Letter from the President Clinton to the Speaker of the House of Representatives and the President pro tempore of the Senate, 10 January 1994.
214. Text of the Letter from the President of the United States of America, Bill Clinton to the President of the Hellenic Republic, Constantine Karamanlis, 23 March 1993.
215. The Acting Secretary of State to President Wilson, December 28, 1920.
216. The Acting Secretary of State to the Minister in Yugoslavia (Wilson), Washington, December 17, 1936.
217. The Acting Secretary of State to the Yugoslav Minister (Fotich), Washington, December 17, 1936.
218. The Acting Secretary of State to the Yugoslav Minister Grovitch, February 10, 1919. Available at:
219. The Albanian Minister of Foreign Affairs ad Interim (Mufid Bey Libohova) to the American Charge (Kodding), Tirana, March 23, 1925.
220. The Ambassador in Italy (Phillips) to the Secretary of State, Rome, April 27, 1939.
221. The Ambassador in the United Kingdom (Winant) to the Secretary of State, London, July 13, 1944.
222. The Ambassador to the Yugoslav Government in Exile (Biddle) to the Secretary of State, London, October 19, 1942.
223. The Ambassador to the Yugoslav Government in Exile (Biddle) to the Secretary of State, London, January 5, 1943.
224. The Ambassador to the Yugoslav Government in Exile (Biddle) to the Secretary of State, London, September 15, 1943.
225. The American Charge (Goold) to the Greek Minister of Foreign Affairs (Roufos), Athens, July 30, 1926.
226. The American Minister (Shoemaker) to the Bulgarian Minister of Foreign Affairs (Mooshanoff), Sofia, August 18, 1932.
227. The American Minister in Greece (Skinner) to the Greek Minister for Foreign Affairs (Michalakopoulos), May 6 1931;
228. The American Presidency Project, President Gerald Ford, Remarks on Arrival at Belgrade, Yugoslavia. Available at <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=5145&st=Skopje&st1=> [Accessed on 13 August 2014].
229. The American Presidency Project, President Jimmy Carter, Visit of President Josip Broz Tito of Yugoslavia, Remarks at the Welcoming Ceremony. March 7, 1978. Available at: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=30462> [Accessed on September 15, 2014].

230. The Assistant Secretary of State (Sayre) to the Minister in Greece (MacVeagh), Washington, May 24, 1937.
231. The Bulgarian Ministry for Foreign Affairs to the American Legation, Sofia, April 17, 1934.
232. The Charge in Albania (Riggs) to the Secretary of State, Tirana, October 29, 1936.
233. The Charge in Bulgaria (Wilson) to the Secretary of the Commission to Negotiate Peace (Grew), Sofia, December 12, 1918.
234. The Charge in Greece (Aldridge) to the Secretary of State, Athens, August 28, 1935.
235. The Charge in Greece (Reed) to the Secretary of State, Athens, July 1, 1941.
236. The Charge in Greece (Shantz) to the Secretary of State, Athens, September 20, 1937.
237. The Charge in Italy (Reed) to the Secretary of State, Rome, August 14, 1940.
238. The Charge in Yugoslavia (Reed) to the Secretary of State, Belgrade, December 21, 1937.
239. The Charge of affairs of Greece to the Secretary of State, 14 June 1917.
240. The Counselor of Embassy in the United Kingdom (Bucknell) to the Secretary of State, London, May 19, 1944.
241. The Greek Charge (Xanthopoulos) to the Secretary of State, Washington, October 9, 1924.
242. The Greek Minister (Diamantopoulos) to the Secretary of State, Washington, December 22, 1941.
243. The Greek Minister for Foreign Affairs (Michalakopoulos) to the American Minister in Greece (Skinner), May 6 1931.
244. The Italian Ministry for Foreign Affairs to the American Embassy in Italy, Rome, July 8, 1941.
245. The Minister in Albania (Grant) to the Secretary of State, Tirana, March 4, 1939.
246. The Minister in Albania (Grant) to the Secretary of State, Tirana, April 2, 1939.
247. The Minister in Albania (Grant) to the Secretary of State, Tirana, April 6, 1939.
248. The Minister in Albania (Hart) to the Secretary of State, Tirana, 29 December 1925.
249. The Minister in Bulgaria (Shoemaker) to the Secretary of State, Sofia, September 21, 1931.
250. The Minister in Bulgaria (Sterling) to the Secretary of State, Sofia, May 10, 1934.
251. The Minister in Bulgaria (Wilson) to the Secretary of State, Sofia, November 23, 1923.
252. The Minister in Bulgaria (Wilson) to the Secretary of State, Sofia, February 2, 1927.

253. The Minister in Bulgaria to the Secretary of State, Sofia, February 23, 1922.
254. The Minister in Greece (Mac Veagh) to the Secretary of State, Athens, April 24, 1935.
255. The Minister in Greece (MacVeagh) to the Secretary of State, April 22, 1941.
256. The Minister in Greece (MacVeagh) to the Secretary of State, Athens, October 11, 1935.
257. The Minister in Greece (MacVeagh) to the Secretary of State, February 3, 1941.
258. The Minister in Greece (MacVeagh) to the Secretary of State, February 26, 1941.
259. The Minister in Greece (MacVeagh) to the Secretary of State, March 3, 1941.
260. The Minister in Greece (MacVeagh) to the Secretary of State, September 25, 1940.
261. The Minister in Greece (Skinner) to the Secretary of State, Athens, October 18, 1929,
262. The Minister in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (Prince) to the Secretary of State, Belgrade, December 22, 1927.
263. The Minister in the Kingdom of the Serbs, Croats and Slovenes (Prince) to the Secretary of State, Belgrade, September 20, 1928.
264. The Minister in Yugoslavia (Lane) to the Secretary of State, Belgrade, April 7, 1939.
265. The Minister in Yugoslavia (Lane) to the Secretary of State, Belgrade, November 26, 1938.
266. The Minister in Yugoslavia (Prince) to the Secretary of State, Belgrade, August 8, 1932.
267. The Minister in Yugoslavia (Wilson) to the Secretary of State, Belgrade, August 3, 1934.
268. The National Security Council Project, Oral History Roundtables, *The Bush Administration National Security Council*, April 29, 1999, p. 24 Available at: <http://cisssm.umd.edu/papers/files/bush.pdf> [Accessed on 5 August 2014].
269. The Prime minister and Minister of Foreign Affairs of Montenegro to the Secretary of State, 15 April 1921.
270. The Representative in Albania (Jacobs) to the Secretary of State, Tirana, August 15, 1945.
271. The Secretary of Commerce to the Secretary of State, Washington, 26 April 1922.
272. The Secretary of State to the Minister in Bulgaria (Shoemaker), Washington, June 13, 1930.
273. The Secretary of State to Blair & Company, Incorporated, Washington, September 23, 1925.
274. The Secretary of State to President Coolidge, January 25, 1924.

- 275.The Secretary of State to President Roosevelt, Washington, September 9, 1942.
- 276.The Secretary of State to the Ambassador in Italy (Phillips), Washington, 7 April 1939.
- 277.The Secretary of State to the Ambassador in the United Kingdom (Winant), Washington, July 5, 1944.
- 278.The Secretary of State to the Director of the Office of Strategic Services (Donovan), Washington, May 18, 1944.
- 279.The Secretary of State to the Greek Ambassador (Diamantopoulus), Washington, December 12, 1942.
- 280.The Secretary of State to the Greek Minister (Diamantopoulos), Washington, December 20, 1941.
- 281.The Secretary of State to the Greek Minister (Sicilianos), Washington, May 8, 1936.
- 282.The Secretary of State to the Minister in Albania (Hart), Washington, October 23, 1929.
- 283.The Secretary of State to the Minister in Bulgaria (Wilson), December 9, 1921.
- 284.The Secretary of State to the Minister in Bulgaria (Wilson), Washington, September 23, 1925.
- 285.The Secretary of State to the Minister in Greece (MacVeagh), Washington, November 15, 1935.
- 286.The Secretary of State to the Minister in Greece (MacVeagh), Washington, November 16, 1937.
- 287.The Secretary of State to the Minister in Greece (MacVeagh), Washington, March 8, 1938.
- 288.The Secretary of State to the Minister in Yugoslavia, September 24, 1938.
- 289.The Secretary of State to the Secretary of War (Stimson), Washington, December 30, 1942.
- 290.The Secretary of State to the Yugoslav Charge, June 27, 1921.
- 291.The Secretary of State to the Yugoslav Minister (Fotich), Washington, December 3, 1941.
- 292.The Secretary of State to the Yugoslav Minister (Fotich), Washington, February 13, 1942.
- 293.The Secretary of State to Ulen & Company, Washington, May 25, 1925.
- 294.The Serbian Charge' to the Secretary of State, Washington, November 11, 1918.
- 295.The United States Political Adviser on the Staff of the Supreme Allied Commander, Mediterranean Theater (Kirk), to the Secretary of State, Caserta, December 13, 1944.

296. The United States Representative in Bulgaria (Barnes) to the Director of the Office of European Affairs (Matthews), Sofia, April 20, 1945.
297. The White House. Statement by the Press Secretary: US Recognition of the Former Yugoslav Republic of Macedonia. 9 February 1994.
298. The Yugoslav Charge (Makiedo) to the Secretary of State, Washington, April 2, 1946.
299. The Yugoslav Charge (Rybar) to the Assistant Secretary of State (Berle), Washington, April 16, 1943.
300. The Yugoslav Minister (Fotich) to the Secretary of State, Washington, May 12, 1941.
301. The Yugoslav Minister (Fotitch) to the Secretary of State, Washington, April 6, 1937.
302. The Yugoslav Minister (Fotitch) to the Secretary of State, Washington, November 11, 1937.
303. The Yugoslav Minister (Fottich), Washington, September 21, 1939.
304. The Yugoslav Prime Minister (Tito) to President Truman, Belgrade, February 19, 1946.
305. Treaty of Arbitration between the United States of America and Greece signed at Washington, June 19, 1930; Treaty of Conciliation between the United States of America and Greece signed at Washington, June 19, 1930.
306. Treaty of Naturalization between the United States of America and Albania Signed at Tirana, January 21, 1931.
307. Treaty of Naturalization between the United States of America and Albania Signed at Tirana, April 5, 1932.
308. Treaty Series No. 684, Treaty between the United States of America and Bulgaria, Signed at Sofia, 23 November 1923.
309. United Nations Security Council Resolution 1244 (1999), June 10, 1999.
310. United States Census Bureau, Ancestry, American Community Survey, Available at: <http://www.census.gov/population/ancestry/data/> [Accessed September 15, 2014].
311. United States European Command - Croatia. Available at <http://www.eucom.mil/mission/the-region/croatia> [Accessed on July 30, 2014].
312. United States of America, National Security Council Directive on the Office of Special Projects (NSC 10/2 of June 1948).
313. United States Senate, Committee on Foreign Relations, Washington, June 20, 1956.
314. United States. Department of State. Office of the Historian. *Foundations of Foreign Affairs*. Available from <http://history.state.gov/departmenthistory/short-history/framework>. [Accessed on 1 March 2012].

315. Unites States Diplomatic Mission to Morocco, US – Morocco Relations – The Beginning, Available at: <http://morocco.usembassy.gov/early.html> [Accessed on March 3, 2014].
316. US Congress, Text of Declaration of War on Bulgaria, June 5, 1942, Available at <http://historicalresources.wordpress.com/2008/08/07/text-of-declaration-of-war-on-bulgaria-june-5-1942/> [Accessed on December 30, 2013].
317. US Congress, The Tonkin Bay Resolution, 1964, Available at : <http://www.fordham.edu/halsall/mod/1964Tonkinbay.html> [Accessed on May 2, 2014].
318. US Department of State, Bureau of European and Eurasian Affairs, Declaration of Strategic Partnership and Cooperation Between the United States of America and the Republic of Macedonia, Available at: <http://web.archive.org/web/20080514000125/http://www.state.gov/p/eur/rls/or/104441.htm> [Accessed on October 5, 2014].
319. US Department of State, Daily Press Briefing, October 3, 1995, Available at <http://www.hri.org/news/usa/std/1995/95-10-03.std.html> [Accessed on October 14, 2014].
320. US Department of State, Kosovo-Macedonia Diplomatic Relations Significant Step for Regional Stability, Available at: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2009/oct/130668.htm> [Accessed on May 23, 2014].
321. US Department of State, Office of the Historian, A Guide to the United State's History of Recognition, Diplomatic and Consular Relations, By Country, Since 1776: Slovenia, Available at: <http://history.state.gov/countries/slovenia> [Accessed on February 13, 2013].
322. US Department of State, Office of the Historian, A Guide to the United State's History of Recognition, Diplomatic and Consular Relations, By Country, Since 1776: Albania, Available at <http://history.state.gov/countries/albania> [Accessed on 1 July 2014].
323. US Department of State, Office of the Historian, A Guide to the United State's History of Recognition, Diplomatic and Consular Relations, By Country, Since 1776: Turkey, Available at: <http://history.state.gov/countries/turkey> [Accessed on 19 July 2013].
324. US Department of State, Office of the Historian, A Guide to the United State's History of Recognition, Diplomatic and Consular Relations, By Country, Since 1776: Bulgaria, Available at <http://history.state.gov/countries/bulgaria> [Accessed on 12 July 2013].
325. US Department of State, Office of the Historian, A Guide to the United State's History of Recognition, Diplomatic and Consular Relations, By Country, Since 1776: Kingdom of Serbia/Yugoslavia, Available at

- <http://history.state.gov/countries/kingdom-of-yugoslavia> [Accessed on February 13, 2013].
326. US Department of State, Office of the Historian, *A Guide to the United States' History of Recognition, Diplomatic and Consular Relations, By Country, Since 1776: Montenegro*, Available at <http://history.state.gov/countries/montenegro> [Accessed on 12 July 2013].
327. US Department of State, Office of the Historian, *A Guide to the United States' History of Recognition, Diplomatic and Consular Relations, By Country, Since 1776: Bosnia and Herzegovina*, Available at <http://history.state.gov/countries/bosnia-herzegovina> [Accessed on February 20, 2013].
328. US Department of State, Office of the Historian, *President Travels to Albania*, Available at <http://history.state.gov/departmenthistory/travels/president/albania> [Accessed on July 9 2014].
329. US Department of State, Office of the Historian, *President Travels to Croatia*, Available at: <http://history.state.gov/departmenthistory/travels/president/croatia> [Accessed on October 12, 2014].
330. US Department of State, Office of the Historian, *Secretary Travels to Albania*, Available at <http://history.state.gov/departmenthistory/travels/secretary/albania>
331. US Department of State, Office of the Historian, *Secretary Travels to Slovenia*, Available at: <http://history.state.gov/departmenthistory/travels/secretary/slovenia>, [Accessed on February 14, 2013].
332. US Department of State, Office of the Historian, *Visits by Foreign Leaders of Greece*, Available at <http://history.state.gov/departmenthistory/visits/greece> [Accessed on March 24, 2014].
333. US Department of State, *US Relations with Greece*, Available at: <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/3395.htm> [Accessed on 14 September 2013].
334. US Department of State. *A Guide to the United States' History of Recognition, Diplomatic and Consular Relations, by Country since 1776: Greece*. Available from <http://history.state.gov/countries/greece>. [Accessed 17 February 2011].
335. US Department of State. *A Guide to the United States' History of Recognition, Diplomatic and Consular Relations, by Country since 1776: Greece*. Available from <http://history.state.gov/countries/greece>. [Accessed 17 February 2011].
336. US Department of State. Bureau of European and Eurasian Affairs. *Background note: Macedonia*, May 2007).

337. US Embassy – Zagreb, Press Round Table with Assistant Secretary of State for European and Eurasian Affairs A. Elizabeth Jones, November 10, 2004. Available at: http://zagreb.usembassy.gov/press_20041110.html [Accessed on October 10, 2014].
338. US House of Representatives, Committee on Agriculture, Hearing before the Subcommittee on Foreign Agricultural Operations, Skopje, Yugoslavia, Earthquake Tragedy, Washington, US Government Printing office, 1963.
339. US House of Representatives, Committee on Foreign Affairs, European Problems, Committee and Subcommittee Hearings, Briefings and Study Mission Reports, Selected Executive Session Hearings of the Committee, 1951-1956, Washington, DC, US Government Printing Office, 1980, p. X.
340. US House of Representatives, Committee on Foreign Affairs, Hearing Before the Subcommittee of International Operations, Views on the Serbo – Croatian Language Service at the Voice of America, Washington, US Printing office, 1990.
341. US House of Representatives, Hearings before the Committee on Foreign Affairs, Yugoslav Emergency Relief Assistance Act of 1950, US Government Printing Office, Washington, 1950, p.2.
342. US Senate, Committee of the Judiciary, Hearing before the Subcommittee to investigate the administration of the internal security act and other internal security laws, Washington, US Government Printing Office, 1962.
343. Voice of America, Interview with Ambassador Frank G. Wisner, US Special Representative for Kosovo Status Talks, June 23, 2006.
344. Wilson to the Secretary of State, December 19, 1924; Wilson to the Secretary of State, March, 30, 1925 701.7411/ 159 | 146.
345. Yale Law School – Avalon Project, The Armistice Agreement with Bulgaria, October 28, 1944. Available at <http://avalon.law.yale.edu/wwii/bulgaria.asp> [Accessed on 23 June 2013].
346. Yale Law School – Avalon Project, The Yalta Conference, February 1945. Available at <http://avalon.law.yale.edu/wwii/yalta.asp> [Accessed on 29 June 2013].
347. Yale Law School – Avalon Project, Treaty of Peace with Bulgaria, February 10, 1947 . Available at http://avalon.law.yale.edu/20th_century/usmu012.asp [Accessed on 19 July 2013].
348. Yale Law School – The Avalon Project. (2008) *President Harry s. Truman's Address before a Joint Session of Congress, March 12, 1947*. Достапно од: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/trudoc.asp [Пристапено на 15 јануари 2009].
349. Yale Law School – The Avalon Project. (2008). *President Harry s. Truman's Address before a Joint Session of Congress, March 12, 1947*. [online]. Достапно

- од: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/trudoc.asp [Пристапено на 15 јануари 2009].
350. Yale Law School, Avalon Project, President Woodrow Wilson's Fourteen Points, January 8, 1918. Available at: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/wilson14.asp [Accessed June 15, 2013].
351. Yale Law School, Avalon Project, Treaty of Alliance, Political Cooperation, and Mutual Assistance Between the Turkish Republic, the Kingdom of Greece, and the Federal People's Republic of Yugoslavia (Balkan Pact), August 9, 1954. Available at http://avalon.law.yale.edu/20th_century/eu002.asp [Accessed on 23 June 2013].
352. Yale Law School. Avalon Project. Inaugural Address of James Knox Polk, March 4, 1845. Available at: http://avalon.law.yale.edu/19th_century/polk.asp [Accessed on April 2, 2014].
353. Yale Law School. Avalon Project. Monroe Doctrine December 2, 1823. Available at: http://avalon.law.yale.edu/19th_century/monroe.asp [Accessed on April 2, 2014].
354. Yale Law School. Avalon Project. Thomas Jefferson First Inaugural Address, March 4, 1801, Available at: http://avalon.law.yale.edu/19th_century/jefinau1.asp [Accessed on April 2, 2014].
355. Yale Law School. Avalon Project. Washington's Farewell Address, 1796, Available at: http://avalon.law.yale.edu/18th_century/washing.asp [Accessed on April 2, 2014].
356. Конституци на Народна република Блгари, 1971. Достапно на <http://parliament.bg/bg/19> [Пристапено на 23 септември 2014].
357. Telegram, The Charge in Albania (Kodding) to the Secretary of State, Tirana, 16 February 1925.
358. Telegram, The Charge in Albania (Kodding) to the Secretary of State, Tirana, July 8, 1925; Telegram, The Charge in Albania (Kodding) to the Secretary of State, Tirana, July 20, 1925.
359. Telegram, the Secretary of State to The Charge in Albania (Kodding), Washington, March 17, 1925.
360. The Charge in Italy (Reed) to the Secretary of State, Rome, October 21, 1940.
361. The Minister in Greece to the Secretary of State, Athens, July 25, 1940.

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

327(73:497)"19"

ДОКМАНОВИЌ, Мишо

Балканот и американската дипломатија во XX век / Мишо

Докмановиќ. - Скопје : Правен факултет "Јустинијан Први", 2014. - 335

стр. : илустр. ; 28 см

Фусноти кон текстот. - Библиографија: стр. 316-335

ISBN 978-608-4655-47-3

а) Балкан - Надворешна политика - САД - 20 в. б) САД - Надворешна
политика - Балкан - 20 в. в) Балкан - Политички влијанија

COBISS.MK-ID 97489674

Учебникот на доц. д-р Докмановиќ претставува прв учебник, напишан на македонски јазик, кој е посветен на прашањето на историскиот развој на американската политика кон Балканот во конкретниот временски период. Тој претставува интересно и неопходно четиво за збогатување на знаењата и на секој оној што себеси се смета за дел од научната јавност кога станува збор за општествените науки. Фактот дека авторот во подготовката на учебникот користи интердисциплинарен пристап, го прави текстот привлечен и за читателската публика надвор од стручната и академската заедница.

проф. д-р Билјана Поповска,
редовен професор на Правниот факултет во Скопје

Станува збор за еден солиден учебник кој се темели на повеќегодишно истражување на авторот и истиот дава видлив придонес во научниот дискурс за улогата на САД и нивната надворешна политика во XX век. Со ова издание за првпат се објавува учебник поврзан со прашањата на американската дипломатија на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје. Покрај тоа, евидентно е дека авторот вложил голема и сериозна работа во изработката на овој труд за што сведочи и многубројниот материјал кој е цитиран во него.

проф. д-р Сашо Георгиевски,
редовен професор на Правниот факултет во Скопје

Опширно користената документација од американски извори, на книгата на Докмановиќ ѝ вбризгува сеопфатен пристап за анализа на интересите на оваа светска сила за балканскиот регион во кој опстојува Република Македонија, за американската доктринарна поставеност која ескалира со развојот на нејзината економска и воена моќ. За пошироката јавност, а особено за дипломатската фела и за идните намерници во дипломатијата, книгата е вредно четиво за начинот на кој се бранат државните интереси, особено на оние кои на државата ѝ обезбедуваат непречен економски развој, безбедност и влијание во светот, при што доминира осетот на Докмановиќ да го потенцира практичниот пристап и еволутивноста во градењето на таа американска позиција и улогата на шефот на државата во креирањето на надворешната политика во претседателскиот систем.

Амбасадор Виктор Габер

Д-р Мишо Докмановиќ е доцент на Правниот факултет на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје. Ги предава предметите историја на правото, Балканот и американската дипломатија во XX век и дипломатски протокол. Дипломирал, магистрирал и докторирал на Правниот факултет во Скопје. Завршил и постдипломските студии по современа дипломатија на Медитеранската академија за дипломатски студии. Д-р Докмановиќ остварил подолги студиски престои, учествува на конференции и семинари во преку 45 земји во светот вклучувајќи ги универзитетите во Илиноис, Флорида и Мичиген. За врвните резултати во научноистражувачката работа, добитник е на наградата „Научник на годината“ за 2013 година.

9 786084 165547 3